

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE ÖĞRETİM ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA ALFABE ÖĞRETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR.ABDURRAHMAN GÜZEL

HAZIRLAYAN
KEZİBAN TEKŞAN

ÇANAKKALE - 1997

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

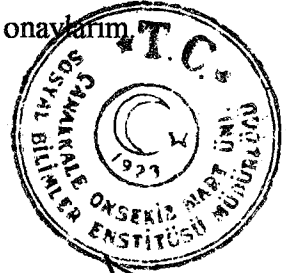
Keziban TEKŞAN'a ait "Türkiye'de ve Azerbaycan'da Alfabe Öğretimi" adlı çalışma jürimiz tarafından Türkçe'nin Öğretimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

a. güzel
Başkan : Prof.Dr.Abdurrahman GÜZEL

[Signature]
Üye : Yrd.Doç.Dr.Hamdi GÜLEÇ

[Signature]
Üye : Yrd.Doç.Dr.Yusuf AVCI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr.Kemal YÜCE
Enstitü Müdürü

.../.../1997

İÇİNDEKİLER

SÖZBAŞI	iii
GİRİŞ.....	1
ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	1
A. DÜNYADA ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	1
B. TÜRK DÜNYASINDA ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	12
C. TÜRKİYE'DE ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	36
Ç. AZERBAYCAN'DA ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	62
D. TÜRKLERİN KULLANDIKLARI ALFABELER.....	73
a) Göktürk Alfabesi.....	74
b) Uygur Alfabesi.....	76
c) Arap Alfabesi.....	78
ç) Latin Alfabesi.....	82
d) Kiril Alfabesi.....	89
E. DİL ÖĞRETİMİNİN TARTIŞILMAYAN KAVRAMLARI.....	91
a) Konuşma Eğitimi.....	97
b) Dinleme Eğitimi.....	110
c) Okuma Eğitimi.....	114
ç) Yazma Eğitimi.....	128
I. BÖLÜM	
TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE METODOLOJİ	
A. TÜRKİYE'DE TÜRKÇE ÖĞRETİM METODOLOJİSİ.....	139
a) Türkiye'de Okuma-Yazma Öğretimi.....	139
1. Hazırlık Devri.....	141
2. Cümle Devri.....	145
3. Kelime Devri.....	154
4. Hece devri.....	160
5. Harf Devri.....	164

6. Pekiştirme Çalışmaları.....	167
f) Türkiye`de Türkçe Öğretiminde Kullanılan Metodoloji.....	171
2. Sentetik Metotlar.....	172
3. Analitik Metotlar.....	178
4. Analitik-Sentetik Metotlar.....	185
a) Türkiye`de Türkçe Öğretiminde Kullanılan Materyaller.....	186
a) Ders Kitapları.....	187
b) Fişler.....	198
c) Hikayeler, Tekerlemeler, vb.....	200
ç) Çözümleme Levhaları.....	200
d) Yazı Aletleri.....	201
B. AZERBAYCAN`DA TÜRKÇE ÖĞRETİM METODOLOJİSİ.....	203
b) Azerbaycan`da Okuma-Yazma Öğretimi.....	203
1. Elifba Talimine Hazırlık.....	208
2. Elifba Talimi Devri.....	217
3. Elifbadan Sonraki Devir.....	229
a) Azerbaycan`da Türkçe Öğretiminde Kullanılan Metodoloji.....	236
b) Azerbaycan`da Türkçe Öğretiminde Kullanılan Materyaller.....	240
3. Ders Kitabı.....	240
4. Yazı Malzemeleri.....	247
5. Alfabe Kasası.....	248
6. Kesme Elifba.....	248
7. Şekilli Elifba.....	248
8. Şekilli Kartoçkalar.....	248
9. Elifba Lotosu.....	249
10. Hece Cetveli.....	249
11. Hareket Eden Elifba.....	251
12. Kaligrafik Cetveller.....	252

II. BÖLÜM

TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

A. TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA, OKUMA-YAZMA ÖĞRETİMİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA.....	253
B. TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN METODOLOJİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA.....	266
C. TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN MATERYALLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA.....	270
DEĞERLENDİRME.....	287
KAYNAKÇA.....	293

SÖZBAŞI

Dil öğretimi günümüzde büyük bir önem kazanmıştır. Gelecek yüzyılda da aynı önemi sürdüreceğine inanıyoruz. Gelişmiş ülkelerde dil öğretimiyle ilgili çalışmalar yapılmakta, devletin bütün imkanları kullanılıp ana dili öğretiminde en iyi netice yakalanmaya çalışılmaktadır.

Ülkemizde Türkçe öğretimi ve dilimizin kullanımı açısından ciddi problemlerimiz vardır. Bunun sebebi; yıllarca bu konunun ihmal edilmesi, konunun önemine uygun milli menfaatlere dayalı bir politikanın tespit edilmiş olmamasıdır. Ayrıca bütün dünyanın kabul ettiği, ana dili öğretiminde o dilin kültürel derinliğinin de beraber öğretilmesi ilkesi ülkemizde uygulanamamıştır. Milletlerin korunması ve geliştirilmesi için kültürün korunması ve öğretimi şarttır. Bu da iyi bir ana dili öğretimiyle gerçekleştirilir.

Türkçe öğretimi, ilk defa 1987 yılında Gazi Üniversitesi'nde ilmi metotlarla incelenmeye başlanmıştır. Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in öncülüğünde, Gazi Üniversitesi'nde Lisans'da Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı kurulmuş, daha sonra başka üniversitelerde de aynı bölüm kurulmaya başlamıştır.

Bu çalışmamızda Türkiye'de ve Azerbaycan'daki Alfabe öğretimini, ilk okuma-yazma, ilk okuma-yazmada uygulanan metot ve kullanılan ders materyali yönünden inceledik. Çünkü alfabe öğretimi ilk okuma-yazma öğretimi içinde verilir. Okuma-yazma öğretiminden ayrı bir alfabe öğretimi yoktur. Biz de incelememizde alfabe öğretiminden çok Türkçe öğretimi veya okuma-yazma öğretimi tabirini kullandık.

Bu yüzden araştırmamızı ilk okuma-yazma öğretiminin verildiği ilkokul 1.sınıfı üzerinde kurduk. Gerek Türkiye'de gerekse Azerbaycan'daki Milli Eğitim Bakanlığı'nın kabul ettiği ilkokul programları, ders kitapları, yardımcı kitaplar ve diğer araçlar araştırmamızın dayanakları olmuştur. Bu kaynaklardan ülkemizde kullanılan ilkokul programı en son 1982'de düzenlenen ve halen uygulamada olan programdır. Azerbaycan'da da yine en son 1994'de düzenlenen ve halen uygulamada olan programdır. Ders kitapları da 1996 öğretim yılında kullanılan kitaplardır.

Çalışmamız alfabeye ilgili kısa bilgilerin, Türk dünyasında, Türkiye’de ve Azerbaycan’da alfabe öğretimi ile ilgili, Türklerin kullandıkları alfabelerle ilgili ve dil öğretiminin dört temel becerisiyle ilgili bilgilerin verildiği giriş bölümünden sonra iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Türkiye’de ve Azerbaycan’daki Türkçe öğretim metodolojisi yukarıda belirtilen kaynaklara göre değerlendirilmiş ve olması gerekenler belirtilmiştir. Türkiye’de Türkçe öğretimi incelenirken elden geldiğince daha önceki uygulamalardan da bahsedilmiş, bununla toplu bir bilgi sağlama düşüncesi güdülmüştür.

İkinci bölümde ise Türkiye’de ve Azerbaycan’daki Türkçe öğretim metodolojisi karşılaştırılmıştır. Buradaki hedefimiz karşılaştırma sonucu Türkçe’yi en iyi öğretme metodolojisini bulmak olmuştur.

Bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleriyle aramızda kurmaya çalıştığımız Türk birliğinin temelinde yatan dil birliğini, alfabe birliğini kurmada bu çalışmamız küçük de olsa bir rol oynarsa en büyük kazanç ve mutluluğumuz olacaktır.

Çalışmamız sırasında fikirleriyle araştırmama yön veren, bize yeni ufuklar açan tez hocam Sayın *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel*’e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca Azerbaycan’daki konuyla ilgili kaynakları temin etmemde yardımlarını esirgemeyen, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı Derslik Şubesi Müdürü Sayın *Kuliyev Asker*’e, Azerbaycan’da Türkçe öğretimiyle ilgili ders kitapları ve yardımcı kitaplarının düzenleyicisi pedagoji profesörü Sayın *Yahya Kerimov*’a, Azerbaycan’ın önde gelen şair ve yazarlarından halen üniversitemizde görevli Sayın *Mehmet İsmayil*’e teşekkür ederim.

GİRİŞ

ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

A. DÜNYADA ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Her bir sesin yazıda gösterilen işaretine ve bunların belli bir sırayla düzülüşüne alfabe denir. Alfabe terimi Arap yazısının birinci ve ikinci harflerin adlarının birleşmesinden meydana gelmiştir. (Elif - be) Aynı metot diğer yazılar için de esas teşkil etmiş, birinci ve ikinci harflerin adlarının birleştirilmesinden Yunanlar “alfa - beta”, Almanlar ve Fransızlar ise “Alphabet” terimini kullanmışlardır. Biz de Arap harfli eski yazıyı kullanırken “Elifbe” terimini kullandık. Latin esasına dayanan yazıyı kullanırken de “Alfabe” terimini kullanmaya başladık.

Alfabe ve bunların belirli bir sıraya dizilişinden meydana gelen yazı, insanların ihtiyacından doğmuştur. İlk bulgular bundan yaklaşık 20.000 yıl kadar önce çizilen mağra resimleri ile 10.000 yıl kadar önce kilden yapılmış yadigarlardır. Bunlar yazının basit ölçüleri sayılır. Bir nevi alfabe yazısına benzeyen yazı ise, yalnızca 3.000 yıl öncesinden kalan kitabelere dayandırılabilir. Bir çoğu deşifre edilmemiş ve belki de büyük olayların önemli dokümanları olmayan bu kitabeler, her şeyden önce, insanın söylenen ve düşünüleni aktarıp saklayacak bir kayıt yaratma yolunda sürekli bir arayış ve gayret içinde olduğunu gösterir.¹

İnsanın ilk grafik belirtileri tarihten önceki çağlarda ve yazı derece derece sistemleşerek, eşyadan yazı, fikir veya resimden yazı, cümle anlatan yazı, kelime-resim halinde yazı ve hece yazısı aşamalarından geçerek harf yazısı yani alfabe denilen olgunlaşmış şekle girmiştir.

¹ Mertol TULUM, Alfabe ve Eski Alfabemiz Üzerine Makale, Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Ank., 1991, s. 23.

Tarih yazıyla başladığı için, alfabe, tarihi devirlerin ürünü sayılır. Tarihten önceki devirlerden kalma grafik belirtilere rastlanıyorsa da, ilk insan alfabetik yazı kullanmamıştır.²

En eski alfabetik yazı olduğu söylenen çeşitli yazıtlar ileri sürülmüşse de bunlardan pek çoğunun gerçek olmadığı görülmüştür. Ancak Lazkiye dolaylarında Ras Şamra kazılarında M.Ö. 1300 yıllarına ait 29 esas işaretli, alfabetik ve soldan sağa yazılan bir çivi yazısı sistemi ve yine M.Ö. aşağı yukarı 1500 yılına ait olduğu tahmin edilen, birbirinden farklı 38 resimli alfabemsi işaret gösteren üç satırlık bir yazıt bulunmuştur. Yine Tur-i Sina'nın güneyindeki Serâbit-ül- Hadim denilen mevkindeki eski bakır, firuze madenleri ile kadın tanrı Hathor'un tapınağı duvarlarında görülen yazının 32 işaretli, "Eski Sina" alfabesi olduğu kabul edilmiştir.

İşte tarihi M.Ö. 1250'den, 1300,1500,1700,1800 gibi birer ikişer yüzyıl aralıkla adım adım geriye götüren bu belgeler zinciri üzerinden alfabenin değilse bile, bunun alfabemsi prototipini M.Ö. ikinci bin yılın başlarına kadar izleyebiliyoruz.

Alfabenin meydana gelmesine dair dünya alimleri arasında çok muhtelif fikirler vardır. Alimlerin bazıları Mısırlıların, bazıları Minoyların, bazıları da Finikyalıların alfabenin yaratıcısı kabul etmişlerdir. Ama alfabenin bulunmasında hem Mısırlıların hem Minoyların hem de Finikyalıların büyük rolü olmuştur.

Alfabenin menşesine dair Mısır nazariyesine göre; yazı tarihinde ilk defa olarak sesleri aks ettiren işaretler, Mısır yazısında meydana gelmiştir. Bu işaretler yalnız sessizleri göstermiştir. Mısırlılar ilk olarak harfi bulmalarına rağmen harfli yazıdan

² Türk Ansiklopedisi, Alfabe Maddesi, C.2. İst., 1966, s. 53-54.

faýdalanamamışlardır. Çünkü onların kullandıkları yazıda harfler resimlerle karışık şekilde kullanılmıştır.

Eski Mısır yazısı Minoy yazısının gelişmesine hizmet etmiş, Minoy hece yazısına Mısır yazısından bazı işaretler alınmış ve heceleri birleştirmek için yeni işaretler bulunmuştur.

Mısır ve Minoy yazısının tesiriyle eski batı Sami halkları alfabeyi bulmuşlardır.³

Görüldüğü gibi Alfabe, yalnız tek bir modelden ödünç alınmış değil, bir çok modellerin esas ve yönteminden faydalanılmak ve onlara benzetilmek yoluyla yaratılmış karmaşık bir eserdir.⁴

İnsanlık tarihinin ilk ses-yazı sistemlerinden biri olan Finikya yazısında 22 harf kullanılmıştır. Dilin ses sistemi aks olunarı bu harflere tahminen “a” sesini bildiren işaretten başlayarak alfabe sırası oluşturulmuştur. Bu sıra sonradan bulunan alfabeler için de esas kabul edilmiştir.

Finikya alfabesindeki harflerin her biri tabiatın canlı ve cansız varlıklarına benzetilerek bulunmuştur. Aynı durum Göktürk Alfabesinde de görülür.⁵ Aynı zamanda alfabedeki harflerin adları da vardır. Bu adlar akrogonik prensibe göre verilmiştir. Ve bir harfin bildirdiği ses, bu harfin adını gösteren sözün birinci sesi olmalıdır. Mesela “ r “ harfi insan başına benzetilerek ve baş manasını bildiren “ reş “ sözünün ilk sesini aks ettirmiş ve harfler meydana gelmiştir. Ve Mısır yazısındaki ilk kuruluş izlerini saklamıştır.

³ Afet GURBANOV. Umumi Dilcilik. Bakü, 1989. s. 26-28.

⁴ Türk Ansiklopedisi. Alfabe maddesi. C.2. İst., 1966. s. 56.

⁵ Bak: Ahmet CAFEROĞLU. Türk Dili Tarihi, 3. Baskı. İst., 1984
Muharrem ERGİN. Orhun Abideleri, 6. Baskı. İst., 1978
Ali KARAMANLIOĞLU. Türk Dili, 2. Baskı. İst., 1978

Finikya yazısı sade ve kolay yazıldığı için dünyanın pek çok ülkesine yayılmış, bir çok başka alfabelerin esasını teşkil etmiştir. Yazı tarihçilerine göre Finikya alfabesi iki yönde yayılmıştır: a) Doğu b) Batı

Doğuda Finikya alfabesi esasına dayanarak bulunan ilk alfabe Arami alfabesidir. Bu alfabe kısa zamanda Sami halkları arasında birliğin vasıtası olmuştur. Doğuda kısa zamanda şöhret kazanan Arami yazısı sonraları bütün doğu alfabelerinin temelini oluşturmuştur. Bu alfabe dört kola ayrılır: Yahudi kolu, Suriye kolu, İran kolu ve Arap kolu. Bu dört kolda da eski Finikya yazısında olduğu gibi sağdan sola yazılır ve konsonatlara dayanır. Bununla beraber onları birbirinden ayıran özellikleri de vardır. Bu dört kolun içinde en çok yayılanı Arap alfabesidir. Bunda İslamiyetin, Kur'an'ın büyük bir etkisi olmuştur. Türkler de Arap alfabesini uzun yıllar kullanmışlardır.

Batı Finikya alfabesi esasına dayanarak Yunan alfabesi bulunmuştur. Finikyalılar ticaret için Yunanistan'a gidip gelirken, Yunanlılar onlardan yazıyı öğrenmişlerdir. Yunanlar Finikya alfabesini belli derecede geliştirmişler, ona sesliler için işaretler koymuşlar ve harflerin yazılış istikametini de değiştirip soldan sağa çevirmişlerdir. Böylece Yunan alfabesi, konsonat menşeyinden ayrılıp, yeni tipli vokalleştirilmiş bir özellik kazanmıştır. Bu alfabede 7'si sesli, 17'si sessiz olmak üzere 24 harf vardır. Bu alfabe Yunanistan ve müstemlekelerinde: doğu Yunan alfabesi ve batı Yunan alfabesi diye iki kolda yayılmıştır.

Batı Yunan alfabesinden Etrus alfabesi meydana gelmiştir. Etruslar İtalya'nın eski medeni halkıdır. Etruslar, siyasi ve medeni yönden Latinleri etkilemişler, onların gelişmesini sağlamışlardır. Etruslar Yunanlardan aldıkları alfabeği gittikçe kendi

dillerinin ses yapısına uygunlaştırarak, Yunan alfabesinden farklı yeni bir alfabe, M.Ö. VIII.y.y. meydana getirmişlerdir.

Etrusların tesiriyle Latin alfabesi ortaya çıkmıştır. İlk Latin alfabesinde 21 harf olmuş, sonra 2 harf ilavesiyle klasik Latin alfabesi oluşmuş, fakat yine harf sayısı artırılarak 26 ya çıkarılmıştır. Romalıların bütün dünyayı ele geçirmek ve hükümdarlık etmek için işgal ettiği ülkelerde de Latin alfabesi kabul edilmiş ve böylece bu alfabe Avrupa'ya yayılmış, Batı'nın en çok kullanılan alfabesi haline gelmiştir. Sonradan pek çok millet Latin alfabesini esas alarak kendi alfabelerini meydana getirmişlerdir. İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve bugünkü Türk alfabesinin temelini Latin alfabesi oluşturmuştur.

Yunan alfabesinin doğu kolunda ise Bulgaristan'da meydana gelen Slavan alfabesiyle, rahip Kiril'in düzenlediği Kiril alfabesi yayılmıştır. Kiril alfabesi bilhassa Ortodoks İslavlar tarafından kullanılmış ve bu alfabe Ruslar, Ukraynalılar, Sırp, Bulgarlar kendilerine göre ilaveler yapmışlardır.

Uzun bir tarih devresinden sonra meydana gelen alfabe bağlı olduğu dilin bütün seslerini ayrıntılarıyla gösterir. Bir dilin ses zenginliğini ve zaman içinde ortaya çıkacak ses hadiselerini bu milli alfabe tespit eder. Bu bakımdan harf ve alfabe dilin anahtarı sayılır.⁶

Gelişmiş, muasır alfabeler için aşağıda belirtilen dört özellik aranır:

1. Fonetik Yönden: Alfabe dilin ses kuruluşunu, seslerini yazıda aks ettirmelidir. Bu demek değildir ki dilde ne kadar ses varsa, alfabede bir o kadar harf

⁶ Rekin ERTEM, Elifbe'den Alfabe'ye. İst.. 1. Baskı,1991. s. 19.

olmalıdır. Genellikle dilde olan fonen-seslerin miktarı kadar harfi olan alfabe ideal fonografik alfabe kabul edilir.

2. Grafik ve Poligrafik Yönden: Alfabede harflerin yazılışı sade olmalıdır. Artık hatlara, çeşitli diakritik işaretlere, bir sesi bildirmek için iki ve çok işaretli harflere yer verilmemelidir. Bütün bunlar yazının kağıtta az yer tutmasına imkan verir ve gelişmiş alfabelerin çoğunda bu hususa önem verilmiştir.

3. Estetik ve Kaligrafik Yönden: Alfabedeki harflerin görüntü yönünden güzelliği ve zarıflığına de önem verilir. Alfabelerin oluşmasında estetik yön hep ön planda olmuştur.

4. Pedagojik ve Psikolojik Yönden: Alfabenin yazılış ve okunuşunun kolay olması aranan önemli özelliklerden biridir. Alfabeyi oluşturan harfler dakik olmalı, biri diğerinden hemen seçilip, ayırt edilmelidir. Yine alfabenin okunuşunda çok manalığa yol verilmemesine dikkat edilir.⁷

Bugünküler de dahil olmak üzere bugüne kadar kaç alfabe kullanılmış ve kullanılmaktadır? Merak edilen konulardan biri de budur. Medeniyet tarihi henüz bunu da açıklığa kavuşturmuş değildir. Tahminlerle bunun 490 ile 1100 arasında olabileceği söylenmektedir.⁸

Bu alfabelerden bazıları hala hece esasını andırır. Habeş, Kore alfabeleri gibi. Bazı alfabelerde harfler bitişir ve kelime başında, ortasında, sonunda veya tek başına bulduklarına göre farklı şekiller gösterir. Arapça da olduğu gibi. Bazılarında (vesak) harflerin birbirine bitişmiş ve kaynaşmış şekilleri vardır. Uygurca'da, Moğolca'da olduğu gibi.

⁷ Afat GURBANOV, a.g.e., s. 536-537.

⁸ Rekin ERTEM, a.g.e. s. 25

Bazı alfabeler sağdan sola (bütün İran asıllı ve Sâmi alfabelerde), öbürleri soldan sağa (Hint, Yunan ve Latin asıllı alfabelerde), bazıları da yukarıdan aşağıya (kbamaipboros) yazılır. Bazı alfabelerin harf sayısı az, bazılarınkı de çoktur. (Uygur 20 harf ve ligatur, Amhar 33 ana harf ve 257 hece işareti, Tibet 35 harf ve 97 ligatur vb.) Doğu alfabelerinde genel olarak yalnız bir şekil vardır, yani büyük harf-küçük harf farkı yoktur.⁹

Alfabeyi oluşturan harfler her zaman dildeki sesleri karşılamayabilir. Karşılanamayan ince ses farklarını göstermek için özel işaretlerin bulunduğu bilimsel alfabeler kullanılır. Bu konuda üç türlü yazı kabul edilmiştir.

1. Fonetik yazı: Söyleneni bütün incelikleriyle kaydetmek, bir yazıyı tarihi imlasıyla yazmak veya yazısız dillerdeki metinleri yazıya geçirmek;
2. Transkripsiyon yazı: Bir metnin telaffuzunu, asli alfabesinden başka bir alfabeyle (genel olarak Latin alfabesine) çevirmek.
3. Tansliterasyon yazı: Bir metnin tam yazılış şeklini asli alfabesinden başka bir alfabeyle çevirmek.¹⁰

Bugün kullanılan, kendi tarihi gelişimi sürecinde kendi kanunları dahilinde gelişen alfabelerin yanında dilciler tarafından yapılan sun'î alfabeler de vardır. Körler için kullanılan Moon, Braille v.b. sağır-dilsizler için icat edilen de Epee v.b. alfabeleriyle Morse telgrafı, semafor, pırıldak ve bayrak alfabeleri, şekil ve kullanılan araç bakımından hep anadili yazısı üzerine kalıplanmışlardır.¹¹

⁹ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 62.

¹⁰ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 62.

¹¹ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 62.

Bugün kültür ve medeniyet yazısı olarak Uzak Doğu'ya Çin, Güney ve Güney Doğu Asya'ya Hint, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya Arap, Doğu Avrupa ile Kuzey Asya'ya Kiril, Batı'ya da Latin alfabeleri hakim olmuştur.¹²

Alfabe dildeki seslerin yazıda gösterilen işareti olduğuna göre; alfabe öğretimi, dil öğretimi demektir. Dil öğretimi önce ailede ve yakın çevrede başlar, belli bir yaştan sonra da eğitim kurumlarında sistemli olarak verilir.

Eğitim kurumlarında da tek başına bir alfabe öğretimi yoktur. Her zaman okuma-yazma öğretimi içinde ele alınmıştır. Zaten alfabe öğretiminin amacı da buna göre belirlenmiştir: "Alfabe öğretiminin amacı, okuma ve yazmanın mekanizmasını, yani konuşma dili ile yazı dili arasındaki ilişkiyi kavratmaktır."¹³

Bugün ise dil öğretimi tartışılmayan dört temel üzerine kurulmuştur: Okuma, yazma, dinleme, konuşma. Bu dört temel ileride ayrı ayrı ele alınıp incelenecektir. Pek çok ülkede dil öğretiminin tartışılmayan kavramları ya ana dili adı altında ya öbür derslere bağlı olarak yapılır. Mesela, Avusturya, Belçika, İsveç, İsviçre, Mısır ve Ülkemizde olduğu gibi. Bir başka uygulama okuma ve yazma için ayrı ders saati ayrılır. Fransa, Kanada, Avustralya'da olduğu gibi. Bazı ülkeler de ise bilhassa okuma küçük sınıflarda ayrı büyük sınıflarda ise ya ana diline bağlı ya da öbür derslere bağlı olarak öğretilir. Mesela, Macaristan'da okuma 2. Sınıftan sonra ana dili dersine bağlı olarak yürütülür. Lüksemburg'da da 3. Sınıftan itibaren ana dili dersine bağlanır.

Dil öğretimine başlama yaşı, hemen hemen bütün ülkelerde 5-7 yaş arasında değişir. Ve dil öğretimi Hindistan, Lübnan, Siam, Uruguay gibi bazı ülkelerin dışında mecburi olarak ilkokulun 1. Sınıfında başlar. Bununla beraber Fransa, Hollanda,

¹² Rekin ERTEM, a.g.e., s. 28.

¹³ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s: 64.

İrlanda, İtalya, Suriye, Azerbeycan gibi ülkelerde resmi olarak bu öğretimin ancak ilkokulun 1. Senesinde başlaması gerektiği halde , uygulamada çoğu defa bilhassa okuma, ana okullarından itibaren öğretilmektedir.

Okuma-yazma ile ilgili gerekli teknikler okulun ilk senelerinde öğretilir ve ileriki yıllarda öğrencileri yetiştirmek, olgunlaştırmak yolundaki çalışmalara devam edilir.

Dil öğretimi hertürlü öğretimin temeli kabul edildiğinden bunun metodu üzerinde çok durulmuş, en kolay en sağlam metodu bulmak için çalışılmış ve daha da çalışılacaktır. Bugün dünyada, Sentetik, Analitik ve Analitik-Sentetik olmak üzere üç tür metot uygulanmaktadır. Kimi ülkelerde metot seçimi öğretmenlere bırakılırken kimi ülkelerde belirli bir metot mecburi olarak okutulur. En çok uygulanan metot ise ülkemizde cümle metodu denilen analitik metottur.

Uzun yıllar yazı öğretimine büyük harfle mi küçük harfle mi başlamak meselesi tartışılmıştır. Bugün her ikisinin birlikte öğretilmesi fikri yerleşmiştir.

Yine okuma-yazmanın hangi çeşit yazı üzerinde öğretileceği de uzun tartışmalara yol açmıştır. Önceleri hitap yazısının kolay olduğu fikrinden hareketle önce hitap yazısından başlayıp sonra el yazısına geçmek görüşü ağır basarken, son yıllarda el yazısının öğrenilmesinin de hitap yazısı gibi kolay olduğu görüşü yayılmaya başlamıştır.¹⁴ Ancak genel uygulama ilk bir iki sene temel dik yazı daha sonraki seneler el yazısı eğitimi şeklindedir. Her iki yazı çeşidini birlikte öğretmeye başlayan ülkeler de yok değildir. Mesela Azerbaycan'da kitap yazısı ile el yazısı birlikte öğretilmektedir.

¹⁴ Bu konuda bak: William S. GRAY, Çev: Nejat YÜZBAŞIOĞULLARI, Okuma ve Yazma Öğretimi, İst., 1975, s. 239-240; D. DOTTRENS, E. MARGAİRAZ, Çev: M. RAHMİ, Alfabe Cümle Usulü, İz., 1932, s. 17.

Dil öğretiminde 1950’li yıllara kadar çok çeşitli anlayışlar vardı. Mesela dili bir matematik gibi şekil ve formüllerle açıklama gibi. 1950’li yıllarda tıp alanında, özellikle beyinle ilgili olarak önemli gelişmeler görüldü. Bunun sonucunda o yıllara kadar gelen düşüncelerin büyük bir kısmı iflas etti. Dilin sadece yapıya dayanılarak öğretilebileceğini savunanların düşünceleri itibar görmez oldu ve 1950’li yıllardan sonra, dil öğretimi şu şekilde tanımlanmaya başlandı: Dil becerileri insan beyninde farklı merkezlerin uyarılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu merkezler sürekli yapılan eğitim ve uygulama çalışmalarıyla geliştirilir. Eğitim ve uygulama çalışmalarının bittiği noktada bu yetenekler geriler. Bu yetenek ve beceriler her insanda aynı değildir. O zaman dil becerileri nasıl tanımlanacaktır? Dil becerileri “ dil sanatları “ olarak tanımlanmalıdır. ... Batıda dil öğretimi, hem sanat hem beceri olarak tanımlanıyor. ¹⁵

Dil öğretiminde gelişen bir başka konsept, dilin toplum hayatındaki yerine yönelik belirlemelerdir. Bunlardan birincisi, dilin kültürle olan ilişkisine dayanır. 1950’li yıllardan sonra bütün Batı üniversitelerinde, toplumu belirleyen unsurların başında dilin bulunduğu kabul edilmiştir. Onun için bu yüzyıla iletişim çağı denilmiş, kültürel tercihini yapmış insanlardan oluşan toplum düzeni benimsenmiştir. Kültürel tercihini yapan toplumlarda ise dilin önemi büyüktür. Dili, kültürden ayrı öğretim diyenlerin görüşü artık aşılmıştır. Bugün dilin kültürle birlikte öğretilmesi tartışılmamaktadır.

Yine dil öğretiminde takip edilecek strateji 4 yaşından 15 yaşına kadar sürekli, iç içe, on aşama halinde verilmektedir. Ve bugün Avrupa’da 4-15 yaş arasında dil öğretimi mecburidir. ¹⁶

¹⁵ İlkokul Programı 1995

¹⁶ Çalışmamız sırasında İlköğretimin 8 yıl olması için tartışmalar yapılmaktadır.

Dilin öğretimden çok eğitim işi, motorize etme işi olduğu kabul edilmiştir. A.B.D. ve İngiltere dil öğretiminde en gelişmiş ülke kabul edilmektedir. Bilimde en son ortaya çıkan gelişmeler, uygulama ve uygulama sonucu elde edilen veriler eğitimin bütün alanlarına ders kitaplarından öğretmene, öğretmenden müfettişe kadar bütün unsarlarına kadar yayılmıştır.

B. TÜRK DÜNYASINDA ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Alfabe öğretimi terimi artık kullanılmamakta, bunun yerine dil öğretimi veya ana dili öğretimi terimleri kullanılmaktadır.

Dil öğretimi önce aile ve yakın çevresinde gerçekleştirilir sonra ise kurumlarda sistemli olarak verilir. Türkçe'nin öğretiminin başlangıcını Türklerin ortaya çıkmasına bağlamakla beraber, ilmi olarak kurumlarda verilen Türkçe öğretimiyle ilgili bilgiler oldukça yetersizdir. Ama bu konudaki ilk ilmi eser 11.y.y.'daki Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı "Divanü Lügat-it Türk"tür. Bu eser Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Ancak bu döneme kadar yaratılan eserler Türkçe öğretiminin verildiğini gösterir niteliktedir.

Bu yüzden Türkçe Öğretiminin Tarihi Gelişimini, Türk Eğitiminin içinde telakki etmek gerekir. Çünkü Türkler hem çok eski bir tarihe sahiptir hem de çok geniş bir coğrafi sahaya yayılmıştır. Ebülğazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime'sinde: "Oğuz toplumunun göçüp yürümediği yol var mı?" diyerek bu durum çok güzel belirtilir.¹⁷ Bu kadar geniş bir sahaya yerleşebilen Türklerin mutlaka iyi bir dil eğitimleri olmalıdır. Yeni yerlere yerleşmek, ordular sevk etmek, askeri cesaretlendirip arkasından yürütmek için iyi konuşmak gerekir. Oğuz Kağan destanı bunun örnekleriyle doludur. Destanlardan takip edebildiğimiz kadarıyla kültür ve medeniyette çok ileri bir düzeyde olan eski Türkler bunu iyi bir eğitim yoluyla sağlamışlardır. Belki bu eğitim ve öğretim bugünkü anlamıyla kurumlaşmamış olabilir. Ama töre içinde ve töre kanalıyla verilen çok sağlam bir eğitim ve öğretimden bahsedebiliriz. Türk

¹⁷ Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, İst. 1994, s.62.

çocukları doğar doğmaz Türkçeyi müzikle beraber duymuşlardır. Ninni söyleyerek çocuğunu büyüten annelerin Türkçe Öğretimindeki rolünü kimse inkar edemez. Bu ninnileri duya duya büyüyen çocukta kendiliğinden bir Türkçe sevgisi gelişmiştir. İşte bu ninniler, türküler, atasözleri dilimizi o günlerden bugünlere taşımış ve geleceğe de taşıyacaktır.

8.yıldaki ilk yazılı belgemiz “Göktürk Abideleri” Göktürklerin yazı ve dil öğretimi konusunda, planlı ve yaygın bir eğitim yapmış olduklarını gösterir. 38 harfli gelişmiş bir alfabe ve işlenmiş zengin bir dil bunun ispatıdır. “Günümüz Avrupa uluslarının hemen hiç birinin milli dil ve yazısı bulmadığı bir dönemde Göktürkler ileri bir dil ve yazı ile taş üzerine yazı yazarak bize çok değerli belgeler bırakmışlardır.

Son yıllarda yapılan araştırmalar, Göktürklerin, Orhun Anıtları dışında, mezar taşları, dağlardaki sabit kayalar, ağaç ve kemikler, madeni ve toprak ev araç gereçleri, silahlar, süs eşyaları vs. üzerine pek çok yazı yazdıklarını ortaya koymuştur. Meselâ, Altay dağlarında kayalarda, yolları gösterici, sosyal ve günlük yaşayışa ait bir çok yazı bulunmuştur. Küp, tabak gibi ev eşyaları üzerinde sihirsiz yazılar ya da bunların hangi amaçla kullanıldıkları ve kime ait olduklarını gösteren yazılar görülmektedir. Bunlardan biri, bir küpün, nişanlanan bir kız için armağan olarak alındığını bildirir. Bu bize, Göktürklerin yazıyı toplum hayatının her alanında kullandıklarını, okur yazarlığın yaygın olduğunu göstermektedir.”¹⁸

Yerleşik hayata geçen Uygurlar devrinde, yeni bir alfabe alınmış, okur yazarlık hızla yayılmış, edebiyat, sanat ve bilhassa din konusunda kütüphaneler dolduran kitaplar yazılmıştır. Basım tekniğini onların bulduğuna dair iddialar da bulunmaktadır.

¹⁸ Yahya AKYÜZ. a.g.e., s.9-11.

“Basım sanatının bulunuşu konusunda 1937’de 2.Türk Tarih Kongresine sunduğu bildiride, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Bossett’in ileri sürdüğüne göre bir ülkede matbaanın icadı ve geliştirilebilmesi için üç şartın birlikte bulunması gereklidir:

- 1.Harf sayısı az bir alfabe kullanılmakta olması,
- 2.Okuma arzusunun artmış ve kitapların çok artmakta olması,
- 3.Kağıdın bilinip kullanılması

Bossett’e göre, bu açıdan bakıldığında, matbaanın önce Çinlilerce bulunduğu şeklindeki söylenti doğru görünmüyor. Çünkü kağıdı biliyorlardı ama, binlerce harften oluşan Çin yazısı basım için çok büyük teknik zorluklar çıkaracağı gibi, bu yüzden Çince kitapların matbaa ile çoğaltılması elle çoğaltmaya göre pek ekonomik de olmazdı. Bu nedenle, matbaayı ilk önce onların bulduğundan kesinlikle şüphe etmelidir. Onlar, tahta vs. ile kalıp baskıyı kullanmışlardır, ama bu matbaa tekniği değildir.

Çinlilere komşu olan Uygurlar da kalıp baskıyı, kağıdı kullanıyorlardı. Okuma yazma ve kültür düzeyleri çok yüksekti. Hatta başka devletlere kâtip, bürokrat, çevirmen, danışman, öğretmen olarak hizmet verecek kadar bilgili, kültürlü yetişiyorlardı. Sade bir alfabeleri vardı. Böylece ayrı ayrı kesilmiş harflerle basım tekniğinin ortaya çıkması için tüm şartlar hazırđı. Bu uygun ortam içinde, onların matbaa tekniğini bulduklarını gösteren somut veriler vardır. Kan-su bölgesinde, Tun-Huang’da bir mağarada tahtadan bazı Uygur matbaa harfleri ve Uygurca kitaplar ele geçirilmiştir. Bunların M.S.700-900 yıllarına çıktığı anlaşılmıştır. Böylece, Bossert’e

göre, matbaayı Uygurların bulduğunu kabul etmek gerekir.¹⁹ Uygurların Orta-Asya Türk dili ve kültürünün gelişmesinde, yeni baştan yapılanmasında, çok mühim rolleri olmuştur.

Bu döneme giren eserler üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler göstermiştir ki, VI. XI. Yüzyıllar arasında Türkçe yüksek anlatım gücüne sahip bir Türkçe'dir.²⁰

Türklerin İslamiyeti kabulüyle, eğitim ve öğretimde yenilikler görülür. İlk defa medrese denilen, planlı, düzenli, güçlü bir eğitim-öğretim kurumu ortaya çıkar. Her ne kadar burada yazı dili olarak Arapça kullanılsa da o dönemden kalan kitapların kenarlarında bazı Türçe açıklamaların bulunması öğretimde-özellikle sözlü ifade de kısmen Türkçe'nin de kullanıldığını gösterir.²¹

Medreselerin yanında, camiler, mescitler, bilginlerin evleri, saraylar, kitapçı dükkanları gibi yerlerde eğitim ve öğretim yapılırdı.

Bu ilim ve kültür ortamında yetişen ve sistemli olarak Türkçe'yi öğreten büyük dilci Kaşgarlı Mahmut'tur. Ve Türkçe Öğretiminin Tarihini onunla başlatmak gerekir.

Kaşgarlı Mahmut'un 1072-1074 yıllarında Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazdığı Divanü Lugat-it Türk adlı eseriyle Türkçe'nin ilk lügatını düzenleyen ve sistemli olarak Türkçe'yi ilk öğreten Türk Milliyetçisi olarak, Türk kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. O Arapçanın üstünlüğünün kabul edildiği ve bilim dili olarak kullanıldığı bir devirde, Türkçenin daha zengin bir dil olduğunu, Arapların bu dili öğrenmesi gerektiğini ileri sürmüş, tezini de hadislerle desteklemiştir:

¹⁹ Yahya AKYÜZ, a.g.e..s.14

²⁰ Zeynep KORKMAZ, Cumhuriyet Döneminde Türk Dili. Ank.,1974, s.13

²¹ Yahya AKYÜZ,a.g.e..s.41

“Tanrının devlet güneşini Türk burçlarından doğurmuş olduğunu ve onların mülkleri üzerinde göklerin bütün teğrelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm. Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzüne ilbay kıldı. Zamanımızın Hakanlarını onlardan çıkardı; dünya milletlerinin idare yularını onların ellerine verdi; onları herkese üstün eyledi, kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. Onlarla birlikte çalıştı, onlardan yana olanı aziz kıldı ve Türkler yüzünden onları her dileklerine erişirdi; bu kimseleri kötülerin -ayak takımının- şerrinden korudu. Okları dokunmaktan korunabilmek için, akli olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdini dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur.”²²

Kaşgarlı Mahmut, akıllı olan adamın Türkçe öğrenmesi ve Türkçe konuşması gerektiğini söyler.

Diğer hadisi de şöyle açıklar:

“And içerek söylüyorum, ben, Buhara'nın - sözüne güvenilir. İmamlarının birinden ve başkaca Nişaburlu bir imamdan işittim. İkisi de senetleriyle bildiriyorlar ki, Peygamberimiz kıyamet belgelerini, âhir zaman karışıklıklarını ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada, “Türk dilini öğreniniz, çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır” buyurmuştur.

Bu söz (hadis) doğru ise -sorgusu kendilerinin üzerine olsun- Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iş olur; yok bu söz doğru değilse, akıl da bunu emreder.”²³ diyerek Türkçe öğrenmenin hem dinin emri hem de aklın emri olduğunu söyleyip, çevresini bilhassa Arapları Türkçe öğrenmeye teşvik eder. Kitabı hazırlarken bütün

²² Kaşgarlı MAHMUT, Divanü Lugat-it Türk, Ank., 1992, 3.baskı, C.1, s. 3.

²³ A.g.e., s. 4.

Türk illerini dolaştığını, onların dillerini,kaftiyelerini öğrendiğini en iyi şekilde sıraya koyduğunu belirtir. Bu kitabı da kendisine bitmez tükenmez bir ün ve azık olsun diye Tanrıya sığınarak yazdığını Halife Ebul Kasım Abdullaha armağan ettiğini söyler.

Bu kitap yalnızca zengin bir lügat değildir. Türk boylarının şivelerini, yaşayışlarını, inanışlarını, törelerini, atasözlerini, şiirlerini de içine alır. “Ben bu kitabı seci, atalarsözü, şiir, vecce, nesir gibi şeylerle süsleyerek, hece harfleri sırasınca tertip ettim”²⁴.

Kaşgarlı Mahmut dil öğretmenin kültür öğretmek olduğunun farkındadır. O yüzden şöyle der; “Kitapta Türklerin görgülerini, bilgilerini göstermek için söyledikleri şiir tanıklarını serpiştirdim. Kaygılı veya sevinçli günlerinde yüksek düşüncelerle söylenmiş olan savları da aldım.”²⁵ Bu yönüyle bugünkü dil öğretimimize en büyük rehberdir. Bu konuda Prof. Yahya AKYÜZ şöyle tespitte bulunur;

“Kaşgarlı Mahmut, dil öğretimi konusunda başarılı bir yöntem izlemiştir.

Yönteminin başlıca özellikleri şunlardır:

1. Medreselerde yapıldığı gibi önce ve hemen her zaman sadece kural verme değil, ilkin çok sayıda örnekten hareket edip kurala ulaşma yolunu izlemiş ve günümüz yabancı dil öğretiminde benimsenen bir yöntem uygulamıştır.
2. Dil öğrenmede örneklerin, metinlerin önemini çok iyi görmüş, örneklerini günlük hayattan atasözlerinden, şiirlerden derlemiştir.
3. Dil öğretirken, Türk kültürünü de tanıtmaya amacını gütmüş, bu konuya özel bir önem vermiştir.

²⁴ A.g.e., s. 5.

²⁵ A.g.e., s. 8.

4. Dil öğretiminde tekrarın önemini çok iyi kavradığından, önceden geçen bir kuralı gerektiğinde hatırlatmaktan çekinmemiştir.

5. İzlediği bu başarılı yöntemleri buluncaya kadar çok çaba harcayan yazar, iki yıl içinde eserini üç kez yazıp beğenmemiş, dördüncü kez yazmıştır. Böylece, o, eser yazma yöntemi konusunda da bize yol göstermektedir.”²⁶

Türkçeyi öğretirken bizim de hedefimiz kültürümüzü de beraberinde öğretmek olmalıdır. Türk dilinin eşsiz bir hazinesi olan bu eser, ilk çağlardaki zengin ve katıksız Türkçemizin manzum-mensur pek çok edebi örneklerini de saklamaktadır. Bu yönüyle her Türkün kütüphanesinde bulunması gereken kültür hazinesidir.

XI.y.y. diğer bir eseri de Kutadgu Bilig`dir. Yusuf Has Hacib tarafından yazılan, İslami Türk edebiyatının ilk eseri kabul edilen Kutadgu Bilig Saadet Bilgisi, Devlet olma bilgisi anlamlarında bir isimdir.

Mesnevi şeklinde yazılmış manzum bir eser olmasına rağmen Yusuf Has Hacib eserini Türk halkı arasında yaygın edebi söyleyişlerle, halk deyimleriyle, atasözleriyle besleyerek milli bir hale koymuştur.. Bilhassa mesel vasıflı mâniler söyleyerek ve bunları kitabının uygun yerlerine yerleştirerek eserinin önemini artırmıştır.

Yazarın İslam kültürünü kuvvetle benimsemesi yerli ve milli dilini ihmal ettirmemiş, eserini başarılı bir Türkçe ile yazmış, yabancı kelimelere pek az yer vermiştir. Bu konuda N. Sami Banarlı şunları der: “İlimde Arapça`nın şiirde Farişi`nin klasik lisanlar olarak kullanıldığı bir ortak medeniyet devrinde Kutadgu Bilig yazarının, eserini Türkçe ile yazması, başlıbaşına mühim bir Türk dili hadisesidir. Yazar Türkçe`nin sırlarına ermiş, milli lisanın ses ve mânâ inceliklerini bilen, kudretli

²⁶ Yahya AKYÜZ, a.g.e., s. 36.

bir yazar olduğunu belli etmiştir. Yusuf Türk diliyle eser yazmak için bilgi ve ülküyle çalışmış, bu yolda heyecan duymuş ve duygusunu bizzat ifade etmiştir:

Keyik tağı kördüm bu Türkçe sözüg

Arı akru tuttum yakardım ara

Sıkadım serittim könü l birdi terk

Takı ma belinler bererde yire

Sunup tutmuşımça ederdim sözüg

Ke 'ü birdi ötrü yıparı bura

"Bu Türkçe sözü yaban geyiği gibi gördüm. Onu yavaşça tuttum, kandırarak kendime çektim.

Okşadım, ısındırdım, (bana) çabul gönül verdi. Yine de ara sıra ürküyor, korkuyordu.

Ele geçirdiğimce, (bu) söz (geyiğinin) peşinden koştum; onun miski bana güzel kokular saçmağa başladı."

Sözleri bu gerçeği gösterir. Y. Has Hacib, söz ceylanını avlamanın kolay olmadığını görmüş, fakat ceylan güzelliğinde bir Türkçe ile eser vermek için adeta gönül ürperişleri duymuş, bunda şuurlu bir gayret göstermiştir.²⁷

Aynı yüzyılın iki yazarının gösterdikleri Türkçe şuuru bir tesadüf değil, devrin kültür hayatının bir tezahürüdür. Nitekim hemen ardından 12.y.y.Edip Ahmet, Atebet'ül Hakayık'ı yazacak, eserini Türk dörtlükleriyle (102 dörtlük vardır) süsleyecektir.

12.y.y.'da bir büyük isim Ahmed Yesevi'dir. O, Türkistan'ın geniş bozkırlarında yaşayan göçebe halk kütlelerine hem İslam'ı hem de tasavvufu tanıtmış ve

²⁷ Nihad Sami BANARLI: Türk Edebiyatı Tarihi. İst.. 1971, C.1. s. 234.

sevdirmiştir. Bunun için Hikmetlerini sade bir Türkçe ile halkın çabuk öğrenip hemen terennüm edebileceği bir vezin ve şekille söyleyerek Türk dilini edebi dil olarak geliştirip, Türk dünyasında yaygınlaştırmıştır. Dilimizin bu günlere gelmesinde en büyük emeği geçen Ahmed Yesevi'dir.

Yunus Emre'den yüz yıl önce dünyaya gelen, inandığı ve inandırmak isteği tasavvufu Yunus gibi vecdli bir iman derecesinde dile getiren Ahmet Yesevi, Türklük ve Türk dili için büyük önem taşır. Onun "Hikmet" adı verilen şiirlerinin tesiriyle bugün hala Türkistan illerinde bütün baskılara rağmen zengin bir Türkçe yaşamaktadır.

Buraya kadar saydığımız bu eserler bütün Türklerin ortak dil ve kültür mirasıdır. Orhun Abideleri, Türkiye Türklerinin ilk yazılı belgeleri olduğu gibi, Azerbaycan Türklerinin de Kırgız, Özbek, Kazak, Türkmen vb. Türklerin de ilk yazılı belgeleridir. Ancak çeşitli siyasi, tarihi ve coğrafik sebeplerden dolayı bu birliktelik yavaş, yavaş yok olmaya başlamıştır.

13.yüzyıl Türk kültür tarihinde bir yollar ayrımıdır. Batıya doğru yürüyen Türk boylarının yeni topraklarda yeni devletler kurmaları ve yeni Türk kültür merkezlerinin oluşması Türk dilini de etkilemiştir. Eskiden beri Türk boyları arasında yaşayan konuşma dil özellikleri yavaş yavaş yazı diline girmeye başlamıştır. Gerçi ortak bir yazı dilinin kullanıldığı 13.yüzyıla kadar da farklı konuşma dilleri vardı ama bütün Türk dünyasında bir tek edebi dil kullanıldı. Bu konuda Reşid Rahmeti Arat şu tespiti yapar:

"Miladın ilk senelerinden XIII.y.yıla kadar devam eden bu yazı dili (bazı örnekleri XVII.y.y'ın sonlarına kadar çıkıyor) serlerini gördüğümüz veya daha sonraki eserlere kıyasla kurabileceğimiz örnekler, ses, kelime, cümle ve imla bakımından,

aynı hususiyetleri taşımakta ve hatta aynı mektebin mahsulleri gibi görülmektedir. Türk Milletinin 13 y.y'lık bir zaman içinde ve bir dil sahası birliği olarak tasavvur edebileceğimiz geniş bölgede ve coğrafi şartlara göre türlü meşguliyetler ve siyasi teşekkül bakımından bir çok zümreler ve temas bakımından farklı muhitler içinde bulunduğu halde, bir tek yazı dili kullanması ve bir tek ifadenin hakim olması, bu kültür camiasının bütün siyasi ve içtimai esasları aydınlatılmaya kadar, bir sır olarak kalacaktır.

*Gerek yabancı muhitlerin tesiri ile girmiş olan dinler ve gerek yabancıardan alınarak kısmen Türk dili hususiyetlerine göre değiştirilmiş olan alfabeler, daima aynı dilin yazı ifadesi olarak kullanılmış ve bu kültürlerden alınmaları zaruri olan bir kısım kelimeler haricinde, yazı dilinde hiç bir değişiklik vücuda gelmemiştir. Aslında birbirinden çok farklı olan bu yazı vasıtaları Türk muhitine girince, Türk'ün ananesini almak ve imkanlarına varıncaya kadar umumi vaziyete uymak mecburiyetinde kalmışlardır."*²⁸

Bu konuda hemen hemen aynı tespitleri yapan bir başka isim de Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'dur: "Başlangıçtan 13.yüzyıla kadar Türk dünyasında bir tek edebi dil kullanıldı. Orhun Bengütaşları, Altun Yaruk, Sekiz Yükmek gibi, Budist Uygur eserleri; Irk Bitig, Huastuanift gibi Manihaist Uygur eserleri; Divanü Lügati't - Türk, Kutadgu Bilig, Atabet-ül -Hakayık gibi Karahanlı devri eserleri hep aynı edebi dille yazılmışlardır. Göktürk, Uygur ve Karahanlı eserleri arasındaki asıl farklılık kelime kadrosunda görülür. Uygur eserlerinde Hintçe kelimeler, Karahanlı eserlerinde

²⁸ Reşid Rahmeti ARAT, Türk Milletinin Dili, Türk Dünyası El Kitabı, C.2, Ank., 1992, s.59-60.

Arapça ve Farsça kelimeler vardır. Ancak Türk asıllı olan temel kelime kadrosu aynıdır.

Edebi dilin aynı olmasına karşılık farklı ağızlar, farklı konuşma dilleri mevcut olmuştur. Her Türk boyunun kendisine mahsus bir ağız vardı. 11. asırda Kaşgarlı Mahmut Oğuzların, Kıpçakların farklı ağız özelliklerinden bazılarını anlatır. Konuşmadaki bu farklılıklar yazılı eserlere yansımazdı. Ancak sözlü edebiyatta ağız özelliklerine rastlanabilirdi."²⁹

13. yy'a kadar meydana getirilen eserler de gerek Türk edebiyatının gerekse Türk dilinin yüzakı eserleridir. Bu da gösterir ki, Türklerde şuurlu bir dil eğitimi verilmektedir. Her ne kadar bu eğitimin verildiği kurumları takip edemezsek de elimizde bulunan eserler, toplumun geneline yayılan bir dil eğitim ve öğretimi olduğunu gösterir. Bu dönemde, yazı dilinin merkezi, 7, 8 ve 9. asırlarda Ötüken idi. 9. yüzyılda merkez Tarım havzasındaki Hoço ve Turfan şehirlerine intikal etti. 10. Ve 11. Yüzyıllarda Kaşgar ve Balasagun ikinci bir merkez olarak ortaya çıktı.³⁰

Bu merkezlerde tek bir yazı dili olarak gelişen Türkçe içinde, tarihi, siyasi ve coğrafi sebeplerden dolayı 13. yy'da ikinci bir yazı dili olarak ortaya çıktı.

Seyhun boylarında yaşayan Oğuz Türkleri 1000 yıldan itibaren Maverâünnehir, Horasan ve İran'a göçmeye başladılar. 1040'daki Dardanakan savaşından sonra İran'a kesin olarak yerleştiler. Azerbaycan ve Anadolu istikametinde devam eden yürüyüşleri 1071'den sonra yaygınlaştı; bu toprakları ikinci bir vatan haline getirdiler, buralarda ayrı siyasi birlikler kurdular. Türkistan'daki Türk yazı dili merkezlerinden uzağa düşen, esasen aralarındaki yazı dilini öğrenmemiş bulunan, sadece konuşma dili olarak

²⁹ Ahmet Bican ERCİLASUN: Türk dünyası Üzerine İncelemeler. Ank., 1993. s. 56.

³⁰ A.g.e., s. 66.

kendi ağızlarını (Oğuz ağzını) kullanan Oğuzlar, bu yeni coğrafyada başlangıçta Farsça ve Arapça'yı yazı dili olarak kullandılar. ... Ancak iki asır içinde, bilhassa Cengiz ve çocuklarının batı seferleri neticesinde nüfus yoğunlaşmış; Anadolu Selçukluları yıkılmış, yerine beylikler kurulmuştu. Beyler başlangıçta Türkçe'den başka dil bilmiyorlardı. Ama onlar da, Selçuklu kadar büyük olmasa da devlet sahibiydiler ve devletin de bir yazı dili olması icap ederdi. Türkistan'daki yazı dilini bilen ise hemen hemen hiç yoktu. İşte bu durum, Oğuz ağzının bir yazı dili haline getirilmesini icap ettirdi. Böylece Türkçe içinde ikinci bir yazı dili doğdu. Bu yeni yazı dilinin ilk örnekleri 13.yy'da verilmiştir.³¹

İlim âleminde Batı Türkçesi diye adlandırılan bu yazı dili; Anadolu ve civar sahalarda, Kafkasya ve İran Azerbaycan'ı, Türkmen - bugün bir çok bakımdan komşu şivelerin hususiyetlerini benimsemiştir-ve Güney Kırım'da kullanılmıştır. Osmanlı

Türkçesi ve Azeri Türkçesi diye iki ayrı koldan gelişse de başlangıçta aradaki fark oldukça az olmuştur. Bu yüzden olsa gerek ki Kadı Burhaneddin, Nesimi, Hatai, Fuzuli hem Osmanlı hem de Azeri sahasının ortak şairleri kabul edilir. 18.yy'dan sonra bilhassa siyasi sebeplerden dolayı Azeri Türkçesi yazı dilinde farklılaşma başlar. Rusların sistemli çalışmasıyla da bu farklılaşma daha da belirgin hale gelir. Komünist sistem ve Kiril alfabesi bağlarının tamamen kopmasına sebep olur. Azerbaycan Türkçe'sinin öğretimi ve gelişimi ve Türkiye Türkçe'sinin öğretimi ve gelişimi ileride daha geniş olarak ele alınacaktır. Bu yüzden biz burada daha çok kuzey -Doğu Türkçesi üzerinde duracağız.

³¹ A.g.e., s. 68.

Türkistan, Harzem, Kuzey -Kafkasya ve İdil -Ural`da, hatta bir kaç asır Mısır`da kullanılan ve araştırmacıların “Müşterek Orta Asya Türkçesi”, “Çağatayca” gibi isimler verdiği, Hakaniye Türkçesinin bir devamı olan Kuzey -Doğu Türkçesi, Türklerin kullandığı iki yazı dilinden biridir.³²

Orta Asya Türk dil ve kültür faaliyetleri Moğol istilası sırasında bir müddet duraklamışsa da uzun süreli olmamış. Timur İmparatorluğu devrinde başkenti Semerkant, “ Türk dilini temelleştiren şairler muhiti ve ocağı olmuştur.³³

XV.yy`ın ikinci yarısında ise Semerkant`ın yerini, Hüseyin Baykara`nın paytahtlığını yapan Herat alır. Herat Türk dili ve edebiyatının yeni ve önemli merkezlerindendir artık. Ve bu kültür merkezi çağının en büyük dilcisi Ali Şir Nevai`yi yetiştirmiştir.

Onbirinci asırda Türkçe`nin Arapça`dan üstün ve zengin olduğunu söyleyen Kaşgarlı Mahmut`tan sonra 15.asında Ali Şir Nevai de Türkçe`nin çeşitli bakımlardan Farsça`dan daha üstün ve zengin olduğunu ispatlamaya çalışır. Muhakemet`ül - Lügateyn adlı eserinde, Türk dili üzerindeki görüşlerini şöyle anlatır.

“Ana dilim üzerinde düşünmeğe koyuldum. Türkçe`nin derinliklerine dalmca gözlerime onsekiz bin âlemden daha yüksek bir âlem göründü...”

Bu âlemin gül bahçelerine girdim. Gülleri feleğin güneşinden daha parlaktı. Her yanında göz görmedik, el değmedik daha neler ve neler vardı.”

“Ama bu mahzenin yılanı kan dökücü ve güllerinin dikenini sayıyordu. Bunları görünce düşündüm ve dedim ki.: Demek bizim Türk şairleri bu korkulu ve dikenli yollardan çekindikleri için Türkçe`yi bırakıp gitmişler.”

³² A.g.e., s. 231.

³³ Ahmet CAFEROĞLU, a.g.e., s. 195.

“ Bu yol yüksek himmet istiyordu. Ben bu yoldan vazgeçmedim. Omun seyrine doyamadım. Bu yolda yürümekten korkmadım ve yılmadım.”

“Türkçe'nin fezâsında tabiatimin atını koşturdum; hayalimin kuşunu kanadlandırdım. Vicdanım bu hazineden, nihayetsiz kıymetli taşlar, lâ'ller, inciler aldı; gönlüm bu gül bahçesinin türlü çiçeklerinden uçsuz bucaksız güzel kokular kokladı.”

Nevâî, hakiki Türk üstünlüğünün ancak devlet dili olarak Türkçenin kullanıldığı ve edebiyatın Türk dili ile yapıldığı zaman mümkün olacağına inanarak eserlerini bu yolda verdi.³⁴

Nevâî için Faruk Kadri Timurtaş şu tesbitte bulunur:

“Yabancı bir dilin edebiyat dili olarak kabul edildiği bir devir ve muhitte cesaretle ve milli şuurla ortaya atılıp Türk dilinin istiklalini müdafaa eden ve çok değerli eserleriyle klasik Çağatay edebi Türkçesinin kuran Ali Şir Nevâî, Türk dili ve kültürüne sonsuz hizmetlerde bulunmuştur. Orhun Yazıtlarından beri uyanık ve canlı olduğunu gördüğümüz milli duygu ve şuurun, Türklük ve Türkçülük ruhumun en büyük mümessillerinden biri de Nevâî'dir.”³⁵

Ahmet Caferoğlu ise şunları söyler:

“Nevâî'nin Türk dili lehine ortaya koyduğu bu milli dil müadelesi çağrı için ölçüye gelmez büyük bir değer taşımaktadır. Araştırmacıları bu yönden onu, İtalyan halk dilini Latinceye karşı koruyan İtalyan şairi Dante'ye benzetmektedirler. Bence Nevai, bu yönden ölçüye gelmez bir sima, bir heykeldir.”³⁶

³⁴ N. Sami BANARLI, a.g.e., s. 427

³⁵ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Ali Şir Nevâî Hayatı ve Eserleri, İst., 1962, s. 37.

³⁶ Ahmet CAFEROĞLU, a.g.e., s.221

Moğol istilasının yıkıcı tesirleri yanında, Türk dilinin canlanması ve gelişmesi gibi olumlu tesirleri de olmuştur. Bu dönemde Türk dilinin önemi ve öğrenilmesi yolunda Harezm`de Celaleddin için Türk diline ait bir gramer yazılmış, Türk merkezlerinden Mısır`da, Irak`ta, Suriye`de Türk dilini öğretmek için çeşitli konu ve tipte eserler yazılmıştır. Semerkant, Herat, Taşkent, Belh, Hive gibi kültür merkezleri meydana gelmiş ve Türk diline büyük ilgi gösterilmiş, doğu kültür dilleri arasında üçüncü sırayı almıştır. Farsça`nın etkisi ve Farsça yazma geleneği devam etse de Türk diline yöneliş de görülür. Tıpkı Ali Şir Nevai gibi tuyuğ tarzında Türkçe şiirler yazan Lütfi`yi görürüz. “O Gül ü Nevruz” adlı mesnevisinde eserini Türkçe yazdığını şöyle ifade eder:

Buyurdu kim bu gül faslında derhal

Gül ü Nevruz efsanesin Sal

Ayıt ol kıssanı Türki tiline

Ki tatkan til tadığıdan tiline”³⁷

Türkçe divanı ile tanınan , iki şairden biri Atai diğeri ise Türk dili ve kültürünün hem himayecisi hem de uygulayıcı, Sultan Hüseyin Baykara`dır.

XV-XVI.y.y. bütün Türk-İslam dünyasında bir altın çağ olarak ortaya çıktı. Timurlular devrindeki Türkistan medreseleri ile Osmanlı medreselerinde onbinlerce gencin ilim ve sanat tahsil ettiğini o devrin kaynakları zikretmektedir.³⁸

Ancak bu altın çağ XVII.-XVIII.y.y.`da duraklamış, ilim ve kültür hayatındaki bu sönük devir dili de etkilemiştir. Bir zamanlar Çağatay Türkçesini öğrenmek için

³⁷ Ahmet Bican ERCİLASUN. a.g.e., s.58-59

³⁸ Bu konuda bak.Ahmet CAFEROĞLU. a.g.e., s.224

Abuska³⁹ lügatları tertiplenirken şimdi Mirza Abdulkadir Bidil, Hoca Nazaroğlu Gayip Nazar-ı Çimyani Hüveyda ve İshan Şahbaba Rahim Maşrab gibi birkaç şairin şiirlerinde yaşama mücadelesi vermiştir.

Türkistan'da siyasi şartların bozulmasıyla iktisadi meseleler patlak vermiş, medreseler eski kalitesini kaybetmiştir. "Hiçbir fen ve tatbiki ilim dalının ders olarak yapılmadığı bu mektep ve medreselerde okutulan mevzuların çoğu islam dinine ait bulunuyordu. Bazı dersler Arapça ve Farsça idi. Talebeler, bütün bu dersleri ezberleyerek okuyup öğrenirdi. Fakat öğrendiği Arapça ve Farsçanın karşılığını bilmezdi.⁴⁰

Ruslar bu zayıf durumdan faydalanarak Türk yurtlarını işgale başladılar. Bu işgal Türkistan Türklerinin kültür sahasında uyanmalarına sebep oldu. Türkistan Türklerinin uyanışında en büyük katkı XVI. asırda Rus işgaline uğrayan Kazanlı Tatar Türkleri ile XVIII. asrın sonlarında Rus işgaline uğrayan Kırım Tatar Türkleri tarafından olmuştur. Rus işgalinden sonra Türkistan Türkleri arasında öğretimi yenilemek ve gençliği çağdaş dünya görüşü üzerinde yetiştirmek düşüncesiyle Kazanlı alimler çalışmışlardır. Ancak bu konuda en büyük isim Kırım Türklerinden Gaspıralı İsmail Bey'dir. 1851 yılında Bahçesaray şehrinde doğmuş büyük bir fikir adamı ve dilcidir. O Türklerin geri kalmışlığın sebebini verimsiz eğitim sistemine bağlar ve işe ilk okuldan okuma-yazma usulünden başlar. O gençler için öğrenimin ilk basamağını oluşturan okullarda dini bilgiler yanında, Türk dili ve grameri, matematik, İslam tarihi, coğrafya, dünya tarihi ve sağlık bilgisi gibi konuların da öğretilmesini isteyerek yeni metotla okuma-yazma öğretmek üzere Bahçesaray'da usul-i cedid mektebi açmıştır.

³⁹ Mehmet SARAY, Atatürk ve Türk Dünyası, İst. 1988, s.121

⁴⁰ Mehmet SARAY, Gaspıralı İsmail Bey, Ank. 1987, s.43

Bu okulda 12 öğrenciye 45 günde okuma-yazma öğretilmiştir. Ayrıca halkın önünde öğrencilere hiç görmedikleri metinlerden okutulup, yazdırılmıştır. Bu imtihan halkı etkilemiş bir süre sonra usul-i cedid okulları yaygınlaşmış ve öğrenci sayısı artmıştır.

Gaspıralı İsmail Bey'in çalışmaları bununla sınırlı kalmamış "Dilde, Fikirde , İşte Birlik" parolası bütün Türk dünyasında yeni bir hareketin başlangıcı olmuştur.

10 Nisan 1883'de şöhreti bütün Türk - İslam alemine yayılan "Tercüman" gazetesini çıkardı. Bu gazete sayesinde müslümanlar arasında hem birlik ve hem de yenileşme, eğitim konusunda fikirlerini yaydı. Tercüman gazetesi Rus'ları rahatsız ediyordu. İl'minskiyi Rus Ortodoks Kilisesi'nin başkanı olan K.P. Pobedonostsev'e yazdığı bir mektupta Gaspıralı ve Tercüman hakkında şöyle diyordu: "Gaspıralı'nın tek gayesi var. Rusya idaresinde yaşayan milyonlarca müslümanı birleştirmek, modern eğitimle ve Avrupa medeniyetinin imkanları ile daha kuvvetli hale getirmek ve İstanbul'un bu hususta desteğini sağlamak. Bu bizim yaptıklarımıza ve yapmak istediklerimize ters düştüğü gibi, Rus Ortodoksluğu için de büyük tehlike teşkil edecektir. Bunun için, Gaspıralı'nın ve gazetesinin susturulması gerek. Bunu temin için mutlaka hükümet ricali ile görüşmelisin ve gerekeni yaptırmalısın."⁴¹

İl'minskiy, Türkleri Ruslaştırmak için elinden geleni yapmış. "Orenburg ve Kazan'da açılan Rus -Tatar öğretmen okullarını kapattırmıştır. Onun bu faaliyetleri karşısında hep Gaspıralı İsmail Bey'i bulmuştur. "Gaspıralı İsmail Bey, Rusların eğitim yoluyla Türkleri asimile faaliyetleri hakkında yaptığı çalışmaları 1881 Şubatında yazdığı "Rusya Müslümanları" risalesinde şöyle dile getirmiştir:

⁴¹ Mehmet SARAY, a.g.e., s. 29.

“Rusya’da yaşayan müslümanları Ruslaştırmak vâhid bir Rus milleti meydana getirmenin mümkün olmadığını hem Ruslar hem de bizim münevverimiz anlamış bulunmaktadır. Bu durumda yapılacak iş, Türk kavimlerine eğitim ve öğretim sahasında gerekli kolaylığı göstermek ve onların kendi kültürleri dahilinde yetişmelerine müsaade etmektir. Bunun için gerekli matbuat da verilmelidir. Buna mukabil Rus mekteplerinde okumalıdırlar diyeceksiniz, bu fertler için mümkün ise de kitle için kabil değildir. Rus mektebi Türk halkı için ölü doğmuş bir müessesedir. Rusya’da yüksek tahsil hükümet lisanı olan Rus lisanını bilmekle olur, fakat halk mektepleri ile küçük sanat mektepleri Türk lisanında olmalıdır. Bu sayede ilim halk arasında daha süratle intişar eder.”⁴²

Onun bu amaçla açtığı okulların sayısı 5000’e ulaşmış ve bu okullardan Aybek, Magcan Cumabay, Hamid Alımcın, Çolpañ, Musa Bey, Ahmed Baytursun gibi pek çok vatanperver şair ve edipler yetişmiştir.

Gaspıralı İsmail Bey, 11.yy’daki Kaşgarlı Mahmut ve 15.yy’daki Ali Şir Nevâi ile kurulan Türk dili zincirinin 19.yy’daki en sağlam halkasıdır. Onlar Türkçe’nin Arapça ve Farsçaya karşı üstünlüğünü savunurken her hangi bir engelle karşılaşmamış üstelik destek görmüşlerken, Gaspıralı İsmail Bey ise devamlı Rus baskısı altında Türkçe şuurunu yaymaya çalışmıştır. O Türk dünyasında birliği sağlamak için “Öyle bir dil ki, konuşulduğu ve yazıldığı zaman İstanbul’daki hamal ve kayıkçı ile Şarki Türkistan’daki deve sürücüsü ve koyun çobanı da anlayabilmelidir”

⁴² Mehmet SARAY. a.g.e.. s. 57.

İsmail Bey'in Türkçe'nin bütün Türk dünyasının kullanabileceği lisan haline gelebilmesi için verdiği bu sessiz ve asil mücadele son derece başarılı olmuştur. Nitekim tercüman gazetesinde kullandığı sade Türkçe, gazetenin ulaştığı her yerde, bilhassa Kazan'da, Azerbaycan'da, Şarki ve Garbi Türkistan'da, Balkanlarda ve Osmanlı Türkiye'sinde yaşayan bütün Türkler tarafından anlaşılabilir bir lisan haline gelmiştir.⁴³

*"19. asrın ortalarına kadar Türkistan'ın her tarafında batı ve doğu Türkistan'da Kazak ve Kazan ülkelerinin hepsinde umumi edebi Çağatay dili kullanılıyordu. 19. yüzyılda Kaşgarda Khocalar'ın ve Yakup Beğ'in tarihine ait yazılan eserlerle, Khıyvada (Hive) Munis ve Agehi gibi müelliflerin ve Kazakistan'da Abılay ve Bükey ordasında Cihangir Hanın yazılarında kullanılan dil ayrı dildir."*⁴⁴

Türk yurtlarını çeşitli siyasi ve askeri oyunlarla ele geçiren Ruslar ilk iş olarak Türkler arasındaki birliğin temelini oluşturan dil birliğini parçalamakla işe başladılar. Rus olmayan milletleri Ruslaştırmanın ancak eğitim yolu ile mümkün olacağına inanan Rus milliyetçisi ve koyu bir ortodoks hristiyanı olan İl'minskiy bu konuda elinden gelen her şeyi yapmış, her yola başvurmuştur. Bu konuda zamanın eğitim bakanı Tolstov'a şöyle bir mektup yazdı: "İslam dini var oldukça, Rus harflerinin Arap alfabesine karşı savaşı güç olacaktır." 25 Mayıs 1876'da yani yukarıdaki mektuptan üç hafta sonra, çeşitli işaretlerle harekelenmiş Rus alfabesinin müslüman Türklerin kullandığı ayrı lehçelere uygulanmasını teklif etti. Bununla da yetinmeyen İl'minskiy,

⁴³ A.g.e., s. 72-73.

⁴⁴ Ahmet Bican ERCİLASUN, a.g.e., s. 214.

“müşterek bir Türk-Tatar dili yerine her bir boy için boy şivesinin ana dil olarak kabul ettirilmesini ileri sürdü.”⁴⁵

İl'minskiy diğer taraftan da Tatar ve Kazak aydınlarına tesir ederek onlara da boy dillerinde gramerler, alfabeler ve eserler yazdırttı. Öte yandan Türkistan'da Mikola Ostroumov “Türkistan Vilayetinin Gazeti”ni çıkarıyor ve 1883'ten 1917'ye kadar bu gazetede şehir ağzına dayanan Özbekçe'yi yazı dili haline getirmeye çalışıyordu.

Bu çalışmalar sürerken Azerbaycan'da Mirza Fethali Ahundzade gibi aydınlar Arap harfli alfabeyi bırakıp Latin esasına dayanan yeni bir alfabeyi kabul etmek gerektiğini ileri sürdüler ve hızla çalıştılar. Kısa zamanda kendilerine taraftar buldular. Bu hareketi Sovyet idarecileri de desteklediler. 1926'da Bakü'de Uluslararası Türkoloji Kongresi tertipleyip, yeni Türk alfabesinin bu kongrenin onayından geçirdiler. Bakü Türkoloji Kongresi, Azerbaycan'ı öteki Türk-Tatar Sovyet Cumhuriyetlerine örnek göstermiş ve “Yeni Türk Alfabesi Sovyet Merkez Komitesi” kurulmuş, yeni Türk Alfabesinin benimsetilmesi görevi bu kuruluşa verilmiştir. Bu kuruluş da ikinci bir kongreyi Ocak 1928'de Taşkent'te düzenlemiştir. Bu alfabeyi özellikle Kazan ve Tatar Türkleri istememişlerdi. Ama sırasıyla 1922'de

Azerbaycan'da başlayan bu hareket, en son 1932'de Özbek ve Kırım Türklerinin de katılımıyla 10 yılda amacına ulaştı. Daha önce Arap alfabesini kullanan Sovyetlerdeki Türkler'in “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi ortadan kalktı. Her Türk toplumuna Rus kökenli ayrı birer alfabe verildi. Bir tek alfabe yerine yirmi kadar değişik alfabe kullandırıldı. Bu alfabelerde benzer harfler olmakla beraber farklı harfler

⁴⁵ Ahmet Bican ERCİLASUN, a.g.e., s. 214.

de çoktu. Mesela *k*, *ö*, *ü* gibi sesler alfabelerde farklı işaretlerle gösterilmişti. Yine (ts,tısı) (ya) (yu) gibi Türk dilinde olmayan seslerin harfleri alfabelere konularak Türk dilini parçalamaya çalıştılar.

“Evet, Ruslar 1930’lardan başlayarak, Türklerin yazısını yasakladılar. Dilini parçaladılar, aydınlarını kurşunladılar ve onların eserlerini yok ettiler. Ama bu kadarla da yetinmediler. Türklerin varlığını, ulusal benliğini, kimliğini de inkar etme yoluna saptılar. S.S.C.B. sınırları içinde “Türk’üm” diyebilmek büyük suç sayıldı. Türk sözü ağıza alınmaz oldu. 1920’lerde göğüslerini gere gere “Ben her şeyden önce Türk’üm” diye haykıran, kendi dillerine “Türk dili” yazılarına “Türk alfabesi” veya “Birleştirilmiş Türk alfabesi” adını veren 30 küsur milyon Sovyet vatandaşı, 1940’lardan sonra “Türk” kelimesini ağızlarına alamaz oldular. Sovyetler Birliği sınırları içinde Azeri, Özbek, Türkmen, Kazak, Tatar vb. vardı ama “Türk” yoktu! “Ne mutlu Türk’üm” diyebilmek, idamlık suçtu! Bu akıl almaz baskılar yıllar yılı böyle sürüp gitti.”⁴⁶

Ruslar alfabe değişikliğinden sonra Rusçanın Türk dillerine girmesi için çalışmış. Rusça ıstılahları ve bazı teknik terimleri zorla Türk diline yerleştirmişlerdir. Ancak bütün baskılara rağmen Türk aydınları buna tepki göstermişlerdir. Meselâ Önderliğini dostum Olcas Süleyman ve Cengiz Aytmatov’un yaptığı Kazak aydınlar gurubu, yazdıkları şiirlerde, hikaye ve romanlarda Kazak Türkçesini savunup, Ruslaştırmaya karşı çıkmışlardır.⁴⁷

⁴⁶ Bilal ŞİMŞİR, a.g.e., s. 351-352

⁴⁷ Mehmet SARAY, Kazak Türkleri Tarihi, İst., 1993, s.108.

Yine Rus dilinin ve kültürünün Özbek Türklerinin milli şuurunda yaptıkları tahribata karşı Özbek akademisyenler de filolog Alim Amirov'un önderliğinde karşı çıkmışlardır.⁴⁸

Azerbaycanlı, Türkistanlı dil bilginleri, edebiyatçılar ve şairler Rusların bu tutumunu eleştirmişler, Türkçe kelimeler kullanmak ve Türkçe terimler yaratmak suretiyle bir ortak ilim dili meydana getirmek istemişlerdir.

Azerbaycan'lı şair Samed Vurgun yeni alfabedeki harflerle ilgili itirazlarını 12 Mayıs 1939'daki Komünist Gazetesinde dile getirir: "Benim düşüncüme göre, elifba kültürasının birinci şartı odur ki, harflerin sayısı mümkün olduğu kadar az olsun. Eğer dilimizi tamamıyla ifade etmek şartıyla 32 harf saklaya bilsek yahşı olur. Aksine harflerin sayısını çoğaltmak yolu ile gitsek, bu elifbanın zayıflığının birinci elementi olur. Odur ki, harflerin sayısı meselesinde biz hasis olmalıyız. Ona göre de Я (ya) 10(yu), е (e), ч (ts) ve b harflerinin bizim elifbaya ilave edilmesine ben zıddım, çünkü bu harflerin ifade ettikleri sesler Azerbaycan dilinde yoktur."⁴⁹

Sovyetler döneminde yapılan baskılar Türk Cumhuriyetlerinde ortak dil hazinelerine yönelişi engelleyememiş. Azerbaycan'da Dede Korkut, Kazaklarda Manas, Türkistan'da ve Özbekistan'da Ali Şir Nevai, Uluğ Bey, Ahmet Yesevi ve Mahdum Kulu gibi şahsiyetlerin hayatı ve eserleri üzerinde sayısız incelemeler yapılmıştır.⁵⁰

Kılıç Mansurkan, Sadık Karaç, Kasım Tınistan, B. Kenasrin, Ş. Köken, Tokombay, Elebay, Sadıkbek, Namat, Kırbaş, Camburcin ve bütün dünyanın tanıdığı

⁴⁸ Mehmet SARAY, Özbek Türkleri Tarihi, İst., 1993, s. 70.

⁴⁹ Nizami KUDİYEV, Azerbaycan Edebi Dili Tarihi, Bakü, 1995 s. 462.

⁵⁰ Mehmet SARAY, Türkmen Tarihi, İst., 1993, s. 61.

Cengiz Aytmatov Kırgız Türkleri arasında, Mehmed Ötemiş, Abay, Ahmed Baytursun, Ömer Karas, Magcan Cumabay, Sabit Dönentay gibi edip ve şairler Kazak Türkleri arasından, Aybek, Hamid Alimcan, Fıtrat, Çolpan gibi şairler Özbek Türkleri arasından, Mahdum Kulu, Allah-Verdi, Ezber, Molla-Zelili, Dövlet-Yar-Beğ gibi şairler Türkmenistan Türkleri arasında yetişmiştir.

Uzun yıllar bu cumhuriyetlerde Türkçe eğitimi yapılmamış, Rusça eğitim yapılmış, gençler iş bulabilmek için Rusça ve Rus kültürü öğrenmek zorunda kalmışlardır. Sovyetlerin dağılma sürecine girmesinden sonra bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri resmi dil olarak Rusçanın yerine kendi dillerini kabul etmişlerdir. (1989'da Türkmence, 1988'de Kazakça ve Kırgızca, 1977'de Özbekçe).

Kendi dilleriyle eğitim yapabilen Türk Cumhuriyetlerinde dile, kültüre ve tarihe yönelik başlamıştır. Türk dünyası birliğinden bahsetmek uzak bir hayal değil her an adım adım varılan bir gerçek olmuştur. Bu birliğin temelini şüphesiz dil birliği

oluşturacaktır. Bunun için de bütün Türk Cumhuriyetleri ve Türk topluluklarının latin alfabesine geçmesi için yapılan ilmi toplantılar olumlu sonuç vermiş, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Gagauzlar ve Kırım Tatarları Latin alfabesine geçmişlerdir. Bu geçiş sağlandıktan sonra bir zamanlar Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde birlik, fikirde birlik, işte birlik" düsturu hayata geçirilecektir. Türk yazı dilinin parçalanması nasıl siyasi hadiselerle meydana gelmişse ⁵¹ bugünkü siyasi hadiseler de Türk yazı birliğinin kurulmasından yana gelişmektedir.

Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını kazanmasını , Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, "Yıllarca bağımsızlık özlemiyle tutuşan yürekler, nihayet dağı eritmişler ve

⁵¹ Bu konuda bak. Ahmet CAFEROĞLU. a.g.e.. s. 68. Ahmet Bican ERCİLASUN. a.g.e.. s. 73-74.

Ergenekon`dan çıkmışlardır.” diyerek Ergenekon`a benzetir ve devamında şunları söyler: “Bizim soy birliğimizin, fikir birliğimizin, gönül birliğimizin mimarları, milletimizin ortak değerleri edebiyat ve sanat adamlarıdır. Bunlar; Dedem Kortud, Ahmed Yesevi, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Ali Şir Nevai, Fuzuli, Karacaoğlan, Molla Perah Vakıf, Şemizade, Emrah, Aybek, İvazoğlu Muhtar, Fitrat, Ziya Samed, Cumabayulı, Mahdum Kulu, Tukay vb. dir. Bunlar ve daha nice edebi şahsiyetler, bizim ulu davamızdır, bu şahsiyetler yeri geldi mi muhabbet, yeri geldi mi heybet gözümüzdür. Türk Dünyası, bunlar ve daha nice değerlerimize sahip çıkmalı, iş birliği yaparken de kilometre taşı olarak kültür değerlerimiz olan bu şahsiyetleri göz ardı etmemelidir.

Türk illerinin büyük yazarı Cengiz Aytmatov`un ifadesiyle “Türk rönesansının tomurcuk açmaya başladığı bu çağ” da Türk dünyasına ait edebi eserlerin şahsiyetlerin ve diğer sanat eserlerinin bütün Türk Cumhuriyetleri`nde işlenmesi, tanınması, bunlardan haz duyulması, gençlerimize gerekli vatan şuur ve heyecanının verilmesi için çalışmalar başlamıştır ve süratle devam etmektedir.⁵²

Bu olumlu gelişmeler Türk dünyasında alfabe öğretiminin gelişmesini olumlu yönde etkileyecek ve Türk dili daha çok sahalara yayılma imkanına kavuşacaktır.

⁵² Abdurrahman GÜZEL, Türk Dünyası Üzerine Düşünceler. (Yayıma Hazırlanıyor)

C. TÜRKİYE'DE ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Türk Dünyasında alfabe öğretiminden bahsederken, 13.y.y.'a kadar bütün Türklerin ortak bir yazı dili kullandıklarını belirtmiştik. Göktürk Abideleleri, Altun Yaruk, Divânü Lügat-it-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Dede Korkut gibi eserlerin ortak olduğunu, Ahmet Yesevi, Ali Şir Nevâi, Fuzuli, Karacaoğlan gibi şahsiyetlerin, bugün dünya coğrafyasının çok geniş bir kısmına yayılan Türkler tarafından benimsendiğini belirtmiştik.

Bu sebeple Türkiye'deki alfabe yani dil öğretiminin temelini de Türk dünyasındaki alfabe öğretiminin içinde aramak gerekir. İlk yazılı belge Göktürk abidelerinin dil ve üslup özelliği Türklerde çok ciddi bir alfabe öğretimi yapıldığının isbatıdır. Bu konuları daha önce ele aldığımız için bir daha tekrarlamak istemiyoruz. Ancak Türkiye'deki dil öğretimini belgelere dayandırmak istediğimizde karşımıza, hala aşılamiyan eser Divânü Lügat-it-Türk ve Kaşgarlı Mahmut'un Türkçe öğretme metodu çıkar. Bu gün bütün dünyanın kabul ettiği dilin kültürle beraber öğretilmesi fikrini o daha 11 y.y.'da uygulayarak göstermiştir.

Kutadgu Bilig ve Atabetü'l- Hakayık gibi eserler 13.y.y.'dan önce Türkçe öğretiminde birer zirvedir.

Bu dönemin önemli bir ismi de Ahmet Yesevi'dir. O, Hikmet adı verilen şiirleriyle bir taraftan Allah sevgisini, inancını yaymış, bir taraftan da kullandığı sade, temiz Türkçesiyle Türk dilinin öğretilip geniş sahalara yayılmasını sağlamıştır.

Onun hizmeti bununla da kalmamış, yetiştirdiği binlerce müridi ile (Horasan Erenleri) Anadolu'nun Türkleşmesinde öncülük etmiştir. Hacı Bektaş, Yunus Emre bu halkadan yalnız bir kaçıdır.

Yunus Emre için ne söylendiyse ne söylene yine de azdır. Onun Türk kültür hayatındaki yeri, Türkçe'ye hizmeti ölçülmeyecek kadar büyüktür. Onun Türkçe'si konusunda A.Güzel şu tesbitleri yapar:

*"Yunus'u Yunus yapan, sâdece bu fikirleri değildir. O'nun en mühim tarafı fikirlerini yaşadığı asrın Türkçesiyle en güzel en ebedi bir üslûpla işlemesidir. O, aşk dilimizin kurucusudur."*⁵³

Nihad Sami ise :

*"Yunus Emre, yeni vatan coğrafyasının topraktan yükselen bütün güzel seslerini Türk halk diliyle birleştirmiş, Anadolu Türkçesine o çağlara kadar hiç bir Türkçe'de görülmemiş bir mûsikî işlemiştir."*⁵⁴ der.

Tasavvuf ve Tekke şairlerinin Türkçe'ye büyük katkıları olmuştur. Sade içten bir söyleyişle Türkçe'nin en güzel örneklerini vermişlerdir.

Bunlardan Aşık Paşa, on iki bin beyitlik mesnevisi Garipname'de anlaşılır, arıduru bir dil kullanmıştır. Şuurlu bir Türk aydını olarak, halkının diline gösterilen ilgisizlikten acı acı yakınır. Ünlü eserinde Türk dili hakkında aynen şu satırları yazmaktadır:

"Bu fakire Türk lisam üzre bu kitabı nazmeylemek vacib oldu; tâki onlarda iş bu nimetten mahrum olmayalar ve itikadda tarik-i nâşayesteye gitmeyeler.

Yine : *Gerçi kim söyledi bunda Türk dili*

Leyle malûm oldu mâna menzili

Gün bilesin cümle yol menzillerin

*Yirme öyle Türk ve tacik dillerin"*⁵⁵

⁵³ A.GÜZEL, Yunus Emre Hayatı - Eserleri. Ank., 1991. s. 8.

⁵⁴ N. Sami BANARLI, a.g.e., s. 335.

Gülşehri ise İran'lı şair Attarın Farsça'ya kuş dili mûsikisi vermesinden etkilenmiş aynı şeyi kendisi de Türkçe'ye kuş dili âhengi vererek söylemek istemiştir. Şair bu iddiâsını Mantuku't Tayr'ın hâtîme bölümünde şu mısralarla belirtmiştir.

Mantık'ut Tayr'ı ki Attâr eyledi

Farisîce kuş dili'ni söyledi

Anı Türki suretinde biz dakı

Söyledük Tazî gibi Tanrı hakı

Çün Felekname düzetdük şahvar

Farisîce taht ü tac ı zer-nigar

Türk dilince dahı Tazî'den lâtif

Mantık'ut Tayr eyledük ana harf

Ben bu Türki defterün çün dürmeyem

Ravisî esiyile değşürmeyem

Kimse böyle tatlu söz söylemedi

Kimse bundan yiğ kitab eylemedi.⁵⁶

Kaygusuz Abdal tekke şairleri halkasında önemli bir yer tutar. O da nefeslerinde Türkçe'yi ustalıkla kullanmış, Türkçe'nin gelişmesine emek harcamıştır. Öyle ki eserinde Cebrail'i Türkçe konuşturur.

" Hak buyurdi Cebrâile var didi

Adem'i Cennet içinden sür didi

Geldi Cebrail Adem'e söyledi

Hak buyurdığın ayân eyledi

⁵⁵ Orkun Hüseyin NAMIK. Türkçülüğün Tarihi. 2.Baskı. Ank., 1977. s. 46.

⁵⁶ N. Sami BANARLI. a.g.e., s.380.

Cebrâil didi çıkgıl Uçmak'dan Adem

Tanrının buyruğı budur işbu dem

.....

Niçe ki söyledi hergiz gitmedi

Cebrâil'in sözünü işitmedi

Türk dilin Tanrı buyurdu Cebrâ'il

Türk dilince söylegil dur git digil

Türki dilince Cebrâil "hey dur!" didi

"Durgel, Uçmağın terkin ur" didi."⁵⁷

Büyük tasavvuf şairi Mevlana Celâleddin Rûmî'de bile Türkçe beyitler, Türkçe söyleyişler vardır. Bu konuda N.Sami Banarlı şunları yazıyor: "Bugünkü bilgimize göre Anadolu'da Türkçe şiir söyleyen ilk şairlerden biri de Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir. XII. asırda Anadolu'da gittikçe çoğalan Türk-İslâm nüfusu, Anadolu şairlerini Türkçe şiir söylemeğe âdetâ zorlamıştır. Bu millî halk varlığının ve halk baskısının ilk zevkini duymak ve şiirlerinde Türkçe sözlere yer vermekten başlayarak Fârisî şiirler arasında Türkçe mısralar sıralamak; bir mısraın yarısını Farsça, diğer yarısını Türkçe söylemek; nihâyet iki üç beyit tutarında bir manzumecilik meydana getirecek Türkçe beyitler tertiplemek talihi de, Anadolu'da önce Mevlânâ'ya nasip olmuştur. Aşağıdaki örnekler şairin Türkçesi ve bu çeşit şiirleri hakkında bilgi verecektir:

"Dâni ki men be'âlem yalguz seni sever men

Çün der berem neyâyî ender gamet öler men

⁵⁷ A. GÜZEL, Kaygusuz Abdal, Kültür Bakanlığı, Ank., 1981, s. 220-221.

Men yâr-ı vefâem ber men cefa kılur sen

Ger tû merâ nehâhî men hod seni tiler men"

Saf Türkçe beyitler.

Gele sen bunda sana nen garazum yok işidir sen

Kala sen anda yavuzudur yahunuz kande kalur sen

Çelebidür kamu dirlik Çalab'a gel ne gezer sen

Çelebi kulların ister çelebîyî ne sanur sen

Ne oğurudur ne oğurudur Çalab ağzında kığırmak

Kulağın aç kulağın aç bola kim anda dolar sen"⁵⁸

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in Türkçe şiirleri ve bilhassa Farsça yazdığı eserlerinin içindeki Türkçe parçaları Türk dili açısından gayet önemlidir. Türkçe Şiirlerinden bir iki örnek:

"Kim ecelsüz ölürse ol kalır

Uçmakı bu cihanda nakd olur

Kim ölürse bugün diri ola

Kim ölürse yarın yavuz ola."⁵⁹

Anadolu'da kurulan Türk Beyliklerinde de Selçuklularda olduğu gibi sanat, edebiyat, kültür ve bilimin gelişmesine büyük önem verilmiş medresler geliştirilmiştir.

Ayrıca varlıklı kişilerin konakları da birer eğitim ve öğretim kurumları idi. Tekkeler, dergahlar eğitim ve öğretim merkezleri idi. Bilim, sanat, kültür ve edebiyata karşı büyük bir ilgi duyulmuş bunun tesiriyle Farsça bir müddet resmî dil olarak kullanılmış, fakat bu tehlikeli hal uzun sürmemiştir.

⁵⁸ N. Sami BANARLI. a.g.e., s. 319.

⁵⁹ Saadet ÇAĞATAY, Türk Lehçeleri Örnekleri. Ank., 1977. s. 25.

"O dönemlerde (XI. XIV) henüz dilimize pek çok sayıda Arapça-Farsça kelimeler ile gramer şekilleri girmediği için, bu çağların dâvası, Türkçe'nin bir edebiyat dili olarak gelişmesini sağlamak, Arapça ve Farsça'ya karşı istiklâlini korumak korkusu gelir."⁶⁰ Bu korkuyu duyanların biri de Karamanoğlu Mehmed Bey'dir. 15 Mayıs 1297'de "Şimden gerii divanda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka bir dil kullanılmayacaktır." diye bir ferman yayınlarak Türkçe şuurunu kuvvetlendirmiştir. Anadolu beyliklerinde de Türkçe ön plâna geçmiş, bilginler ve şairler eserlerini Türk diliyle yazmışlardır.

Osmanlılar döneminde sanat, edebiyat, kültür ve bilim hareketleri aksamadan devam etmiştir. Üstelik şair ve yazarlar, bilim adamları saray tarafından himâye görmüş, geçim sıkıntısı çekmeden sanatı ile veya ilmi ile uğraşmıştır.

Öte yandan Türk ve İslam ülkelerinden pek çok âlim ve sanatkârlar Osmanlı ülkesine gelip ilmin ve sanatın gelişmesine hizmet etmişlerdir. Osmanlılar zamanında ilk medrese Orhan bey tarafından İznik'te yaptırılmıştır. Gerçi medreselerde kitaplar Arapça idi., fakat sözlü anlatımda Türkçe kullanılıyordu. Medresler zamanla çok yagın ve güçlü bir eğitim kurumları halini aldı. Bir cami etrafında külliye oluşturan medreseler Osmanlı şehir mimarisinin en önemli bir parçası oldular.

Medreselerde Türkçe öğretilmemesine rağmen, Enderun Mektebinde Hıristiyan tebaadan alınan yetenekli çocuklara Türkçe öğretilirdi. Bu çocuklar, Türk-İslâm hayatını ve Türkçe'yi öğrenmeleri için Anadolu'da Türk çiftçi ailelerin yanına verilir, sonra saraydaki Enderun adı verilen okulda eğitilirdi. Bu okulda medreselerde

⁶⁰ Faruk K. TİMURTAŞ, Türk Dünyası El Kitabı, C.II, Ank., 1992, s. 249.

okutulmayan Türkçe ve Türk tarihi okutulurdu. Ve bu okulun programı medreselere göre daha iyi düzenlenmiştir.⁶¹

Enderun okulunda Türkçe ve Türk tarihi okutulması, Hıristiyan öğrenciyi Türkleştirdiği yolunda bir kanaatin doğmasına yol açmıştır. Ziya Gökalp şu tesbitte bulunurken "şurası dikkate şayandır ki bu devirde medrese içine aldığı Türkleri gayri Türk yaparken, Enderun derununa aldığı gayri Türkleri Türkleştiriyordu. derken olaya sadece Türkçe öğretme açısından bakmıştır. Halbuki Enderun okullarındaki öğrenciler, asıllarını, ana dillerini unutmazlardı. Zaten devşirilirken adı, baba ve annesinin kimliği, doğum tarihi, köy veya kasabası bir deftere yazılırdı. Bu öğrenciler Türkçe öğrenirken bile aralarında ana dillerini konuşurlardı. Bu konuda en çarpıcı örnek Sokullu Mehmet Paşa'dır. Devşirilip İstanbul'a getirildiğinde 18 yaşında idi. Enderun'da çok iyi bir öğretim gören Sokullu Sadrazamlığa kadar yükselmesine rağmen ailesi ve arkadaşlarıyla ilişkilerini hiç kesmemiştir. Kanunî Sultan Süleyman, 1557'de Pec kentinde Sırp Patrikhanesini yeniden kurmuş ve Sokullu'nun aracılığıyla bir manastır papazı olan küçük kardeşi Makariye'yi Patrik olarak atamıştır.⁶²

Osmanlılar özellikle yükselme döneminde ırk ve dini ne olursa olsun kabiliyeti insanlara çok değer verip gelişme imkânı tanımışlardır.

Selçuklularda ve öteki İslâm ülkelerindeki mektep, küttaap denilen ilköğretim düzeyindeki okulları Osmanlılar da aynen devam ettirdiler. Vakfiyelerde bunların adı Darü'ttalim, Mektep, Mektephane, Muallimhane, Darül'ilm şeklinde geçer. Halk ise bunlara mahalle mektebi, Sıbyan mektebi derdi. Bu okullar her mahallede ve hemen

⁶¹ Bu konuda bakınız: Osman ERGİN, Türkiye Tarihi, C.1. İst., 1942; Hasan Ali KOÇER, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İst., 1992; Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, İst., 1994; İlhan BAŞGÖZ, Türkiyenin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Ank., 1995.

⁶² Atif NAFİ, Türkiye Maarif Tarihi, II.Kitap, Ank., 1932, s. 99.

her köyde vardı. Genellikle Camilere bitişik olarak yapırlar bazen caminin bir köşesinde yer alırlardı. Bu okulları devlet adamları ya da varlıklı kişiler vakıf yoluyla kurarlar ve giderleri vakıf tarafından karşılanırdı. Köylerde, mahallelerde halk elbirliği ile mektep yapar ve masfarını kendileri karşılardı. Çocuklar bu okullara istedikleri zaman başlayabilirlerdi.

Yahya Akyüz:

*"Sıbyan mekteplerinde çocuklara Kur'an'ın okunuşu ve bazı dualar, anlamı açıklanmadan öğretiliyor, fakat çeşitli dini bilgiler Türkçe olarak veriliyordu. Dini ahlâki örgütler veren Türkçe bazı manzum kitapların okutulduğu da görülmüştür."*⁶³ derken,

Osman Ergin ise şöyle belirtir:

*"Sıbyan mektepleri çocuklara Kur'an okutmak, namaz kılınması usullerini ve namazda okunacak âyetleri ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak gibi üç gaye ile kurulmuşlardır. Buradaki yazı kaligrafî karşılığıdır. Yoksa yazı yazmağı yeni bir şeyi kaleme almağı öğretmek demek değildir. Buna mukabil ameli hayatta onlara yarıyacak hesap, dünyayı tanıttacak coğrafya, geçmiş zamanı bildirecek, geleceklerinden ibret alıracak tarih gibi derslerin bu mekteplerin kapsamında içeri sokulmadığı görülür. Türkçe'ye ise hiç bir yer verilmemiştir. Taaccübe mahal yok! O devirde bu dersler daha büyük ve daha esaslı birer ilim müessesesi olan medreselere ve mekteplere bile sokulmamıştır."*⁶⁴

İlhan Başgöz de hemen hemen aynı kanaattedir.

⁶³ Yahya AKYÜZ, a.g.e., s. 70-75

⁶⁴ Osman ERGİN, a.g.e., s. 71.

"Öğrenciler Sıbyan okullarında Kur'an okuyor, namaz başlıklarını öğreniyor, biraz da yazı görüyorlardı. Ama yazı dersi bir güzel el yazısı öğrenme dersinden öte geçemiyordu. Çocuklar süslü metinleri kopya etmeyi öğrenirler, yazı yazmayı bilmezlerdi. Anadil Türkçe'nin okutulması ve öğretilmesi Sıbyan okulları için önemli değildir."⁶⁵

Beşir Göğüş ise Sıbyan okullarını Türkçe açısından değerlendirir:

"Türkçenin medrese ve sıbyan okullarında bir öğretim konusu olarak gereği gibi yer almayışı, dilimiz üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Türkçenin seslerini kapsayan bir alfabe öğretilmemiştir; kelimelerin yazımı (imlâsı) da gösterilmemiştir. Bu nedenle dilde imlâ birliği doğmamıştır.

Dilin bir bilim konusu olarak ele alınmasından dolayı kuralları saptanamamış, kelimeleri toplanıp anlamları incelikleriyle belirtilmemiştir. Bunun sonucu olarak Türkçe'nin zenginlikleri tanınamamıştır. Ayrıca, Türkçe öğretim kurumlarında yer alan bir konu değeriyle işlenip geliştirilememiş, bilim dili olmak için gerekli nitelikleri kazanamamış, zenginleşememiştir. Edebiyatta ise yazarların kişisel zevklerine, fantazilerine göre yabancı kelimelerle dolu süslü bir dil olmuştur; Bir düşünce, duygu dili olamamıştır. A.Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi "Eski nesirde üslup da teşekkül edememiştir. Sonraki kuşaklar Türkçe'yi bu durumdan kurtarıp arılığa götürmek için çalışmak zorunda kalmışlardır. Bütün bu sonuçlardan daha kötüsü

⁶⁵ İlhan BAŞGÖZ, a.g.e., s. 4.

*aydınlığımızda anadili sevgisi doğmamıştır; onu yetersiz, fakir ve kaba bulmuştur."*⁶⁶

Sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacaklar için diğer medreselerden farklı bir program uygulanması dikkat çekicidir. Fatih'in Eyüp ve Ayasofya medreselerinde: Adab-ı Mubahase ve Usûl-i Tedris adında derslere yer vermesi, o çağ için büyük bir yeniliktir."Fatih, öğretmen yetiştirme programlarını, alanın özelliklerine göre ilk defa düzenlemiş bir program yapıcısıdır."⁶⁷

Medrese, Enderun mektebi Sıbyan mektebi dışında istekli ve kabiliyetli kişilerin halkın birşeyler öğrendiği başlıca önemli kurumlar da vardır. Bunlar; camiler, tekke-zaviye, degâhlar, kütüphaneler, sahaflar, devlet adamlarının ve zenginlerin konakları, kahvehaneler hatta Karagöz ve orta oyunu oynatılan yerler önemli birer eğitim öğretim kurumlarıydı. Öyle ki zamanla İstanbul terbiyesi denilen bir eğitim anlayışı doğdu. İstanbul terbiyesinin en övülen yanını; terbiyesi, nezâketi, bilhassa konuşulan dildeki mükemmel telaffuzu ve kaba kelimelerden uzak anlatımı oluşturdu. Ve bu lisan İmparatorluğun sahib olduğu her yerden gelerek İstanbul'da şiir ve şarkı söyleyen Türkler tarafından meydana getirilmiş güzel bir lisandı.

Ne yazık ki bugün de Türkçe, Türkiye'de üvey evlat muamelesi görüyor. Türk yüksek okulları yabancı dille eğitim veriyor. Adı Anadolu liseleri, yabancı dilin ve kültürün mekânı oluyor. Yabancı dil işyerlerimizin hatta çocuklarımızın adı oluyor. Gazetelerimizin, dergilerimizin ve televizyon kanallarımızın adları yabancı. Harflerimizi yabancı dile göre isimlendirir hale geldik. Bir zamanlar 120 bin kelime

⁶⁶ Beşir GÖĞÜŞ, Anadil Olarak Türkçe'nin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış, Ank., 1971, s. 126-127.

⁶⁷ Yahya AKYÜZ, a.g.c., s. 75

olan Türkçemiz 20 bin kelimeye kadar indi. Daha da acısı beş yüz kelimeyle konuşur olduk. Bu yüzden vakit geçmeden Türkçe'nin öğretimine gereken ciddiyetle eğilelim.

Osmanlı imparatorluğu dönemine gerek Sıbyan mekteplerinde gerekse Medreselerde Arapça eğitim ve öğretim yapılması Türkçe'yi olumsuz etkilemekle beraber Türkçe'nin zenginliklerine vakıf ve ona gönül veren şairler de yetişmiştir.

Bunlardan biri 15.y.y. yaşayan Necâti'dir. O divanındaki gazellerinde genellikle Türkçe kelimeler kullanmış, gazellerinin redif ve kafiyelerini Türkçe kelime ve fiillerle düzenlemiştir. Daha da önemlisi mısralarında atasözlerini halkın diliyle seslendirmesidir. "Ana süd vermez. Necâti ta him oğlan ağlamaz" gibi Türkçe'nin güzel örneklerini görmek mümkündür.

Hemen hemen bütün şairler, zaman zaman ve yer yer sade Türkçeyle yazmakla beraber, zaman zaman ve yer yer şiirlerinde yabancı kelime ve kurallarla yüklü, külfetli bir dil kullanmaktan uzak kalamamışlardır. Bu bakımdan 15.asırda sade dilde diğerlerinden daha ısrarlı olan Aydınlı Visâfî dikkati çeker.

16.asırda Aşık Edebiyatının başlamasıyla Türkçe büyük gelişme göstermiştir. Özellikle Tekke şairlerinin dilinde zirveye ulaşmıştır."Pir Sultan'ın, Hataî'nin, Kul Himmet'in, eserlerine Türkçe açısından bakınca hayran olmamak mümkün değildir."⁶⁸

16.asrın büyük aşk şairi Fuzûli, Türkçeyi milli heyecanla, severek onu diğer dillerden üstün görüp, üstün kılmaya çalışmıştır. Arap ve Fars dilleri yanında Türkçe'nin işlenmemiş olduğuna inandığı için onu tıpkı Nevâî gibi dikenli bir gül ağacına benzetmiştir. Sonra da dikenli güller gibi güçlükleri olan Türk dili ile de gül yaprağı ince şiirler söylemek istemiş ve bunu en güzel şekilde başarmıştır.

⁶⁸ Nihat Sami BANARLI. a.g.e. s.524-25

*"Ol sebebden Fârisi lâfz ile çohdur nazm kim
Nazm-ı nazûk Türk lâfzıyla iğen düşvar olur
Mende tevfik olsa bu düşvarı asan eylerem
Nev-bahar olgaç dikenden berk-i gül izhâr olur."*

Bu kıtada söylediği gibi, bunun için Allah'ın yardımını bekliyor ve her halde bu ilâhi yardımını almış gibi üstün ve güzel Türkçe ile Türk edebiyatına tarihinin en güzel şiirlerini kazandırıyordu.⁶⁹

Yine Hadikatü's Suada adlı eserinin mukaddimesinde Kerbelâ şehidleri için Arabî'de, Fârisî'de çok güzel eserler yazıldığını, Türklerin böyle bir eseri Türk diliyle okumaktan mahrum olmalarına üzüldü ve eserini bu yoksulluğu gidermek için Türkçe yazar ve *"Ben Türküm, Türk diliyle yazmak istiyorum. Benden iltifatını esirgeme"* diyerek yardım ister. N.Sami Banarlı'nın dediği gibi Allah'ın yardımını görmüş ki dilimizin en güzel Leylâ ile Mecnun'unu yazmıştır. Hele *"Selam verdim almadılar rüşvet değildir deyü"* mısraı

"Hâk-i pakine varam der ömrlerdir muttasıl,

Başımı taştan taşa urup gezer avere su"

beyiti Türkçe'nin zaferleridir.

Aynı dönemde yaşayan Bâkî, İstanbul Türkçe'sinin en güzel örneklerini vermiştir. Gerçi onun şiirinde medreseden, ilim ve sanat lisanından girmiş kelimeler ve külfetli bir anlatım vardır ama İstanbul Türkçesi daha köklüdür.

"İstanbul Türkçesinin diğer bir ustası da Nedim'dir. İstanbul Türkçesi de yalnız İstanbul halkı tarafından değil, imparatorluk coğrafyasının her tarafından gelen

⁶⁹ Nihat Sami BANARLI, a.g.e., s. 543.

Türkler ve Türkleşenler tarafından, Türkçe ve Türkçeleşmiş kelimelerle ve türlü söz ve söyleyiş incelikleriyle işlenerek, dil güzelliği ve dil musikisi bakımından emsâlsiz bir tekâmüle mazhar olmuş bir lisandır. Nedim, işte bu lisânın şairidir."⁷⁰

18. asırda Türkçe'ye Arapça ve Farsça kelimeler terkipler girmiş, Türkçe anlaşılmaz bir hal almıştır. Bilhassa nesir dili hiç anlaşılmaz külfetli bir dil olmuştur.

Osmanlı imparatorluğundaki yenileşme hareketleri neticesinde yeni askeri okullar açılmış, bu okullar yeni bir eğitim anlayışıyla kurulmuştur. Askeri okullar orta derecenin üstünde öğretim veriyordu. Ancak imparatorlukta orta dereceli hiçbir okul yoktu. Sıbyan mekteplerini bitiren öğrenciler okuma-yazma öğrenmeden geldiği için onlara Türkçe okuma-yazma öğretiliyordu. Bu da zaman alıyordu. Bu açığı kapatmak için Rüşdiye denen yeni okullar açıldı. Bu konuda Osman Ergin "Sıbyan mektepleri denen ana mekteplerine el sürülmeden Rüşdiye adında ilk mektepler açıldı ve bugünkü ilk mekteplerin temeli atıldı."⁷¹ der. Böylece Türkçe öğretimi okullara girmiş oldu. Askeri okulların diğer bir faydası matbaalarının olması ve Türkçe ders kitaplarını basmalarıdır. Medreslerde Türkçe okutulmadığı için, Osmanlı ulemasının bir Türkçe dil bilgisi, Türkçe eğitimi gibi problemi yoktu. Askeri okullarda ise kitaplar Türkçe yazılıyor, ders notları Türkçe tutuluyordu. Ve yabancı dil (Fransızca) öğrenmek için dil bilgisi kavramı gerekiyordu. İlk Türk dil bilgisi kitapları bu okullarda yazıldı.

Askeri okulların hızla yaygınlaşması zamanla diğer okulları etkiler ve Sıbyan mekteplerine Türkçe dersleri girer. Nisan 1847 tarihli olarak çıkarılan ve Effâlin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Veçhile İcra Eylemleri Lazım geleceğine dair Sıbyan Mekatibi Hacerleri Efendilerine İta olunacak Talimat başlığını taşıyan bir belgeyle

⁷⁰ A.g.e., s. 758.

⁷¹ Osman ERGİN. a.g.e., s. 81.

Sıbyan Mekteplerinin programlarında önemli bir yenilik meydana gelmiştir. Bu talimatla Sıbyan Mekteplerinde okumanın yanında yazma da amaç olarak gösterilmiştir. O güne kadar yazı eğitimi ihmal edilmiş ağırlık okuma eğitimine verilmişti. Talimat'ta ise "Karalama, çizgi çizme, yazmaya çalışma ilâhi bir lütûf olarak çocuğun tabiatında vardır. Onların bu eğilimleri alıştırmalarla geliştirilebilir. Hocalar çocukları yazı yazmaya özenle alıştırmalıdır. Çocukların okuduklarını yazmaları, öğrenmelerini kolaylaştırır."⁷² diyerek yazıya özendirilmiştir.

Tanzimat yıllarında Türkçe medrese dışındaki okullarda öğretim dili olarak benimsenmiş Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde "Bir milletin eğitiminde ilerleme sağlanmasını, kendi dilinde eğitim öğretim yapmasında aramak gerekir; bir topluma yabancı dille bilim ve sanatta ilerleme yolunu göstermek zordur."⁷³ denilerek Türkçe öğretiminin gerekliliği savunulmuştur.

Bu olumlu gelişmenin yanında öğretim kurumlarında birlik sağlanamamış olması önemli bir eksikliklerdir.

Bu dönemde eğitim çok yönlüdür. Bir yanda Medrese, Tanzimat Mektepleri, Askeri Okullar bir yanda Azınlık ve Yabancı okullar gibi birbirine zıt çok farklı bilgi düşünce ve dünya görüşüne sahip kaynaklardan dünya görüşleri değişik insanlar yetişmiştir. Azınlık ve Yabancı okullar çok büyük gelişmeler göstermiştir. İmparatorluğun hakim milletinin diliyle öğretim yapılmadığı dönemde azınlık okulları kendi dilleriyle öğretim yapmışlardır. Meselâ Ermenilerin 1830'da yaptıkları Nizamname'de "Öğretmenler, öğrencilerin yalnızca Ermenice konuşmasına ve yabancı kelime kullanılmamasına özel bir önem verilmelidir." ibaresi ile Rum okulunun

⁷² Yahya AKYÜZ, a.g.c., s. 140.

⁷³ A.g.c., s. 138.

öğretmenlerinin, Yunan Dilinin Hazinesi başlıklı bir sözlük hazırlama çalışmaları benliklerinin ve varlıklarının korunmasında dilin önemini çok iyi anladıklarını gösterir.

Azınlıkların ve yabancı okulların ülke bütünlüğü için büyük bir tehlike olduğunu gören Ali Suavi'nin üzüntüsü büyüktür. "Yazık ki İstanbul'da, bilim ve eğitim alanında toplumlar arasında birlik yok. Her toplum kendi dilini ve yolunu tutmuş ilerliyor. Elbet bir gün gelecek, çalışan toplumlardan biri ileri geçecek. Umarız ki Müslümanlar bu durumdan büyük ve önemli bir ders çıkarırlar."⁷⁴ Cevabı Akif'in dilinden verelim.

"Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey!

Beş bin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi?

"Tarih"i "tekerrür" diye tarif eiyorlar;

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?"⁷⁵

Tanzimat yıllarında halkın eğitimi üzerinde durularak bu yolda çalışmalar yapılmış, Osmanlıca imlânın, hatta yazının değiştirilmesini bile isteyenler olmuştur. Asıl önemli gelişme okuma evi anlamına gelen Kırathanelerin açılmış olmasıdır. Pek az ücret ödeyerek isteyen herkesin buraya gelip hem dostları ile görüşdüğü hem de kitap, gazete okunduğu Kırathaneler zamanla İstanbul'da yaygınlaşmış, okuma yönünden önemli bir hizmeti yerine getirmişlerdir.

Öte yandan yenileşme hareketlerinin tabii bir sonucu batıyı örnek alan -Tanzimat Dönemi Edebiyatçıları- her ne kadar sade dille eser yazmayı istemişlerse de bunda başarılı olamamışlardır. Bu defa dilimize Fransızca'dan kelimeler girmeye başlamış Fransızca öğretim yapan okullar önem kazanmıştır. Onların devamı olan Servet-i Fünûn'da aynı şekilde anlaşılmazdır. Hatta Tanzimatçılardan daha da anlaşılmaz

⁷⁴ A.g.e., s. 152.

⁷⁵ Mehmet Akif ERSOY, Safahat (Gölgeler). İst., 1980, s. 494.

olmayı adeta kendileri istemiştir. Ancak bu dönemlerde halkın anlayacağı sadelikte Kısas-ı Enbiyâ yazan Ahmet Cevdet Paşa'yı, Destan-ı Al-i Osman'ın yazarı Münif Paşa'yı, saf, berrak Türkçesiyle Muallim Nâcî'yi, Sarf-ı Türkî yazarı Şıpka kahramanı Süleyman Paşa'yı, Kâmûs-ı Türkî isimli büyük lugat kitabını bize kazandıran Şemsedin Samî'yi yad etmeden geçmek mümkün değildir.

Yine Tanzimat yıllarında okuma-yazma ile ilgili öğretim yöntemleri arayışı başlamıştır. Bu arayışa usûl-i cedid hareketi adı verildi. Bu hareket usûl-i tehecçi denen, okumada geleneksel ve uzun uzun heceleme yerine harflerin seslerine dayanan ve kelimeyi doğrudan okumaya başlayan yöntemdir.

Bu yönetime uygun olarak basılan ilk kitap Mekteb-i Tıbbiye Doktorlarından Kaymakam, Kayserili Rüşdü Beyin Nuhbe-t'ül Etfal adlı kitabıdır.⁷⁶

1868'de Darülfunun'a hoca yetiştirilmek üzere Parise gönderilen Selim Sabit, öncelikle okullara sıra, yazı tahtası, harita gibi yenilikleri sokmasıyla hepsinden önemlisi ise Rehnüma-yı Muallimin adlı hem bir program, hem de bir öğretim metodu olan, öğretmenlere rehber, yol gösterici anlamına gelen kitabıyla dikkatleri çekti. Usûl-i cedid hareketlerinin önde gelen ismi oldu. Okuma yazma işine büyük önem verdi. Okuma ile yazmayı birlikte yürüttü. Okumada öğrencilerin bildiği eşya isimlerini esas aldı. Daha ilk sınıfta öğrenciye bütün yazı çeşitleriyle birden tanıştırmadı, ilerki sınıflara bıraktı. Talim levhası (yazı tahtası) nı sık kullanmayı önererek bunu bolca uyguladı. Rehnüma-yı Muallimi kitabında savunduğu yöntemlere göre Elifba-yı Osmanî isimli alfabe kitabını yazdı.

⁷⁶ Bu konuda bak; Fuat BAYMUR, a.g.e. s. 33. Yahya AKYÜZ, a.g.e., s. 183-184

Daha önce belirttiğimiz gibi, Usûl-i Cedidd hareketi büyük Türkçü İsmail Gaspıralı tarafından da kabul görmüş bu konuda Hâce-i Sıbyan, Kıraat-ı Türkî, Mektep ve Usûl-i Cedid Nedir? adlı kitaplar yazmış, bütün Türk dünyasında kabul gören Tercüman adlı gazetesinde de bu görüşlerini savunmuştur. Gaspıralı Rusya'daki Türklerin istiklâllerine eğitimlerinin yükselmesi sayesinde ulaşacaklarına inanarak eğitime, okuma-yazmanın öğretilmesine büyük önem vermiştir.

Tanzimat yıllarında anadili programlarında ilerlemeler olmuştur. Elifba, kıraat, imlâ, hitabet, hüsn-ü hat ve sarf-ı Osmanî (kavaid-i Osmanî) gibi başlıklar altına dersler tesbit edilmiş, bu derslerin programları, amaçları ve öğretim yöntemleri belirtilmiş, anadiline ayrılan ders artmıştı. (I.sınıfta 19, II.sınıfta 7, III.sınıfta 7 saat) Ders saatleri 1891 yılında programlar ve zamanın görüş ve ihtiyaçlarına göre yeniden ayarlandı. I.sınıfta 26, II.sınıfta 10, III.sınıfta ise 12 saat oldu. Elifba, Kıraat, imlâ ve kavaid-i Osmanî gibi anadiliyle ilgili dersler okutuluyordu.

Meşrutiyet yıllarında Türkçe'nin öğretimiyle ilgili en önemli konu ilk okuma öğretimiydi.

1909 yılında Satî Elhusisî harfleri alfabe sırasına göre değil, çok kullanımına göre tanıtır öğretilen harflerle hemen kelime teşkil etmeyi harfleri isimleriyle değil sesleriyle kavratmayı, okuma ve yazmayı birlikte yürütmeyi teklif ediyordu.

1911 yılında Mehmet Şerif Rehber-i Tedris isimli kitabında çocukları önce konuşturup, en çok ilgilendikleri cümleyi seçip burdan kelime alarak harflere ayırarak öğretmeyi benimsiyordu.

1918 yılında Nüzhet Sabit "Kelime Usulü ile Elifba" adlı kitabını yayımladı. Böylece cümle metodu ile tanışıldı.

"1913 tarihli İlk Tedrisat Kanun-u Muvakkati ile ilkokul altı yıla çıkarıldı. Programlar Fransız okulları örnek alınarak bilgi ve uygulama dersleriyle genişletildi Türkçe programı yeniden yapıldı. İlk okuma "Elifba ve Kur'an'ın cüzleri başlığı altında Kur'an dersleriyle birlikte birinci ve ikinci sınıfta öğretiliyordu. Kıraat eserleri, ezber ve inşaat tarihî temsiller çalışmalarını da içine alıyordu. Tahrir yazma çalışmaları 2-4. sınıflarda birer, 5-6 sınıflarda ikişer saat olarak yer alıyordu; yazı derslerinde yalnız sülüs ve rik'a gösterilecekti. İmlâya ayrı saat konmuştu. Sarf ve nahiv 2-6 sınıflarda okutulacaktı; bu dersin Arapça , Farsça kurallarını da kapsayan çok yüklü bir program vardı. Bu program ve yöntemler cumhuriyet çağına kadar sürdü."⁷⁷

Tanzimatla beraber sayıları hızla artan orta dereceli okullarda (rüştîye, idadi, sutanî) programlar sık sık değişmekle beraber Türkçe öğretimi ilkokullardaki gibi kıraat, imlâ, kitabet, kawai-i Osmanî, hüsn-ü hat olmak üzere çeşitli adlar altında gösterildi. Farklı olarak edebiyat dersleri de okutulurdu.

Bu okullarda öğretmen yazarların ders vermesi edebiyata karşı hevesli gençlerin yetişmesine zemin hazırladı. Bilhassa Recaizade Mahmut Ekrem, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi edebiyatçıların olumlu çalışmaları oldu.

Öte yandan ilk defa "Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur." diyen Mehmet Emin Yurdakul ve dilde Türkçülük hareketleri toplumu dolayısıyla da okullardaki öğrencileri de etkiledi. Türkçülük ülküsü, memleketin içinde bulunduğu acıklı durumda, Türk diline sevgi ve saygıyı uyandırdı. Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in Genç Kalemler dergisinde (1911) başlattıkları yeni lisan hareketi büyük bir

⁷⁷ Beşir GÖĞÜŞ, a.g.e., s. 134.

destek gördü. Ömer Seyfettin sade Türkçeyle hikâyeler yazdı. Ziya Gökalp şiir ve makaleleriyle onu tamamladı.

Böylece başlangıçta bu harekete karşı olan Ahmet Haşim, Yakup Kadri v.b. edebiyatçılar sade Türkçe ile en güzel eserlerini verdiler. Bu hareket Milli Edebiyatın doğmasını sağladığı gibi Milli Mücadele yıllarında insanımıza moral kaynağı da olmuştur.

Bu devrin roman ve hikayelerinde milli, tarihi konular ve Anadolu'nun mahalli hayatı önemli bir yer tutar. Ahmet Hikmet'in Çağlayanlar kitabındaki hikâyeler, Ömer Seyfettin'in Türk-Osmanlı tarihinden alınan konularla işlediği hikâyeleri, R. Halit'in Memleket Hikayeleri'nde işlediği mahalli konular.

Milli Edebiyat dönemi yazarları Türk dilinin sadeleşmesi ve güzelleşmesi için canla başla çalışmışlardır. Milli Edebiyat döneminde yaşayan ancak aruzla eser veren Mehmet Akif, Yahya Kemal, Ahmet Haşim'in şiirleri Türkçenin zaferleri arasındadır.

İstiklâl savaşının kazanılması ve Cumhuriyet idaresine geçilmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Bu devrin ilk yıllarında önce, İstiklâl Savaşı zaferlerinin ve Cumhuriyet inkilabının yarattığı heyecanlar edebiyatın konusu olmuş, Milli Edebiyatçı sanatçılar bu dönemde de eserlerine devam etmişlerdir. Bu devirde manzum tiyatro gelişmiş, sade bir tiyatro dili oluşmuş, Türkçemizin sahne dili gelişmiştir.

Bu devirde, bilhassa Atatürk'ün öncülüğünde hitabet dili de yerleşmiştir. Atatürk'ün Türk dili için çalışmaları hitabet diliyle sınırlı kalmamış Türkçe'nin sadeleşmesi, zenginleşmesi ve incelenmesi yolunda canla başla çalışmış bunun için T.D.K. ve T.T.K. gibi kurumlar kurulmuş nihâyet hepsinden önemli alfabe

değişikliğine gidilmiştir. Atatürk bu çalışmalara bizzat katılmış pek çok yeni kelimeyi dilimize kazandırmıştır.

Öte yandan kurulan Cumhuriyet hükümeti 1923'te "Heyet-i İlmiye" toplayarak, "Milli kamus ve sarf" ile "Milli lisan ve edebiyat" konularını el almış eğitim kurumlarında bir takım düzenlemelere gidilmiştir.

Bu dönemde eğitimin en önemli hedefi ilköğretimi yaygınlaştırmak olmuştur. Bunun sonucu okuma-yazma öğretimi üzerinde ısrarla durulmuştur. Bunun için 1924'de İstanbul'da "Elifba kongresi" toplanarak, kelimedenden başlayan çözümleme yöntemi genişçe açıklanmış, bunun faydaları ısrarla belirtilmiş ve 1924 tarihli İlkokul programınca da kabul edilmiştir. Programda, okuma- yazma öğretilirken kelimeyi öğrenciye hecelettirmek yasaklanıyor, harflerin isimleriyle değil, sesleriyle öğretilmesi tavsiye ediliyordu. Yani kelime metodu kabul ediliyordu. Bu program ilk okuma ve yazma bakımından öğretmene özel direktifler vermektedir.

Hemen arkasından 1925 yılında Kâzım Nami, "Türkçe'yi Nasıl Öğretmeli" diye bir kitap yazarak programın hedeflerini gerçekleştirmeye çalışır.

Bu program 1926 yılında tekrar gözden geçirilir. Burada da cümle metodu kabul edilip, hayat bilgisi konuları bütün derslere çıkış noktası olur. Ayrıca ilk okuma öğretimi için dokuz madelik bir de talimat yer alır. Talimata göre: Okuma-yazmayı birlikte yürütmek, öğrenilenleri tekrar ettirmek, okunup-yazılan kelimelerin anlamlarını öğretmek, değişebilir harfler yapmak, duvar levhaları hazırlamak gibi. Yine program Türkçe'nin öğretimiyle ilgili genel amaçları da belirlemiştir. Öyle ki her çalışma alanı ayrı ayrı okuma, yazma, ezber, inşat, imlâ gibi. Ve bu çalışmaların hepsinin birden çocuğun Türkçesini geliştireceği ilkesi kabul edilmiştir.

1926 yılında Bakanlık ilkokul kitaplarını incelemek için İhsan Sungu'nun başkanlığında bir komisyon toplamış bu komisyonda 24 alfabe kitabı gözden geçirilmiştir.

1928 yılında Türkçe, tarihinde en büyük değişikliklerden birini yaşadı. Türkçe'ye Lâtin harflerinin uygulanması yeni bir alfabenin meydana gelmesi sebebiyle 1928-1929 yılında hem haftalık çalışma günlerinin hem de ders yılının uzunca bir bölümü yeni alfabeyle okuyup-yazma öğretimine ayrıldı.

Yeni alfabe yeni bir tartışma başlattı. Eski alfabede, harflerin başta, ortada ve sonda şekilleri değiştiği için cümle metodu faydalıydı. Bu alfabe ile harflerin şekilleri değişmediği için öğretime harften başlamak fikri ileri sürüldü. Bu tartışmalar bir sonuca bağlanmadığı için 1930 programında yöntemden bahsedilmedi. Ancak 1936 programında okuma-yazmaya cümleden başlamak ilkesi kabul edildi. Alfabe değişikliği ile yazı öğretiminde büyük harf, küçük harf ve el yazısı meselesi gündeme geldi. 1936 programında çocuğun eline kolay geleceği düşüncesiyle büyük harften başlanması kabul edildi. Bu durum 1962 taslak programına kadar devam etti O yıl büyük ve küçük harflerin birlikte öğretilmesine geçildi. 1968 programında da aynı karar uygulandı.

El yazısı ise Fransızca'nın etkisiyle, Fransız uslubu el yazısı ortaya çıktı ve okullarımızda uygulamaya geçildi.

1948 programında serbest okumaya çocukların edebiyatla ilgilendirilmesi yoluna gidildi.

1962'de taslak program hazırlandı. Bu programda inşaat dersleri tekrar kondu. Dilbilgisi konuları nazeri bilgi öğretmekten çıkarılıp doğru yazma ve cümle kurmaya yarayacak dilbilgisi konularına yer verildi.

1968 programında Türkçe öğretimi konusunda bir değişiklik yapılmadı. Hazırlıklarına 1962'de başlanıp 1968'de tamamlanan ilkökul Türkçe ders programı 1981 yılına kadar uygulamada kalmıştır.

1968 programında Türkçe derslerinde dilin kelimelerin ve cümlelerin kavramlarıyla birlikte bir bütün olarak öğretilmesi, çocuğun dilinden hareket edilmesi, hayat bilgisi ve diğer derslerden faydalanma, konuşma, dinleme, okuma ve yazma gibi dil etkinlikleri arasında bütünlük kurulması sözlük, imlâ klavuzu, ansiklopedi v.s. araçlardan faydalanması tavsiye edilmiştir.

İlk okuma-yazma çalışmaları sınıfın bütün öğretim etkinliğini oluşturmalı ve Hayat Bilgisi konuları okuma-yazma için fırsat olmalıdır.

Yine okuma-yazmada cümle metodu kabul edilmiş, kısa cümlelerden başlanması, alfabedeki bütün harflerin fişlerde geçmesi, okuma-yazma öğretiminin birlikte yapılması, büyük ve küçük harflerin de aynı şekilde aynı anda öğretilmesi esasları benimsenmiştir.

Okumanın her derste önemli bir yeri olduğu ve sessiz okumanın geliştirilmesi, sözlü ve yazılı anlatımın geliştirilmesi üzerinde uzun uzadıya durulmuş, imlâ konusunda öğrencilerin kullandıkları kelimelerin doğru yazılış şekilleri imlâ klavuzu ve sözlük kullanılarak öğretilmesi kabul edilmiştir. Dilbilgisinde ise öğrencilere, Türk dilinin konuşma, yazma ve okuma ile ilgili ana kurallarını sezdirip, Türkçe'yi

kullanmada güven kazanmalarına çalışılması istenmiştir. Türkçe dersi de 1.2. ve 3. sınıfta yedi, 4. ve 5. sınıflarda ise dörder saat olarak belirlenmiştir.⁷⁸

Bugün okullarda uygulanan Türkçe dersi programı T.T.K.B.'nin 22.09.1981 tarih ve 172 sayılı kararı ile kabul edilmiş, 06.07.1981 tarih ve 2098 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanmıştır.

Bu program Türkçe dersine ayrılan haftalık ders sayısını 1.2. ve 3. sınıflarda 7'den 10'a 4. ve 5. sınıflarda ise 4'den 6'ya çıkarmıştır.

Programda Millî kültürün yeni nesillere aktarma işinin Türkçe derslerine düştüğünü, aynı zamanda evrensel kültürün de Türkçe derslerinde kazandırılacağı, bunun için öğrencilere okuma zevki ve alışkanlığı kazandırmanın gereği üzerinde durmuştur.

Türkçe dersinin bir bilgi dersi değil, bir ifade ve beceri dersi oluşu öğrencilerin zihin ve ruh gelişmelerinde iyi bir ana dili öğretmenin rolünün başka hiçbir dersle ölçülemeyecek kadar büyüklüğü üzerinde durularak, bu dersde ezbercilikten kaçınmak lüzumundan, kural ezberlemek yerine öğrencinin Türkçe'yi doğru olarak, bilinçle ve güvenle kullanmayı alışkanlık haline getirmesi, okuduğu veya dinlediği bir parçada işlenen fikri ya da duyguyu kavrayıp sezebilmesi, ondan zevk alabilmesi ve bunun için öğrencilere sık sık düşüncelerini sözlü ve yazılı olarak anlatma imkanlarının sağlanması belirtilmiştir.

Türkçe derslerinde okuma, anlatma, anlatım dilbilgisi ve yazım gibi etkinliklerin bir bütün olarak ele alınması, Türkçe'nin aynı zamanda bir araç ders olarak okulda öğretimin temelini oluşturması bunun içindir ki 1. ve 5. sınıflarda anadili çalışmalarını

⁷⁸ Millî Eğitim Bakanlığı İlkokul Programı, İst., 1968, M.E.B.

yalnız Türkçe derslerine bırakılmayıp diğer derslerde de fırsatlardan faydalanarak, çoğu zaman bu fırsatları kendisi yaratarak, öğrencilerin Türkçe yanlışlarının düzeltilmesi ve eksikliklerinin tamamlanması istenmiştir.

İlk okuma-yazmada 68 programında olduğu gibi yine cümle metodu ile, büyük ve küçük harflerin ve okuma-yazmanın birlikte yürütülmesi belirtilmiştir.

Bu programda 5.sınıf öğrencisinin 200-300 kelimelik metinleri doğru ve anlamlı olarak, okuyabilmesi, kelimeleri doğru söyleyebilmesi esas alınmıştır.⁷⁹

İlk Heyet-i İlmiye 1923'te toplandı ve 1924'te ilkokul programı yayınladı. Arkasından 1926, 1930, 1936, 1948, 1962, 1968, 1981 tarihlerinde kabul edilen sık sık değişen programlar. Programların sık sık değişmesi Türkçe eğitim ve öğretiminin problemlerinden biridir.

"Halbuki, anadil eğitimi politikası değişmeyen "milli eğitim politikası" olmalıdır. Hükümetlere göre değil. Devletin Millî Eğitimin görüşü doğrultusunda "Anayasa" mesabesinde olmalıdır. Böylece bu eğitimin programı, öğrencinin günlük hayatına da aktarılabilir.⁸⁰

Bunun gibi dil eğitiminin temel kavramlarından olan okuma stratejisinin tek bir metotla yapılması gerekir. *"Metodu iyi tespit etmek lâzımdır. Sık sık değiştirilen okuma stratejileri okuma eğitimine zarar verir. Kötü bir yöntemle, ama sabırlı bir şekilde sürekli bir eğitim, iyi fakat sürekli değişen yöntem ve stratejilerle yapılan eğitimden daha iyi netice verir. İşte bunun için bir ülkede eğitim stratejileri 30 yıllık plân halinde yapılıyor. Sürekli izlenilerek eksiklikler tespit ediliyor ve geliştiriliyor.*

⁷⁹ İlkokul Programı. M.E.B. İst.. 1995

⁸⁰ Abdurrahman GÜZEL. IV. Milliyetçiler Kurultayı. İst.. (Okunan Tebliğ) 24-27 Nisan 1987. s.1-2

Neden otuz yıl? Çünkü bir insanın aldığı eğitimin sonuçları ancak otuz yaşında belli oluyor. Demek ki okuma eğitiminde stratejinin doğru seçilmesi, sonra kararsızlık gösterilmeden sürdürülmesi gerekiyor. Sık sık değiştirilen stratejiler okuma eğitiminde başarısızlığı getiriyor.”⁸¹

Orta dereceli okullarda da sık sık programlar, kitaplar, dersin adı, haftalık saatleri ve baraj dersi olma özelliği, v.b. gibi durumlar değiştirilip durdu. Anadilinin temel alındığı ders orta okullarda Türkçe Liselerde ise Türk Dili ve Edebiyat adı altında verilmektedir. Ortaokulda daha çok dilbilgisi ağırlıklı iken liselerde edebiyat ağırlıklı olmuştur.

Bugün 57 üniversitede 78 Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, Türkçe'nin eğitim ve öğretimine hizmet etmektedir. Türkçe'nin; Türkiye'de ve dünyada öğretilmesi hakkında daha detaylı ve ilmî veriler çerçevesinde güçlü bir metotla çalışmalar yapılmaktadır. Bu konuda üniversitelerimizden Gazi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde, Lisans programlarında Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans ve Doktora programlarında Türkçe'nin Eğitimi-Öğretimi Anabilim Dalı kurulmuştur.

20.yüzyılın başlarında yüzbin kelimelik dev bir dil olan Türkçe'nin yirmibin kelimeye düştüğü görüşünün tartışıldığı günümüzde Türkçe öğretiminde ciddi sıkıntılarımızın olduğu bir gerçektir. Türkçe'nin eğitim ve öğretimi yalnız okul-öğretmen ve öğrenci arasında gelişen bir olay olarak görülmüş, bu derse gereken önem verilmemiş, Türkçe dersinden başarısız gösterilen çocuklar için: "Türkçe konuşmuyor mu bu çocuk" diye itirazlar edilmiş, daha da fenası öğretmen kalitesine dikkat edilmemiş,

⁸¹ Abdurrahman GÜZEL, a.g.m.

uzun yıllar öğretmen açığı değişik branşlardaki öğretmenlerle (Almanca, Fransızca hocaları, Türkçe dersini okutmuş) hatta çeşitli meslekteki kişilerce karşılanmıştır. (Ziraat Mühendisi, Fizik, Kimya, Maden v.b.) Son günlerde Açık öğretim mezunlarına da ilkokul öğretmenliğinin verilmesi tartışılmaktadır. Ayrıca Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı ders programlarının uygulanamayışı yüzünden öğrenciler konuşma ve yazmada ana dillerini iyi kullanamamakta, yetersiz ve yanlış dar bir kelime kadrosuyla meram anlatmaya çalışmaktadırlar. Televizyonun etkisiyle Türkçe'nin yapısına aykırı tercüme kokan kullanışlar, ince anlam farkları gözetilmeden bir kaç kelimeyi bir tek kelime ile karşılamak, vurgu ve tellaffuz yanlışları yaygınlaşmış, standart Türkçe yerine mahalli ağız özelliklerini yansıtan konuşmalar rağbet görmüştür.

İmlâ meselesi ise büyük bir çıkmazın içine gömülmüş, ortak bir yazı şekli bulunamamıştır. Türkçe'nin içine düştüğü bu durumdan ızdırap duyan Şiar Yalçın şöyle yazıyor:

"Ve kuşkusuz bizim de en büyük hazinemiz ve bağımsızlığımızın teminatı dilimizdir. Fakat ne yazık ki bu hazinemiz günden güne yıpranmakta, değerini kaybetmektedir. Türkçe'ye özen gösterenlerin, onu doğru ve güzel konuşanların sayısı gittikçe azalmaktadır." ⁸²

Mesele burada, Türkçe'yi sevdirmektir. Yanlız öğrencilere değil herkese sevdirep, onu doğru ve güzel kullanmalarını sağlamaktır. Böylece sokaklarda gözlerimizi rahatsız eden, yüreğimizi sızlatan yabancı isimleri görmek, Türkçemizi korumak için kanunun yakasına yapışmak zorunda kalmayız. Bunu insanımız, kültürümüz, mili birlik ve beraberliğimiz için başarmalıyız.

⁸² Şiar YALÇIN, Milli Eğitim Dergisi, Bugünkü Türkçemiz. S.129, 1996, s. 31

Ç. AZERBAYCAN'DA ALFABE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

“Azeri Lehçesi ile konuşan Türklerin ülkesi” manasına gelen Azerbaycan, kuzeyden güneye doğru aşağı yukarı Kür, Aras nehirlerini, güneyde Kızılözen nehrini ihtiva eden Urmiye ve Gökçegöl, Gökçöl arasında uzanan yaklaşık 200.000 km² lik bir ülkedir. 1828 Türkmençay anlaşmasıyla Rusya ve İran arasında ikiye ayrılmıştır. Aslında bu dönemde Azerbaycan diye bir devlet yoktu. Kafkaslardan güneye doğru uzanan bağımsız Türk hanlıkları vardı. Aras nehrinin kuzeyinde kalan kısma Kuzey Azerbaycan denilmiş ve Rus idaresinde kalmış, Aras nehrinin güneyinde kalan kısma Güney Azerbaycan denilmiş ve İran idaresinde kalmıştır. Rus idaresindeki Kuzey Azerbaycan 28 Mayıs 1918’de bağımsızlığını ilan etmişse de 27 nisan 1920’de Kızıl Ordunun işgaliyle Sovyetler Birliğine katılmıştır. Kuzey Azerbaycan bu esaretten tam 71 yıl sonra 18 Ekim 1991’de kurtulmuş, bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu mutluluğu ilk tanıyan ülke de Türkiye olmuştur. Azerbaycan dili resmi dil olarak kullanılmakta ve okullarda okutulmaktadır.

Türklerin Azerbaycan’a ilk gelişleri İskitler zamanına rastlar. Türk akınları, M.Ö. 7. Ve 8. Asırlar arasında değişik Türk kavimleri tarafından gerçekleştirilir. 7.asırda ise Azerbaycan’a hakim olan Hazar Türkleri, uzun mücadelelerden sonra Azerbaycan’ı Araplara terk eder. Üç asır Emevi ve Abbasi hakimiyetinde kalan Azerbaycan 11.asırda Bizanslıların eline geçti. 1071’de Bizanslıları bozguna uğratan Sultan Alp Arslan, Türklere hem Anadolu’nun hem de Azerbaycan’ın kapılarını açmış oldu. 1076’da ise Azerbaycan artık bir Türk ülkesiydi. 1200’lerde Moğol istilasından kaçan Türklerin gelip burada yerleşmesiyle Azerbaycan’ın Türkleşmesi gerçekleşti.

1230'larda Moğolların eline geçen Azerbaycan'da 1256'dan 1336'ya kadar devam eden İlhanlı çağı başladı. İlhanlı Çağı Azerbaycan'ın Türkleşmesindeki dönüm noktalarından biridir.⁸³ Bu devir Azerbaycan'ın en parlak devirlerinden biri olmuş, Tebriz Merağa gibi şehirler büyümüş, Ordubad ve Sultaniye gibi yeni şehirler kurulmuş, şehirlerin imarına önem verilmiştir. Ayrıca bu devirde Azerbaycan hem ticaret yollarının merkezi hem de bilim ve sanat adamlarının buluştukları bir ülke olmuştur.

Azerbaycan'da İlhanlılardan sonraki Karakoyunlu ve Akkoyunlular devrinde Türk hakimiyeti kesinleşti. 15. asırda Azerbaycan'ın her tarafına Türkmen boyları yerleşti.

16. asırda ise şiilik cereyanı yayıldı. Bu cereyanın etkisiyle Şah İsmail Safevi Türk devletini kurdu. Bundan sonra Safevi Türk devletiyle Osmanlı İmparatorluğu arasında sürekli bir mücadele başladı. 16. asrın sonunda bütün Azerbaycan 15 yıl kadar Osmanlı idaresinde kaldı. Bunun dışında Azerbaycan 1500'lerden itibaren Safevi Türk devletinin idaresinde kaldı.

17. asırda Azerbaycan'da hanlıklar devri başlar. Tam 13 hanlık 19. asra kadar devam eder. 19. asırda hanlıklar birer birer Rus idaresine girmek zorunda kalır ve Azerbaycan toprakları İran ve Rusya arasında paylaşılır. Rus idaresindeki Azeri Türkleri 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'ni kurdularsa da 27 Nisan 1920'de Sovyet kızıl ordu tarafından işgal edilir ta ki 18 Ekim 1991'e kadar.

Azerbaycan Türkleri Azeri Türkçesiyle konuşurlar. Azeri Türkçesi bizim kullandığımız Batı Türkçesiyle aynıdır. Çünkü Azerbaycan Türkleri ile Osmanlı

⁸³ Ahmet Bican ERCİLASUN, a.g.e., s.153.

Türkleri aynı kaderi paylaşmış, aynı zamanda aynı yerlerden bugünkü topraklara gelmiş, hatta kimi zaman aynı idare altına yaşamıştır.

Dede Korkut Hikayeleri, Kadı Burhanettin, Nesimi, Hatayi, Fuzuli, Köroğlu, hem Türkiye Türklerinin hem Azerbaycan Türklerinin değerleri olarak kabul edilmiştir.

Türkler Azerbaycan'a tamamiyle yerleştikten tam bir hakimiyet kurduktan sonra, devrin modasına uyarak (Selçuklular sarayda Farsçayı resmi dil olarak kullanmışlardır.)Farsça ile eserler vermeye başlamışlardır. Önce Selçuklular ve onlardan sonra bu yörelerde kurulan Türk devletleri Fars edebiyatı ve diline değer verdiler, böylece Farsça gelişerek yüksek bir edebi dil haline geldi. Bu yüzden XI., XII.asırlarda yetişen büyük şairler hep Farsça ile eserler yazmışlar, halk ise Türkçe'yi konuşma dilinde kullanmaya devam etmiştir. XI., XII.asırda Farsça şiirler yazan iki şairden biri Şirvanlı Hakani diğeri ise Azerbaycan Türk şairlerinin en büyüğü ve dünya edebiyatının önemli şahsiyetleri arasına girmiş olan Nizami Gencevi'dir. Nizami Farsça yazmasına rağmen bugün bile Azerbaycan'ın en büyük şairlerinden kabul edilir ve alfabe kitaplarında ondan bahsedilir, eserlerinden örnekler verilir.

XIII. asırda sırasıyla Harzemşahlara, Moğolların ve Timurluların hakimiyetiyle, Azerbaycan'da Türklerin sayısı artmış, Türkçe edebi dil olmaya başlamıştır. Bilhassa İlhanlılar idaresinde Türkçe de resmi devlet dilleri arasında yer almış, Tebriz, Şiraz ve Hemedan gibi büyük şehirlerde de Farsça ile rekabet etmiş ve onun yerini tutmuştur. "Moğol istilası, Uygur baksıları ile beraber, İran'a edebi Türk an'anelerini, uygur alfabetini ve Türkistan'da yazılmış eski Türk edebi eserlerini de getirdi; şehirlerde münevver Türkler, esasen aynı edebiyatın kuvvetli tesiri altında vücuda gelen, aynı

teknik ve aynı idolojinin mahsulü olan, Şark Türkçesi ile yazılmış eserleri taklide başladılar. İlhanlı idaresinin, Moğol İmparatorluğunun sair şubelerinde olduğu gibi, devlet dairelerinde, Moğolca ile beraber, bütün yerli dilleri de kullanması, Türkçe'nin resmi dil olarak da, ehemmiyetini artırdı; esasen Türkçe, Moğol idaresinde, Uygur baksılarının tesiri ile, mühim bir mevkie sahip idi.⁸⁴ Bu dönemde Azeri Türkçesinin tarihi özelliklerini yansıtan "Tuhfe-i Hüsan" adlı Farsçadan Türkçe'ye manzum lügat kitabı, ilk eserlerdendir."⁸⁵

Türkçe yazan şairlerin sayısı 13 asırdan sonra artmaya başlar. Hasanoğlu Türkçe şiirleri ele geçen ilk Azeri şairidir.⁸⁶

Tuyuğ türünün ilk temsilcisi olarak kabul edilen Arapça, Farsça ve Türkçe divanı bulunan ve hem Anadolu'da hem de Azerbaycan'da tanınıp sevilen isim Kadı Burhanettin'dir.

Öte yandan hâlâ Farsça eserler veren şairler oldukça fazladır.

XIV. asrın en büyük Azeri Türk şairi Nesimi'dir. Bütün ömrünü Hurufilik yoluna adayan şair, Azeri Türkçesine edebi cehre katmış ve temelleştirmiştir. Nesimi kendisinden sonra gelen Azeri şairlerini etkilediği gibi hem Osmanlı şairlerini hem de Çağatay şairlerini etkilemiştir. Nesimi'nin Türkçeciliği konusunda Yavuz AKPINAR şu tespiti yapar: "Türkçe şiirlerinde Arap ve Farsça kelimeleri yerine bazan arkaik Türkçe unsurları da yerleştirmeye çalışmıştır."

XVI. ve XVII. asır Türkçe açısından en parlak asırdır. Önce Uzun Hasan zamanında Azerbaycan'ın maddi ve manevi kalkınması sağlandı, ülke iktisadi açıdan

⁸⁴ İslam Ansiklopedisi. Azeri Maddesi. C.2. s.129.

⁸⁵ Yavuz AKPINAR. Azeri Edebiyatı Araştırmaları. İst.1994. s. 20

⁸⁶ İslam Ansiklopedisinde. Azeri maddesinde. Hasanoğlu'nun ele geçirilen şiirinin yalnız bir tane Türkçe gazel olduğu belirtilir. Bak.İslam A..a.g.e..s.129 Yavuz AKPINAR ise.Hasanoğlu'nun iki Türkçe. iki de Farsça şiirinin elde edildiğini belirtir. Bak..a.g.e.. s.20.

en iyi duruma geldi. Buna paralel Azeri Türkçesi de günden güne gelişerek işlek hale geldi.

Şiilik akımının gelişmesiyle iktidar Safevilerin eline geçti. Aslen Türk olan Safevilerin en büyük hükümdarı Şah İsmail'dir Hatai mahlasıyla şiirler yazan Şah İsmail'in Türkçe'ye çok büyük hizmetleri olmuştur. Onun zamanında Türkçe ve Türk edebiyatı büyük bir önem kazanmış, bütün sarayın ve ordunun ana dili olan Türkçe resmi dil ve edebi dil olarak Farsçanın yanında yer almıştır. Ayrıca Arapça ve Farsça eserler Türkçe'ye çevrilmiş, şiilik propagandası yapan eserler ise Türkçe yazılmıştır. Şah İsmail'in sarayı Azeri dili, edebiyatı ve sanatının merkezi durumundaydı. Onun:

"Kimdür bunu böyle deyen

Erenlerden öğüd alan

Yeşil alem çeküb gelen

Pirim Ali kendüsidür

Şah Hatai didara bak

Mansur ipin boymuna tak

Nesimi oldu Hak'la Hak

*Ol yüzülen derisidür."*⁸⁷

gibi Yunus tarzı ilahileri halk arasında dilden dile dolaşmış, söylenmiştir.

16. asırda gerek Azeri Türkçesinin gerekse Osmanlı Türkçesinin en büyük şairi Fuzuli yetişir. O, Türk dili ve edebiyatı için ulaşılmaz gereken bir zirvedir. Türkiye sahasında Türkçe konusundaki duyarlılığını dile getirmiştir. O temiz Türkçesi ve

⁸⁷ Nihat Sami BANARLI, a.g.e.,s.525.

samimi anlatımıyla Türkçenin en güzel şiir örneklerini verip, Doğu kültürünün çok tanınan Leyla ile Mecnun mesnevisini Türkçe'ye kazandırmıştır.

Safevilerin iktidarı kaybetmeleriyle Türkçe eski önemini fazla koruyamamıştır. Gerçi Türkçe yazan şairler vardır ama bir Fuzuli, bir Hatâi olamamışlardır.

Kaçarlar sülalesinin iktidarı devrinde Türkçe yine sarayda ve ordu içinde birinci yeri almıştır. Bu dönemde Çağatay edebi dilinin Azeri Türkçesine tesirleri görülmüştür.

Bu arada aşık şiiri geleneği halk arasında en parlak devrini yaşamış, bilhassa Aşık Garip, Abbas ile Gülgez, Aslı ile Kerem, Şah İsmail, Ali Han ile Peri Hanım gibi halk hikayeleri şüphesiz Türkçenin öğretilmesinde etkili olmuşlardır.

Hanlıklar devrinde, Şah İsmail'le başlayan sade Türkçecilik akımı Vakıf, Vidadi gibi şairler tarafından da benimsendi. Böylece yerli Azeri Türkçesi geniş bir alana yayıldı. Bugünkü modern Azerbaycan Türk Edebiyatının temelleri Vakıf ve Vidadi tarafından atılmış oldu.

Molla Penah Vakıf, halk arasında yaşayan atasözlerini, meselleri, kolay anlaşılabilir bir Türkçeyle yazarak halkın gönlünde yer etmiştir.

Aynı devirde Vakıf ile beraber yaşayan Molla Veli Vidâdi de çoğu şiirlerini hece vezniyle ve halkın kullandığı sade Türkçeyle yazmıştır. Her ikisinin çok zarif ve nükteli atışmalarından bir örnek, dillerinin güzelliğın göstermeye yetecektir.

Vâkıf - Aşka düşmek sana düşmez kocalupsan beledir,

Beyle işler yine Vâkıf kimi oğlana düşer...

Vidâdi - Ne kadar olsa koca gerçi Vidâdi hasta,

Yene Vâkıf kimi elbetde yüz oğlana değer...

Vâkıf - Çöker bir gün kabağına azrail,

Deyer: "Ey kör bende gafletten ayıl"

Göersen bir acep şekl ü şemayil,

Yüreğine kanlar damlar ağlarsan...

Vidâdi - Azrail ki çengel çalar canına

Çevrilip baharsan o, her yanına

Ol zamanda senin o efganına

Ne bir gelin, ne kız yeter ağlarsan...⁸⁸

XIX. asırda Azeri Türkcesinin öğretilmesi ile ilgili çalışmalar yapan önemli bir isim de Mirza Kazım Bey'dir. O, Azeri Türkçesini esas alarak Türk dillerinin mukayeseli gramerini yaptığı "Umumi Türk-Tatar Grameri" adlı eserini 1839 yılında Kazan'da bastırmıştır. Hüseyin BAYKARA'ya göre bu eser, "Türk dilinin tarihini incelemek için bir açar, anahtar rolü oynamıştır."⁸⁹

Mirza Kazım Bey, Rusya'daki bütün Türklerin ortak bir Türkçe kullanması için çalışmış, Petersburg Üniversitesinde bulunduğu zaman da büyük bir çaba harcayarak, müstakil Türk dili kürsüsünün kurulmasını sağlamıştır. Denilebilir ki o Türkoloji çalışmalarına ilk başlayanlardan biridir.

Azerbaycan uyanışının ikinci büyük ismi Abbaskulu Ağa Bakihanlı'dır. O kültürel gelişmelere büyük önem vermiş bunun için eğitime el atmış, halkını ilme kavuşturmak için Rus hükümetine özel rapor sunmuştur. Hepsinden önemlisi çocukların anlayacakları şekilde ana dilleri ile Azeri Türkçesi ile "Nasihatname" adlı bir ders kitabı yazmıştır.

⁸⁸ Hüseyin BAYKARA, a.g.e., s. 42.

⁸⁹ Hüseyin BAYKARA, a.g.e. s.67.

Türkçenin öğretimine ilk defa Türkçe ders kitabı yazarak katkıda bulunan bir isim de Mirza Şefi Vazeh'dir. Bu kitap Azerbaycan'da okuma-yazmanın yayılmasında etkili olmuştur. Yine Azerbaycan'da ilk "Usulü Cedid" okulunu açan da Mirza Şefi olmuştur.⁹⁰ Bu tür okullar yaygınlaşmış, bu okullardan yetişen aydınlara, Azeri Türkçesinde, aydınlanma çağı münevverleri manasına "Maarifçiler" denilmiştir.

Usulü Cedid okullarından yetişen ve ilk defa Latin alfabesi konusunda adını duyuran, Azeri Tiyatrosunun en güzel komedilerini Azeri Türkçesiyle yazan Mirza Fetali Ahund-zade'dir. Onun konularını yerli hayattan alıp halk diliyle yazdığı piyesleri başlangıçta Bakü'de temsil edilememiştir.

Mirza Fetali'nin piyeslerini, 22 Temmuz 1875'te çıkarmaya başladığı Azerbaycan'ın ilk Türkçe gazetesi "Ekinçi"de yayınlayan Hasan Bey Zerdabi'dir. O Türk milletinin yaşamasının ve ileri gitmesinin Türk diline bağlı olduğunu anlamış ve anlatmaya çalışmıştır. "İstiyorsünüz mü Türk Milleti yaşasın, ileri gitsin, ilim ve marifeti olsun, medeniyeti olsun- buna dil verin, Türkler öz dillerini itirüpler, sizin sözünüzü anlamırlar. Onların dilini bulun, verin, onlar yaşasın, ileri gitsin."⁹¹

Rus hakimiyeti Azerbaycan'da milli duyguları kuvvetlendirmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde birlik, İşte birlik, Fikirde birlik" ilkesiyle Osmanlı Türkçesine yönelik başlamıştır. Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat, Abdulla Şaik, Samed Mansur gibi şairler Hayat, Şelale, İrşad, Açıksöz gibi süreli yayınlar da bütün dünya Türklerini bir yazıda birleştirmeye çalışmışlardır.

Diğer taraftan da Celil Memmedguluzade'nin önderliğinde, "Molla Nasrettin" dergisinde, Azeri Türkçesinin halk söyleyişine yönelik kendisine büyük taraftar

⁹⁰ A.g.e..s.104

⁹¹ A.g.c..s.143

bulmuştur. Celil Memmedguluzade'den başka Sabir, Abdurrahim Hakverdili, Selman Mümtaz gibi yazarlar halk diline yöneldiler.

Sovyet yönetimi siyasi amaçlarla, Türkleri köklerinden koparmak için daha önce belirttiğimiz alfabe değişikliğini gerçekleştirdi. 1928'de Arap harflerinden Latin harflerine geçen Azeri Türkleri 1937-40 yıllarında da diğer Türklerle beraber Sovyet Kiril alfabesine geçmek zorunda kaldılar.

Sovyetlerin ağır baskısı altında ve dünyaya kapalı tutulan Azerbaycan'da Rusça ve Rus edebiyatı önemli olmaya başlamış, Azeri Türkleri iş bulabilmek için Rusça öğrenmek zorunda bırakılmıştır. Yine Sovyetlerin politikasıyla Bakü gibi şehirlere yerleştirilen Ruslar sayesinde Rus kültürü ve dili Azeri Türklerine benimsetilmeye çalışılmıştır. Bütün bunlara rağmen, Resul Rıza, Bahtiyar Vahapzade, Mehmet Araz, Halil Rıza gibi zulme baş kaldıran şairler yetişmiştir.

“Yaman derttir, başkasına yaman olmak,

Yaman derttir azadlığın hasretine damak olmak”

diyen, hem Azerbaycan Türklerinin hem de dünya Türklerinin büyük şairi Bahtiyar Vahapzade azadlık hasretinden kurtuldu. Hiç beklemediğimiz anda azadlık sevincini yaşadı, bütün Türkler gibi...

Şimdi bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetinde Latin alfabesiyle Türkçe öğretimi yapılmakta, mecburi eğitim 11 yıl ve devlet tarafından gerçekleştirilmekte. Azeri Türkçesi, Türk kültürü ile beraber öğretilmektedir. 71 yıllık bir esaret dönemine rağmen Azeri Türkleri ana dillerine, Azeri Türkçesine büyük bir sevgiyle sahip çıkmışlar, onu bugünlere getirmişlerdir.

Güney Azerbaycan`da ise 18 milyon kadar Azeri Türkü yaşamaktadır. Bunlar 1978-79 yıllarına kadar kendi dilleri, Azeri Türkçesi ile yayın yapamamışlardır. Şahlık döneminde Türk dili yalnız konuşmada kalmış, konuşmada bile yasaklama yoluna gidilmiştir. Bütün yasaklara rağmen Ali Tebrizi, Milli şuuru aşıl原因, Türkçe şiirler yazıp gizlice dağıtmıştır.⁹²

Yine şahlık döneminde Farsça yazan Şehriyar 1953`de en güzel şiirlerini Azeri Türkçesiyle yazmaya başlamıştır. Ömrünün sonuna kadar da bir daha Farsça yazmaz hep Türkçe yazar. “Heyder Baba” şiiri, hem Azeri Türkçesinin hem de bütün Türk dilinin incisidir.

*“Heyder Baba, Senün göğlün şad olsun,
Dünya varken ağzun dolı dad olsun,
Sennen geçen tanış olsun yad olsun,
Deyne benim şair oğlum Şehriyar,
Bir ömürdür gem üstüne gem galar.”⁹³*

1979`da Türkçe yayına izin verilmesiyle pekçok şair şiirlerini Türkçe yayınlamışlardır. Bulut Karaçorlu Sehend, Hasen Mecidzade Savalan, Sönmez gibi şairler daha çok ana dili konusunda eser vermişler, ana dili sevgisini işlemişlerdir. Savalan`ın şu şiiri bunun güzel bir örneğidir.

*“Sen benim varlığım, şerefim, şanım,
Düzlüğün, düz sözüm, arı vicdanım
Sensen damarımda dolanan kanım
Kalbime verirsen isti kan, dilim.*

⁹² Ahmet Bican ERCİLASUN. a.g.e..s.130

⁹³ Muharrem ERGİN. Azeri Türkçesi. İst.. 1981.s.16

.....

Savalan, çenliyem, başımda kardır,

Milyonlarca mahnum, hayatım vardır.

Ağ gündür önümde güllü bahardır,

Ey sazlı, âşıklı, tar, kenan dilim.”⁹⁴

Arap alfabesini kullanan İran'daki Azeri Türkleri, her ne şartta olursa olsun dillerini koruyup, yaşatma müceddesi vermişlerdir. Dr. Cevat Heyet'in çıkardığı Varlık dergisi de Türk kültür ve dilini yaşatmak amacıyla çıkarılmaktadır.

Günün birinde yine hiç beklenmedik bir anda olmazlar olur ve Güney Azerbaycan da tıpkı Kuzey Azerbaycan gibi bağımsızlığına kavuşur, kim bilir?

⁹⁴ Ahmet Bican ERCİLASUN, a.g.e., s.135-136

D. TÜRKLERİN KULLANDIKLARI ALFABELER

Türkler, tarih boyunca geniş sahalarda yaşamış, üç kıtada at koşturmuş gittikleri yerlerde bir çok kültürlerle temasa geçmiş ve kültür merkezleri kurmuşlardır. Bu değişik kültürler onların değişik alfabeler kullanmasına sebep olmuş, başlangıçtan bugüne kadar Göktürk, Uygur, Mani, Brahmi, Arap, Süryani, Ermeni, Rum, Latin, Slav (Kiril) vs. alfabelerini kullanmışlardır.

Ancak az veya çok kullanılan bu alfabeler içinde Göktürk, Uygur, Arap ve Latin diğerlerine göre daha çok kullanılarak milli alfabeler haline gelmiştir. Baskı zoruyla da olsa Kiril alfabesi de Türkler tarafından uzun zamandan beri kullanılan beşinci bir alfabe olmuştur.⁹⁵ Türkiye dışındaki Türk Cumhuriyetlerinde kullanılan Kiril alfabesi birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bu konuda Azeri kadın yazar Azize CAFEROĞLU şöyle dert yanar:

*"Bu köprüyü Stalin yıktı. Yani alfabemizi değiştirmekle... Bizi sizden ayırmak ve her bir Türk boylarını birbirinden ayırmak için başka alfabeler icat ettiler. Bu Türkleri parçalamak hareketidir. Bunun başka manası yoktur."*⁹⁶

Ancak 1990'lı yıllarda komünist sisteminin çökmesiyle asırlardır esir yaşayan kardeşlerimiz istiklallerine geçti. Tıpkı Azerbaycan Sağlık Bakanının Ankara'da

⁹⁵ Bilal ŞİMŞİR, Türk Yazı Devrimi, Ank., 1992, s. 349-365.

⁹⁶ Bilal ŞİMŞİR, Sovyetler Birliğindeki Ruslaştırmadan en çok zarar görenlerin Türkler olduklarını amacın Türkleri Ruslaştırmak ve mazi ile bağlarını koparmak olduğunu, bunun için Türklerin kullandıkları "Birleştirilmiş Türk alfabesinin yerine Rus alfabesinin zorla getirildiğini anlatır ve şöyle der: "Rus yazısı kullanma zorunluluğu getirilince "Birleştirilmiş Türk alfabesi" ortadan kalktı. Her Türk toplumuna Rus kökenli ayrı birer alfabe verildi. Bir tek alfabe yerine yirmi kadar değişik alfabe yerine yirmi kadar değişik alfabe kullanmaya başlandı. Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinde ve çeşitli özerk bölgelerde yaşayan Türklere empoze edilen alfabelerin hiçbiri birbirinin aynısı değildi. Aynı soydan olan, aynı dili konuşan ve daha dün aynı alfabayı kullanan bu insanlar şimdi birbirlerinin yazılarını anlayamaz duruma düşmüşlerdi.(351) 2. Sevinç ÇOKUM, "Can Azerbaycan" Röportaj, Türkiye Gazetesi 18.12.1989.

"-Rabbim, çocuklarıma bâri Türkiye'yi görmek nasib et diye dua ederken, şükürler olsun ki, şimdi T.C. Cumhurbaşkanlığı Köşkünde bulunuyorum." demesi gibi hayaller gerçekleşti SSCB'de yaşayan Türkler, Tataristan'ın başkenti Kazan'da yapılan 2.Türk Halkları Kongresi'ne katılan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Başkürdistan Tataristan Cumhuriyetleriyle Yahut, Çuvaş, Dağıstan, Tura ve daha bir dizi özerk cumhuriyetteki bağımsızlık ve özerklik yanlısı siyasi gruplardan 125 temsilci yirmiden fazla karar aldı. Bu kararların en önemlisi alfabenin değiştirilmesiydi. Karar aynen şöyle kabul edildi.

"SSCB'de yaşayan tüm Türk halklarının aralarında yabancılaşma ve kültürel iletişim kopukluğunu aşmak için Türkiye'nin kullandığı Lâtin alfabesini en kısa sürede kullanmaya başlamaları gerektiği görüşü benimsendi."

İlk hareket Azerbaycan'dan geldi. 1991 yılı Aralık ayının 2.yarısında Lâtin alfabesini kabul ederek 1992-1993 Öğretim yılında Lâtin alfabesiyle öğretime başladı. Arkasından 12 Nisan 1993'te Türkmenistan, 2 Eylül 1993'te Özbekistan, 26 Şubat 1994'te Karakalpak Özerk Cumhuriyeti Latin alfabesine geçme kararı aldı. 13 Mayıs 1993'de Moldova Parlementosu da Gagavuzlar için Latin alfabesini kabul etti.⁹⁷

En kısa zamanda diğer Türk Cumhuriyetleri de Lâtin alfabesine geçerse Türk dünyasının dil ve kültür birliği sağlanmış olur.

a. Göktürk Alfabesi :

İlk örnekleri Yenisey Kitabelerinde görülen sonra en gelişmiş şekilleri Orhun Abidelerinde bulunan bu yazının miladın ilk asırlarına kadar çıkmış olacağı tahmin edilse bile beşinci asırdan dokuzuncu asra kadar Orta-Asya Türklerince kullanıldığı

⁹⁷ Ahmet Bican ERCİLASUN, a.g.e., s. 14.

kesindir. "Ne yazık ki asırlar boyunca Türk dilinin ifade kabiliyetini: Orta Asya'nın bir başından ta Orta Avrupa'ya kadar yaşatan ve Türk sanatının şaheserlerinden biri sayılan Yenisey-Orhun harf işaretleri, bütün önemine rağmen henüz tamamiyle tetkik edilmemiştir."⁹⁸

Bu milli alfabenin menşei meselesi ilim aleminde münakaşa konusudur. Kimi alimler bunun Aramî, Sogd, Pehlevî, Run, vs. gibi yabancı asıllı olduğunu kabul ederler. Kimileri de Türk asıllı olduğunu kabul ederler ki pek çok da taraftan bulmuştur ve millî ruhumuza en yakın olanı da budur. Bu yazının damgalardan, şekillerden çıktığını kabul etmekte ve ok okunan harfin ok'a "iy" okunan harfin yay'a "is" okunan harfin süngüye, t okunan bir harfin dağ'a, "b" okunan bir harfin de ev'e, çadıra benzediğinden hareket etmektedirler.⁹⁹ Bu da bu alfabenin Türklerin milli alfabeleri olduğu tezini destekler.

Göktürk alfabesi Yenisey kitabelerindeki 160'a yakın harf şekillerinin kısaltılıp 38.harfe indirilmesiyle meydana gelmiştir. Bunlardan dördü sesli, otuz bir basit, üç de birleşik sessiz harf vardır. a-e, ı-i, o-u ve ö-ü sesleri aynı harflerle gösterilmektedir ve yazıda çok defa yazılmaz. Seslilerin karşılığı olan harflerin azlığı dikkat çekicidir. Ahmet Caferoğlu bu konuda şu tesbitte bulunur.

⁹⁸ Ahmet CAFEROĞLU, Türk Dil Tarihi, 3.baskı, İstanbul, 1984, s. 119.

⁹⁹ Ali KARAMANLIOĞLU, Türk Dili, İstanbul, 1978, 2.bask. S.40

A.Karamanlıoğlu bu konuda şöyle der: "Göçebe ve akıncı Türk'ün hayatında silahlar çok önemli bir yer tutar. Bu aletler onun ayrılmaz bir parçasıdır. Yazıda bunlardan bazılarının tek bir işaretle yani doğrudan doğruya aletin resmini yapmakla ifade edildiğini görüyoruz. Mesalâ

1- (-) işareti yazıda vokaller genellikle gösterilmediği için doğrudan doğruya ok okunmaktadır.

2-(D) işareti de doğrudan doğruya "yay" anlamına gelen ya şekline okunur.

3-(I) işareti önce sü okunur, "asker" demektir. Aynı kökten gelişi düşünülen süngü, süngü, süngüg kelimeleri de "mızrak" demektir.

4-() işareti eb okunur ve ev demektir. Türklerde, bildiğimiz ev yerine çadır kullanıldığı bilinmektedir. (s. 40)

*"Her bir bakımdan mükemmel bir devlet mekanizmasına malik olan Göktürk devletinin yazısında da aynı düzeni ve mükemmeliyeti aramak gerekmektedir. Nitekim vaktile iptidai şekli kurulan Orhun harfleri, kısa bir zaman içerisinde çağın Türk dilcileri tarafından sağlam bir esasa bağlanmış ve Türk dili hususiyetleri çok isabetli bir fonetik değerle ifadeye kabil bir hale getirilmiştir. Bu düzenleme ve temizleme ameliyesinde, en çok gözönünde tutulan nokta, aslında çok fakir bir işaret sayısı ile temsil edilen vokal noksanlığını, konsonant işaretleri bolluğundan faydalanmak şartıyla bertaraf etmek olmuştur."*¹⁰⁰

Orhun yazısında harfler bitişmez ve yazı sağdan sola doğru yazılır. Kelimeler arasına üst üste iki nokta konarak birbirinden ayrılır. Harflerin karakteristik özelliği ise keskin düz çizgilerden meydana gelmiş olmasıdır.

Orhun alfabesi, Türk kültür, dil ve edebiyat tarihimizin en değerli vesikasıdır. Bu sayede, ilk dil ve edebiyat yadigarlarımız vücuda gelmiş yine bu sayede dil tarihimizi bir asra bağlamışız. Bu alfabe işaret zenginliği, Türk dilinin fonetik ve folojik yapısının sağlamlığı ile Türk alfabelerinin en mükemmelidir.

b. Uygur Alfabeti :

Türkçe'nin ilk yazı dili devresi olan Eski Türkçe'nin ikinci alfabesi Uygur alfabesi olmuştur. 8. asırda Göktürk hakimiyetine son vererek yeni kültür merkezleri kuran Uygur Türkleri Soğd alfabesini geliştirerek bazı küçük ilâve ve değişikliklerle Uygur alfabesi haline getirmişlerdir. Bu alfabe ile Orta-Asyada zengin bir Türk Edebiyatı vücuda getirilmiştir.

¹⁰⁰ Ahmet CAFEROĞLU, a.g.e.. s. 133.

Bu alfabeden ilk defa XI.y.y. Kaşgarlı Mahmut Divanü Lûgat-it Türk adlı eserinde bahseder. Kaşgarlı'ya göre:

Bütün Türk dillerinde kullanılan harfler onsekizdir. Türk yazısı bu harflerle yazılır. Harfler şunlardır:

"a, f, h, v, z, k, y, k, z, m, n, s, b, c ¹⁰¹ , r, ş, t, t

(.....) Yazılıştta yeri olmayan fakat söyleyişte gerekli bulunan yedi harf daha vardır. Türk dilleri bunlarsız olmaz. Bu harfler sert (پ p), kâfa benzer Arap (ط c) si ki bu harf Türkçe az bulunur, çıkağı (ز z) ile (ش ş) arasında bulunan (ث j) Arapçada dahi bulunan (ف f), noktalı (غ ğ), (ق k) ile (ك k) arasındaki yumuşak kâf "g" ve (ن n) ye benzeyen (ك ğ) harflerdir.

Bu harfleri, Türk olmayanlar söylemekte güçlük çekerler. Bu, kökten olmayan, yedi harf kökten olan harfler biçiminde yazılır; yalnız bunlara nokta konularak tanıılır.

(.....) Kaşgardan Yukarıçin'e dek, çepçevre bütün Türk ülkelerinde Hakanların ve Sultanların yarlığları, mektupları -eskiden beri- bu yazı ile yazıla gelmiştir. ¹⁰²

Kaşgarlı Mahmut'un devrinin Türk alfabesi olarak adlandırdığı Uygur Alfabeti, İslamiyetle birlikte yerini Arap asıllı Türk alfabesine bırakmağa başlamış fakat bu geçiş çok uzun sürmüş ve bu iki yazı yüzyıllarca Türk ülkelerinde yan yana, hatta aynı eserin satırlarında alt alta ikili olarak kullanılmıştır. İlk islami eserlerde de Uygur

¹⁰¹ Bu harfi Ahmet CAFEROĞLU, Türk Dil Tarihi Kitabında "Ç" olarak gösterir; Muharrem ERGİN ise " Türklerde Yazı ve Alfabeler" Türk Dünyası El Kitabı, C.1, Ank., 1992, s. 265'de bu sesi "C" ve "Ç" olarak göstermektedir.

¹⁰² Kaşgarlı MAHMUT, Divanü Lûgat-it Türk, C.1, Ank., s.8-10.

yazısı kullanılmıştır. Meselâ, Kutadgu Bilig,¹⁰³ Miracnâme, Atbet'ül Hakayık, Bahtiyarnâme, Tezkiretü'l - evliya, Mahzen-i Mir Hayar, Harezmi'nin Muhabbetnâmesi, Sirâcü'l kulûb vs.

Uygur alfabesi yalnız Türkler tarafından kullanılmakla kalmamış Moğollar da bu yazıyı kullanmışlardır. Cengiz Han'ın Uygur alfabesini kendi devletinin resmi yazısı olarak kabul edişi, Uygur alfabesinin ve Türkçenin geniş bir sahaya yayılmasını sağlamış Osmanlı sarayına kadar ulaşmıştır. "Fatih Sultan Mehmed'in Uygur harfleriyle yarlıg (ferman)ları bulunmaktadır."¹⁰⁴

Bitişik karakterde bir yazı olan Uygur yazısında harflerin çok defa başta, ortada ve sonda olmak üzere üç şekilleri bulunur. Harf şekillerinin gözleri ve başları ince yazıldığı zaman belli olmadığı için bu yazının yazılması kolay, fakat okunması güçtür. Okunmasındaki güçlüğü bir sebebi de metinlerdeki seslilerin bir düzen gözetilmeden yazılmış olmasıdır. Ayrıca bazı eklerin ait buldukları asıl kelimeden ayrı yazılmasıdır. Buna her zaman uyulmasa bile çoğunda ayrı yazıldığı görülür. Dikkati çeken bir başka özellik de noktalama sistemi uygulanmıştır.

Uygur alfabesi Türkçe için gerek sesli gerekse sessiz harf bakımından yetersiz olmasına rağmen çok işlek olarak kullanılmış hatta bir sanat yazısı haline getirilmiştir.

c. Arap Alfabesi :

Bugünkü yazımıza yeni yazı denildiği için bundan önce kullandığımız, Arap alfabesinden alınan yazımıza eski yazı, harflerine de eski harfler tabirleri kullanılmıştır.

¹⁰³ Ahmet CAFEROĞLU, Türk Dili Tarihine Kutadgu Bilig'in harfleri konusunda şunları yazar: Bu eserin Uygur, yoksa Arap harfleriyle mi yazıldığı meselesi aslında henüz tesbit edilmemiştir. Bugün ele geçen üç nüshadan ancak birisi Uygur harfleriyle yazılmıştır (vatikan nüshası)

¹⁰⁴ Faruk K. TİMURTAŞ, Osmanlı Türkçesi Grameri, İst., 1980, s. 3.

Türkiye’de Yeni yazı - Eski yazı tabirleri yaygın olarak kabul görmekle beraber eski yazı yerine Arap harfli Türk yazısı demek daha doğru olacaktır.¹⁰⁵

İslâmiyetin Türkler arasında yayılmasıyla, Arap harfleri Türk dilini yazmakta kullanılmıştır. Kur'an'ın Arap harfleriyle yazılı olması Türkleri bu alfabeyi öğretmeye sevk etmiş, bu yazıya gönül bağıyla bağlanmışlar 10.asırdan 20.asrın başlarına kadar bin seneye yakın bir zaman kullanmışlardır. Bu yazı, Türklerin elinde işlenerek sanat eseri haline getirilmiş, eski medeniyetimizin en önemli sanatının Hattatlık sanatının büyük ustaları İstanbul'da Türkler arasında yetişmiştir.

Arap harfli yazı, sadece Osmanlı Türkleri tarafından değil diğer Türk toplulukları tarafından da yazı dili olarak kullanılmıştır.

Arap harfli yazıda 31 harf bulunmaktadır. Aslında Arap harfleri 28 tanedir.

Türkler ve Farslar p,ç,j seslerini b,c,z. seslerine iki harf ilâve ederek göstermişlerdir.

Yine ince g sesini ifade etmek için kafın üzerine bir çizgi konmuş (ك), genizden söylenen nazal n'yi göstermek üzere kafın üzerine üç nokta eklenmiştir.

Eski harfler sağdan sola doğru yazılır ve bitiştikleri zaman değişikliğe uğrarlardı. Harfler kelimenin başında, sonunda ve ortasında oluşuna göre farklılık gösterirdi. Ancak bazı harfler, kendilerinden sonra gelen harflerle bitişmezlerdi.

Arap harfli eski yazıda ayrı olarak sesli harfler yoktur. Bazı sessizler aynı zamanda sesli olarak da kullanılırdı. Bunlar elif, vav ve ye olmak üzere dört tanedir. Dilimizdeki sekiz sesliyi karşılarlar, sesli harfler Arapça ve Farça kelimelerde

¹⁰⁵ Bu konuda M.Ergin. Türk dünyası El Kitabı. C.2. Ank.. 1992. s. 264; F. K. Timurtaş. a.g.e.. s. 2

gösterilmez ancak uzun sesliler gösterilirken Türkçe kelimeler de bütün sesliler gösterilirdi.

Arap harfli eski yazıda, hem sesli hem sessiz elif, vav, ye'yi saymazsak 27 sessiz harf vardır. Bunların ince ve kalın şekilleri vardır. Bu sesler birbirlerine çok benzerler. Türk telaffuzunda hemen hemen hiç farkları yoktur.

Arap harfli eski yazının imlâsında güçlük, Türkçe kelimelerde seslilerin, Arapça ve Farsça kelimelerde sessizlerin yazılışındadır. Özellikle sessizlerin birbirine benzemesi ve bunların dilimizde aynı telaffuz edilmesi imlâ zorluluğu yaratmıştır.

Arapça ve Farsça kelimelerde birbirlerine benzeyen sessizleri ayırmak için kesin bir kural yoktur. Telaffuza dikkat edilip kalın ve ince olanları tesbit edilip yazılır.

Arap harfli eski yazının, Türkçe için elverişli bir yazı olmadığı, lüzumundan fazla sessiz harfin olmasına rağmen birkaç sessizi tek bir işaretle karşılamanın yetersizliği, seslilerin dilimizdeki zengin sesleri karşılamaktan uzak oluşu, harflerin başta, ortada ve sonda ayrı ayrı şekillere girmesi, gibi şekil kalabalığı, birçok harfin şekillerinin aynı olup sadece nokta ile ayrılması büyük harf küçük harf olmaması eleştirilen yönleri oluşturuyordu. Bütün bunlara Türkçeye uygun bir imlanın kurulamamış olması da eklenince Arap harfli eski yazının öğretilmesini ve öğrenilmesini zorlaştırıyordu. Türkçe bir kelime, beş altı değişik biçimde okunabiliyor ya da birkaç kelime aynı şekilde yazılabiliyordu. Türkçe kelimelerin yazımındaki zorluk Arapça kelimelerde yoktu. Bu da Arapça kelimelerin dilimizde yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Arap harfli eski yazı için eleştirilen bir başka konu da ağız ve şive ayrılıklarını arttırmasıdır. "Arap alfabesinde ünlüler yok denecek kadar kıt olduğundan yazımda ünsüz harfler ister istemez yan-yana geliyor, bunlar arasına en uygun sesi yakıştırmak

okuyana kalıyordu. Okuyanın ağzına ya da şivesine göre de bir biçimde yazılan sözcük değişik biçimlerde okunabiliyordu. Dolayısıyla Arap yazısıyla kaleme alınmış bir sözcük, İstanbul'da başka Kayseri, Konya, Trabzon, Erzurum'da..... başka başka okunuyordu."¹⁰⁶

Fakat bu olaya farklı bakanlar da vardır. Meselâ Saadet Çağatay şöyle der:
*"Arap harflerindeki ses yetersizliği, Türk dilini Çin sınırlarından Akdeniz'e kadar birleştirmiştir. Kökü aynı olan Türkçe kelimeler Türkistan'da ve İdil-Ural'ın her köşesinde kendi ağzına göre okunabilmiştir. Böylece, aslında da birbirine pek yakın olan ağız ve lehçelerimizi bu alfabe daha da yaklaştırmış ve mükemmelce korumuştur. Bir Osmanlıyı hiçbir kere görüp duymayan dahi, onun yazdıklarını anlamış fakat nasıl okunduğunu yani telaffuz ettiğini aramamıştır. İstanbul'da ve İdil-Ural'da (en çok Kazan ve Orenburg'da) basılıp dağıtılan gazete ve kitapların Türkistan'ın dörtbir köşesinde okunmasının sırrı bu olmuştur. Bu harfler dilimizi koruyan bir âmil, dil kültürümüzde büyük bir talihdi: eski edebiyatı son zamanlara kadar ulaştıran bir bekçi idi."*¹⁰⁷

Ahmet Temir de aynı düşünceleri paylaşmaktadır."Türk dünyasında şimdiye kadar uzun ömürlü birkaç alfabe kullanılmıştır ki, bunların başında Arap alfabesi ve Arap yazısı gelir. En uzun zaman kullanılmış olması bakımından ve Türk dünyasında bütün incelikleri ve her şivenin inceliğini göstermesi bakımından, birlik sağlanması,

¹⁰⁶ Bilal ŞİMŞİR, Türk Yazı Devrimi, S.11. Ağah Sırrı Levend, Türk Diline Gelişme (TDK) ve Sadeleşme Evreleri 3.B., S.51,56.

¹⁰⁷ Saadet ÇAĞATAY, "Dilimiz Üzerine Düşünceler" Türk Kültür Dergisi, S. 183. Ank., 16 Ocak 1978. s. 149.

kültür birliğini temin etmesi bakımından büyük rol oynamış olan Arap alfabesinin durumunu biliyoruz."¹⁰⁸

Arap harfli eski yazının kolay ve süratli yazılması bir ayrıcalık olarak düşünülmüştür.

Arap harfli eski yazı 1 Kasım 1928'de Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanunla kaldırılıp yerine Lâtin harfleri esasından alınan harfler kabul edildi.

Arap harfli alfabe bugün Çin hakimiyetindeki Doğu Türkistan'da kullanılmaktadır. Gerçi daha önce 1965 yılında, Uygur ve Kazak dilleri için Latin alfabesi kabul edilmişse de 1978'de Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerin Türkiye'de çıkan gazeteleri okuyup, anlaşabilmeleri üzerine yeniden Arap harfli eski yazıya dönülmüştür.

Ayrıca İran'daki, Afganistan'daki Türkler de Arap alfabesi kullanmaktalar. Ancak alfabelerinde ve yazı sistemlerinde farklılık vardır.

ç. Lâtin Alfabeti :

Türkler Lâtin alfabesi ile III.Selim döneminde tanışır. Paris, Londra, Berlin gibi Avrupa şehirlerine sürekli olarak atanan elçiler batı dillerini öğrenmek zorunda kalır. Elçilerle birlikte batıya öğrenciler de gönderilir. Bunlar Lâtin yazısını öğrenirler.

Ayrıca batıdan çağrılan uzmanlar gelirken keni yazılarını da beraberinde getirir. Teknik gelişmeler de Lâtin yazısının girmesine zemin hazırlamıştır.

Tanzimat döneminde Lâtin yazısı daha da geniş bir kabul görür. Avrupayla yapılan ticari anlaşmalar hep Lâtin yazısı ile yapılır. Türkiye'deki yabancı tüccarlar

¹⁰⁸ Ahmet TEMİR, Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu, (18-20 Kasım 1991) İst., 1992, s. 20.

defterlerini kendi (Lâtin) yazısı ile tutar. Osmanlı devleti kapütüasyonlar yüzünden bunu engelleyemez. Ticaret malları Avrupa rakamlarıyla damgalanır. İzmir'den yüklenen incir ve üzüm gibi malların üzerinde Arap yazısı değil Lâtin yazısı vardır.

Tanzimat'tan sonra yaygınlaşan bankalar ve kredi kurumlarının yazısı lâtin yazısıdır. Osmanlı Bankası, bütün yazışmalarında yabancı dil kullanır. Pek tabii olarak "Duyunu Umumiye" kurumunun bütün işlemleri de lâtin yazısıyla yapılır.

Ulaştırma kullanılan yazı yine Lâtin yazısıdır. İmparatorlukta demiryollarını işleten Avrupalı şirketler işlettiği yollarda kendi yazısını kullanır. Lâtin yazısı, vagonlarda, tabelalarda, biletlerde Arap harfli eski yazıyla boy ölçüşür.

Osmanlı Devleti Dünya Postalar birliğine katılarak, birliğin kurallarına, ölçülerine uyar, milletlerarası posta işaretlerini benimser. Bu işaretler Lâtin harfleriyledir. Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti, belli alanlarda da olsa Lâtin yazısını resmen kullanır. Bu yüzden Tanzimat'tan beri Osmanlı dışişleri örgütünün yazı dili Fransızca olmuştur. Elçiler Türkçe yazmaları gerektiği zaman da bunu Lâtin harfleriyle yapıyorlardı.

*"Resmi telgraflarda Türkçe'nin Lâtin harfleriyle yazılmasına ilişkin bu örnekler, Türk yazı devriminden elli üç yıl önce kaleme alınmışlardır. Bunların öncesi de vardır, sonrası da. Bu uygulama sanıldığından da geniştir. Yanlız diplomatik telgraf yazışmalarıyla sınırlı değildir. Hangi meslekten olursa olsun Türkler yurt dışına telgraf çekerken ya yabancı bir dil, ya da Lâtin yazısını kullanmak zorundaydılar."*¹⁰⁹

¹⁰⁹ Bilal ŞİMŞİR, a.g.e., s. 36: Latin harfleriyle Türkçe Telgraf Örnekleri, a.g.e., s. 35.

Osmanlı İmparatorluğunda Lâtin yazısının kabul edilmesi fikri önce Arnavut aydınları tarafından kabul edildi. Osmanlı Maarif Nezareti'de buna itiraz etmedi. Lâtin alfabesi konusu gerek müslüman Arnavutların gerekse Türklerin tepkisini çekti. Özellikle Namık Kemal bu hareketin İmparatorluğun dağılmasına sebep olmasından çekinir. Tanzimat aydınları Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ebuzziya Tevfik, A.Cevdet Efendi, Şemseddin Sami Arap harfli Eski yazının ıslah edilmesini isterler fakat asla Lâtin yazısının alınmasını kabul etmezler. En büyük endişeleri uzun bir kültür birikiminin yıkılması, yeni nesillere aktaramama. Bin yıllık bir geçmiş, şimdiye kadar yazılan kitapların okunmayacağı gibi haklı endişelerle Lâtin yazısının alınması yerine, ıslah edilmesini ve eğitim yöntemlerini düzeltmek gerektiğini belirtirler. Yazının zorluğunun ilerlemeye engel olmayacağını, İngilizce'nin, Fransızca'nın da pek kolay okunup yazılmadığını belirtirler.

Meşrutiyet devrinde de Lâtin yazısı tartışılmaya devam edilir. Yine iki taraf vardır. Bir taraf Lâtin yazısını almak, diğer taraf ıslah etmek. İslah etmek fikrini uygulamaya geçirenler de olmuştur. Dr.Milâslı İsmail Hakkı, harfleri ayırıp sessiz harflerin yanına sesli harfleri de ekliyerek eski alfabemizde bir düzenlemeye gitmiştir. Bunu İsmail Hakkı (Baltacıoğlu, Ispartalı) İstanbul Üniversitesinde düzenlediği bir konferansta şöyle anlatır:

".....

Bununla beraber, kendi kendime diyorum ki, bizim yazımız (yani Arap asıllı harf ve imlâmız) birazcık, tadil, ıslah edilince Lâtin harflerinden niçin geri kalsın? Lâtin yazısında ne var? Harfler kesik (ayrık,munfasıl) olmak, her hece bir saitle (sesli) okunmak... Bunu biz yazımıza niçin temin edemiyelim?

*İşte, kardeşim Doktor Milâslı İsmail Hakkı buna muvaffak olmuş, onun bulduğu surette (yani,ayrışık harfler sisteminde) önce, harfler Arap harfleri, ikincisi heceleri idare eden sait harfler samitlerle (sessiz) beraber, üçüncüsü harfler birbirine bitişik değil... İşte üç nokta ki, üçü de aranacak esasa uygun. Bana kalsa daha ne istiyoruz: Birinci esasa göre elifbayı yeniden öğrenmeyeceğiz; eldeki kitaplardan ve yazıdan uzak düşmeyeceğiz."*¹¹⁰

Eski alfabemizin ıslah edilmesini isteyen ve Lâtin yazısının alınmasına karşı olan bir isim de Darümuallim müdürü Satı Bey'dir. Bu konuda şu görüşleri ileri sürer:

"1-Çin ve Japon Alfabelerinin zorluğu meydandadır. Alfabenin zorluğu terakkiye mâni olsaydı, Japonların terakki yolunda bir adım atmaması icabederdi.

2- Tarih, büyük bir mazi ve edebiyat sahibi milletlerden hiçbirinin alfabesini değiştirebildiğine dair bir misal göstermiyor."

"..... Ben işte bu mülahazalara binaen Elif bemizi değiştirmek lâzım olduğunu iddia edenlerin fikrine iştirak etmiyorum. Elimizdeki Elifbeyi itmam ederek, imlâmıza intizam vererek, usulü terisimizi ıslâh ederek yazımızdaki müşkülâtı izale etmek kabil ve lâzım olduğuna itikat ediyorum. Ve zannediyorum ki ıslâh ve ikmal için hiçbir şey yapmadan "ah, bu Elifbemiz" demekle önündeki makinenin süratle işlemediğini görür görmez onu yağlamak ve tamir etmek için hiçbir şey yapmadan - başka makinelere göz diken bir makinist haline benziyoruz."¹¹¹

Lâtin yazısını isteyenler ise ilk önce (1826) Antepli Münif Paşa, ve Azerbaycanlı piyes yazarı Ahundzade Mirza Fethali'dir. Mirza Fethali 1863 yılında İstanbul'a gelerek hazırladığı "Harflerin ıslahı" tasarısını Sadrazam Fuat Paşa'ya sunmuştur.

¹¹⁰ M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, Atatürk ve Harf Devrimi, s. 35-36

¹¹¹ Osman ERGİN, Türkiye Maarif Tarihi, C.5, s. 1754.

Bundan bir sonuç alamayan yazar Tiflis'e döndükten sonra çalışmalarına devam etmiş, harflerin ıslahı yerine Lâtin harflerinin alınması için çalışmış, Lâtin harflerini temel alan yeni bir Türk alfabesi hazırlayarak Sadrazam Ali Paşa'ya yollamış ama yine olumlu bir sonuç alamamıştır.

Daha sonra Lâtin yazısının alınmasını isteyenler arasında Hüseyin Cahit, Dr. Abdullah Cevdet, Celal Nuri İleri, Kılıçzade Hakkı gibi isimler dikkat çeker. Hüseyin Cahit Arnavutların Lâtin alfabesi almak istemeleri üzerine Tanin gazetesinde Arnavut Hurufatı başlıklı yazısında şunları söylüyordu:

"Bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi yoktur. Türkler kendi yazılarını bırakıp bunları sonradan almışlardır. Arap harfleri Peygamber zamanında kullanılmıyordu. Bu duruma göre Arnavutların ihtiyaçlarına elverişli harfleri kabul etmekte serbest bırakılması gerektiğini, Lâtin alfabesini kabul edecek olurlarsa bir iki hafta gibi kısa bir zamanda okuma-yazma öğrenip bizi geride bırakacaklarını, onlara engel olmak şöyle dursun, imkânı varsa bizim de kabul etmemizin yerinde bir harekettir."

Hüseyin Cahit, Cumhuriyetten sonra da bu konudaki çalışmalara katılmaya devam eder.

Bu tartışmalara Harbiye Nazırı Enver Paşa taraf olarak katılır. "Ordu Elifbası", "Hatt-ı Cedid" "Enver Paşa Yazısı" gibi adlar verilen yeni bir yazı sistemi geliştirilir. Bir süre orduda kullanılan bu yazı olumlu sonuç vermez. Birinci Dünya Savaşı arkasından Kurtuluş Savaşı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve Lâtin alfabesi meselesi.

Ülke düşman işgalinden henüz kurtulmuşken, içlerinde Lâtin alfabesini baştan beri savunan Hüseyin Cahit'in de bulunduğu bir grup İstanbullu gazeteci İzmir'e

giderek, Mustafa Kemal'e "Niçin Lâtin yazısını almıyoruz." diye sorar. Atatürk "daha zamanı gelmemiştir" diyerek meseleyi sonraya bırakır. Ta ki 1 Kasım 1928 tarihindeki kanunla yeni Türk alfabesi kabul edilene kadar geçen bir zaman sonraya. Bu arada basında Lâtin alfabesine taraf olanlarla olmayanlar arasında uzun bir tartışma başlar.

Tartışma 21 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de Kazım Karabekir Paşa'nın başkanlığında toplanan Mili İktisat Kongresin'de Lâtin alfabesinin kabul edilmesinin teklifi ile başlamıştır.

Kazım Karabekir Paşa bu teklifi kabul etmemiş ve Hakimiyyet-i Milliye gazetesinde (5 Mart 1923) "Lâtin Harflerini kabul edemeyiz." başlığı altında görüşlerini açıklamıştır.

"Bu fikir bir zamanlar Avrupa'da hercü merci mucib oldu. Bu cereyan evela orada başladı. Bizim İslam hurufatımız kafi değilmiş. Binaenaleyh Lâtin hurufatı alınmalı imiş. Orada bazı arkadaşlarımız bu fikrin mürevveci oldular. Fakat neticede bunun felekatli olduğunu anladılar ve pişman oldular. Bu fikrin müdhîş bir felaket olduğunu Arnavud kavmıda pek geç olarak anladı. Maatteessüf arz ederim ki Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felakete bugün düştü. Bu hususta hususî olarak bizden de fikir soranlar oluyor.

.....

Binaenaleyh bugün bir kuvvet vardır ki, bu kuvvet bütün cihana karşı bu propagandayı yapıyor: Türk yazısı güçtür okunmaz! Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk ihtilali içinde bulundum. Acaba bu Lâtince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket hercü-ü merce girer. Her şeyden sarf-ı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız,

tarihimiz ve binlerce cild asarımız bu lisanla yazılmış iken büsbütün başka bir şekilde olan bu harfleri kabul ettiğimiz gün, en büyük felakete derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah verilmiş olacak, bunlar alem-i İslama karşı diyeceklerdir ki, Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytanat kârane fikir budur..."¹¹²

Kazım Karabekir Paşa'nın bu yazısından sonra alfabe meselesi yine tartışılmaya başlanır.

Ord.Prof.Dr.Herbert W.Duda, Lâtin harflerinin Türkiye'de yerleşmesinde Sovyet Rusya'nın rolü olduğuna inanır.

"Lâtin harflerinin Türkiye'ye girmesi için sürdürülen faaliyetler arasında, Sovyet Rusya'nın yaptığı politikada bazı yönleri ile etkili olmuştur ...

Lâtin harflerinin Türkiye'de yerleşmesinde hiç kuşkusuz Sovyet Rusya'nın büyük bir payı olmuştur. 2 Ağustos 1922 tarihinde Ankara'da maarif vekaletine Bakü'deki SSCB hükümeti tarafından çekilen bir telgrafta Lâtin harflerinin kabul edilmesi tavsiye ediliyordu."¹¹³

Basındaki tartışmalar devam ederken, Azerbaycan'ın başşehri Bakü'de milletler arası bir Türkoloji kongresi toplandı.(26 Şubat 1926) Bu kongrede Lâtin alfabesine geçiş için tavsiye kararı alındı. Türkiye adına katılan Fuat Köprülü ile Hüseyin Zade Ali oylamaya katılmadı. Ancak burada alınan karar Türkiye'de büyük bir kabul gördü. Özellikle Milliyet gazetesi Lâtin harflerinin savunuculuğunu yapıyordu.

¹¹² Kazım KARABEKİR, Latin Harflerini Kabul Edemeyiz, Hakimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923,

¹¹³ Herbert W. DUDA, Hilafetten Cumhuriyete Geçiş, Tercüme eden: Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL, Ankara, 1989, s. 153.

Milli Eğitim Bakanlığında, Lâtin harflerinin kullanılma şekillerini ve imkânlarını araştırmak için dil encümeni kuruldu. Altı kişiden oluşan encümenin üye sayısı 14'e kadar çıktı. ¹¹⁴

Encümen üyeleri Lâtin alfabesine dayalı değişik alfabeleri incelemeye başladı.

Çalışmaları sonucunda Elifbe raporu ve Muhtasar Türkçe Gramer hazırlandı. Bu raporda İstanbul Türkçesinin temel teşkil edeceği, yabancı alfabelerde bunlar ch, sch gibi digraf ve tirigraflar olmayacak, harfler bitişmeyecek, gerek okuma yazma konusunda sade, açık ve kolay olacaktı. Yeni Türk alfabesi için 29 harf belirlenmişti.

Dil encümeni yeni alfabeyi ve imlâ kurallarını eski Aarapça'dan giren kelimelerin yazımını dikkate almadan sadece Türkçe kelimelere göre tesbit etmişti. Yeni alfabenin yerleşmesi için beş ile onbeş yıl arasında bir zamanın gerektiği ileri sürülüyordu. Bu zamanı Atatürk "-Ya üç ayda, ya hiçbir zaman!" diyerek belirledi.

Üç ay gibi kısa bir hazırlık devresinden sonra 1 Kasım 1928 günü 1353 numaralı Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanunla Lâtin esasına dayanan yeni alfabemiz kabul edildi.

d. Kiril alfabesi :

Bulgarların IX.asırda eski Yunan alfabesi esasına dayanan Slavyan alfabesini, Yunan misyoneri olan Kiril kardeşlerin düzeltmesi ile oluşan bir alfbedir. Bu alfabede 43 harf vardır. Bunların 24 tanesi Yunan alfabesinden alınmadır.

Türkiye dışında çoğunlukla Sovyetler Birliğinde yaşayan Türkler Anadolu Türkleri gibi Arap alfabesini kullanıyordu. 1926'da Bakü'de düzenlenen Türkoloji

¹¹⁴ Encümen üyeleri şunlardı: Talim ve Terbiye Dairesi Reisi Mehmet Emin Erişirgil, Talim ve Terbiye Dairesi Üyesi Mehmet İhsan (Sungu), Falih Rıfkı Atay, Fazıl Ahmet Aykaç, Ruşen Eşref Ünaydın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Uzman İbrahim Osman Karamtay, Talim ve Terbiye Dairesi üyesi Avni Başman, İbrahim Necmi Dilmen, Ahmet Rasim, Celal Sahir Erozan, İsmail Hikmet Ertaylan.

kongresinde Lâtin alfabesine geçilmesi yönündeki tavsiye kararı hemen uygulamaya geçildi. Bu çalışmalar sonucu 1931 yılında Sovyetlerde yaşayan Türkler Lâtin alfabesine geçtiler. Yeni bir alfabe oluşturuldu. "Birleşmiş Türk alfabesi" adı verilen ortak alfabe Türkler arasında lehçe ve ağız farklarını azaltacak, dil birliği sağlanacak, Türkiye'de basılan bir kitap Özbekistan'da, Azerbaycan'da kolaylıkla okunacaktı.

Ancak bu birlikten rahatsız olan Stalin, komünist partisi üzerindeki hakimiyetini sağlayınca, Rus olmayan milletlerin kültürel kimliklerini engellemeye başladı. Bundan en büyük zararı Türkler gördü. Onları Ruslaştırmak, mazi ile birbirleri ile bağlarını koparmak için Rus alfabesini kullanma mecburiyeti getirildi. Birleştirilmiş Türk alfabesi ortadan kalktı.

Türk kelimesi yasaklandı. Azeri, Tatar, Kırgız gibi adlar öne çıkarıldı. Ve herbirine ayrı ayrı Kiril alfabesi kabul ettirildi. Türkler için ortak bir edebi dil yerine yerel ağızlar seçtiler. Her yerel ağız sanki ayrı bir dil imiş gibi incelendi, geliştirildi. Rus Türkologları "parçala yut" politikasına hizmet ettirildi. Böylece Sovyetlerdeki Türkler ister istemez baskı zoruyla Kiril alfabesini kullanmıştır. Bu alfabeyi kullanmak zorunda kaldıkları gibi bir de Rus Diline has "yu" "ya" gibi sesleri de kullanmak zorunda kaldılar. Yaklaşık 50-60 yıldan beri Türk toplulukları arasında kullanılan Kiril Alfabeti bugün yerini Lâtin alfabesine bırakıyor. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bunun öncülüğünü yine Azerbaycan Türkleri yaptı. Azerbaycan Parlamentosu 1991 yılı Aralık ayında Lâtin alfabesini kabul etti. Ve 1992-1993 öğretim yılında bu alfabeyi uygulamaya başladı. 12 Nisan 1993'te Türkmenistan, 2 Eylül 1993'te Özbekistan, 26 Şubat 1994'te Karakalpak Özerk Cumhuriyeti Latin alfabesine geçme kararı aldı.

E. DİL ÖĞRETİMİNİN TARTIŞILMAYAN KAVRAMLARI

Dil öğretimi bugün büyük bir önem kazanmıştır. Ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler, iletişim ve bilginin en önemli unsuru olan dili ön plana çıkarmış hatta bazı dillerin öğretimi ticari bir sektör haline gelmiştir.

Toplum hayatını belirleyen en önemli etkenlerden biri olan dil, sosyalleşmeyi sağlayan bir unsurdur. Bu yönüyle içinden çıktığı toplumun özelliğini taşır. Eski toplumlar insanların bilek gücüne güvenerek, karşı karşıya savaşıp, güçlü karşısında baş eğerlermiş. Şimdi de güçlü kazanıyor ama kültürü güçlü olan kültürü zayıf olanı “Kültür Emperyalizmi” denilen en güçlü silahla yeniyor. Elini, kolunu, dilini bağlıyor. Yeni toplum kültür toplumu. İnsanlar silah zoruyla değil, dil, din tarih, kader birliğiyle bir ve beraber yaşıyorlar. İnsanların bir ve beraber yaşamalarında en önemli unsur dildir. “Böyle olduğu için her milletin dil adı, kendi milliyet adları ile anılır.”

Dil, insanları birbirine bağlar ve kültürlerinin gelişmesini, yeni nesillere öğretilmesini sağlar. Dil öğretimi kültürle beraber yürütülmelidir. Zaten insan konuştuğu dilin bütün özelliklerini, annesinden ve yakın çevreden, yani doğduğu kültürden, kültürle beraber öğrenir. Kendi kültürünün dil, anlam ve kavramlarına uygun davranışlar geliştirir. Türkçe geniş bir coğrafyaya yayılmış, çeşitli medeniyetlere bekçilik yapmış zengin bir dildir. Zengin Türk kültürü bütün heybetiyle Türkçe’ye yansımıştır. Türk milletinin geçmişten getirdiği tecrübesi duygu ve düşünce zenginliği güzel Türkçemizle bugünlere ulaşmış ve bizden sonrakilere de ulaşacaktır. Bunun da temeli iyi bir Türkçe öğretiminden geçer.

Okul, ferde yakın çevresinden öğrendiği ana dilini, sevdirep kurallarını sezdirerek özen ve güvenle, sözlü ve yazılı olarak kullanmalarını sağlamaya çalışır.

İnsanın bilinç altında duran ve ferdin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan ana dili ve öğretimi bütün dünyada okulun en büyük görevlerindedir.

Bu konuda Julia Marshall şöyle der:

“Ana dili okulda yapılan bütün öğretim konularında önemli görev almakta ve müfredat programlarında bir bilim dalları yollar kavşağı merkez alanını eli altında bulundurmaktadır.

Ana dili öbür bütün bilim dallarının kapısını açar. Okutulan bilim dalı ne olursa olsun, öğrencinin gelişmesi, onun türlü durumlarda bir dilden yararlanma yeteneğine bağlıdır. O halde bütün dersler öğrenciye ana dilinden yararlanma fırsatı verdiği için ve her metin ona, yararlandığı dilin, bu dilin okunmasında payı olduğunu gösterdiği için ana dili öğretmenin önünde sınırsız imkanlar vardır.”¹¹⁵

İnsanların hayatında anadilinin çok ayrı ve önemli bir yeri vardır. Daha çocukken ana kucağında kendiliğinden tabî olarak başlayan bu öğretim okulda sistemleştirilir. Bütün dünyada ilk öğretimden beklenen amaç ana dilini öğretmektir. Bu gün Avrupa ülkelerinde dil öğretimi 4-15 yaş arasında sürekli ve mecburîdir. Bu yüzden Fransa’da bütün anadili öğretmenleri, hangi öğretim basamağında çalışırlarsa çalışsınlar, dil öğretmenlerinin hepsinden ve ne kadar önemli bir rol oynarsa oynasın öbür bilim dallarının öğretmenlerinden önde gelir.¹¹⁶

Dilin toplum için taşıdığı önemin kabullenilmesiyle, dil öğretiminde, ilmin bilhassa tıp ilminin gelişmesine dayalı olarak yeni anlayışlar, tartışılmayan kavramlar oluşmuştur. Bu kavramların iki dayanağı vardır:

1. Bilimde en son ortaya çıkan gelişmeler

¹¹⁵ Julia MARSHALL, Ana Dili Öğretimi, İst., 1974, s. 4-7

¹¹⁶ A.g.e., s. 22

2.Uygulama ve uygulama sonucu elde edilen bilgiler.

Dil öğretiminde, üzerinde tartışılmayan ve bütün dil öğreticilerin birlikte oldukları kavramlar özellikle bu konuda en gelişmiş kabul edilen Amerika ve İngiltere’de eğitimin bütün alanlarına yayılmıştır.

1950’li yıllardaki beyinle ilgili gelişmeler beyinde görme, işitme, anlama, konuşma gibi becerilerin ayrı ayrı merkezlerde olduğunu ispatlayınca dil öğretiminde yeni bir anlayış gelişti. Bu anlayışa göre:

“Dil becerileri insan beyninde farklı merkezlerin uyarılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu merkezler, sürekli yapılan eğitim ve uygulama çalışmalarıyla geliştirilir. Eğitim ve uygulama çalışmalarının bittiği noktada bu yetenekler geriler. Bu yetenek ve beceriler her insanda aynı değildir. O zaman dil becerileri nasıl tanımlanacaktır? Dil becerileri dil sanatları olarak tanımlanmalıdır.¹¹⁷

Dil becerileri sanatları iki grupta toplanır.

1.Anlam becerileri:

- a.Dinleme
- b.Okuma

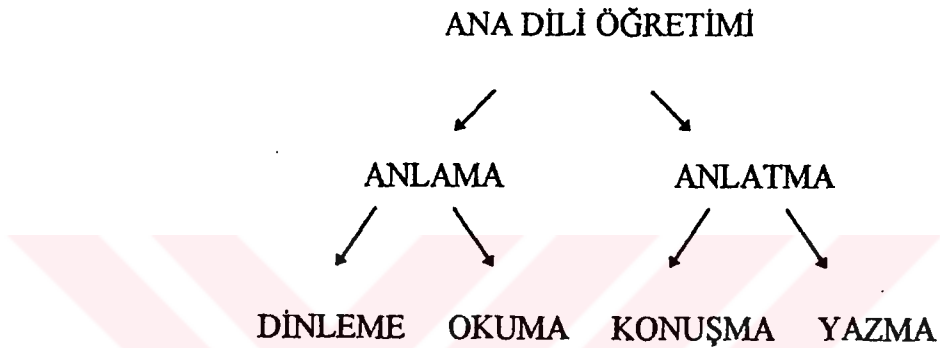
2.Anlatma becerileri:

- a.Konuşma
- b.Yazma

İnsan beynindeki dil sanatlarının olgunlaşmasını ve etkili hale gelmesini basketbol topuna benzeterек anlatır araştırmacılar. En üstte basketbol topu altında da dinleme, okuma, konuşma, yazma adı verilen hentbol topu vardır. En alttaki toplardan

¹¹⁷ b.k.z. M.Cemiloğlu, Türkçe Öğretimi, N.Alperen Türkçe Eğitim Rehberi

birinin kayması, patlaması yukarıdaki dil sanatının olgunlaşmış hali olan basketbol topunu olumsuz etkiler. O yüzden dil sanatlarının bu dört kavramı tartışılmayan ve birbirini tamamlayan birbirinden ayrılmayan bir bütündür. Birinin ihmali diğerlerinin tamamen çökmesine sebep olur.

Dil Öğretiminin Tartışılmayan Kavramları

Bu kavramlar ülkemizde de kabul görmüş ve iç içe verilmeye çalışılmıştır.

İlkokul Programın'da da şöyle belirtilir:

“Türkçe, çocuğun herşeyden önce anlama ve anlatma gücünü geliştirecektir.

.....

Bütün bu etkinlikler, kuşkusuz iç içedir; birbirinden soyutlanamaz. Zaten Türkçe dersi kendi içinde bir bütünlük taşır. Uygulamada kolaylık olsun diye okuma, anlama, anlatım, dilbilgisi, yazım gibi bölümlere ayrılmış görünen etkinlikler arasında sıkı bir bağlantı bulunmalı ve bu etkinliklere birbirlerini tamamlayıcı birer öge olarak bakılmaktadır.

.....

Bunun içindir ki Türkçe derslerinde haftanın şu günlerinde okuma, anlama, şu saatlerde dilbilgisi anlatım çalışmaları yapılacaktır gibi kesin ayrımlara gidilmesi doğru değildir.”¹¹⁸

Görüldüğü gibi bütün bu etkinlikler Türkçe adı altında bir ders bütünlüğü içinde verilmektedir.

Ancak bazı ülkelerde bu etkinlikler ayrı ders saatlerinde verilebilir. Meselâ Azerbaycan’da. İlkokulun birinci sınıfında haftada 9 saat olan anadili dersinin 4 saati okumaya 4 saati de yazmaya kalan bir saati de sınıftan hariç okuma adı verilen derse ayrılır. Bu dersde öğretmen halk edebiyatından seçilmiş eserlerden örnekler okuyarak öğrencileri hem okumaya heveslendirir hem de dinleme eğitimi verir.

Bu gün ulaşılan başka bir sonuç da dilin öğretimden çok bir eğitim işi olduğudur. Ve bu eğitim 4-6 yaş arasında % 70’i oyun olmak üzere oyun uygulama, eğitim şeklinde, 6-12 yaşta; uygulama, eğitim, oyun şeklinde, 12-15 yaşda ise öğretim, eğitim uygulama şeklinde süreklidir.

Ayrıca 6-15 yaş için on aşama belirlenmiştir. Bu on aşama şunlardır:

1.Okuma Eğitimi : Önce sesli sonra sessiz okuma eğitimine doğru gidilir. Ve okuma eğitimi 2 ay ile 2 yıl arasında değişir.

2.Konuşma Eğitimi : Çocuğun duygu ve düşünceleri anlatabilme becerisinin gelişmesi esas hedeftir. Bir olayı, bir hikâyeyi arkadaşlarına anlatabilecek kadar konuşma becerisi vermek, konuşarak iletişim kurmasını sağlamak.

3.Heceleme Eğitimi : Çocuk, sağlıklı boğumlama yapacak ve bunları kelime haline getirecek.

¹¹⁸ İlkokul Programı. 2. Baskı. Ank.. 1995. s. 63-64.

4.El Yazısı Eğitimi : El yazısının gelişmesi de bir beceri olarak bu yaşlarda verilir. Özellikle bitişik el yazısına büyük önem verilir. Ancak ülkemizde el yazısı ihmal edilmiştir.

5.Gramer Öğretimi : Dil bilgisi öğretimi ve grameri kullanabilme becerisinin geliştirilmesi eğitimi.

6.Yaratıcı İfade Eğitimi (Yazma Eğitimi) : Başkalarından yardım almadan kendi duygu ve düşüncelerini ifade edecek düzeyde yazma eğitimi.

7.Dinleme Eğitimi : Çocuğun işitme melekelerini geliştirme eğitimidir. Seslerin en ince ayrıntısına kadar birbirinden ayrılması ve hızla kavraması eğitimidir.

8.Edebiyat Eğitimi : Dilin en güzel örneklerini görme ve tanıma eğitimi.

9.İkinci Dil Eğitimi :

10.Çocuğun basın yayın organlarını okuyup dinleyebilecek ve bunlarla ilgili yorumlar yapabilecek kadar ana dilini öğrenmesi şarttır.

Bütün bu aşamalar 15 yaşına kadar gerçekleşmelidir. Böylece ülkenin her yerinde 15 yaşını doldurmuş olanlar, insanlarla anlaşabilmenin temeli sayılan ana dili kültürüne ulaşacaklardır. Batı'da eğitimin 15 yaşına kadar zorunlu olmasının sebebi budur.¹¹⁹

Kısaca özetlersek dil öğretiminde şu üç nokta özellikle göz önünde tutulmalıdır :

1.Dil öğretilirken, o dilin kültürel derinliğinin de birlikte öğretilmesi gerekir. Çünkü dil kelimelerden ibaret değildir, birer fikir ve duygu ifade eden cümlelerden ve tabirlerden oluşur. Kimse dilini lügat ve gramer kitaplarına bakarak konuşmaz. Dil, bütün olarak öğrenilir.

¹¹⁹ Bu konuda ülkemizde oturmuş bir düzenleme yoktur.

Günlük dil, halkın yarattığı ortak bir sanat eseridir. Atasözleri ve deyimler bunu açıkça ortaya koyar.

Biz konuştuğumuz dile göre duyar, düşünür ve yaşarız. Bundan dolayı Alman Filozofu Heidegger “Dil, insanın evidir.” demiştir. Milli kültür bütünüyle dilin içinde gizlidir. Bunun içindir ki dil öğretimi kültürle birlikte yürütülmelidir. Bunu XI. y.y Kaşgarlı Mahmut başarmıştır. Araplara Türkçe’yi öğretmek maksadıyla yazdığı ünlü eseri Divanü Lügat-it Türk’de, Türkçe bir kelimeyi öğretirken o kelimeyle ilgili atasözlerini, şairleri de yazarak Türk kültürünü de Araplara öğretmiştir. Bütün dünya bu isabetli kararda birleşmiştir.

2.Dil öğretiminde dinleme, okuma, konuşma ve yazma diye tartışılmayan ve birbirinden ayrı tutulmayan kavramlar var. Ve dil öğretimi bu kavramların öğretilmesiyle gerçekleşiyor.

3.Her ne kadar dil öğretimi desek de dil sürekli yapılan bir eğitim işidir.

Biz bu üç nokta doğrultusunda Türkiye’deki Alfabe öğretimini inceleyeceğiz. Önce dil öğretiminin tartışılmayan kavramlarına-dinleme, konuşma, okuma ve yazmaya açıklık getireceğiz.

a. Konuşma Eğitimi :

Konuşma bir sistemler bütünüdür ve doğuşla getirilir. Ancak çocuk, içinde doğduğu büyüdüğü dili öğrenip o dille konuşur. Bu sistemlerin kendi içinde âhenkli ve dengeli bir şekilde kurulmasıyla konuşma ortaya çıkar.

Bu sistemlerden biri konuşmanın fiziki unsarlarıdır. Bunlar; Diyagraf, Göğüs kafesinin yapısı ve özelliği, göğüs kasları, adem elması (yalancı elma), gırtlak, geniz, art damak, ön damak, yanak kasları, dil, diş dudak gibi organlarımızın ses tellerinde

ilkel ses haline gelmiş olan nefesi biçimlendirmeleridir. Beyin her sesi çıkarırken bir orkestradaki binlerce parmak gibi binlerce sinir ucundan gelen uyarıları bir merkezde toplayarak, bir düzene sokarak, sanat eserini oluşturur. Sonra ses, boğumlama, telâffuz ve nihayet konuşma dediğimiz bütün ortaya çıkar.

Ancak bütün fizikî unsurları sağlıklı olan her insan işitemiyorsa konuşamaz. Yani konuşma için işitme ve dinleme lâzımdır. Çünkü dil sihirli bir bütündür ve konuşma eğitimi için fiziki unsurları oluşturan sistemlerin eğitilmesi, âhenkli bir hale getirilmesi gerekir.

Konuşma eğitiminin diğer bir unsuru da beyinle ilgilidir. Beyindeki hafıza, işitme ve konuşma merkezlerinin sağlıklı çalışması şarttır.

Dil becerileriyle ilgili malzemeler hafızadadır. Bunlar olmadan konuşma olmaz. Bilgilerin hafızaya planlı bir şekilde yüklenmesi gerekir. Bilgilerin hafızaya düzenli girip düzenli çıkması konuşma eğitiminin en önemli basamaklarından. Bu sağlanırsa konuşmada akıcılık gerçekleşir.

Hafızanın konuşmadaki ikinci önemli faktörü ise bilgilerin hızlı girmesi ve hızlı çıkmasıdır. Bu konuşmadaki sürekliliği sağlamada önemli bir rol oynar.

Konuşma eğitiminin diğer bir unsuru da zengin kültür birikimidir. Kültür birikimi olanlar uzun ve düzgün konuşabilirler. Hafızayı kültür birikimiyle doldurmak için dinlemeden ve okumadan faydalanılır.

Dilin temel amacı sosyalleşme ve iletişimdir. Dil, birden fazla insanın karşılıklı konuşmasıyla oluşur. Bunun için önce işitme gereklidir. Bunun önemini tıp da kabul etmiş anne ve babaların çocuklarıyla sürekli olarak konuşmalarını tavsiye etmiştir. Hatta çocuğun doğmadan, anne karnında iken bile dışardan algıladığı seslerden

etkilendiği kabul edilmektedir. Bizim kültürümüzdeki ninnilerin dil öğrenmede büyük katkısının olduğunu kimse inkâr edemez.

İşitme iradenin dışında olan, insanın kulağı aracılığıyla beynine giden her türlü ses unsurudur.

Dinleme ise, kişinin tercihinine bağlı olarak, seçerek ve isteyerek algıladığı sesler bütünüdür. Dinleme bir irade işidir. Kişinin seçerek dinleyebilmesi için sesler arasındaki farkı hızla kavrayabilecek bir yeteneğe ulaşması gerekir. Onun içindir ki dinleme, dört dil becerisi arasında sayılır. Dinleme olmadan dil becerisi gelişemez. İyi bir dinleme ve dil öğretimi için beyindeki dinleme merkezinin eğitilmesi gerekir. Bunun için çocukla bol bol konuşmalıdır. Çünkü dil, geniş ölçüde konuşma ile öğretilir. Konuşmasız ve işitmesiz dil öğretilmez.

Konuşma düşüncelerin, duyguların ve bilgilerin seslerden oluşan dil aracılığıyla aktarılmasıdır.

Konuşma tıpkı diğer dil sanatları gibi eğitim yoluyla geliştirilebilir. Ve bu eğitim 4-15 yaşları arasında ciddi ve sistemli bir şekilde verilmelidir. Konuşma eğitimi bir öğretim şeklinde değil oyun, uygulama ve eğitim şeklinde olmalıdır.

Çocuk dört yaşından itibaren aldığı konuşma eğitimi sonucunda karşılaştığı değişik kitleler karşısında nasıl konuşacağı konusunda eğitilmelidir. Çünkü konuşma tek ve standart değildir. Sosyal sınıflara ve yaş gruplarına göre değişir. Konuşmada asıl amaç kişinin duygu ve düşüncelerini bulunduğu ortama göre rahatlıkla ifade edebilmesidir. Dolayısıyla konuşma ile sosyalleşme arasındaki yakın ilgi göz ardı edilmemelidir. Modern toplum gerektirdiği bütün konuşma tür ve şekilleri kişiye kazandırılmalıdır.

Batı'da konuşma eğitiminde ulaşılabacak son hedef olarak, kişiyi 15 yaşında ülkesinin parlamentosunda konuşma tekniklerini takip edecek, onları yorumlayacak duygu ve düşüncelerini bu seviyede anlatacak düzeye getirmek diye belirlenmiştir. Ülkemizde ise böyle bir ortak hedef belirlenmemiştir. Fakat çocukların Türkçe'yi güzel konuşması beklenir. Türkçe ders programında konuşmadan beklenen özel amaçlar aynen şöyle belirlenmiştir:

Anlatım

Özel Amaçlar :

Öğrencilere :

- 1.Kendinin, öğretmenin, aile bireylerinin adlarını, ev ve okul adresini söyleyip (yazabilme);
- 2.Düzeye uygun sorular düzenleyebilme, sorulara karşılık verebilme;
- 3.Bilinen kısa bir masalı, bir hikâyeyi, izlenen bir olayı düzeye uygun bir filmi, öğrenilen bir yeri anlatabilme.
- 4.Sınıfta ya da topluluk önünde işitilebilecek, anlaşılabilir gibi, güçlükle çekmeden kelimeleri yerli yerinde kullanarak konuşabilme;
- 5.Bu yaş grubunun kullanmaları gereken yazım kurallarını uygulayabilme, noktalama işaretlerini kullanabilme.
- 6.Birlikte çalışabilme, işbirliği yapabilme ve yardımlaşma beceri ve alışkanlıklarını kazandırmaktır.¹²⁰

Biz araştırmamızda I.sınıfı esas aldığımız için I.sınıfta konuşma eğitiminden beklenen hedefleri yine İlkokul Program kitabından aynen aşağıya alıyoruz.

¹²⁰ İlkokul Müfredat Programı, 1995, s. 81.

Öğrencilerin Kazanacakları Davranışlar :

I. Sınıfta

A-Sözlü Olarak :

- 1.Kendi adını, soyadını, okulunu, sınıfını, numarasını söyleyebilmek;
- 2.Öğretmenin aile bireylerinin adlarını, soyadlarını söyleyebilmek;
- 3.Evinin adresini söyleyebilmek;
- 4.4-5 kelimelik basit bir soruya cevap verebilmek;
- 5.Kısa bir masalı, bir hikâyeyi anlatabilmek;
- 6.Düzeye uygun bir resim üzerinde konuşabilmek;
- 7.Sınıfta işitilebilecek ve anlaşılabilir biçimde konuşabilmek;

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN YAYIN MERKEZİ

Her ders, öğretmen ve öğrencilerin karşılıklı konuşmaları ile yapıldığından konuşma eğitimi için ayrı bir ders saati ayrılmamaktadır. Bilhassa hayat bilgisi dersleri öğrencilere konuşma eğitimi vermek için kullanılabilir. Bunun gibi matematik, resim, müzik ve beden eğitimi derslerinden de istifade edilir.

Konuşma eğitimi, okulun ilk gününden itibaren başlar ve sürekli olarak devam eder.

Daha ilk derste öğretmen kendini tanıtır. Sonra öğrencilere adları sorulur. “Benim adım’dır.” demek kalıbı öğretilir. Bu kalıb hiç bıkmadan tek tek bütün öğrencilere tekrarlatılır. Babasının, annesinin de aile fertlerinin adları söylenir.

Okulun açılmasından sonra ilk 15-20 gün hayat bilgisinin de konuları olan; okulda İlk Günlerimiz Dershanemizi Tanıyalım, Okulumuzu Tanıyalım, Okulumuza Gelmeden Önce, Okulumuzun Yolunda, Okulumuzda Birgünümüz, Okuldan Çıktıktan Sonra, Belirli Gün ve Konulu Haftalar Konularında öğrencileri konuşturma

çalışmaları yapılır. Ancak bu süre sınıfa göre öğretmen tarafından ayarlanır. Farklı sosyal çevrelerden gelen öğrencilerin durumuna göre bu zaman uzar veya kısalır. Bu öğretmene bırakılmıştır. Meselâ sınıftaki öğrencilerin hepsi bir önceki yıl ayrı okulun ara sınıfından gelmişse okulumuzu tanıyalım konusunda uzun uzadıya konuşmak yerine başka konuşma faaliyetleri yapılabilir. Bu konuda kitap ve dergilerdeki resimlerden faydalanılır. İlk sayfalarda verilen yazısız resimlerle ilgili olarak, öğrenciler konuşturularak, çevre okul ilişkisi kurulacaktır. Hemen hemen bütün ders kitap ve dergilerde ilk sayfada Türk Bayrağı ve İstiklâl Marşı, arkasından da Atatürk'ün resmi vardır. Öğretmen bu resimlerden faydalanarak Bayrak, İstiklâl Marşı ve Atatürk hakkında konuşur ve öğrencileri konuşturur.

Bakınız - Anlatınız başlığıyla verilen resimler inceletilerek öğrencilere gördüklerini anlatmaları istenir. Böylece dilimizi görerek, işiterek ve anlatarak öğrenmeleri sağlanır. Bu resimler okula gelmeden önceki hazırlıktan başlar, meselâ: M.E.B. 1996 yılında bastırıldığı Okumaya Başlıyorum ders kitabında, Öğrencileri konuşturmaya yönelik olarak kullanılan resimler sırasıyla şöyledir :

11.sayfaya sırasıyla dört kare resim konmuştur. Birinci karede: önlük giymiş bir kız öğrenci ve babası okulda kayıt yaptırılırken görülür. İkinci resimde öğrenci uyumuş ve rüyasında okulu görmüştür. 3.de uyanması 4.de elini yüzünü yıkaması resimleştirilmiştir. Arkadaki sayfada yine dört karede resimler verilmiştir. Birinci resimde elini yüzünü yıkayan çocuk kahvaltısını yapmaktadır. İkinci resimde dişini fırçalar. 3.resimde annesi onu okula uğurlar. 4.de okul yolunda, yeşil ışıkta yaya yolundan geçen bir öğrenci gösterilir. İkinci sayfa ise arkalı önlü olarak okula ayrılmıştır. Birinci resimde okulda sıra olmuş, İstiklal Marşı okuyan öğrenciler; ikinci

resimde sınıfta sırada oturan iki öğrenci ve öğretmen, 3.resimde dershaneden tenefüse çıkan öğrenci, 4.resimde, okuldaki kız ve erkek tuvaletleri el yıkayan öğrenciler, arka sayfada birinci karede okulun kantini ve alışveriş yapan öğrenciler, ikinci de bahçede oyun oynayan öğrenciler, üçüncüde sınıfa giren öğrenciler, dördüncüde ise okuldan eve giden öğrenciler.

3.sayfada evle ilgili resimler yer almış. Birinci resimde okuldan eve dönen çocuğunu kapıda karşılayan bir anne, ikincide üstünü değiştirip elini yüzünü yıkayan bir çocuk, üçüncüde akşam yemeği yiyen bir aile, dördüncüde, odasında ders çalışan bir öğrenci.

Öğretmen bu resimler hakkında öğrencileri konuşturup, kendi hazırlıklarından, heyecanlarından bahsetmelerini ister. Bir taraftan da dinleme eğitimine yavaş yavaş da olsa başlar. Öğretmen, topluluk içinde konuşma yollarını daha ilk sınıftan başlayarak öğretmeye çalışır. Zaten çocuklar okula gelmeden önce Türkçe konuşmayı az-çok öğrenmiş olurlar. Ancak bu konuşma kendi yaşlarının ve çevrelerinin Türkçesidir. Genellikle yetersizdir ve ağız özellikleri taşır. Bu durumda en büyük görev öğretmene düşmektedir.

Öğretmen, öğrencileri konuşturmaya heveslendirmeli, cesaretlerini, hiçbir söz veya davranışla kırmamalıdır. Yoksa çocuk çekinir, ürker, konuşmaktan kaçınır. Eğitim- öğretim etkinliğine katılmaz ve konuşması gelişmez. Öğretmen, öğrencinin konuşmasındaki, bütün kusurları biranda düzeltmeye kalkmamalıdır. Önce onu bir başarısından dolayı kutlamalı arkasından da hatasını söyleyip düzeltmelidir. Yanlış mutlaka düzeltilmeli doğrusu öğretmen ve öğrenciler tarafından tekrarlanmalıdır.

Meselâ:

Öğrenci - Bizim yol azfalt

Öğretmen - Bizim yol asfalt

Öğrenci - Dokdura gittim

Öğretmen - Doktora gittim

şeklinde düzeltilmelidir. Çünkü konuşma kuralla öğretilemez. En iyi yol iyi örnek olmaktır. Öğretmen, kelimeleri doğru söylemeye, cümleleri doğru kurmaya, anlama uygun bir tonla konuşmaya, gereği kadar jest ve mimik yapmaya dikkat ederek öğrencilere güzel ve doğru konuşmanın örneğini vermelidir. Uzun süre ilk okul Müfettişliği yapan Nusret KARANLIKTAGEZER, Türkçe Öğretim Rehberi adlı kitabında öğretmenler için konuşma eğitiminde şu hususlara dikkat etmelidir der:

Aynen alıyoruz.

a. Öğretmenin ahnekli ve etkili konuşma yeteneğine sahip olması.

b. Telaffuzun iyi olması,

c. Türkçeye hakim olması ve güzel konuşması,

ç. Dilbilgisini iyi bilmesi,

d. Jest ve mimiklerinde aşırılıklardan kaçınması,

e. Gerekliğinde iyi bir dinleyici olması,

f. Öğretim metodlarına hakim olması.¹²¹

Maalesef Türkçe öğretiminin en büyük problemlerinden biri öğretmenleri iyi yetiştirmememizdir. *“Sürekli konuşma durumunda olan öğretmenin konuşma bozukluklarıyla öğrencilere olumsuz yönde örneklik etmesidir. Sözcüleri Ankara’da görev yapan ilkokul öğretmenlerinden 187 denek üzerinde yapılan bir araştırma*

¹²¹ . Nusret KARANLIKTAGEZER, Türkçe Öğretim Rehberi. Ank., 1977, s. 63.

oldukça düşündürücü sonuçlar vermiştir. Araştırmaya göre bu 187 öğretmen arasında telaffuz ve vurgu hatası yapmayan, bütün cümleleri doğru, anlamlı ve eksiksiz kullanan, bütün bilgileri mantıklı ve anlaşılır şekilde sunan örnek öğretmene rastlanamamıştır. Halbuki, istisnasız her öğretmenin ana dili doğru, tutarlı ve etkin bir biçimde kullanabilmesi "Olmasa olmaz" bir şarttır."¹²²

Telaffuz konusundaki problemimize parmak basan, Prof.Dr.Abdurrahman GÜZEL şöyle tesbitte bulunur.

"Üzerinde önemle durulması gereken diğer bir husus telaffuz meselesidir. Bu sadece gençlerde, öğrencilerde değil birçok kesimde vatandaşlarımızda görülen bir zaaftır. Haber spikerlerinin dahi bu yolda yaptıkları yanlışlıklar konusunda elimizde örnekler vardır. Meselâ 04.10.1986 tarihindeki saat 19.00 radyo haberlerinde bir haberde geçen "etmeyiz" ve "zorlamayız" kelimeleri, "etmeyiz", "zorlamayız" şeklinde vurgu "et" ve "la" üzerinde yapılmıştır.

Bu konuda Edebiyat Fakülteleri'nde ve hatta kırsal bölgelerimizden başlamak suretiyle yurt sathına yayılması mümkün olan "Dil Laboratuvarları" kurulmalıdır. Ne yazık ki "dil laboratuvarları" şimdiye kadar hep yabancı diller için düşünülmüş Türkçeyi doğru telaffuz edemeyen çeşitli ağız özelliklerini terkedemeyen öğrenciler için böyle birşey söz konusu edilememiştir. Böyle bir teşebbüsün sonuçta dilde önemli bir husus olan telaffuz birliğini sayılıyacağını da bir kez daha belirtmek istiyorum.

¹²² Mustafa CEMİLOĞLU, Türkçe Öğretimi. Bursa 1995. s. 77

Bu konuda daha geniş bilgi için: Veysel SÖNMEZ. İlkokul Öğretmenlerinin Sınıfıçi Etkinlikleri Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. S.8-97

.....
 Bunun için Türkçe hocalarının iyi bir pedagojik formasyondan geçirilmesi şarttır.¹²³

Öğretmen problemi üzerinde duran sayın hocamız Prof.Dr.Abdurrahman GÜZEL bir başka yazısında da şunları söyleyecektir.

“Türkçe öğretmenin problem olmasına kaynaklık eden bir başka konu da “Öğretmen niteliği”dir. Zira, eğitim sistemimizin zaman zaman tutarsız ve yetersiz şekilleri öğretmenlerin gerekli bir öğretmen formasyonu almasını engellemiştir. Bu formasyon meselesinde Milli Eğitim Bakanlığının hatası ve vebali büyüktür. Zira, bu Bakanlık geçtiğimiz 10-12 yıllar öncesi dönem içinde 15,45 günde “Altmışbin Öğretmen imal etmiştir.” Elbette bu imalat hatalıdır. “Siz bu altmışbin öğretmeni 15 günde nasıl imal ettiniz? diye devlet ve ilim adamlarından bir iz'an sahibi çıkıp da, Beyler bu yaptığımız ilme, eğitime, öğretime, kültüre ihanet, genç nesillerin katline hüküm verilmektedir. Diyememiştir. Bu sebeple Bakanlık politik baskılara boyun eğmeden, hatanın neresinden döneceğini, ne yapacağını bilmelidir. Bugün ancak bu müsbet öğretmen formasyonunu üniversiteler verecektir.

Anadili bütün diğer derslerin temeli olduğu için; Türkçe öğretmenlerinin sağlam bir bilgi ve bilgiyi “ezber” değil “beceri” şeklinde öğrenciye sunabileceği bir eğitim modelinden geçmeleri şarttır.¹²⁴

¹²³ Abdurrahman GÜZEL, IV. Milliyetçiler Kurultayı, 24-27 Nisan 1987, İst., Okunan Tebliğ

¹²⁴ Abdurrahman GÜZEL, Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği , Sempozyumun'da Okunan Tebliğ 8-11 Haziran 1987

Öğrencilerin kişilik kazanmalarında, zihni ve ruhî gelişmesinde anadili öğretmenin rolü büyüktür. Ancak bu derse yeterince önem verilmemiş; uzun yıllar öğretmen açığı çeşitli branşdaki hocaların derse girmesiyle kapatılmıştır. Son yıllarda ise Almanca ve Fransızca dersi hocaları Türkçe derslerine girmişler, onlara iş imkanı yaratmak için anadili gibi önemli bir konu heba edilmiştir. Hele günümüzde neredeyse önüne gelen herkesi anadili derslerini okutmak için öğretmen yapıyoruz. İş bulamıyan Ziraat Mühendisi, Veteriner Mühendisi, Fizik Mühendisi v.s. sınıf öğretmeni olarak atanıyor. Öğretmen kalitesi her geçen gün düşmekte. Bu eğitimimiz dolayısıyla milli kültürümüz için büyük bir kayıptır. Beden Eğitimi, Müzik ve Resim derslerine branş öğretmenlerinin girdiği bir ülkede ilkokuma-yazma gibi her başarının temeli olan bir derse iş bulmak için baş vuran bir öğretmenin girmesi ileride ciddi eğitim problemlerine sebep olacaktır. Bu uygulamaya son vermeli ilkokullarda ilkokuma-yazma derslerine bu konuda uzmanlaşmış öğretmenler girmelidir. Eskiden bu uygulama kısmen de olsa yapılmıştır. Birinci sınıf yeni öğretmenlere verilmemiş, mesleki tecrübe dikkate alınmıştır.

Türkçe Öğretmeni olmak isteyen gençleri ÖSYM'den başka sözlü ne yazılı anlatımını ölçen bir imtihandan daha geçirmelidir.

Uygulamada her gün ilk dersin 5-10 dakikası öğrencileri konuşturmaya ayrılır. Öğretmen öğrencilerin çevre ve dünya ile ilgilenmelerini sağlamak için günlük haberlerin anlatıldığı bu zamanlarda, öğrencileri dikkatle dinlemeli yanlışlarını hemen düzeltmelidir. Mümkün olduğu kadar her öğrencinin konuşturulması sağlanır. Ancak sınıf mevcutlarının kalabalık olması bunu zorlaştıran unsurdur. Fakat öğretmen bütün derslerde çocukları konuşturmak için fırsat yaratır. Hayat Bilgisi dersinde kitaptaki

resimler hakkında, matematikte bazı kavramlar öğretilirken-büyük-küçük gibi. Beden Eğitiminde bir oyunun sözleri, tekerlemeler. Çocukların çok sevdiği tekerlemeler onlara telaffuz konusunda en büyük yardımcıdır.

Okulun başlamasından itibaren 15-20 günü içine alan ve yalnız konuşma alıştırmalarına yer verilen bu süreden sonrada konuşma eğitimi devam eder. Okuma-yazma eğitimine hazırlık olarak kabul edilen bu devirde çocuklara çizgi çalışmaları yaptırılırken, kelime ve cümle fişleri verilirken konuşma çalışmaları yapılır.

Öğretmen önce fişi okur, sonra öğrencilere okutur, sonra da yazdırır. Yani dil sanatları kavramlarının dördü bir arada verilir. Bunlar verilirken öğretmen bütün öğrencilerin görebileceği bir yerde olmalı telaffuz, jest ve mimiklerine dikkat etmelidir. Bu arada en büyük yardımcısı da resimlerdir.

Bizim okullarımızda kullanılmayan, radyo, teyp, pikap, tv. da konuşma ve dinleme eğitiminde oldukça faydalı araçlardır.

Doğru ve düzgün konuşmanın kişilik gelişimiyle de çok yakın ilgisi vardır. Bu yüzden öğretmen her şeyden önce öğrencilerin konuşma becerisini geliştirmelidir. "Konuşma bir sanatsa, konuşma eğitimi vermek de bir sanattır. Öğretmenlik ise konuşmaktan çok konuşturma sanatıdır.¹²⁵

Batı'da konuşma eğitimi:

1. Bir kitle önünde konuşma
2. Başkalarıyla konuşma
3. Özel durumlarda konuşma

¹²⁵ Cahit KAVCAR, Perhan OĞUZKAN, Sedat SEVER, Türkçe Öğretimi, Ank.,1995, s.58

diye üç grupta tasnif edilmiştir. Ve bütün bunlar zihni çeviklik ister. Konuşma eğitiminde 4-15'e kadar göz önünde bulundurulması gereken ana yapı iskelet bunlardır. Dil öğretimiyle, hayat birbirinden farklı değil, konuşma eğitimi sosyalleşmenin ta kendisidir. Konuşma eğitimi olmadan medeniyet ve demokratikleşme olamaz. Bu mümkün değildir. Bunun içindir ki Batı'da her ilk ve orta okulda "konuşma sınıfları" vardır. Bu sınıflarda teyp, video, mikrofon, kürsü vb. malzemeler yer alır. Ve doğrudan doğruya uygulamalı bir eğitim verilir.¹²⁶ Gerek konuşmanın fizikî unsurlarını; vücudun kullanılması, sesin düzenlenmesi, konuşmanın geliştirilmesi ve konuşmanın konuşmacı tarafından değerlendirilmesi, gerekse hafıza eğitimi ve dinlenme yeteneğinin geliştirilmesi için özel oyunlar geliştirilmiştir. Ve bu belli paketler halinde uygulanmaktadır.

Konuşma eğitimindeki yetersizliklerden dolayı bu gün pek çok öğrenci "b-p, g-ğ, d-t" gibi harfleri ayırt edememektedir. Oysa okumaya başlamada, çocuğun iyi bir kulak eğitiminden geçmiş olması gerekir. Çocuk can ile çanı, at ile, adı ayırt etmelidir. Bu okuma-yazma öğretiminin hece ve harf devresinde verilmeye çalışılır. O zamana kadar ses eğitimi ciddi olarak ele alınmaz.

Konuşma eğitimi Hayat Bilgisi derslerinin işlenmesi için bir araç olmaktan çıkarılmalı, çocukların zevk alacakları hikâye, masal, bilmece, tekerleme, çocuk oyunları, olay canlandırması gibi faaliyetlerle öğrenciler konuşmaya yönlendirilmelidir. Bunu yaparken çok ve gereksiz, olur olmaz şeylerle konuşurmak değil güzel ve etkili konuşurmak olmalıdır.

¹²⁶ Türkiye'deki Görsel ve İşitsel araçlar konusunda bkz.Ö.Demirel Türkçe Prog.ve Öğr.Ank.1994

Sonuç olarak; Ses, boğumlama, hafıza, dinleme eğitimleri verildikten sonra konuşma eğitimine geçmeli ve o dilin gelenek-göreneklerine uygun olan konuşma hedeflenmelidir. Çünkü konuşma, aynı zamanda görgü kurallarını da öğretmektedir. Bunun için belirli şablonları sınırlandırılabilen kalıplar olmalıdır. Böylece günlük hayatta lâzım olan konuşmalar bir sistematığe oturtulmuş olur. Ve zamanla çocuğun Türkçe de kazanacağı dinleme, okuma, kelime hazinesini zenginleştirme, yazma gibi becerileri gelişecek, mahallî söyleyişi düzelecek ve kültür dilini kazanacaktır.

b. Dinleme Eğitimi :

Dil öğretim yollarından biri de dinlemedir. Çocukların kolaylıkla kavrayabilmeleri için, iyi dinlemeye ve dinlediklerini sözle, hareketle vb. şekilde ifade etmeye alışmaları gerekir. Bu da çocukların kelime hazinelerinin zenginleştirilmesini sağlar. Okuma-yazmaya geçmeden önce çocuk dinleme eğitimiyle pek çok kelimeyi öğrenmelidir. Çünkü telâffuz ve manasını bildiği bir kelimenin yazı şeklini öğrenip telaffuz ve mana ile birleştirmesi oldukça kolaydır. Cümle metodu ile eğitim de buna hizmet eder. Verilen fişlerle çocukların kelime hazinesi zenginleştirilmeye çalışılır. Öğretmen fişteki kelime veya cümleyi okur. Öğrenci kelimenin telaffuzunu ve manasını öğrenir sonra yazı şeklini öğrenir. Böylece çocuğun bildiği kelime sayısı artar ve okumada zorluk çekmez. Ancak çocuğun dinleyerek öğrendiği kelime seviyesi okuma öğretimin başlamasıyla tamamlanmış olmaz okuma eğitimiyle ve ondan sonra da devam eder.

Dinleme Eğitiminin Özel Amaçları programda şöyle belirtilmiştir :

Özel Amaçlar :

Öğrencileri;

1.Düzeilerine uygun konuşmaları dinleme, olay, filim vb. izleme beceri ve alışkanlığı,

2.Sesli ve sessiz okumanın gerektirdiği iyi alışkanlıkları,

3.Dinlediklerini, izlediklerini, okuduklarını doğru anlama ve yorumlama yeteneği,

4.Düzeilerine uygun zengin bir kelime dağarcığı;

5.Sınıf, okul, çocuk kitaplıklarından, canlı kaynaklardan vb.den yararlanma istek, beceri ve alışkanlığı;

6.Dinleme, izleme ve okuma yoluyla ilgi uyandırarak çevresini tanımak, sevmeye duygusunu kazandırmaktır.¹²⁷

Birinci sınıf için belirlenen amaçlar ise şöyle belirlenmiştir:

Dinleme ve izleme tekniği bakımından :

1.Sıra ve iskelede uygun bir şekilde oturabilmek;

2.Televizyon ekranına ve film perdesine uygun uzaklıkta oturabilmek;

3.Öğretmenin konuşmasını dinleyebilmek, izleyebilmek;

4.Annesinin, babasının, öğretmenin ya da bir arkadaşının başkasıyla yaptığı konuşmayı dinleyip izleyebilmek;

5.Sınıfta ve kümede konuşmacıları, sözlerini kesmeden dinleyebilmek;

6.3-5 dakikalık bir masalı dinleyebilmek (Anlatanı, kitaptan okuyanı, teyp, pikap vb. araçları);

7.Okunan, düzeye uygun bir yazıyı dinleyebilmek, izleyebilmek;

8.3-5 dakikalık bir filmi izleyebilmek.

¹²⁷ İlkokul Programı. Ankara. 1995. s. 68.

9.Radyo, teyp, pikap vb. araçları başkalarını rahatsız etmeden dinleyebilmek;

Programda belirtilen bu amaçlar için ayrı bir ders saati ayrılmamıştır. Diğer dil sanatları etkinliklerinde olduğu gibi her ortamda bu faaliyetler verilmeye çalışılacaktır. Çocukları konuşmaya alıştırmak, bunun karşılığı demek olan dinleme alışkanlığı da verilir.

Okullarımızda zevk alma ve öğrenme yollarından biri olan dinleme üzerinde yeterli çalışmanın yapıldığı söylenemez. Okullarımızda yaygın olarak yapılan dinleme eğitimi, Türkçe ve Hayat Bilgisi kitabındaki parçaların öğretmen tarafından okunması (okuma öğretimi gerçekleştirildikten sonra öğrenciler tarafından da okunur.) sırasında diğer öğrencilerin sessizce dinlemesi şeklinde gerçekleşir. Birinci sınıf öğrencileri için dikkatli dinleme süresi 3-5 dakikadır. Ve birinci sınıftan itibaren iyi bir dinleme eğitimi verilmelidir. Okullarımızdaki dinleme eğitimi okumaya hazırlık dönemi içinde verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğretmenin bilgi, tecrübe ve ilgisi doğrultusunda, okudukları ya da anlattıkları masal, hikâye ve olay gibi etkinlikler öğrencilerin iyi birer dinleyici olmalarında etkili olmaktadır. Bunlar yapılırken çocukların anlama, ilgi ve bilgi seviyesi mutlaka gözönünde tutulmalıdır.

Okullarda yapılan dinleme etkinliklerinden biri de eğitsel kol faaliyetleridir. Fakat bu faaliyetler çocuklarda dinleme zevki verme yerine dinlemeden usandırmaktadır. Görev savma anlayışıyla yapılan bu faaliyetler öğrencilerin seviyelerine, ilgi ve bilgilerine hitap edemedikleri için faydalı olmak yerine zararlı olmaktadır. Özellikle büyük sınıflar bu tür faaliyetleri “boş ders” saymakta ve ne yazık ki bundan mutluluk duymaktadır.

Son yıllarda dinleme eğitiminde radyo, televizyon, teyp gibi araçlardan faydalanmak yaygınlaşmış okullardaki televizyonlardan bazı filimler öğrencilere seyrettirilmiştir. Meselâ Atatürk'ü anlatan “Sarızeybek” filmi ile İstiklâl Mücadelesini anlatan “Kuruluş” filimleri öğrenciler tarafından beğenilerek seyredilmiş ve çok faydalı olmuştur. Bu tür çalışmalar çocukların istekleri dikkate alınarak yaygınlaştırılabilir. Güzel seslendirilmiş bir şiir, bir masal, bir hikâye, özellikle Nasrettin Hoca fıkraları dinletirilerek öğrencilerin zevkleri geliştirilmelidir.

Dinleme yeteneğinin geliştirilmesi eğitiminde de 4-15 yaşları için bir paket proje geliştirilmiştir. Bu paket içerisinde oyunlar, alıştırmalar ve özellikle müzik önemli bir yer tutar.

Yine çocuğun yaş grubuna göre ilgi çekici bir metni öğretmen yüksek sesle okur ve metinle ilgili sorular yöneltir. Metnin ilgi çekici ve yaş grubuna uygun olması gerekir. Evde meydana gelen kazalar, futbol maçları, parkta oyun vb.

Bir başka çalışma da dilin kalıplarını dinleterek hızla anlama becerisi kazandırmaktır. Bu psikolinguistikte uygulanan bir metottur. Gördüğümüz üç kelimedenden cümleye ulaşmak, cümleyi kavrama becerisine ulaşmak. Dinlediğimiz metinlerde de kalıplardan yola çıkarak anlama becerisini geliştirmek. Bu aynı zamanda dinleme yeteneğini de geliştirir. Meselâ

Ne Ahmet ne Mehmet uçar. cümlesindeki “ne.....ne” dilimizde bir kalıptır. Bir dilde cümle kalıpları sınırlıdır. Bu kalıpları öğretmek çok önemlidir. Öğretmen bu kalıpların bulunduğu bir metin okur ve kalıbın bir kısmını yarım bırakır, öğrenci kalıba göre onu tamamlar.¹²⁸

¹²⁸ bkz. Nusret Alperen. a.g.e.

Edatlar ve son ekler kapatılarak da dinleme eğitimi verilir. Dilimiz edat ve son ekler bakımından zengindir. Ve cümle yapısında edat ve son eklerin önemli bir yeri vardır. Cümlelerin anlamını bunlar sağlar. O halde okunacak metinlerde bol bol edat ve ek bulunmalıdır.

Bazan da öğretmen bir parçayı yüksek sesle okurken “şimdi okuyacağım cümlede önemli bir kelimeyi atlayacağım” der ve cümleyi okuyup bitirdikten sonra, öğrencilere bir resim gösterir ve “bu resim atladığım kelimeyi bulmada size yardım edecektir. Atladığım kelime, “gel” kelimesinin başlayış gibi başlıyordu der. Bu hem öğrencinin dinlenmesindeki dikkati artırır hem de bir kelimenin telaffuzunu resimden faydalanarak tahmin etmeyi öğretir.

Bir diğer yol da tekerlemelerdir. Çocukların çok sevdiği ve ilgilendiği tekerlemelerde boşluklar bırakılıp tamamlanması istenir.

Kısaca dinleme eğitimi için öğretmenin eline 4-15 yaşları için paket proje verilmeli ve eğitim esnasında bol bol oyun ve uygulama çalışmaları yaptırılmalı her dersin 5 dakikası bu eğitime ayrılmalı, istekli, amaçlı, ilgili, eleştirci dinleyiciler yetiştirmenin yolları aranmalı ve böylece demokratik yönetim düzenine uygun, birbirlerini dinleyen insanlar olma özellikleri kazandırılmalıdır.

Okuma Eğitimi :

"Okuma, insanların önceden kendi aralarında kararlaştırdıkları özel sembollerin duyu organları yoluyla algılanıp yorumlanabilmesi, duyu organlarının çevreden algıladıkları etkiler ile beyin arasındaki koordinasyonudur. Kısaca okuma faaliyeti

aklın gelişmesine kendi başına büyük katkı payı yapan çok düzeyli bir zihinsel işlem biçiminde tanımlanmaktadır."¹²⁹

Oysa bir zamanlar yalnızca önemli bir mesaj alma aracı olarak değerlendirilmiştir. Her insanın okuma ve yazmayı öğrenmesini temin etmek, bugün bize ulaşılması en tabii bir hedef gibi görülüyor, fakat genel olarak bu kanaatin ne kadar yeni olduğu, öncülerin XIX. yüzyülda ve XX.yüzyılın başlarında, en ileri memleketlerde bile nasıl bir lâkaydı ile-hatta bazan husumetle-karşılaştıkları unutulmamalıdır.¹³⁰ Ancak bununla beraber okumu-yazmanın önemi kavranmış bu yüzden yazı muhtelif safhalar geçirmiş nihayet bugünkü şeklini almıştır.

Ayrıca insanları okur-yazar, okuması-yazması yok diye ikiye ayırmış, okur-yazarlık takdir edilmiştir. Veliler çocuklarını okula diğer bütün maksatlardan çok okumak için göndermişlerdir.

Bir insan okuma-yazma bilmeksizin de anadilini bilir ve kullanır. Fakat bu dille şuurlu bir surette konuşabilmek ve bu dille bütün sosyal faaliyetlerini düzenleyip idare

edebilmek için okuyup-yazmaya ihtiyaç vardır. Fert için zarurî olan bu ihtiyaç nesil için de zaruridir. Çünkü dil nesiller arasında kültür, tarih, ideal, gibi kavramların taşıyıcılığını yapar.

"Bir dili konuşmak onu bilmek demek değildir. Dili bilmek demek o dilde düşünebilmek, o dille yaşayabilmek, o dille baş başa kalabilmek demektir. Bunun da yegane vasıtası okuyup-yazmaktır. Ana dilini okuyup yazmak çocuğu tabiat ve cemiyet içinde kendi şahsiyetini tespitte ve kendine hususi bir renk ve mahiye atfına

¹²⁹ Richard BAMBERGER. .Çeviren Doç. Dr. Bengü Çapar. Okuma Alışkanlığını Geliştirme. Ank.-1990. Kültür Bakanlığı S.-I

¹³⁰ William S. GRAY. Çeviren M.Şükrü. Okuma ve Yazma Öğretimi İst.1975 M.E.B. S.24

medar olur. Binaenaleyh bizatihi bir gaye olmaktan ziyade bir vasıta olan okuyup yazmak, Türkçe düşünüp konuşmaktan ibaret olan ana dilini de bu bilgilere ilâve etmek lâzımdır."¹³¹

Öğrencilerin Türkçeyi öğrenmelerini, günlük ihtiyaçlarını gerektiği gibi karşılayabilmelerini sağlayan bir araç olan okuma-yazma aynı zamanda onları milletinin faaliyetlerine ve fikir hayatına katılabilecek hale getirir, onların fikir ufuklarını açar yeni fikirler edinmelerini ve yepyeni zevkler duymalarını sağlar. Yani ferdin ve toplulukların hayat seviyesini yükselterek, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en kuvvetli vasıtaadır. Bu da hiç küçümsenecek bir görev değildir. Zira V.Garay bu konuda kesin konuşur. "Ferdî gelişimi ve sosyal ilerlemeyi temin bahis konusu olduğu zaman, okumanın yerini ekseriya hiç bir şey tutmaz" der. A.Aublin ise "Okuma bilmeyen çocuk dilini de bilmez. Kültürlü bir insan olmasına imkân yoktur. Hatta şunu da söyleyeceğim ki okulda gerekirse her şey okumaya feda edilmeli, fakat okuma bir şeye bağlı olmamalıdır. Öğrenciler bilimle ilgili dersleri, coğrafyayı az bilmişler ve bilmemişler, eğer okumayı biliyor, seviyor, netice itibarı ile anlıyorlarsa kurtulmuş sayılırlar. Geri kalan her şey boş sayılır." demektedir.¹³²

Bu yüzden okulun en önemli görevlerinin başında okuma ve yazmayı sürekli hale getirmek, güzel ve heyecan veren eserleri zevkle okuma alışkanlığı kazandırmak, okuma zevk ve ihtiyacını geliştirmek gelir. Halbuki ilkokullarda ilk okuma-yazma mekanizmasının kavratılması anlaşılmaktadır. Ancak bu beceriyi kazanmış herkesi okur-yazar sayamayız. Gerçek anlamda okuma-yazma bu beceriyi sürekli olarak

¹³¹ Cemil SENA, Hususi Tedris Usulleri, İst., 1928, s. 12.

¹³² Nusret KARANLIKTAGEZEN, a.g.e., s. 97-98.

kullanma ve bu bilgiyi günlük hayatlarında lüzumlu gördükleri yerlerde kullanabilecek hale getirmektir. Çocuğun daha sonraki başarı ve başarısızlığı büyük ölçüde okuldaki ilk yılına bağlıdır. Eğer çocuk okumada başarı gösterirse bu başarı ileride ve diğer derslerinde de devam eder. Fakat çocuk okuma-yazmada başarısız olur ve bu sebeple cezalandırılır veya azarlanırsa okumayı sevmez ve okumaya güvensizlik duyar. Bu

konuda öğretmene büyük görev düşer. Çünkü dil üzerinde çalışmak insan üzerinde çalışmaktır. Ve okuma öğrencinin dil kişiliğini sistematik olarak geliştiren en etkin araçlardan biridir.

"Teknolojinin artışı ve buna bağlı olarak çizgi romanlar, çocuğu doyuran fakat hayat gücünü zayıflatan görsel uyarıcılar insanın dil yeteneğinin fakirleşmesine sebep olmaktadır. Bunun çaresi okuma zevkinin ve alışkanlığının verilmesidir. "Bu sebeple ilk okuma-yazma dille ilgili bozulma ve zayıflamaya karşı koymadaki etkisi açısından ele alınmalıdır. Eğer çocuğu çizgi kitaplar, resimli dergiler ve kitle iletişim ortamlarınca sunulan resim bolluğu kendisine hakim olmadan önce olumlu bir dil deneyimine sistematik biçimde yöneltmekte başarılı olursak, bir insan olarak gelişmesine de yardım edeceğiz demektir.

*Okuma, çok sözü edilen eğitim engellerini kaldırabilir, böylece de öncelikle dilin geliştirilmesi ve entellektüel öğretimin ilerletilmesi yolu ile daha eşit bir eğitim fırsatına imkan sağlar. Aynı zamanda da kişinin kendi durumuna uyum sağlama imkânını artırır."*¹³³

İlk yıllarda okuma-yazma öğretiminde basit normlardan işe başlayıp öğrencilere, okuma-yazmanın en basit maharetlerini kavratmakla yetinilirdi. Öğrencilerin kelimeleri tanıyabilecek hale gelmesine ve ona yazının basit kurallarının öğretilmesine önem veriliyordu. Çocuk basit bir parçayı okuyup, adını veya bir kaç cümleyi yazabildi mi, esasın kavratılmış olduğuna inanılıyordu. Yazı çok ihmal edilmişti. Okuyup yazmayan insanlar çoktu.

Bugün okumayı öğrenmek, evvelâ onun tekniğini kazanmak, sonra ise bu tekniği olgunlaştırmaktan ibarettir. Tekniğin kazanılması yeni kelimeleri, cümleleri ve metinleri deşifre etmeyi öğrenmek ve bunları düzgün olarak okuyup yazmaktır.

Hemen hemen bütün memleketlerde ilk okuma-öğretimi 5 ile 7 yaş arasında başlar. Ve mecburi olarak ilkokulun I.sınıfında gerçekleşir. Ancak Avusturalya, İsviçre, Lübnan, Hindistan, Sian, Uruguay gibi ülkelerde ilkokuldan önce, ana okulunda başlamaktadır.

Fransa, Hollanda, İrlanda, İtalya, Kanada, Suriye gibi ülkelerde ise resmi olarak ilkokulun I.senesinde başlaması gerektiği halde uygulamada ana okullarında başlamaktadır.¹³⁴

Düzgün olarak okumanın gerçekleşmesi istenen sınıf ise ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Meselâ Avusturya, Bulgaristan, Fransa, Kanada, İsviçre gibi ülkelerde I.sene sonunda okumanın ilk tekniğini kazanma mecburiyeti vardır. Hindistan, İsveç, Meksika ve Türkiye gibi ülkelerde 3.sene içinde yahut bu senenin sonunda düzgün okuma aranır. Filipinler, Siam, İran, Pakistan ve Suriye gibi ülkelerde 4.sınıfta okuma tekniğine sahip olmak mecburiyeti aranır.

¹³⁴ Çev. Fazıl Bengisu, a.g.e., s. 6.

Anadili etkinlikleri bütün memleketlerde farklı farklı ele alınmıştır. Araştırmalara göre üç ayrı uygulama görülür.

1. Ana dili öğretimi bir bütün olarak ve diğer derslere bağlı olarak yapılır. Arjantin, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Mısır, Türkiye, Azerbaycan gibi.

2. Okuma öğretimi daima ayrı bir ders olarak yapılır. Avustralya, Fransa, İsviçre, Kanada, Pakistan gibi.

3. Karışık olarak. Küçük sınıflarda okuma ayrı bir dal, büyük sınıflarda öbür derslere bağlı olarak. Ya da küçük sınıflarda ana diline bağlı, büyük sınıflarda ayrı veya hem ayrı bir ders, hem de öbür derslere bağlı olarak öğretilir.

Okuma öğretimine ayrılan saat farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerde okuma-yazma ayrı ayrı ders olarak gösterilir. Meselâ Azerbaycan'da ana diline haftada 9 saat ayrılır. Bunun 4 saati okumaya, 4 saati yazmaya 1 saati de öğretmenin güzel metinlerini okumasına ayrılır. Bulgaristan'da haftada 5 saat okuma öğretimine 5 saat da yazma öğretimine zaman ayrılmıştır. Kimi ülkelerde de öğretmen lüzum gördüğü kadar saat ayırmakta serbesttir. İtalya'da bu serbestlik vardır. Ülkemizde ise haftada 10 saat ayrılmıştır.

Pek çok ülkede birinci sınıfın sonunda okuma notu öğrencinin bir sınıftan öbürüne geçmesinde kesin bir faktör olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. (Azerbaycan'da)

Okuma öğretiminde kullanılan metot en çok cümle metodudur. Meselâ Belçika, Macaristan, Şili, İrlanda ve Türkiye'de cümle metodu uygulanmaktadır.

İsviçre, Hindistan, Lüksemburg, Kolimbiya gibi ülkelerde ise fonetik metotla cümle metodu arasında tercih yapmak öğretmene bırakılmıştır. Portekiz, İran ve Arjantin'de ise fonetik metot uygulanmaktadır.¹³⁵

Fakat bugün bu metot hakkında eleştiriler yükselmektedir. Cümleden yola çıkarak önce cümleyi öğreten cümle metodunu yanlış bulan görüşün dayanağı ise çocuğun cümlelerin tamamını görmesi gerektiği halde göremediğidir. Bu konu metot konusunda ayrıntılı olarak işlenecektir.

Okuma öğretiminde kullanılan ders kitapları pek çok ülkede devlet makamlarınca hazırlanmakta ve öğretmen bu kitapları okutmakta mecburdur.

Bazı ülkelerde ise öğretmen, resmen kabul edilen veya tavsiye edilen ders kitapları arasından seçme şansına sahiptir. Polanya ve ülkemiz gibi.

Eğitimde en gelişmiş ülke kabul edilen A.B.D.'de ise aşağı yukarı 50'den fazla ders kitabı serisi kullanılır.

Kullanılan yardımcı malzeme ise çok çeşitli olup uygulanan metotlara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu çok çeşitli malzemenin içinde hareket eden harfler, duvar levhaları ve resimler hemen hemen bütün ülkelerde kullanılmaktadır.

İyi bir okuma eğitimi vermek için aşağıda belirtilen hususlar yerine getirilmelidir.¹³⁶

1. Okumanın fiziki unsurları : Göz ve göz kaslarının işleyişi okuma eğitiminin fiziki yönünü oluşturur. Okuma eğitiminin temeli göz kaslarının fonksiyonu ve gözün

¹³⁵ Bu konulardaki bilgiler Unesco tarafından düzenlenen 45 ülkeyi kapsayan bir araştırmadan alınmıştır

Bu araştırma ülkelerin Maarif Vekaletlerinden Alınan bilgilere göre yapılmıştır. Çev.Fazıl Bengisu .Okuma Öğretimi 154 1954

¹³⁶ Bu belirtilen hususlar Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL'in Ders Notları'ndan özet şeklinde aktarılmıştır.

görmesine dayanır. Bir insan bir noktaya baktığı zaman göz kasları net görmek için bir açı çizer. Bu açı, 13-19 derecelik bir açıdır. Göz bir sayfaya baktığı zaman fiziki bir güç kaybına uğrar, bu esnadaki güç kaybını öğrenmeden dil öğretimi gerçekleşemez

Diğer fiziki unsur da “okuma mesafesi”dir. Okuma mesafesi 30 ile 40 cm olmalıdır. Bu mesafe çocuk için de yaşlılar için de aynıdır. Yalnız çocukların kolay okumaları için metinlerin 16 puntoluk harflerden oluşması gerekir.Yaş ve okuma ilerledikçe punta önce 14’e, daha sonra 12’ye indirilir.

Kağıt kalitesi de gözün yapısına göre düşünülmelidir. Meselâ bizdeki 90 gr. toprak kağıt gibi olmalı, yazı ve resimler arkadan görünmemelidir.

Okuma açısından netlik kavramı da oldukça önemlidir. Gözümüz iki cm’lik bir alanı net bir şekilde görmektedir. Ayrıca gözümüz net gördüğümüz alanın dışındaki kısımları da görür. Gözün net olarak gördüğü kısımlara aktif görme alanı veya netlik kavramı denir. İyi bir öğretmen çocuğun gözünün oluşturduğu sol taraftaki boşluğu (pasif alanı) sağ tarafa doğru kaydırır. Böylece aktif alan okunurken sağ taraftaki bilgiler okunmaya hazır hale gelir ve daha hızlı okunur.

Göz sıçraması da okuma eğitimi için dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. Gözümüz bir noktaya 13 veya 19 derecelik bir açıyla bakar, aktif okuma alanındaki bilgileri görme merkezine ulaştırır. Sonra sıçrayarak yeni bir aktif görme alanı oluşturur. Bu işlem okuma süresince devam eder. Devamlı tekrarlanan bu durum göz kaslarının yorulmasına sebep olur. Bu yüzden kitaplardaki satır boyu 5,7 veya 9 cm. olmalıdır. Halbuki bizim okul kitaplarında satırlar 15.5 cm’dir. Çocuk üç satır okuyunca göz kasları çabucak yorulur ve okuyamaz hale gelir. Çocuğun göz kaslarını

sıçramaya alıştırmak, onu yormamak için uygun metinler seçmek lâzımdır. Amerikada üniversite kitaplarında bile 11.5 cm'den uzun satır yoktur. Okuma hızı ile göz kaslarının ritmik hareketi arasında doğrudan bir orantı vardır. Göz kaslarının ritmik hareketini etkileyen unsurlar, ışık, kağıt, çocuğun bilmediği terim ve kavramlardır. Çocuğun okumaya geçtiği anda önüne konan kitapta bilmediği kelime ve kavramlar olmamalıdır.

Çocuk bazı kelimelerin anlamını bilmiyorsa çocuğun okuma hızı düşer. Ancak hep bilinen kelimelerden oluşan metinlerde çocuğun hızlı kavramasını ve zekâ gelişimini engeller. Bilinmeyen kelimelerin metinde yer alması çocuğun iki kelime yanında üçüncü kelimeyi tahmin etme yeteneğini geliştirir. Dokuz yaşına kadar 200 kelimelik bir metinde çocuğun bilmediği kelime sayısı 15'i geçmelidir.

Göz kaslarının gelişmesini engelleyen diğer bir faktör de göz bozukluklarıdır. Bir çocukta okuma hızı gelişmiyorsa sınıfın okuma mesafesini, öğrencinin okuma mesafesini kestirmeli ve okuma hızı gelişmeyen öğrencinin izlenmesi gerekir. İyi bir öğretmen çocuktaki göz bozukluğunu bularak velisine bildirmeli ve tedavi ettirmelidir.

Okullarımızda öğrencilerin görme durumunu tesbit etmek ve görme uzaklığını ölçmek için açık renk mukavvadan yapılmış 4 cm çapında bir daire üzerine merkez noktası etrafında dönebilen 1 cm büyüklüğünde (E) yapıp tespit edilir. Bu tespite göre ailelerle temasa geçilir. Bu test ilk hafta içinde rehberlik uzmanları tarafından yapılır.

Çocuğun göz kaslarının ritmik hareketini engelleyen bir faktör de psikolojik sebeplerdir. Zihnin algılama ve düşünmede belli bir düzeye yükselmesi öğrencinin duygusal olgunluğa kavuşması gerekir.

2.Okumanın Beyinle İlgili Unsurları :

Okuma eğitiminin zihin ve zihinle ilgili unsurları görme, tanıma, görüntü-hafıza ve okuma basamaklarından oluşmaktadır. Bir söz grubunu gözümüz bir kerede alır, görüntü, “görüntü merkezi”ne gider, oradan da hafıza ve tanıma merkezlerine ulaşır ve böylece sessiz okuma kavramı oluşur. Eğer sesli ifade etmek istersek bilgiler “konuşma merkezi”ne iletilir. Konuşma merkezi diyaframa emir verir, göğüs kafesi, ses telleri, dil, diş, yanak kasları ve dudakları harekete geçerek sesli okumayı gerçekleştirir. Sesli okuma, sessiz okumaya göre iki kat daha fazla merkezi harekete geçirir, dolayısıyla daha yavaş, yorucu ve fazla zaman alan bir okuma türüdür. Ayrıca sesin ton ve vurgu bakımından ayarlanmasına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı önce sesli okumayı öğretmek fakat çocuğun hayatı boyunca en çok sessiz okumayı kullanacağını bilerek sessiz okumaya ağırlık vermek gerekir.

3.Okuma Eğitiminin Ana Kavramları :

1-Okuma eğitimi sürekli yapılan bir eğitimidir ve 4 yaşından 15 yaşına kadar süreklidir. Bu eğitim oyun ve uygulamaları ile başlar ve gittikçe artan bir tempoyla eğitim-öğretim ve uygulama şekline dönüşür. 4 yaşında başlayan eğitim, 15 yaşında dakikada 400 kelime sesli 600 kelime sessiz okuma hızına ulaşmayı hedefler.

Bunun için :

- a-Konuşma ve dinleme becerisinin geliştirilmesi
- b-Kişinin gördüğü şekilleri ayırt etme yeteneğinin geliştirilmesi
- c-İyi bir alfabe bilgisinin kazandırılması
- d-Çocuğun düşünme becerisinin geliştirilmesi
- e-İşittiğini ayırt etme yeteneğinin geliştirilmesi

f-Kelimelerin manalarını anlama becerilerinin geliştirilmesi

g-Gözün soldan sağa doğru hareket etme yeteneğinin geliştirilmesi

h-Kelime dağarcığının geliştirilmesi

ı-Kişiliğin geliştirilmesi gerekir.

2-Okuma eğitiminde uygulanacak yöntem iyi seçilmeli ve bir daha değiştirilmemelidir. Dil öğretimi sırasında birden fazla yöntem kullanmak okuma eğitimine zarar vermektedir.

3-Okuma eğitimini etkileyen psikolojik faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.

4-Okuma eğitimi çocuğun kişiliğinin gelişmesine yönelik olmalıdır.

5-Okuma eğitimi belirli sosyal, kültürel ve psikolojik yapılarda farklı gelişmeler gösterir. Okuma eğitimi bu farklılıklar göz önünde bulundurularak verilmelidir.

6-Önce sesli okumayı öğretmek, bunun yanında çocuğun hayatı boyunca en çok sessiz okuma yolunu kullanacağını bilerek sessiz okumaya ağırlık vermek gerekir.

"Yüksek sesle okuma mı sessiz okuma mı?"

Pek çok ülkede sınıfta okuma yüksek sesle yapılır. Bu, öğrencileri, bilinçsiz olarak düşünce birimlerini kavramak yerine kelime kelime okumaya alıştıırır. Sık sık yüksek sesle okuma gerileme ile sonuçlanır ve bir ömür boyu sürecek okuma yanlışlıkları başlatılabilir. İlerideki hayatta sessiz okuma daha yaygındır. O zaman sınıftaki durum da buna uygun olmalıdır.

Araştırmalar sessiz okumada anlayışın daha iyi olduğunu ispatladığından, bir okuma işlemine başlamadan önce sessiz okuma uygulaması yapmak büyük önem taşır. Böylece çocuklar birisinin okuması ve diğerlerinin dinlemesi sırasında

olduğundan daha faal bir biçimde çalışabilirler. Sessiz okuma bireysel okuma eğitiminin temelidir.

Bununla birlikte, bir miktar sesli okuma da yapılmalıdır. Çünkü böylece, konuşma eğitimi ve edebi sanat eserleri ile ilgili estetik tecrübesi gelişir."¹³⁷

7-Çocukları, sosyal problemleri anlayacak ve bunları sağlıklı ve doğru yorumlayacak şekilde yetiştirmek gerekir. Bunun için de her yaş seviyesinde dil öğretiminde seçilen metinlerin aşağıdaki özellikleri taşımasına özen gösterilmelidir.

a.Halk sağlığı ile ilgili metinler (çevre temizliği, çevrenin kullanımı vb.)

b.Kendi sağlığı ile ilgili metinler

c.Güvenlikle ilgili metinler (Yangın, sel, deprem, kazalar.... çocuğun kendi güvenliği gibi konular)

ç.Belediye, valilik, kaymakamlık gibi kurumların yapı ve işleriyle ilgili metinler.

Seçme ve seçilme kavramları, idarî yapı, görev ve sorumlulukları anlatan malzemeler.

d.Gruplar arası ilişkilerde öğrenciyi cesaretlendirici metinler.

Bütün bu özellikleri taşıyan metinlerle dil öğretirken aynı zamanda sosyalleşme de gerçekleşecektir. Ancak ilk okuma ve yazma öğretiminin başarılı olmasında en önemli unsur öğretmendir. Birinci sınıf öğrenci kadar öğretmen içinde büyük bir anlam taşır. Öğretmen için her çocuğun ilgi ve yeteneklerini tanıyıp onlara yol göstermek ve yardım etmek, kolay bir iş değildir.

Öğretmen, okuma eğitiminde şu noktalara dikkat etmelidir.

1.Öğretmen, okumaya başlayan çocuklara gerektiği zaman zeka testi uygulayacak bilgi ve becerilere sahip olmalı.

2.Öğretmen sınıfta daima öğrenciyi aktif hale getirmeye çalışmalıdır. Kullanıldığı materyal ve sınıftaki yöntemleri çocuğu aktif hale getirmeye yönelik olmalıdır.

3.Öğretmen her dersin sonunda o dersin çocuklara faydalı olup olmadığını ölçmelidir.

4.Çocukların kelime hazinesinin gelişmesine yardımcı olmalıdır.

5.Öğrenciyi eleştiriye dayalı bir okuma eğitimi vermelidir.

6.Öğrencinin okuduğu okuma materyalleri sokağın gerçekleriyle çelişmemeli, çocuk okulda başka, sokakta başka dünya görmemelidir.

İlkokul Müfredat programında okuma tekniği bakımından kazandırılacak davranışlar, sınıflara göre belirlenmiştir. Biz araştırmamızda birinci sınıfı ele aldığımız için programda birinci sınıf okuma eğitimi için belirtilen özel amaçları ve kazandırılacak davranışları esas alıyoruz.

Programda okuma ve dinleme eğitiminin özel amaçları anlama başlığı altında beraber verilmiştir.

Özel Amaçlar :

Öğrencilere ;

1.Düzeylerine uygun konuşmaları dinleme, olay, film vb. izleme beceri ve alışkanlığı;

2.Sesli ve sessiz okumanın gerektirdiği iyi alışkanlıkları;

3.Dinlediklerini, izlediklerini, okuduklarını doğru anlama ve yorumlama yeteneğini;

4.Düzeylerine uygun zengin bir kelime dağarcığı;

5.Sınıf,okul, çocuk kitaplıklarından, canlı kaynaklardan vb.den yararlanma istek, beceri ve alışkanlığı;

6.Dinleme, izleme ve okuma yoluyla ilgi uyandıracak çevresini tanımak, sevmeye duygusunu kazandırmaktır.

Öğrencilerin Kazanacakları Davranışlar :

Okuma tekniği bakımından:

- 1.Parmakla ya da kalemle izlemeden, vücut ve başı sallamadan okuyabilmek;
- 2.Kitabı aşağı ve vücudun duruşuna göre, sol elle uygun bir durumda tutabilmek ve sağ elle kitabın sayfalarını kolayca çevirebilmek (sol elini kullananlar zorlanmamalıdır)
- 3.Kitapla göz arasındaki uzaklığı göz sağlığına uygun olarak ayarlayabilmek;
- 4.Kitapları temiz tutmak, yırtmamak, büküp katlamamak, yazı ile işaretlerle kirletmeden kullanabilmek;
- 5.Düzeylerine uygun okuma parçalarını doğal bir sesle ve doğru okuyabilmek;
- 6.Sözcükleri doğru söylebilmek;¹³⁸

Ana dilinde konuşma ve dinleme faaliyetleri bir ölçüde okul dışında da öğrenilebilir. Hatta bu becerilerin kazanılmasında çocuğun içinde yaşadığı ev çevresinin daha etkin olduğu kabul edilir. “Okuma-yazmasız dil, yarım dil” sayılsa da , bir toplumda ana dilini belli bir yeterlilik düzeyinde konuştuğu halde okuyup yazamayan kişiler bulunabilir. Bu nedenle, bireylerin kazanmış oldukları dinleme ve konuşma becerilerinin geliştirilmesindeki örgün eğitimin katkısını, etkisini belirlemek

pek kolay değildir. Oysa ki okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi, özellikle örgün eğitim işidir.

Okuma-yazma becerisi, öğrenim yaşamları boyunca öğrencilerin bütün derslerdeki başarılarını etkiler. Okuduğunu çabuk, doğru ve tam olarak anlayabilen; duygu, düşünce ve izlenim tasarımlarını, belli bir maksada yönelik olarak açık ve anlaşılır biçimde yazıyla ifade edebilen öğrencilerin hemen her derste başarılı olma olasılığı yüksektir.¹³⁹

Kısaca okuma ve yazma eğitimin iyi kazandırılmış olması ya da olmaması, öğrencilerin okuldaki başarılarını belirleyen en önemli etkenlerden biridir. Ve bu becerilerin kazandırılması yalnız Türkçe dersiyle ve Türkçe öğretmenleriyle sınırlı tutulmamalı diğer dersler ve öğretmenler de bu becerilerin geliştirilmesine, gördükleri yanlışların düzeltilmesine yardım etmelidir.

ç. Yazma Eğitimi

Yazma eğitimi, dil sanatları kavramlarının dördüncüsü son halkasıdır. Düşünüleni veya söyleneni yazma bir çeşit sembol çalışmasıdır. Ancak sadece bir öğretim tekniği değil “bir ifade vasıtası, şahsi üslubu azami bir ahengi ve zerafeti muhafaza etmesi gereken bir san’attır.”¹⁴⁰

Güzel, temiz ve okunaklı bir yazının sosyal hayatta ne kadar işe yaradığını söylemeye bile gerek yoktur. Hiç şüphesiz herkes güzel bir yazı yazamaz. Fakat herkes okunaklı bir yazı yazılabilir ve yazmalıdır da. Zaten yazı öğretiminin hedefi bir çocuğa yeter derecede süratle çizebileceği en iyi yazıyı öğretmektir. Çünkü modern hayatın

¹³⁹ Halil TEKİN, Okullarımızda Türkçe Öğretimi. Ankara, 1980, s. 18.

¹⁴⁰ W.GRAY, a.g.e., s. 234.

temposu, gitgide daha süratli bir yazıyı gerektirmektedir. Bu yüzden metotlar çocuğun bu yönde yetiştirilmesine yönelik değildir.

V.Gray, yazı için,

“Yazı istidadı sadece bir öğrenim alâmeti değil fertler ve topluluklar için önemli bir tekâmül unsurudur.”¹⁴¹

Azeri yazarlar, Y.S.Kerimov ve F.B.Sadıgov beraber yazdıkları Hüsniyat kitabında aynı görüşü paylaşırlar:

“Beşer tarihende en mühüm keşiflerden biri yazıdır. Yazının emele gelmesi ile insanlar şifahi nutukta, ağızlarda gezib dolaşan “kanatlı sözleri” esir ettiler ve onları yalnız kulak için değil, göz için de istifade edilecek bir şekle saldırdılar. Zaman ve mekan uzaklığına bakmayarak, yazı başkasının sözlerini terk etmek işini esenleştirdi. Yazının kömeyi (yardımı) ile insanlar tarihinin yetiştirdiği büyük sanatkarların ve dehaların nazariyeleri ile silahlanmaya başladılar. Böylelikle, yazı insanlığın manevi inkişafında çok büyük ehemmiyet kesb etti.”¹⁴²

İlerlemenin en önemli bir göstergesi olan yazıya eski kültürümüzde bir sanat gibi yaklaşılmıştır. *“Atalarımız bir taraftan Kur’an yazısı diye mukaddes bildikleri ilimleri, diğer taraftan çok kıymet verdikleri ilimleri öğreten bu yazıyı diğer müslüman milletlerden daha üstün bir sevgiyle kullanmışlardır.*

O kadar ki Arap yazısı Türklerin elinde sadece sözü kağıda geçiren birşekil, hatta okuyup öğrenmeyi sağlayan kıymetli bir vasıta olarak kalmamıştır: İslâm dünyasında daha önce de bu yazının güzelleşmesi süslü bir yazı hale konması için bazı çalışmalar olmuştur. Fakat Arap yazısı bilhassa Türklerin elinde hatt sanatı

¹⁴¹ A.g.e., s. 230.

¹⁴² Y.Ş.KERİMOV. F. B. SADIKOV. Hüsniyat Te’limi Metodikası. s. 3.

denilen bir güzel sanat mahiyeti kazanmış: inanmış Türk hattaları (Türk yazı sanatkârları) bu yazıyı resim sanatının çok zengin bir şubesi halinde işleyerek, onun her harfine bir sanat çizgisi vermişlerdir. Arap yazısı Türk hattatları elinde dünyanın en güzel el yazısı olmuş; Türkler bu güzel yazıyı sadece sahifelerde ve kitaplarda bırakmamışlar, birer mimari şaheseri halinde yükselttikleri camilerin iç duvarlarını, kubbelerini (bu yazıya, desen ve süsleme sanatının hem çok ince, zarif, hem çok muhteşem çizgilerini vererek) onunla süslemişlerdir.

O kadar ki başka dinlerin mâbedlerinde görülen heykellerin, kabartmaların, resimlerin, mozayiklerin yerini, Türk câmilerinde Türk süslemeleriyle birlikte bu yazılardan yaratılmış, hem hendesi, hem estetik değerdeki levhalar almıştır."¹⁴³

Bugün yazı eğitimindeki hedef: Muntazam, okunaklı, temiz ve seri yazmaktır.

Bir dilin gelişmesiyle yazının gelişmesi arasında sıkı bir münasebet vardır. Zaten yazı dilin ta kendisidir. Nasıl ana dili için bütün diğer derslerin yardımı şartsa yazı için de aynı şart aranır. Çünkü yazı yalnız şekle bağlı kalmaz fikir ve ifade yönü de vardır.

O halde yazı eğitiminin iki yönü vardır :

1. Seslerin karşılığı olan sembollerin öğretilmesi
2. Düşünce ve duyguları yazı ile anlatmanın öğretilmesi.

Başka bir söyleyişle sembol çalışması veya anlam çalışması diye de ayrabiliriz.

Bu iki unsur birbirini et ve turnak gibi tamamlar. Biri olmadan diğeri tek başına yetmez.

Her iki unsur yazmakla öğrenilir. Yazma eğitimin temel ilkesi yazdırmaktır. Bunlar okullarımızda birinci yazı ikinci de yazma diye isimlendirilmiştir. İlk okul

¹⁴³ Nihat Sami BANARLI, a.g.e., s. 135-136.

birinci sınıfta yazı eğitimi ağır basar. Yazı eğitimini kavrayan çocuk yavaş yavaş 2-3 cümle kadar yazabilir . Ve bu sınıfta yazma faaliyetleri öğretmenin kılavuzluğu ile bütün sınıfta ortak bir çalışma olarak yapılır.

Yazı dersleri birinci sınıfta alfabenin öğretilmesine dayanır. Ve okuma ile birlikte yürütülür. Ancak başlangıçta durum yazının aleyhine gelişmiştir. Yazıya, okuma ile birlikte değil, sonraları yer verilmiştir. Hatta yazı büsbütün ihmal edilmiş, okuyup yazamayan insanlar yetişmiştir.

Okuma ile birlikte öğretilmesinin genel kabul görmesi ile ilk okuma-yazma kavramı yerleşmiştir.

Kazım Nami, bu konuda eski Arapların yazı ile okumayı birlikte öğrettiklerini, bugün de aynı uslun uygulandığını belirtir. Fakat “bununla beraber yazıdan başlamak daha makbuldür” diyerek yazıdan yana tercih belirtir. ¹⁴⁴

Hüseyin Ragıb ise aynı anda öğretilmesinden yanadır:

“Diğer derslerde olduğu gibi Türkçe öğretiminde bölümler yoktur. Dille ilgili bilgiler hep birlikte öğretilir. Yani Türkçe öğretiminde kuraat, imlâ, sarf gibi unsurlar hep birarada olmalıdır. Mesela iki kelimenin okunmasını öğrenen çocuk, o iki kelimenin yazılmasını, yine o iki kelimenin imlâsını da birlikte öğrenilmez. Buna hem -zaman tedris denir.

Eskiden çocuğun yazıya başlaması için okumada ilerlemesini, imlâyâya başlamak için yazıda ilerlemesini beklemek gerekirdi.”¹⁴⁵

Tartışılan bir başka konu da hangi yazı ile başlanacağı noktasında olmuştur. *“Bazan okuma başka yazı ile yazma ise başka yazı ile yürümüş; bazan her iki*

¹⁴⁴ Kazım NAMİ, Türkçeyi Nasıl Öğretmeli, İst., 1925, s. 8.

¹⁴⁵ Hüseyin RAGIB, Türkçenin Usulü Tedrisi, İst., s. 8.

*faaliyet aynı yazı ile cereyan ettiği halde el yazısı veya kitap yazısı temeli teşkil etmiştir. Bugün bu, hâlâ problematik durumunu muhafaza etmektedir. Ez cümle çözümlene metodu taraflarından bir kısmı hem okunayı, hem de yazmayı el yazısı üzerine cereyan ettirmektedirler. Bunların fikrinde, el yazısı, kitap yazısına göre, daha fazla "bütün" olmak karakterini taşımaktadır."*¹⁴⁶

Latin alfabesi kullanan bir çok memleketlerde, halen okulun ilk yıllarında dik temel yazı şekli kullanılıyor. Bu yazının taraftarları bu şeklin işlek yazıdan (el yazısı) daha kolayca öğrenildiğini, çocuğun fizyolojik imkanlarına daha uygun olduğunu ifade ediyorlar.¹⁴⁷

Başlangıçta dik temel yazının kullanılması eleştirilirken son yıllarda hızla yayılmış çocuğun kolay ve çabuk öğrenip daha okunaklı yazdığı görüşü benimsenmiştir.

El yazısı harflerini matbaa harflerine tercih eden görüşler de vardır. Bunların görüşlerine göre el yazısı, kitap yazısına göre, daha fazla bütün olma özelliği taşımaktadır. Dottrens ve E.Margairaz'ın Alfabe Cümle Usulü adını verdikleri ortak kitapta el yazısı tavsiye edilmektedir.¹⁴⁸

Bizim ülkemizde de "Birinci sınıfta yazıya, okuma ve yazma programında gösterilen yazı örneklerine uygun olarak büyük ve küçük temel harfi ile birlikte başlanacaktır."¹⁴⁹ diye temel harf tercih edilmiştir. Birinci sınıfta el yazısına hiç yer verilmemiş, ikinci sınıfta öğreilmeye başlanmış, ağırlıkta el yazısına verilmiştir.

¹⁴⁶ Fuat BAYMUR, İlkokuma ve Yazma Öğretimi, Ank., 1954, s. 113.

¹⁴⁷ V.GRAY, a.g.e., s. 266.

¹⁴⁸ D. DOTTRENS, E. MARGAİRAZ, Çev. M. Rahmi, Alfabe Cümle Usulü, İzmir, 1932, s. 17.

¹⁴⁹ İlkokul Programı, s. 100.

Ancak el yazısı eğitiminde başarılı olunulmamaktadır. Bu faaliyetler yazı dersinin dışına taşmamakta dersde yapılan faaliyet olarak kalmaktadır. El yazısı her insanın hayatında önemli bir yer tutarken, okunaklı bir el yazısı yazanımız pek azdır. Oysa el yazısı şahsiyetin şekillenmesini, öğrencilerin kabiliyetlerine göre farklı olmasını sağlar.

Bu iki yazı faaliyetini bir arada yürüten ülkeler de vardır. Meselâ Azerbaycan'da el yazısı ile temel dik yazı birlikte öğretilmektedir. Zaten "tecrübeler göstermiştir ki, çocuk bir nevi harften diğer neve hiç güçlük çekmeksizin geçmektedir."¹⁵⁰

Yazıya küçük harflerle mi büyük harflerle mi başlasın konusu da tartışılmıştı. Batı'da bu tartışma henüz sonuçlanmamışken ülkemizde ikisi birlikte öğretiliyordu. Ancak 1936 programı, düz çizgilerin daha çok, eğri çizgilerin daha geniş olmasından dolayı çocuk eline daha kolay geleceği nedeniyle, büyük harflerden başlanmasının daha doğru olacağını kabul etti.¹⁵¹

1968 programında ise tekrar karma harflerle öğretime geçildi. Bugün de büyük ve küçük temel harfler birlikte öğretilmektedir.

Yazı bir el becerisi işidir. İnsan hayatında en büyük yeri işgal eden el, yazının da temelidir. Göz ise elin en önemli yardımcısıdır. Küçük bir alan üzerinde ufak ve belli cins ve sayıda araçlarla çizgiler halinde sonsuz şekiller yaratabilmek ve bunlarla bir çok kavram ve düşünceleri sembolleştirebilmek elin gayet bileşik ve sonsuz işlekliliğiyle görüldüğünün ve zannedildiğinin aksine zor bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu iş gerçekleşirken çocuğun bir çok el ve kol kasları işlemekte, gözün kılavuzluğu ile belli şekilleri düzgün bir tarzda çizebilmesi için pek çok gayret ve emek harcanmaktadır. Bu da çocuğun iradesini kullanmasına ve

¹⁵⁰ D.DOTTRENS. E. MARGAİRAZ. a.g.e.. s. 17.

¹⁵¹ İlkokul Programı. 1936

kuvvetlendirmesine yardım eder. Bazen üç beş milimetrelik bir alanda gayet güzel bir şekil yaratacak olan kalem ucuna hakim olabilmek için harcanan irade, yüzlerce kiloluk yükü kaldırmak için harcanan iradeye denktir. Bu işi yaparken beyin yalnız göze, sinirlere, kalp ve kola değil nefes alma organlarına, hatta bütün vücuda hakim olmak zorundadır. Bu hareketleri içine alan yazı çalışma ve alıştırmaları çocuğun psikolojik yönden de gelişmesini, zihin ve beden çalışmalarındaki uyumu sağlar. Bu yüzden yazı kişinin karakterini belirten onu eğitip geliştiren bir etkinliktir.

Kısaca, yazı eğitimi çocuğu zihnen ve bedenen geliştiren, iradesi kuvvetli, estetik duygusu gelişmiş, karakteri ve ahlâkı sağlam kişiler haline getiren bir ders olmalıdır.¹⁵²

Yazı çalışmalarında şu noktalara dikkat etmeliyiz.

1. Her yazı işareti çocuğa bütün incelikleriyle, iyi bir şekilde kavratılmalıdır.
2. Öğretmen yazı sembolüyle yazı ve konuşma hareketlerine ait tasarımlar arasında çok sıkı ilişkiler kurmalıdır. Onun için başlangıçta yazma söyleme ve işitme ile birlikte yürütülmelidir.
3. Yazma, bununla ilgili ruhsal hâdiseler ve bedenî faaliyetlerle, otomatik hal alması lazım gelen bir meharettir. Bu da alıştırma ile elde edilir. Dolayısıyla bu işte makul ve yeterli bir alıştırma faaliyetine ihtiyaç vardır.
4. Baştan itibaren öğrenci, düşünerek yazmağa yani yazmanın dış unsurları ile kelimenin manasına ait tasarımı birbirine bağlamaya alıştırılmalıdır.
5. Yazı, bir yazı aleti ve alanının karşılıklı tesirinden meydana geldiği için, kullanılacak malzeme çok önemli rol oynor. Kullanılacak malzeme pedogojik

¹⁵² Şevket TÜRKYILMAZ, (Ö) ... ve ... 1962, s. 35-36.

gelişmelere uygun olmalı, baştan savma olmamalıdır. İleride kullanılacak malzeme konusunda tek tek ele alınacaktır.

Yazının ikinci yönü ise anlam yönü yani yazma yönüdür. Yazı tekniğini öğrenen çocuk yavaş yavaş duygu ve düşüncelerini yazı ile anlatmaya çalışır. Eskiden yazılı ifade yerine inşa, kitabet ve tahrir tabiri kullanılırdı. Eski okullarda inşa ve kitabet ismini taşıyan ve ayrı bir ders sayılan bu eğitim bilhassa kâtip ve edip yetiştirmenin bir vasıtası sayılmıştır.

Bugün okullarımızda Türkçe dersinin içerisinde dört dil becerisinden biri olarak kabul edilen yazılı ifade veya yazma eğitiminden beklenen hedef, çocuğun duygu ve düşüncelerini doğru ve eksiksiz anlatmasıdır.

Yazmada çocuk kendi duygu ve düşüncesiyle başbaşadır. Bir çeşit kendisiyle konuşma olan, çocuğun kendisini ifade ettiği hatta itiraf ettiği bir araçtır. Bu araç bizi iki gayeye götürür:

1.Yazı sayesinde çocuğun gelişme safhalarını takip edip, onun tecrübe ve kabiliyetlerinin gelişip gelişmediğini adım adım izleyip belirlemek.

2.Çocuğun kendi kendine çalışmasını, düşünmesini, duygu ve fikirlerini tahlil etmesini ve bunları bulunduğu yaş ve seviyesine göre yazı ile ifade etmesini temin etmek.

Görüldüğü gibi yazma, tabiat bilgisi, coğrafya gibi bazı bilgileri veren bir bilgi dersi değil, düşünce ve duygu dersi, bütün diğer bilgilerin çocukta yarattığı seviyeyi yazı ile gösteren şahsiyet ve lisan dersidir.¹⁵³

¹⁵³ Cemil SENA, a.g.c.. s. 90.

Dolayısıyla yazma bir tek dersin içinde düşünülmemelidir. Okulda verilen diğer dersler çocuğun yazma tecrübesinin gelişmesine yardım eder.

Çocuk okulda okuduğu kadar yazmak fırsatını da bulmalıdır. Her derse ait yapılması lazım gelen vazifeler çocuğa yazma konusunda yardım etmelidir. Zaten yazma eğitimi mekanik bir süreç değildir. Uzun bir eleştirel düşünme sürecinde ele almak gerekir. Yazma eğitimi oldukça ağır gelişir. Uzun bir zaman ister. Çünkü çeşitli alışkanlıklardan sonra kazanılan bir beceridir. Bu yüzden kolaydan zora, basitten karmaşığa giden bir yol tutulmalıdır. Ve verilen konular da çocukların seviyelerine uygun, kendi hayat duygu ve düşünce ve bilgilerinden seçilmelidir. Konunun öğretmen tarafından verilip verilmemesi konusu uzun tartışmalara yol açmıştır. Seviyeye uygun ve çocuk hayatından seçilen konu ise hiç tartışmasız kabul görmüştür.

Yazma çalışmalarının en önemli fakat aynı zamanda en çok ihmal edilen yönü öğrencilerin yazdıkları parçaların dikkat ve sabırla incelenip yanlışlarının tesbiti ve doğrularının gösterilmesi başarılarının belirtilmesidir. Bu öğrenciler açısından oldukça önemlidir. Sınıfların kalabalık olması, öğretmenin yükünün fazlalığı ödevlerin kontrolünü daha doğrusu dikkatli kontrolünü engellemektedir. Bir başka kontrol de öğrencilerin kendi kontrolleri veya arkadaşlarının kontrolüdür. Bu kontroller de faydalıdır fakat en son kontrolü mutlaka öğretmen yapmalıdır. Çünkü kontrolden beklenen amaç, yanlışları göstermek ve bundan sonraki ödevlerde yapılmamasını sağlamaktır.

Yazma konusunda öğrencilerin kişisel ayrılıkları geliştirilmeli, istekli öğrenciler cesaretlendirilmelidir. Yazma faaliyetine istek uyandırmak, yazma yarışmaları düzenleyip, okul ve sınıf gazetelelerinde yer vermek oldukça etkilidir.

Yazma faaliyeti için mutlaka ders saati ayrılmalı çeşitli alıştırmalar, açıklamalar yapılmalı, bilgiler verilmeli, bilhassa noktalama işaretleri ve imlâ kurallarına dikkat etmelidir. Güzel örneklerin getirilip okunmasını veya öğretmen tarafından yazılması hatta öğrencilerin güzel örneklerinin sınıfta okunması oldukça etkili bir yazma faaliyetidir.

Yazma eğitimi, ilk sınıflarda öğretmenin kontrolünde bütün sınıfta ortak bir çalışma olarak başlar. Yazılacak cümleyi, öğretmen, öğrencilerin katılımıyla belirler. Sonra kelimeleri teker teker söyleyerek cümleyi yazdırır. Ve öğrencileri tek tek kontrol eder. Daha sonraları cümleyi belirleyip yazılma işi öğrencilere bırakılır. Yazma eğitiminde öğrenciler uzun yazmaya zorlanmamalıdır. Sınıfta konuşulan konunun bir cümlesi konuşulandan çıkan sonuç ya da konuşmanın metni olan bir iki cümle yazdırılır. Öğrencilere, yazı yazmanın, konuşulanları yazıya dökmekten ibaret olduğu sık sık hatırlatılmalıdır. Ve her yazı çalışması mutlaka bir konuşmanın sonucu olmalıdır. Ve yazmanın konuşma gibi hızlı değil, ağır ağır olduğu unutulmamalı gerekli sabır gösterilmelidir.

Programda yazmadan beklenen özel amaçlar anlatım etkinliği içinde (sözlü-yazılı) ele alınmış özel amaçlar şöyle tesbit edilmiştir :

Özel Amaçlar :

Öğrencileri :

1.Kendinin, öğretmenin, aile bireylerinin adlarını ev ve okul adresini söyleyip yazabilme;

2.Düzeğe uygun sorular düzenleyebilme, sorulara karşılık verebilme;

3.Bilinen kısa bir masalı, bir hikayeyi, izlenen bir olayı düzeye uygun bir filmi, öğrenilen bir yeri anlatabilme;

4.Sınıfta ya da bir topluluk önünde işitilebilecek, anlaşılabilir gibi, güçlük çekmeden, kelimeleri yerinde kullanarak konuşabilme;

5.Bu yaş grubunun kullanmaları gereken yazım kurallarını uygulayabilme noktalama işaretlerini kullanabilme;

6.Birlikte çalışabilme, işbirliği yapabilme ve yardımlaşma, beceri ve alışkanlıklarını kazandırmaktır.¹⁵⁴

Öğrencilere sözlü ve yazılı anlatım bakımından kazandırılacak davranışlar sınıflara göre belirtilmiştir. Biz birinci sınıfı esas aldığımız için yalnız birinci sınıf için belirlenen davranışları buraya alacağız.

Öğrencilerin Kazanacakları Davranışlar :

I.Sınıfta

B-Yazılı Olarak :

1.Kendi adını, soyadını, okulunu, numarasını yazabilmek;

2.Öğretmenin, aile bireylerinin adlarını, soyadlarını yazabilmek;

3.Görülen ya da yaşanan bir olayı 3-5 cümle ile sınıfça yazabilmek;

4.Bir resimde görülenleri 3-5 cümle ile sınıfça yazabilmek;

5.Bu sınıfın kullanması gereken yazım kurallarını uygulayabilmek ve noktalama işaretlerini kullanabilmek.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE METODOLOJİ

A. TÜRKİYE'DE TÜRKÇE ÖĞRETİM METODOLOJİSİ

a. Türkiye'de Okuma - Yazma Öğretimi

Bir çocuğun okuma-yazma öğrenmeye başlaması, yaşı ve daha sonraki hayatı için çok önemlidir. Çocuk, okuma ile en büyük bilgi edinme yolunu, yazma ile de anlatım yolunu kazanacaktır. Dolayısıyla ilkokuma-yazma, uzmanlık isteyen belirli bir programın sistemli bir biçimde ve titizlikle uygulanmasını gerekli kılan, ayrıca da hataya tahammülü olmayan önemli çalışmalarından biridir.

Okula yeni gelen çocuk ana dili bakımından bazı bilgi ve becerilere sahiptir. Fakat bunlar çocuğun okumaya hazır olabilmesine yeterli değildir. Bu yüzden öğretmen, okuma-yazmaya başlamadan öğrencilerin şu niteliklerinin gelişip gelişmediğini ölçmelidir.

1.Çocuk, harflerin şekillerini kavramak için iyi görebilmeli, sesleri doğru çıkarabilmek yani doğru telâffuz etmek için iyi işitmelidir. Ses ve harf ilgilerini

anlamak için tam konuşmalı; yani bazı çocuklarda görülen r, l, k vb. sesleri çıkarmaktaki güçlüğü yenmiş olmalıdır. Yine el ve parmak kasları kaleme hâkim olacak derecede gelişmiş olmalıdır.

2.Çocuk, yaşına göre sosyal bir olgunluğa ulaşmış olmalı, okulda sıkılmamalı, okul yaşayışına uyabilmeli oradaki türlü çalışmalara istek duymalıdır. Arkadaşlarıyla oynama, çalışma, başkaları ile konuşma, onları dinleme alışkanlığını kazanmış olmalıdır.

3.Çocuğun zihni yönden de birinci sınıf ders ve çalışmalarını izleyebilecek olgunluğa sahip olması lâzımdır.

Bu özelliklere sahip olmak bakımından çocuklar farklılıklar gösterir. Her çevrede ve her çocukta bu özellikleri aynı şekilde bulmak zordur. Çocuğun yaşadığı sosyal çevre, aile ve ana okulu, kreş gibi unsurlar bu özellikleri olumlu veya olumsuz yönde etkiler. Mesalâ bu özellikler köydeki çocukta şehirdekine göre daha az gelişmiştir. Ana okuluna gidenle gitmeyen arasında, ailenin kültür durumu ve ilgisiyle farklılıklar oluşmaktadır.

İşte bu farklılıkları ortadan kaldırmak sınıfa gelen öğrencileri bir düzeye getirmek için ilk okuma-yazmaya başlamadan önce Hazırlık Çalışmaları, Hazırlık Devresi, Okuma Öncesi gibi adlar verilen belirli bir zaman ayrılan dönem olmalıdır. Programda da öğretimin birinci devresi olarak Hazırlık Çalışmaları kabul edilmiştir. Ülkemizde ilk okuma ve yazmada şu öğretim basamakları tespit edilmiştir.

1.Hazırlık Devresi

2.Cümle Devresi

3.Kelime Devresi

4.Hece Devresi

5.Harf Devresi

6.Pekiştirme Devresi¹⁵⁵

1.Hazırlık Devresi :

Bu devre okulun açıldığı ilk günden başlar yaklaşık 2-3 hafta sürer. Bu süre öğretmen tarafından ayarlanır. Mesela Çanakkale'de Merkezde bir ilkokul öğretmeni, öğrencilerin okula geldiklerinde pek çok yönden okuma-yazmaya hazır olduklarını, bu yüzden hazırlık süresini bir iki günle sınırlı tuttıklarını belirtir. Bu süre öğrencilerin okuma-yazmaya hazır olup olmadıklarına göre azaltılıp çoğaltılabilir.

Programda hazırlık çalışmaları şöyle sıralanmıştır:

a) Okuma ve Yazma İçin Gerekli Araç ve Gereçleri Kullanabilme Hazırlığı :

Öğrenciler okula, sınıfa ısındırdıktan sonra ellerine okuma-yazma araç ve gereçleri vermeğe başlanmalı ve bunların nasıl kullanacağı ayrı ayrı öğretilmelidir Mesela kalemin, defterin ve kitabın nasıl tutulacağı, sayfaların nasıl çevrileceği; kalemle, defter sayfası üzerine, tebeşirle, yazı tahtası üzerinde yazma, silgi kullanma usulleri öğretilmelidir. Bu arada araç ve gereçleri kullanırken vücudun duruş biçimi, gözle okunan şey arasındaki uzaklık vb. öğretilmelidir. Bu konulardaki iyi alışkanlıkların

¹⁵⁵ Bu tasnif Yard. Doç. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU'nun. Türkçe Öğretimi (Bursa-1995. s. 58-62) kitabından alınmıştır. Aynı tasnif. Nusret KARANLIK TAGEZER. Türkçe Öğretim Rehberi. (Ank.197 2. bas.. s.56-57). Nusret ALPEREN. Türkçe Öğretim Rehberi. (İst.1990. 85-115). Hüseyin Hüsnü TEKİŞİK. İlkokuma-Yazma (Ank.1962 S.10-122). Bircan BİRCAN. İlk Okuma-Yazma Öğretimi. (Ank.1965. S.19-70) ve Prof.Dr.Cahit KAVCAR. Dr.Ferhan OĞUZKAN. Yrd.Doç.Dr. Sedat SEVER'in birlikte hazırladıkları Türkçe Öğretimi (Ank.1995. S.30-36) kaynaklarda bazı küçük kelime değişikliğiyle aynı tasnif yapılmıştır.

Beşir GÖĞÜŞ ise Türkçe Öğretim Kılavuzu adlı eserinde şöyle tasnif yapmıştır:
1.Okuma öncesi. 2.Okumaya başlangıç. 3.Birinci okuma dönemi. 4.İkinci okuma dönemi. (İst..1968. s. 4)

kısa bir süre içinde tam olarak öğrenilmesi beklenmemelidir. Bu aşamada, yalnız ön bilgiler ve ilk alışkanlıkların kazandırılmasına çalışılmalıdır.

b) Yazmaya Hazırlık : Kalem ve defter tutmanın öğretilmesinden sonra, önce sayfa üzerine serbest çizgiler çizmeleri, bir tür karalama yapımları sağlanmalıdır. Daha sonra okumaya hazırlıkta olduğu gibi yazmaya hazırlık için de tekniğine uygun olarak hazırlanmış alıştırmalar üzerindeki çalışmalarla soldan sağa yazılacağı fikri verilmelidir. Yukarıdan aşağıya soldan sağa yuvarlak eğik çizgiler çizme alışkanlığı vermek için türlü alıştırmalar yaptırılmalıdır.

c) Okuma Hazırlığı : Bu dönemde tekniğine uygun olarak hazırlanmış araç ve gereçlerle okumanın da soldan sağa doğru olacağı kavratılır. Okuma soldan sağa doğru gözün kavrama alanını genişletmek, bir satır bitince alt satıra geçme alışkanlığı kazandırmak için çalışmalar yaptırılmalıdır. Böylece yazılanların bir anlatım yolu olduğu anlayışı sezdirilmeye çalışılmalıdır.

Çocuklarda, ilk okuma ve yazma çalışmalarına geçebilmek için kelime dağarcıkları da gerekli ölçüde geliştirilmelidir. Bunun için yeterli olan süre ayrılmalıdır. Çevre özellikleri gözönünde tutularak bu süre ihtiyaca göre ayarlanmalıdır.¹⁵⁶

Hazırlık çalışmalarının ilk günlerinde çocukları okula, öğretmen ve arkadaşlarına alıştırmayı, sevdirmek oldukça önemlidir. Bu dönemde dersler oyun ağırlıklı işlenmeli, öğrencileri sınıf ortamına alıştırmalı, ders araç ve gereçlerini iyi kullanma çalışmaları küçümsenmeden ve bıkmadan yapılmalıdır. Ana okulundan gelen öğrencileri bıktırmamak için onların tecrübelerinden faydalanıp bu faaliyetlerin içine onları

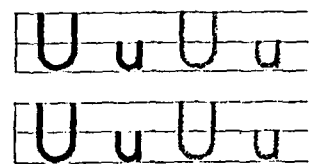
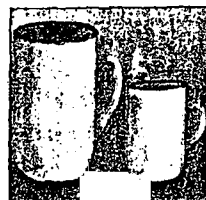
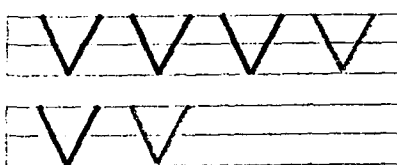
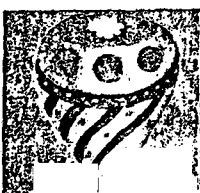
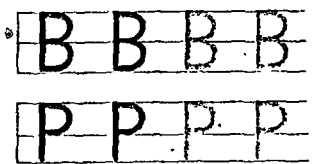
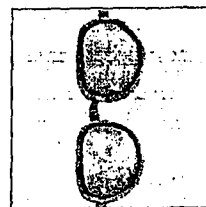
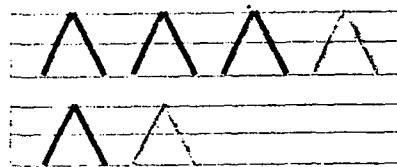
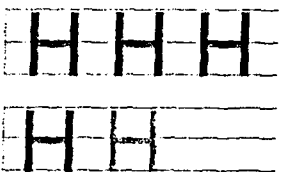
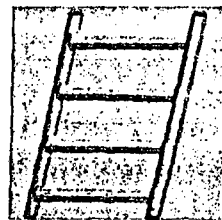
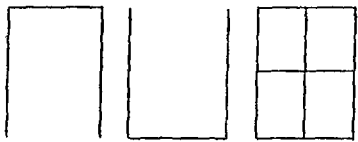
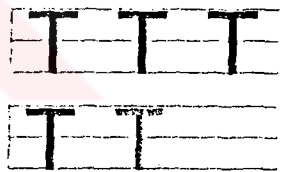
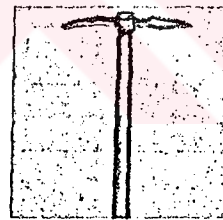
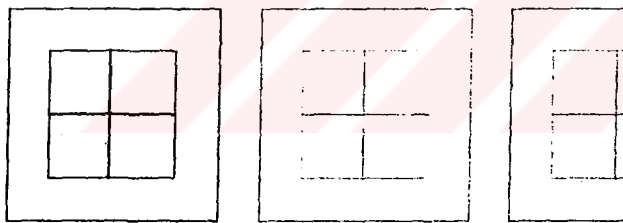
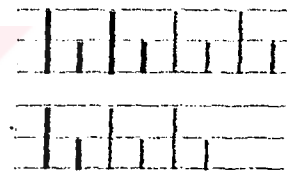
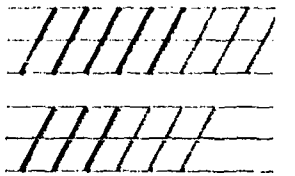
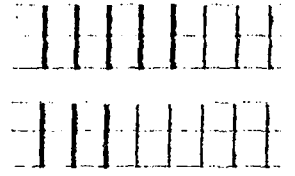
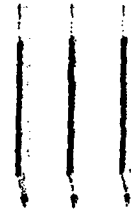
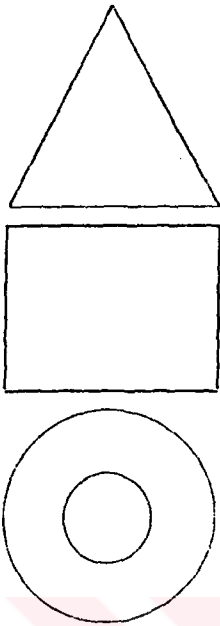
¹⁵⁶ İlkokul Programı, s. 65-66.

çekmemiz lâzımdır. Bu hazırlıklar ne kadar canlı, cazip ve renkli olursa, öğrencilerin öğrenme istekleri o kadar açılır. Farklı uygulamalar da yapılabilir. Mesela Azerbaycan'da hazırlık devrinde çocukların eline ilk olarak "Elifba" kitabı verilir. Çocuklar için bu büyük bir sevinç olur ve kitabı saygıyla korur.

Öğretmen ve arkadaşlarına, okul ve kurallarına alışan, okuma-yazma araç ve gereçlerini kullanmayı öğrenen öğrenciler doğrudan doğruya uygulanacak yöntemle ilgili çalışmalara başlatılır. Yani hazırlığın ikinci devresinde, şekil ve çizgi çalışmaları, soldan sağa doğru ilerleyen yazı yönü, gözle ve kulakla ayırt etme, dinleme ve konuşma gibi faaliyetler hep birlikte yürütülür. Bazı kimselerin zannettiği gibi okuma yazmaya başlama hazırlığının çocuğun tabii gelişiminin bir neticesi olduğu, okulda hazırlık için boşa vakit harcadığı düşüncesi yanlıştır. Bilhassa yazıya başlamadan önce iyi bir hazırlık çok önemlidir. Bu konuda resim eskiden beri yazmaya hazırlamakta büyük bir ilgi çekmektedir. "Pestalozzi ile çağdaşlarından bazılarının nazariyelerine ve metotlarına dair yapılan bir incelemede Walh şu sonuçlara varıyor: "Çocuk yazabilecek kadar rahatlıkla kalem kullanabilme çağından en az iki yıl önce resim yapmayı öğrenmesi herhalde daha uygun olur. Resim yapma harfleri çizmeye yardım eder; Çocukta itina, doğruluk ve vuzuh gibi harflerin teşkilini daha çabuk öğrenmesini sağlayan vasıfları geliştirir."¹⁵⁷

Bizim okullarımızda da resimden faydalanılır. Özellikle çocuğun çevresinde en çok görüp tanıdığı eşyaların resimlerinden faydalanılarak şekil ve çizgi çalışması yaptırılır. Öğrenciye harfin adı söylenmeden, belirli harflerin yapısında yer alan çizgiler, şekiller çizdirilir. Mesela A harfi için çatı, B harfi için gözlük, S harfi için

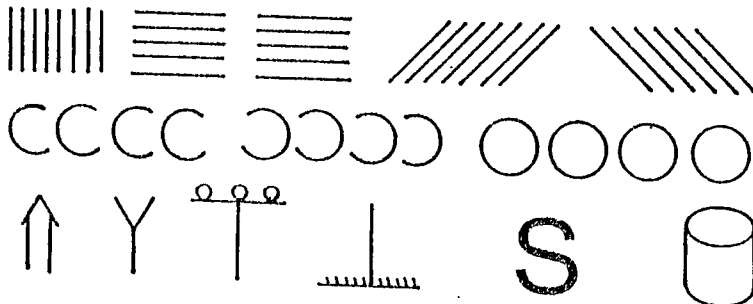
¹⁵⁷ W. GRAY. a.g.e. s. 236.

yılan, E harfi için tırmık, D harfi için çember ve halka, C için yarım halka, T harfi için çekiç gibi eşya ve resimlerinden faydalanılır. Bu şekiller üzerinde konuşma yaptırılır sonra havada, masaların üstünde parmakla, tanelerle, çubuklarla, tebeşirle tahta ve kalemle defterlerinde yazdırılır. Bu çalışmalar sırasında kolaydan zora, sonra dikey, arkasından yatay ve sonra da sağa ve sola yatık çizgilerle yuvarlak karakterli çizimler yaptırılır. Bu arada yazı yazmanın ve okumanın soldan sağa doğru bir yol izlediğini öğrenciye vermek için çizgi ve şekillerin aynı yönü izlemesine özellikle dikkat etmek gerekir. Çizgi ve şekil çalışmaları konusunda öğretmene pek çok malzeme sunulmaktadır. Ders kitapları ve dergilerde öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde renkli olarak ev şekli hemen yanında A ve V harfi, gözlük yapıp B harfi, hilal resmi yapıp C harfi yapılmış, vb. Bu şekiller nokta şeklinde yapılır öğrenci üzerinden gider eli alışınca kendisi de aynı şekli çizer.

Bu çalışmalar sırasında bir yandan da çocuklar konuşturulur, birbirlerini dinlemeyi öğrenir. Yazı çocuk için yeni ve güçtür. Bu yüzden çizgi ve şekil çalışmalarına eskiden beri büyük önem verilmiştir. Bugün de ana okullarının faaliyeti içinde önemli bir yer teşkil eder.

Değişik çizgi ve şekil çalışmaları:

Öğretmenler bu şekilleri zenginleştirip, değiştirerek, öğrencilerin düzgün çizmelerini sağlayacaktır. Nasılsa yazı değil dememek gerekir. Programında da belirtildiği gibi bu çalışmalarda tekniğe uygunluk şart olmalıdır. Bu konuda N.Karanlıktagezer'in şu tavsiyelerine dikkat çekmek istiyoruz:

"İlk çizgi alıştırmaları, çocuğun yazı mekanizmasını kavraması bakımından çok önemlidir. Bunun için, ilk çizgi alıştırmalarında acele edilmemelidir. Öğrencinin yanlış yaptığı, iyi çizmediği çizgiler doğrusu ve güzeli yapıncaya kadar tekrar ettirilmelidir."¹⁵⁸

Hazırlık çalışmalarının önemli bir bölümünü öğretmenin öğrencilere okuyacağı ve anlatacağı masal, hikaye ve tekerlemeler oluşturur. Bunlar hem öğrencilerin kelime hazinelerini zenginleştirir, hayal dünyalarını kuvvetlendirir, hem de inceleme yeteneğini geliştirir ve onlarda okumaya istek uyandırır. Bilhassa tekerlemeler öğrencilerin hem ilgisini çeker hem de sesleri ayırt etmelerini sağlar. Çocuk tekerlemeleri fikirlerindeki kuvvetli biçimsel güç ile kelimelerin seslerindeki ritmik uyumundan dolayı çok beğenir. İlk sınıf çocukları genellikle konuşan hayvanlar, periler ve diğer hayali yaratıklarla ilgili kısa hayali hikayelerden hoşlanırlar.¹⁵⁹

2. Cümle Devresi :

İlk okuma-yazma öğretiminin ikinci basamağını cümle devresi teşkil eder. Bu devrenin ne kadar süreceğini kesin olarak belirtmenin mümkün olmamasına rağmen, hazırlık devresinden sonra başlar ve dört ay kadar sürer. Bu devrenin ilk iki ayında çocuklara fişler verilir ve onların ezberlemeleri sağlanır. 2.ayın sonunda ise cümle tahliline (kelime devri) geçilir. Dördüncü ayın sonunda ise cümle-kelime hece devirleri

¹⁵⁸ Nusret KARANLIKTAGEZER, a.g.e., s. 93.

¹⁵⁹ Richard BAMBERG, Çev: Bengü ÇAPAR, a.g.e., s. 25.

hep bir arada devam eder. Bu verdiğimiz rakamlar sınıfın durumuna göre ayarlanır. Öğretmen gerekli gördüğünde zamanı azaltıp çoğaltabilir.

Programında belirtildiği gibi öğrencilere verilen cümleler kısa olmalıdır. Çocukların bildiği, kullandığı kelimelerden oluşan kısa emir cümleleri verilmelidir. Cümle devri doğrudan doğruya cümle yöntemine dayanır. Bu yöntemin kuramcılarında D.Dottrens,E.Margairaz, cümle kuruluşunda şunları tavsiye eder:

“Cümleler, metinler daima çocukların da iştirakiyle muallim tarafından hazırlanacaktır. Çünkü ders saatlerinde neler konuşulduğunu yalnız muallim bilir. Ve bu metinler, ancak o sene için kullanılır. Ertesi sene başka tanzim etmek lazım gelir. Metinler, çocukların müşahedelerinden çıkmalıdır. Yoksa cazibesiz kalır. Binaenaley (cümle usuliyile alfabe) için her sene kullanılacak bir kitap yapılamaz.”¹⁶⁰ Oysa ülkemizde hazır fiş salgını sürüp fitmekte, getirdiği fayda ve zarar düşünülmeden uygulanmaktadır. Bilhassa bu işi kâr amacı gözeten basımevleri veya reklâm amacı güden bazı dergilerin üstlenmesi, eğitim ve öğretimin temel prensiplerine aykırı olduğu gibi tehlikeli bir şekil almıştır. Çocuğa göre olmayan ve çocuğun hayatıyla yakın çevresinden alınmayan cümlelerin faydalı olmayacağı, her öğretmen tarafınan bilinmelidir. Kültür seviyesi yüksek, her türlü araç ve gereçe sahip şehir merkezindeki modern okullarda verilecek cümle ile, Türkçe'nin yeterince doğru ve güzel konuşulmadığı kalkınmada öncelikli şehirlerden birisinin köy okulunda verilecek cümle hiç bir zaman aynı olmayacaktır. Çocuğun yakın çevresinden, hayatından alınmayan cümleler kolay kolay öğrenci tarafından anlaşılmaz. Seçilecek cümlelerin,

¹⁶⁰ D.DOTTRENS, E. MARGAİRAZ, a.g.e., Çev: M.RAHMİ, s. 25.

çocuğu tedirgin etmeyecek, kolay anlaşılır, günlük hayattan alınmış, eğitim ve öğretim için bir değer taşıyıcı nitelikte olması büyük önem arzeder.¹⁶¹

Ülkemizde hazır olarak kullanılan cümle fişleri basma-kalıp anlamsız ve zevksizdir. Uzun yıllar "uyu uyu yat" "yat yat uyu" diye kültürümüzden uzak gayesiz bir ilk okuma-yazma eğitimi yapılmıştır. Bugün de durum farklı değildir. "Ömer mısır sever" "Ümit bu üzüm" "Oya topu at" gibi fişler öğrencilerin ilgisini çekmemektedir. Bu konuda Paul Mc. Kee şu tesbiti yapar :

"Sonra, kitabın muhtevası zengin olmalı ve birinci sınıf çoğunun ilgisini çeken tecrübe ve mevzuları işlemelidir. Artık "Ata ot at" tipindeki manasız cümlelere veya çocukları ya hiç veya pek az ilgilendiren mevzuları anlatan parçalara kitapta yer verilmemelidir.¹⁶²

Dil öğretiminin temelinde kültür öğretimi yatmaktadır. Dil öğretmek demek kültür öğretmek demektir. Bunun ilk örneğini de Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk'te vermiştir. Aynı yol bugün niçin uygulanmasın. Kültürümüzü yansıtan atasözleri niçin fiş cümleleri olarak kullanılmasın. Tıpkı Taylant'ta olduğu gibi. Taylant MEB 1949'da Unescoya sunduğu bir rapordan alınan bilgiye göre: "Onbeş günde herbiri iki kısmı ihtiva eden 9 dersten ibaret bir el kitabı yazık. Birinci kısım metot direkte dayanır, kelimeler, iyi bilinen atasözleri vasıtasıyla öğretiliyor, halbuki ikinci kısımda, öğrencilere bu kelimeleri teşkil eden harfler öğretiliyor, onlar da yeni cümleler teşkil etmek için birbiri ile birleştiriliyor. Meselâ, ilk ders siyam dilinde pek yaygın bir atasözüyle başlıyor : "Balıklar suda, pirinçler tarlada bulunur." atasözünü ezbere bilen öğrenciler bunu, öğretmenin peşinden okuyup tekrar edebiliyorlar. Birinci

¹⁶¹ Selahattin DİKMEN. İlk Okuma -Yazma Öğretmen Rehberi. s. 53-54.

¹⁶² Paul Mc. KEE. İlkokulda Okuma Öğretimi. s. 162.

dersin ikinci kısmında, görme çağrışımları yoluyla, harfler aynı adı taşıyan eşyalarla, o atasözünde kullanılan 6 sessiz harfin şekli öğretiliyor. atasözünde kullanılan 4 sesli harf dudakların müteakbil hareketleriyle birleştirilerek öğrencilere öğretiliyor."¹⁶³

Biz de "Erken uyu, erken uyan" fişi yerine "Erken kalkan yol alır" atasözümüzü alsak fena mı olur?

Cümle devrinde aşağıdaki işlem basamakları takip edilir:

1.Cümleye ilgi çekmek

Cümle öğretimin ilk basamağında önce o cümle hakkında ilgi yaratılır. Bunun için İlokullarda mihver ders olan Hayat Bilgisi üniteleri, deney ve gözlemlerden, oyun ve oyuncaklardan fayalanarak konuşma ve konuşurma yaptırılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi öğretmen çok dikkatli olmalı konuşma kusurlarını düzeltmeli, kendisi de konuşma kurallarına dikkat etmelidir. Küçük hikaye ve masallar anlatılarak, bazen de cümlenin ifade ettiği hareket ve oyunlar yapılarak, işlenecek cümleye doğru bir ilgi uyandırılmış olur.

2.Cümleye karşı ilgi ve istek uyandıktan sonra, öğretmen yüksek sesle bir kaç defa cümleyi büyük fişten okur. Cümlenin kelimelerini okurken yazılış şeklini de gösterir. Böylece çocuk, telaffuzla anlamı birleştirerek öğrenir. Aynı kelimeye başka bir cümlede rastladığı zaman kolaylıkla tanır.

3.Cümle, büyük fişten birkaç defa hep birlikte ve teker teker okunur. Tek tek okuma anında hataları olanlar hemen düzeltilir.

4.Cümle tahtaya yazılarak tekrar toptan ve tek tek okutma yaptırılır.

¹⁶³ W. GRAY, a.g.e., s. 103.

5.Küçük fişler öğrencilere dağıtılıp büyük fişe karşılaştırılır ve küçük fişlerden her öğrenciye okutulur. Sınıfca ve gruplar halinde de okuma yapılır.

6.Tane ve çöplerle yazılıp okunur.

7.Okuma faaliyetinin yanısıra yazma faaliyetine de yer verilir. Büyük ve küçük fişe baka baka havada ve sırada parmakla yazdırılır.

8.Küçük fişin harfleri üzerinde, öğrenciler parmaklarını gezdirerek yazdırılır.

9.Kum masası ve tahtada ezberle yazılır. Ezberle yazmada takılan öğrencilere büyük fişi gösterip yazmasına yardım edilir. Böylece cümle kalıbı, daha iyi algılanmış olur.

10.Sonra da defterlere yazdırılır.

Öğretilen cümlelerin unutulmaması için zaman zaman tekrar ettirilir. Yani cümle öğretiminin temeli bıkmadan usanmadan tekrara dayanmaktadır. Programda bu konuda şöyle bir uyarı yapılmıştır.

"Okumayı ve yazmayı öğretme işinde, alıştırmaların büyük bir rolü vardır. Ancak bir şeyin kuru kuruya tekrarlanması yararlı değildir. Tekrar dikkati ortadan kaldıracaktır. Öyleyse cümleleri öğrencilere amaçsız tekrarlamaktan sakınmalı, bunu onların dikkatini ve ilgisini çekecek yolda yapmayı sağlamalı, cümleler ilgi çekici fıkralar ve sözler içinde ve yerine göre oyun biçiminde tekrarlanmalıdır."¹⁶⁴

Görüldüğü gibi öğretmene büyük görev düşmektedir. Çok iyi yetiştirilmiş, kültür birikimi iyi, mesleğini seven, kabiliyetli öğretmenler öğrencinin ilgisini her zaman canlı tutarak başarıya ulaşabilir. "İyi yetişmiş bir öğretmen bir kibrit çöpü ile de dil öğretebilir."¹⁶⁵

¹⁶⁴ İlkokul Programı, s. 67.

¹⁶⁵ b k z. Cahit Kavcar. Türkçe Öğretimi. 1995

Programda belirtildiği gibi, ilk okuma ve yazma çalışmalarında Türk alfabesine giren bütün harflerin, metinlerde gereği kadar tekrarlanmasına özen gösterilmelidir.

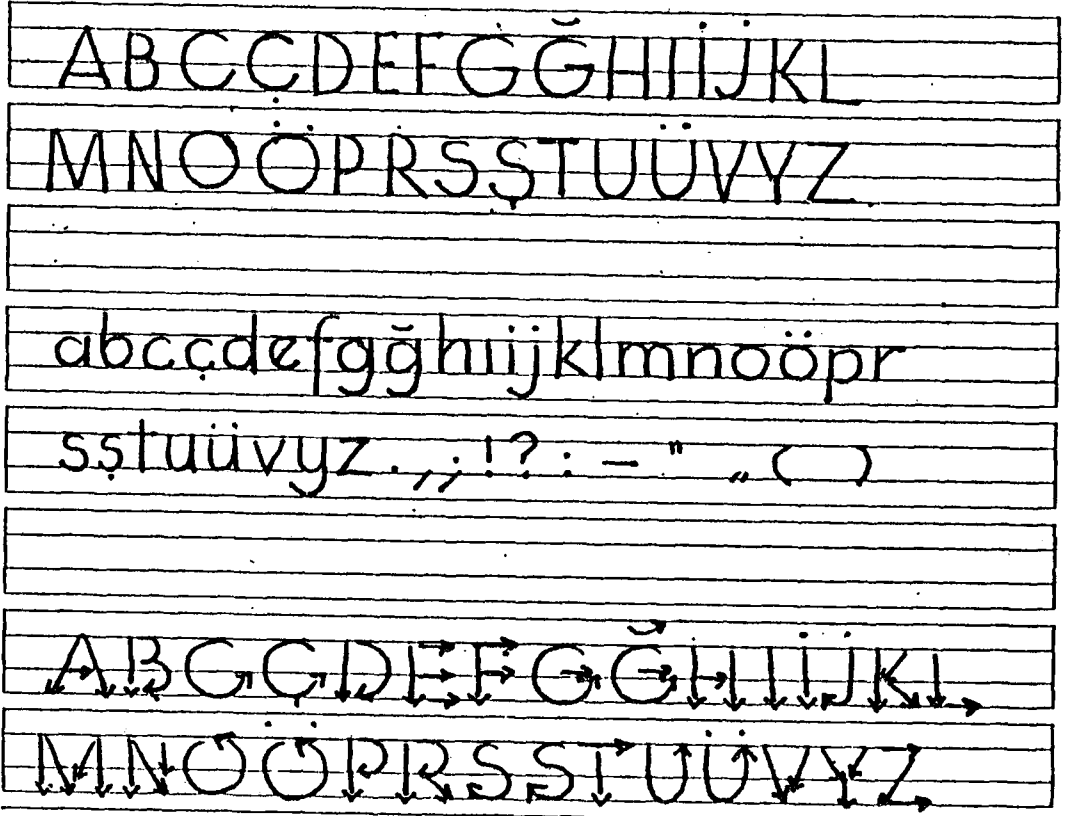
Okuma ve yazma etkinliği her zaman birlikte yürütülmeli; öğrencilere okunmasını öğrendikleri cümle ve kelimeler aynı zamanda yazdırılmalıdır.

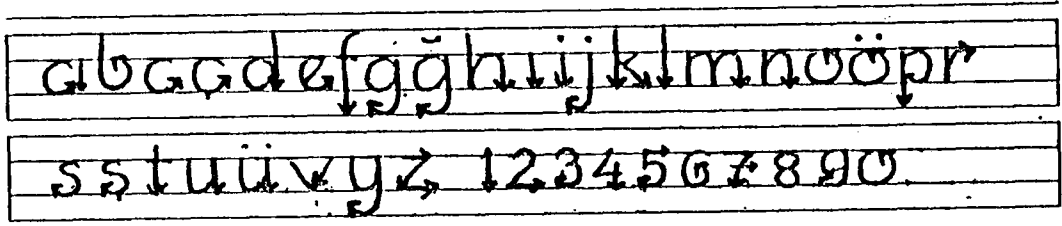
İlkokuma ve yazmaya başlarken programın çizdiği yazı esaslarına uygun olarak büyük ve küçük harfler birlikte öğretilmelidir. Harflerin biçimlerine ve yazılış yönlerine satırda kapladıkları yerlere büyük harflerin küçük harflerle ilişkilerine, oranlarına gerektikçe öğrencilerin dikkatleri çekilmelidir. Özellikle harflerin doğru ve örneklere uygun yazılması sağlanmalıdır. Program kitabında büyük ve küçük harfler şu şekilde gösterilmiştir.

Yazı Örnekleri ve Bu Örneklerle İlgili Açıklamalar

İlkokul Birinci Sınıfta Yazı Örneği

Temel Harfler, Rakam ve İşaretler

1. İlk okuma ve yazmada öğrencilere yukarıdaki harf örnekleri üzerinde yazı çalışmaları yaptırılacak, el yazısına geçiş yazısı olan bu yazıda özellikle harflerin yazılış, biçim ve yönleri üzerinde durulacak, doğru ve güzel yazılmaları sağlanacaktır.

2. El yazısını geliştirir düşüncesiyle 3,4,5. Sınıflarda yazı derslerinde yukardaki örnek üzerinde vakit kaybedilmeyecek, bitişik el yazısı üzerinde durulacaktır.¹⁶⁶

Kontrol de çok önemlidir. Öğretmen öğretmek istediği cümleyi yazdırdıktan sonra tek tek kontrol etmeli, harflerde görülen bozuklukları düzelterip aynı cümlenin

düzgün şeklinin yeniden yazılmasını sağlamalıdır. Gelişigüzel yazılmış yazılara göz yummamalı, öğrencilerin sınıfların düzeyine uygun bir hızla yazmaları için titizlik gösterilmeli, erken yazanları değil, doğru ve güzel yazanları değerli sayılmalıdır.

Tahtada yazdırılan yazılar da aynı biçimde yazım ve yazı bakımından öğrencileri kırmadan değerlendirilmelidir. Yazıları beğenilmeyen öğrencilere gerekirse ikinci aynı cümle daha özenli yazdırılmalı bunlar önceki yazılar ile karşılaştırılmalı böylece daha ilk sınıftan güzel yazının zevki öğrencilere tattırılmaya başlanmalıdır.

¹⁶⁶ İlkokul Programı, s .105.

Cümle öğretiminde dikkat edilecek bir nokta da öğretilecek cümlenin okunmasıdır. Cümlenin konuşur gibi okunmasına dikkat etmelidir. Çocuk konuşma dilinde bütün vurguları yapabildiği ve ses tonunu ayarlı bir şekilde söylediği halde, okumayı monoton bir sesle okur. Çocuğu daha ilk günden itibaren konuşur gibi okutmaya alıştırmalıdır.

Çocuğun, cümleyi okumak yerine konuşsaydı nasıl söylerse öyle okuması istenmelidir. Çocuğa yazarın kenisiyle konuştuğu zaman söyleyeceklerini, başka bir yolla, yazı ile anlattığını ve okumada önemli olan noktanın "bu sesi, birisi bana söylediği zaman nasıl gelirdi? diye düşündürmektedir. Öğrencileri : "bu cümleyi okumayıp da konuşsaydım nasıl söylerdim." diye düşünüp öyle okumaya alıştırmalıdır.

Böylece öğrenci konuşma dili ile yazı dili arasındaki yakın ilgiyi hisseder. Ve bilir ki konuşma dili kadar yazı dili de anlaşılabilir ve yazı dilinde sadece yazar okuyucu ile konuşmaktadır. Bu anlayış öğrencinin ileriki okuma dönemlerinde de etkili olacak, konuştuğu zamanki gibi, ses kontrolü ile okuma kabiliyetini kazanacak, kitaplarındaki manaları daha rahat ve açık olarak anlayacaktır.

Bir başka husus da çocukların kelime hazinesinin gelişmesine yardım edecek, hem de tekrardan kurtaracak olan cümlenin kalıbını bozmadan yeni kelimeler ekleme yöntemidir. Meselâ "Ali kapıyı aç" cümlesinde Ali yerine sınıftaki öğrencilerin isimleri söylenip yazılabilir. Veya kapı yerine uygun kelimeler yazılabilir. Böylece öğrencilerin kelime dağarcıkları zenginleşir.

Cümlelerde zamanla noktalama işaretlerinden nokta, virgül, soru işareti kullanılmalıdır. Önce öğrenilen cümlelerle yeniler sık sık karıştırmalı, önceki cümleler unutturulmamalıdır.

Cümle öğretimi devresini renkli hale getirmek, öğrencileri sürekli aynı tekrarlarla sıkılmamak için değişik eğitici oyun faaliyetlerine yer verilir. Bu oyun faaliyetleri oldukça değişik ve çeşitlidir biz birkaç tane örnek alacağız.

1.Sans oyunu : Öğretilmiş bulunan cümlelerin küçük fişleri bir torba içine konur. Bir öğrenci torbadan rasgele bir fişi çıkarır. Çıkan fişi okur ve tahtaya yazar. Aynı fiş sınıfca okunur. Havada yazıldıktan sonra defterlere yazılır. Aynı çalışma diğer öğrencilerle yapılır. Böylece öğrenci oyun oynarken hem cümleyi okur hem yazar, hatırlatma gerçekleşir. Oyunda kazanma olduğu için öğrencilerin dikkati açıktır ve öğrenme daha kolay olur.

2.İstedğini bul oyunu : Öğrencilerin küçük fişleri sıralarının üstüne konur. Öğretmen bir cümle söyler. Çocuklar bu cümleyi fişlerden bulurlar. Herkesin bulması tamamlanıktan sonra okutulur ve yazdırılır. Sonra başka cümleye geçilir.

3.Doğru okuma oyunu : Tahtaya iki öğrenci kaldırılır. Birisinin gözleri kapatılır, diğeri tahtaya istediği cümleleri yazar. Gözü kapalı öğrenci gözünü açar ve cümleyi okur. Doğru okursa sınıfca alkışlanır, diğer öğrencilerle devam edilir.

4.Duyan gelsin oyunu : Öğretmen öğrencilere birer fiş verir. Ve bir fiş cümlesini okur. Okuduğum fiş kimde ise tahtaya gelsin der. Fişi okunan öğrenci tahtaya gelir fişi yazar ve okur. Sırayla devam edilir.

5.Eksileni bul oyunu : Öğrenilen bir cümle topluca tahtaya yazılır ve okunur. Sonra öğrencilerden biri sınıftan dışarı çıkar. Tahtadaki cümlelerin bir kelimesi silinir. Geri sınıfa giren öğrencinin eksilen kelimeyi bulup yazması istenir ve böylece devam eder.

Bu oyunların hepsine de dersi çekici hale getirmek, oynatırken öğretmek, tekrarın sıkıcılığında kurtarmak için başvurulur. Yalnız bir şeyi tekrarlamakta fayda vardır ki hepsi öğretmenin gayretine, sabrına bilgisine bağlıdır.

Cümle öğretimi devri çocukların konuşmaları için de doğal ortamı sağlar. Dergi ve kitaplarda verilen cümlelerle ilgili resimler vardır. Öğretmen o resimlerle ilgili öğrencileri konuşturarak dört dil becerisini bir arada vermiş olur.

Cümle öğretiminin ne zamana kadar süreceği de sınıfın durumuna göre ayarlanır. Cümleden kelime basamağına geçmek için 30-50 cümle öğretilmiş olmalıdır. Veya en güzel ölçü öğrencilerin farklı fişlerdeki aynı kelimeleri farketmeye başlayıncaya kadar devam eder. Acele etmeden bütün öğrenciler cümleleri ezberlerinceye kadar sabırla beklemek gerekir.

3.Kelime Devresi :

Öğrenci öğrendiği cümlelerin içindeki benzer kelimelerin farkına varınca başlar. Bu süre kimine göre ders yılının ikinci ayı sonunda başlar. Kimine göre öğrenciler 30-40 cümle ezberleyince kelime tahlil devrine başlanır.

Cümle çözümlemesi işi olan kelime devresinde işe öğrencilerin çok iyi bildikleri okuyup ezbere yazdıkları ortak kelimelerini tanıdıkları az kelimeli cümlelerden başlanır.

Öğrencilere çok iyi bildikleri bir cümle okunur. Cümledeki çıkarılan sesler öğrencilere hissettirilir. Mesela "Ali ata bak." cümlesinde üç sesin yani kelimenin olduğu kavratılır. Ya da öğretmen tarafından kelimelere ayrılacak cümlelerin büyük fiş tahtaya asılır. Topluca ve birkaç öğrenci tarafından okunur. Sonra cümledeki

kelimelerin başka fişlerde geçip geçmediği araştırılır ve geçen fişler bulunarak benzer kelimeler alt alta gelecek şekilde dizilir.

Mesela şu cümleler alt alta yazılsın :

"Ömer mısır sever."

"Emel mısır sever."

"Ali mısır al."

Öğrenci hepsinde ortak olan kelimeyi görür. Ve cümleyi kelimeye bölme devrine geçilir. Bunun için her öğrencide, siyah ve renkli kalem, makas ve ikişer tane küçük fiş olmalıdır. (Birini kesecek biri elinde kalacaktır.)

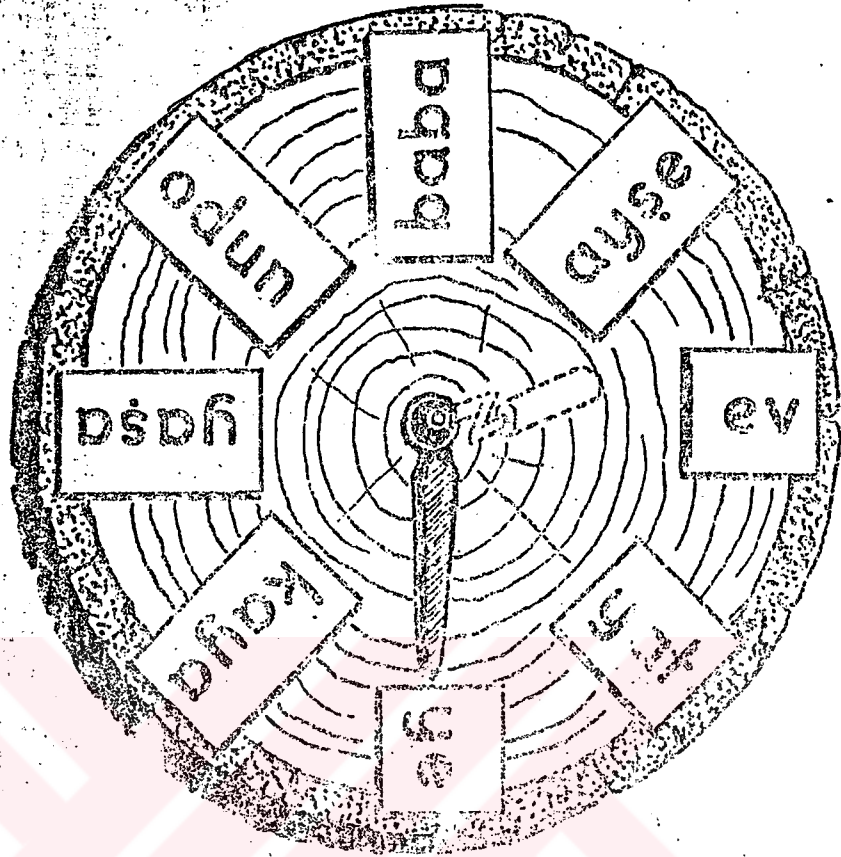
Öğretmen tahtaya yazdığı cümlenin kelimelerini yukarıdan aşağıya doğru birer çizgi ile ayırır. Astığı fişi de çizgiyle böler. Işık / ılık / süt / iç. Oya / okula / koş. Öğrenciler de ellerindeki küçük fişleri kelimelere böler. Öğretmen öğrencilerin doğru bölüp bölmediğini kontrol eder. Ve çizdiği yerlerden fişi keser. Öğrenciler de kendi fişlerini çizdikleri yerden keserler. Kesilen parçalar, ilk şekli gibi dizilir. Cümle tekrar yazdırılır. Kelimelerin yerleri değiştirilerek yazdırılır, okutturulur. Bunlar bir kaç defa tekrar ettirilir. Aynı çalışma diğer cümleler için de tekrarlanır kesilen kelimeler bir araya getirilerek yeni cümle grupları oluşturulur. Kelime devresinin en güç ve önemli tarafı burasıdır. Öğretmen hangi kelimeleri çözümlediğini çok iyi bilmeli ve hatta yazmalı ve öğreniyeye de yazdırmalıdır.

Kesilen kelimeler karıştırılarak içlerinden istenen kelimeler bulunup gösterilir, okunup, yazılır. Bu kelimeler dergi, kitap, gazete gibi yerlerde aranır ve altları çizilir. Elde edilen kelimeler eskileri ile birleştirilerek yeni cümle ve küçük okuma parçaları oluşturulur, okunur ve yazılır. Bu türlü çalışmalar, hem kelimeleri ayrı ayrı tanımaya

hem de öğrenciye birçok şeyler yazılabileceği duygusunu verir, bu duygu ise onu daha çok okumaya ve yazmaya özendirir. Renkli kalem kullanmak kelime devrinde oldukça etkili bir yoldur. Öğretmen tahtada kelimeleri farklı renklerle yazar. Resimde oldukça etkili bir araçtır. Mesela okumaya başlıyorum ders kitabında öğrenilen kelimeler renkli balonların içine yazılmış, öğrencilerin ilgisi çekilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmalar cümle devrinde olduğu gibi oyunlarla ilgi çekici hale getirilebilir. Bunlar oldukça çeşitlidir. Öğretmen gerektiği zaman bu oyunlara baş vurabilir, kendisi oyun düzenlemeye çalışır. Bu oyunlardan bazıları :

1.Kelime Piyangosu : Korton veya mukavvadan 40 cm çapında bir daire çizilir. Dairenin çembere yakın yerlerine kelimeler tutturulur. Merkeze çevrilebilen bir yelkovan takılır. Bu yelkovan hızla çevrilir. Hangi kelime üzerinde durmuşsa, çocuklardan okuma ve yazmaları istenir. Tekrarı yapılacak kelimeler bu tabloya raptiye ile tutturulur.

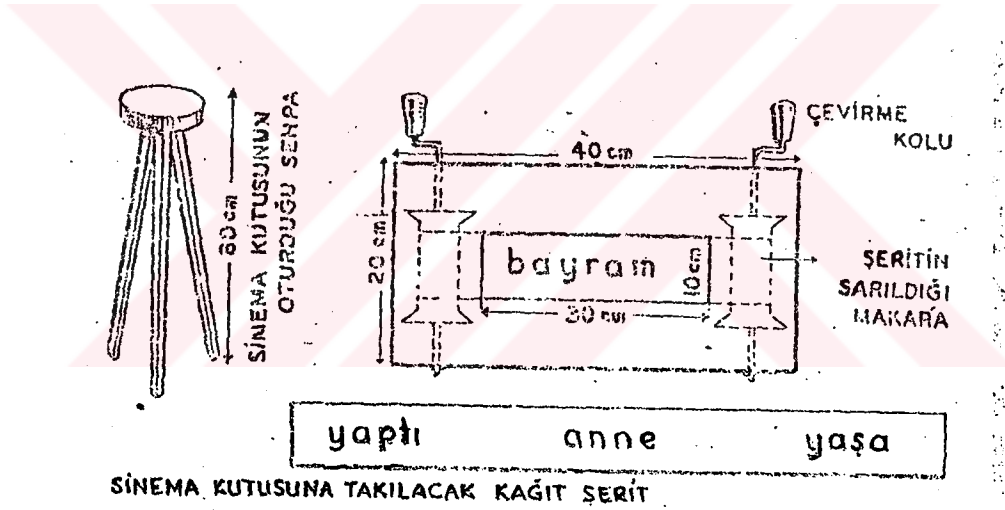
Kelime Piyangosu

2.Kelime tabloları : 50x25 boyutundaki kartonlar eni 3cm.lik kırmızı çizgilerle bölünür. Bölümlere öğretilen kelimeler yazılarak, kırmızı kalemle dikdörtgen içine alınır. Bu tablolar sınıftaki grup sayısınca yapılır. Ve ders süresince herkesin görebileceği yerlere asılır, ders sonunda toplanır.

Kelime tabloları

Kalem	Üzüm	ev
Ayşe	erken	Türküm
Okul	Atatürk	kitap

3.Sinema Kutusu : Bir kutunun bir yüzünden kelimelerin görülebileceği bir pencere açılır. Bu pencerenin alt ve üst yanına iki özel makara ve makaralarının birine de çevirme kolu takılır. Şerit halindeki kelimeler kolla çevrilmek suretiyle bu pencereden geçirilerek, öğrencilerin kelimeleri tanıyıp, okuyup yazmaları istenir. Bu araç çocuğa bilinçli bir dikkat kazandırır hem de kelimenin görsel kavramı da tam sağlanmış olur.

4.Duvar fırıldağı : Sınıf duvarının boş ve harekete engel olmayacak bir yerine, 5 cm uzunluğunda saatin akrep ve yelkovanı biçiminde tahtadan bir ibre yapılır. İbrenin ortası delinerek bir çivi geçirilir. İbrenin yarısı kırmızı yarısı maviye boyanır. Ve çivisi yarım makaranın deliğinden geçirerek, çocukların boylarının yetişebileceği yüksekliğe asılır. Kavratılması istenen kelimeler bu fırıldağa raptiye ile çakılır.

5.Renkliyi oku : Tahtaya cümlenin her kelimesi ayrı ayrı renkli tebeşirle yazılır. Bir öğrenci seçilir. Öğrenci o renkle yazılmış kelimeyi okur, havada parmakla, tahtada

ve defterlerde yazdırılır ve diğer öğrencilerle devam edilir. Böylece öğrencilerde renk kavramı da gelişir.

6.Numaralıyı oku : Cümle tahtaya yazılır. Her kelimenin altına numara verilir. Bir öğrenci kaldırılır. Numara söylenir. Söylenen numaralı kelimeyi öğrenci okur ve yazar. Diğer öğrencilerle aynı çalışma devam ettirilir. Böylece öğrencilerin rakamları öğrenmeleri pekiştirilir.

Kelime devri genellikle iki ay kadar devam eder. Bir yandan da cümle öğretimine devam edilir. Mesela, haftada 7 cümle kelimeler bölünürken yeni iki cümle öğretilir. Ve öğrenciler, kelime devresinde olduğu gibi, kelimeler içinde benzeyen heceleri tanıyınca kadar sürer.

Avrupa'da öğrencilere kelimeleri ayrı ayrı kesilmiş hikâyenin bulunmuş zarf verilir. Öğretmen kelimeleri söyler, öğrenciler kesik kelimeleri bulup yanyana korlar. Böylece çocuk kelimeleri görerek bir kere daha hatırlar. Ertesi gün metin üzerinde bir daha durulur. Böylece kelimeler tamamen hafızaya yerleşir, ve dizilen kelimeler yapıştırılır. Çocukların ilk okuma kitabı böylece oluşur. Fırsat düştükçe resimlerle süslerler. Senenin sonuna kadar böylece devam eder. Çocukların yaratıcılığı sağlanır. Kendi yaptıkları ilk okuma kitaplarını korurlar ve okumaya istekleri artar.¹⁶⁷

Üzülerek görüyoruz ki ülkemizde böyle yaratıcı faaliyetler yoktur. Öğretmenler hep hazır malzemeyi kullanmaktadır. Hazır malzeme de kontrolden uzak, kar amaçlı çalışmakta, öğrencilere okuma zevki verememektedir. Mesela ülkemizde kullanılan bakanlığın bastığı Okumaya Başlıyorum Ders Kitabının (1996 İst.) 106.sayfasındaki şu parça hangi öğrencide ne kadar okuma isteği uyandırır...

¹⁶⁷ D. DOTRENS. e. MARGAİRAZ. a.g.e.. s. 18.

"Hasan hasta oldu.

Vah! Vah! Vah!

Hasan

Ah! Ah!

Hasan çok koştu, terledi.

Su içti, hasta oldu.

Vah! Vah!

İlaç içti. İyi oldu.

Oh! Oh!

Ne güzel."

Kitap konusunda bu konu tekrar ele alınacaktır.

4.Hece Devresi (Kelime Çözümlemesi) :

Öğrenciler değişik kelimelerdeki benzer heceleri fark edince başlanmalıdır.

Diğer öğretim basamaklarında olduğu gibi bu zamanı en iyi ayarlıyacak olan sınıfın öğretmenidir. Gerçi bu zaman çok tartışılmıştır. Kimilerine göre kelime çözümlemesine daha başlangıçtan itibaren başlamak gerektir. Kimi uzmanlara göre de öğrencileri psikolojik alanda hazırlamadan, kelime çözümlemesine başlamamak gerekir. Ülkemizde bu süre okulların açılmasından 3-5 ay sonra başlamaktadır.

Heceyi öğretmeye öğrencilerin çok iyi öğrenikleri kelimelerden başlanmalıdır. Kelimesi iyi kavratılmayan heceler öğretilemez. Ortak hecelerini tanıdıkları az heceli ve başında veya sonunda aynı heceler bulunan (baba-bana, masa-kasa) gibi kelimelerden sonra benzer hecesi bulunmayan kelimelerin çözümlenmesine geçilir.

Bu çalışmalarda tek sesliden oluşan ve kelimenin başında yer verilmiş bulunan hecelerle çalışma sayesinde, hem tek sestten oluşan bir hece hem de ses öğretilmiş olur. Ali, ipi, oku, uyu gibi.

Hece kavramını yerleştirmek için ağzının bir kelimedede kaç defa açılıp kapandığı, yahut kaç defa ses çıkarttığı öğrenciye hissettirilir. Bunun için ritimden faydalanılır. Mesela okul kelimesinde ağzın kaç defa ses çıkarttığı sayılıp elle tempo tutulur. Veya parmakla sayılır.

Hece devrinde de aynen kelime devrindeki öğretim basamakları uygulanır. Yine aynı malzeme renkli ve kuşun kalem, makas ve daha önce kesilen kelime zarfi.

Hecelere ayrılacak kelimenin büyük fişi tahtaya asılıp, topluca okunur, öğrenciler kelime zarflarından aynı kelimeyi bulup okur. Kelimenin kaç ağız hareketi ile söylendiğine dikkat çekilerek öğretmen ve öğrenciler tarafından birkaç defa okunur. Ağzın birinci ve ikinci hareketinden çıkan parçalar (heceler) gösterilip yukarıdan aşağıya doğru çizgiyle ayrılır. (ba/ba veya ba/na) Ayrılan heceler renkli tebeşirle, öğretmen tarafından tahtaya öğrenciler tarafından da renkli kalemle defterlerine yazılır. Öğretmen bu arada öğrencilerin defterlerini kontrol etmeli hataları anında düzeltilmelidir.

Hecelere bölünen kelimenin bulunduğu büyük fişteki kelimeler de aynı yolla bölünür. Yalnız bütün bu çalışmalar çocukları sıkmayacak şekilde yapılmalı, hepsi bir derse yığılmamalıdır.

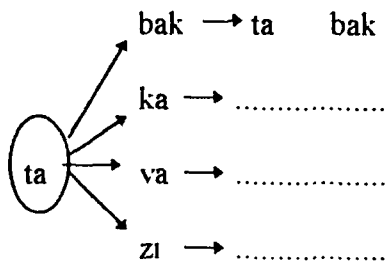
Elde edilen hecelerden yeni kelimeler oluşturma bu devrenin en önemli faaliyetidir. Burda öğretmen çok dikkatli olmalı hangi kelimelerin oluşacağını iyi bilmeli öğrenciyi ona doğru yönlendirmelidir. Yeni oluşturulan kelimelerin anlamlı

olmasına itina etmek gerekir. Bu kelimelerden cümleler kurulur. Ayrıca aşamalı olarak isminin hal ekleri, çekimleri ve çoğul eki de hissettirilir.

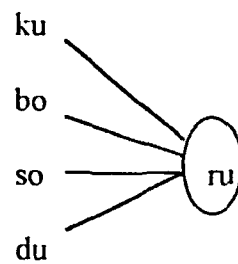
Bu devrede heceleri kesip ayırmak, renkli kalemle yazmak, altlarını çizmek ve heceleri kavratmak için düzenlenen çeşitli oyunlar dersi zevkli hale getirir. Kitap ve dergilerde de resim ve renklerle hece kavratılmaya çalışılmaktadır. Hece kitapları, hece tabloları hazır olarak öğrencilere sunulmaktadır. Mesela bir hece kitabında şöyle bir renkli tablo ile öğrencilere hece kavratılmak istenmektedir.

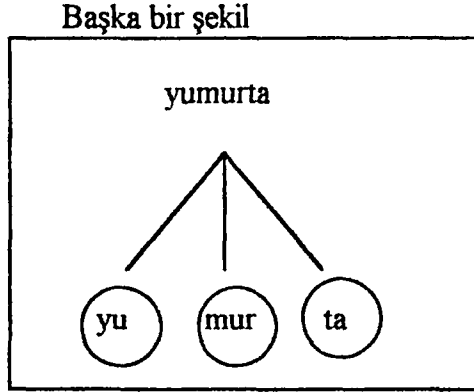
A	E	I	İ
A	li	be	şık
	na	sin	şın
	ta	lek	lık
	rı	la	şın
			pek
			laç
			ri
			le

veya

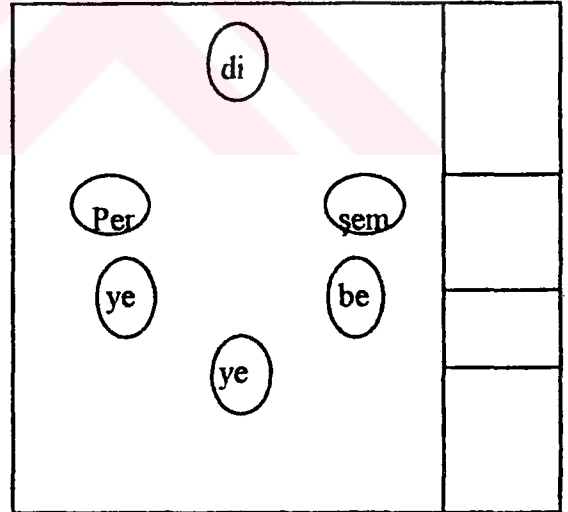
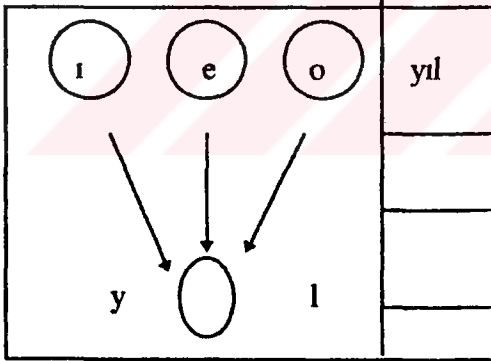
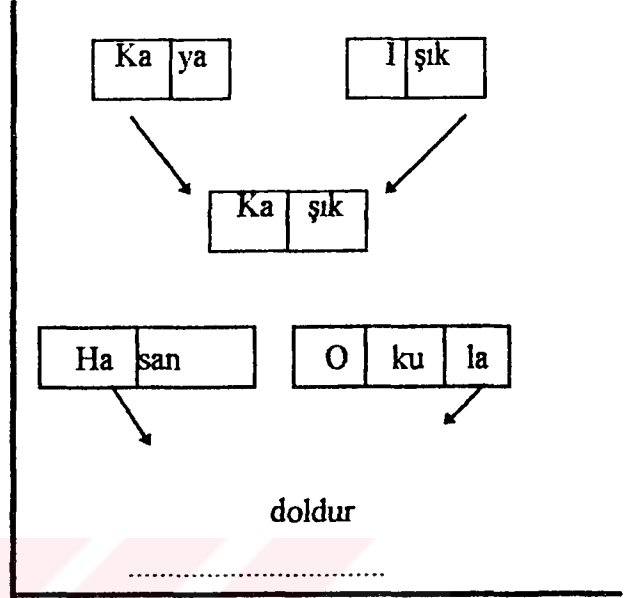

ya da

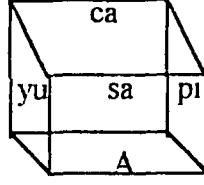
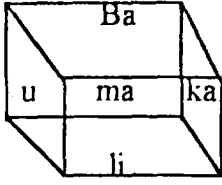

benzer hecelerden oluşan hece şekilleri

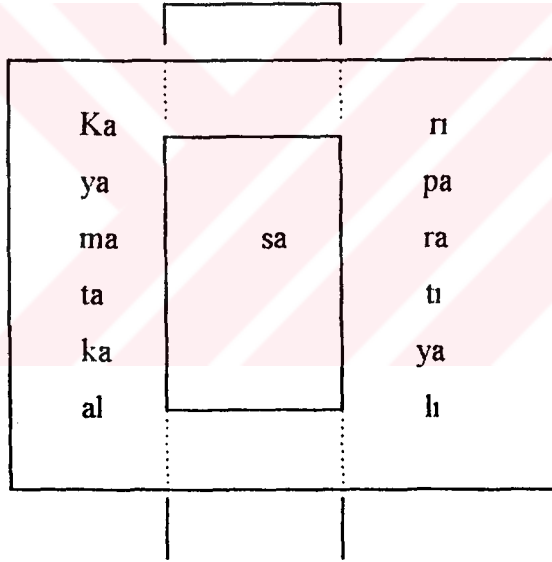

Cümle ve kelime devrinde olduğu gibi hece devrinde de değişik araçlardan faydalanıp hece çalışmaları zevkli hale getirilir. Bunlardan bir kaç örnek.

1.Harf ve Hece Küpleri : Yüzeyleri üzerine heceler yazılmış küplerdir. Bunlar birleştirilerek yeni kelimeler yapılır.

2.Hece levhası : Sınıfa asmak, öğrencilerin her an görmelerini sağlamak, dikkatlerini çekmek için uygun büyüklükte düz yüzeylere heceler yazılır. Bunların birleşmesiyle değişik kelimeler oluşturulabilir.

Hece levhası

5.Harf Devresi (Hece çözümlemesi) :

Kelime ve hece devrinde olduğu gibi öğrencilere öğrendikleri hecelerde geçen benzer harfleri tanıma çalışmaları yaptırılır. Çoğu zaman da hece tanıma ile iç içe yürütülür. Çünkü hece devresinde hece olarak değerlendirilen sesli harflerden oluşan heceler, hem bir hece, hem de bir harftir. Bu yüzden öğretilecek ilk harfler seslidir. Çünkü daha önce öğrenilmiş hazır bilginin değerlendirilmesi sağlanır hem de

seslendirilmesi kolaydır. Ayrıca sessiz harflerin öğrenilmesini de sağlayacağı için hece çözümlenmesine sesli harflerden başlanmalıdır.

Sessiz harflerin tanıtılmasında bir sıra takip etmemekle beraber "s,ş,z,r" gibi sürekli sessizlerden başlamak sonra süreksiz sessizlere (b,c,d,g, gibi) geçmek daha uygundur. Çünkü sürekli sessizleri hecenin sonuna alıp seslerini hissettirmek mümkündür. Önünde sesli harf bulunan sessiz harfi okuken, biraz uzatarak (ebbb), yalnız sessiz harfi ise (b) diye okumaya dikkat edilir. Bir taraftan da "be, bi, bı, bü, bö, bo, ba" gibi hecelerin fişlerden bulunup kesilmesi ve renkli olarak yazılması sağlanır. Burada önemle üzerinde durulması gereken konu harfin sesini ve yazılış şeklini çok iyi öğretmektir.

Öğrenci bir elemanın ses ve yazılış şeklini birleştirmelidir. Yazılış şeklini görünce, sesi düşünmeye, sesi duyunca yazılış şeklini düşünmeye sevk edilmelidir. Bu çalışma yeterince yapılmalı öğrenciler, harfler ve sesler arasındaki farkı ayırt etmelidir. Okumaya başlamadan önce öğrenciler kelimelerin telâffuzları arasındaki farkı kolayca ayırabilecek kulak olgunluğuna ulaşmalı, at ile ad, ova ile oba vb. ayırt etmelidir. Bugün pekçok ilkokul öğrencisi sesle şekli birleştiremediği için benzer sesler veren "b,p - g,ğ - f,r - d,t - k,g - j-ş" gibi harfleri karıştırmakta, bu yüzden okuma ve yazmada başarısızlığa uğranmaktadır. Bunun diğer bir sebebi de uzun süre önce cümleleri sonra kelimeyi, sonra da heceyi görüp, hiç bir zihni faaliyetde bulunmadan sadece ezberleyen, gözün görmesini esas alan cümle metodunun tabii bir sonucudur. Ezberlemeye alışan çocuk, aynı tekrardan bıkan öğretmen, ses eğitimi üzerinde yeterince durmamakta çocuğun bir an önce okumaya geçmesini istemektedir. Çocuk da bıkmıştır. O da biran önce okuyup kırmızı kurdaleyle ödüllendirilmek

istemektedir.¹⁶⁸ Bunun için öğretmen çok dikkatli olmalı bu harflerin seslerini öğrenciye iyice kavratmalı, kendisi seslendirirken öğrenci ağız hareketini görmeli ve sesini iyice duyabilmelidir. Öğrencinin hatalı telaffuzu da anında düzeltilmelidir.

Daha önce de söylediğimiz gibi sürekli sessizlerin öğretilmesi daha kolaydır. Bu seslerde tabiat taklitleri büyük ölçüde işe yarar. Mesela Z harfini kavratmada bir arının vızlaması vızzz, V harfini kavratmada ördeğin ötüşü vak, vak, vak kelebeğin uçuşu pırr, pırr gibi çalışmalar hem öğrencilerin ilgisini çeker hem de sessiz harf açık olarak hissettirilir.

Hece çözümlemesinde, baştan beri öğretilen bütün kelimelerin, hecelerinin harflere kadar bölünmesine lüzum yoktur. Bunlardan saece 8 sesli ve 21 sessiz harfin tanınmasına yetecek kadar (30-40) kelime ve hece seçerek harflere ayırmak yeter. Zaten harf devresine gelmeden bir çok öğrenci okuma yazma mekanizmasını kavrarlar. Böyle öğrenciler gruplandırılıp ellerine okuma kitapları verilmeye başlanır. Bu öğrencilerin harf basmaklarında uğraştırılmasına gerek yoktur.

Bu dönemde gerek hece, gerekse harf tanıtmaya çalışmaları kupkuru kelime inceleme haline sokulmamalıdır; öğrenciler daima, cümle ve kelimelerin onlarda ilgi uyandırmış olan anlamından hareket etmeli ve onun içinde kalmalıdır.¹⁶⁹

Harf devresi ile tamamlanan çözümleme sistemi bu noktadan sonra tersine çevrilerek yavaş yavaş cümle kurmaya doğru gidilirse okuma yazma olayı öğrencinin kafasında sırt olmaktan çıkarak berraklaşmaya başlar.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Nazik ERİK, Türkiye'de Anadil Öğretimi, İzmir, 191, s. 16.

¹⁶⁹ Beşir GÖĞÜŞ, Türkçe Öğretim Kılavuzu, İstanbul, 1968, s. 14.

¹⁷⁰ Mustafa CEMİLOĞLU, Bursa, 1995, s. 62.

Bu devrede çocuklar, sokaklardaki duvar ilanlarını levhaları okumak için büyük ister duyarlar. Onlara küçük kitaplar vererek, kelimelerin hecelerini bulup altlarını çizmeleri istenir. Ve değişik oyunlarla hecelere bölme işi kolaylaştırılır.

6.Pekiştirme Çalışmaları (Metin Çalışmaları, Okumaya Geçiş) :

Cümleden harfe kadar süren cümle, kelime ve hece çözümlemesi tamamlandıktan sonra ilk okuma-yazma işlemi tamamlanmış yani okuma-yazma öğrenci için bir bilmece olmaktan çıkmıştır. Ancak çalışmalar aynen devam eder. Bu dönemde çocuklardan dört dörtlük bir okuma yazma beklemek yanlıştır. Çünkü okuma-yazma öğrenmek çocuk için ikinci bir dili fethetmek demektir.

Okuma-yazma mekanizmasını kavrayan öğrencilerin ellerine kısa ve kolay metinler verilir. Bu metinleri hecelemeden, parmakla takip etmeden, noktalama işaretlerine dikkat ederek, uygun bir ses tonuyla konuşur gibi gittikçe hızlarını artırarak okumaları sağlanır. Hemen hatırlatalım ki hızlı okumak tek amaç olmamalı, anlıyarak okuma hızı artırmalıdır. Okullarımızda hızlı okumayı sağlamak için sık sık okuma yarışmaları düzenlenmekte, öğrenci hızlı okumak için kelimelerin son hecelerini yutmaktadır. Bu alışkanlık haline dönünce de okumadan beklenen anlama gerçekleşmemektedir. Hızlı okuma yarışmaları düzenlerken buna dikkat etmeli veya çocukları böyle bir yarış yerine doğru ve anlıyarak okuma yarışına yönleltmelidir.

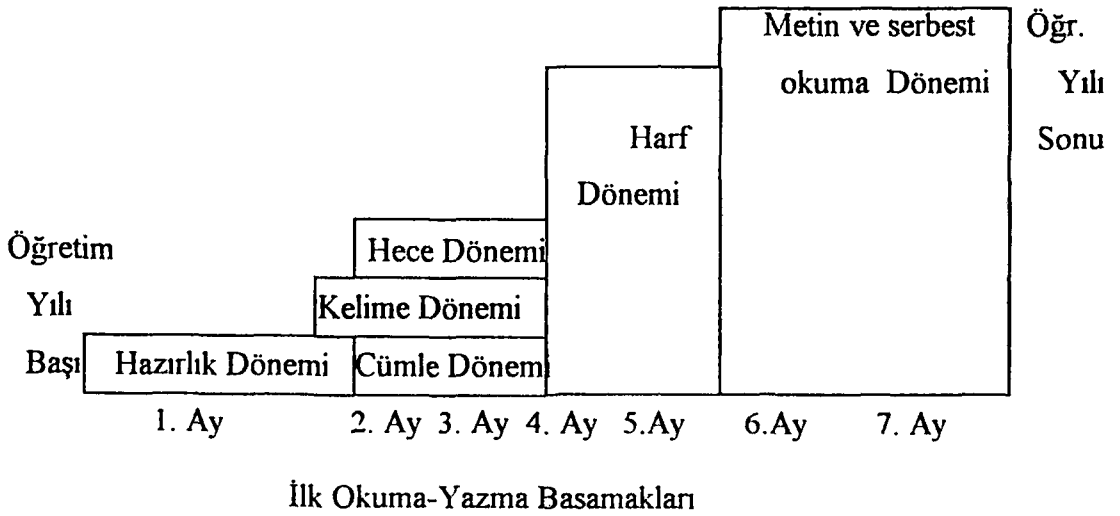
Bütün sınıftan aynı anda okuması ve aynı düzeyde olması beklenemeyeceği için, beklenen olgunluğa ulaşmayan öğrencilerle çözümleme çalışmalarına devam edilir.

Okuma-yazma mekanizmasını kavrayan öğrenciler için de yazılışı uzun, okunması güç kelimeler ve heceler üzerinde çözümleme çalışmaları yapılmalı öğrencilerin karşılaştığı okuma-yazma güçlükleri ortadan kaldırılmalıdır. Özellikle

yabancı dilden dilimize giren tren, spor vb. kelimelerde çocuklar haklı olarak tiren, sıpor yazmaktadır. Ayrıca geçdim/geçtim, kopdı//koptu, kitab/kitap, derd/dert gibi yanlışlıklar düzeltilmeli, çocuğun kafasında soru işareti oluşturulmamalıdır.

Yavaş yavaş okuma yazma faaliyetleri ayrılmaya kendi özel amaçlarını gerçekleştirmeye başlanabilir. Öğrenciler ilk okuma-yazma döneminde esasını kavradıkları mekanizmayı, bundan sonraki çalışmalarla kökleştirip, pratikleştirirler. Fakat öğrenci okuma-yazmayı öğrendi deyip bırakmamalı, onlarda okuma isteği ve sevgisi uyandırılmalıdır. Bunun için okulda çocukların ilgilerini çekecek resimli ve seviyelerine uygun kitaplar bulundurulmalı sık sık okuma çalışması yapılmalıdır. Çünkü çocuğun daha sonraki başarısı büyük ölçüde bu ilk yıla okuma-yazma öğrenimine bağlıdır. Öğretmen öğrencilerin başarılarını gözleyip geliştirirse öğrenci konuya karşı olumlu ve iyimser bakarak ilerki hayatında da aynı tavrı sergileyecektir.

Bu ilk okuma yazma aşamalarını şu şeklide çizelge ile göstermek mümkündür.¹⁷¹

¹⁷¹ Bu şema, Prof. Dr. Cahit KAVCAR, Dr. Ferhan Oğuzkan, Yrd. Doç. Dr. Sedat SEVER'in birlikte yazdıkları Türkçe Öğretimi kitabından alınmıştır; Ank., 1995. s. 36.

Bu aşamalardan sonra öğrencilerden dört dil becerisiyle ilgili olarak şu becerileri kazanmaları beklenir :

Dinleme ve izleme tekniği bakımından:

1. Sıra ve iskelede uygun bir şekilde oturabilmek;
2. Televizyon ekranına ve film perdesine uygun uzaklıkta oturabilmek;
3. Öğretmenin konuşmasını dinleyebilmek, izleyebilmek;
4. Annesinin, babasının, öğretmeninin ya da bir arkadaşının başkasıyla yaptığı konuşmayı dinleyip, izleyebilmek;
5. Sınıfta ve kümede konuşmacıları, sözlerini kesmeden dinleyebilmek;
6. 3-5 dakikalık bir masalı dinleyebilmek (Anlatanı, kitaptan okuyanı, teyp, pikap vb. araçları)
7. Okunan, düzeye uygun bir yazıyı dinleyebilmek, izleyebilmek;
8. 3-5 dakikalık bir filmi izleyebilmek;
9. Radyo, teyp, pikap vb. araçları başkalarını rahatsız etmeden dinleyebilmek;

Okuma tekniği bakımından :

1. Parmakla ya da kalemle izlemeden, vücut ve başı sallamadan okuyabilmek;
2. Kitabı aşağı ve vücudun duruşuna göre, sol elle uygun bir durumda tutabilmek ve sağ elle kitabın sayfalarını kolayca çevirebilmek; (sol elini kullananlar zorlanmamalıdır.)
3. Kitapla göz arasındaki uzaklığı göz sağlığına uygun olarak ayarlayabilmek;
4. Kitaplarını temiz tutmak, yırtmamak, büküp katlamamak, yazı ile işaretlerle kirtletmeden kullanabilmek;

5.Düzeylelerine uygun okuma parçalarını doğal bir sesle ve doğru okuyabilmek;

6.Sözcükleri doğru söyleyebilmek;

Anlama tekniği bakımından:

1.Resimleri, metnin ilgili bölümleriyle yorumlayabilmek;

2.Dinlediği, görüp izlediği ya da okuduğu, düzeye uygun (3-5 dakikalık) bir masaldaki, öykü vb.ndeki kahramanların kimler olduğunu belirtebilmek;

Sözlü olarak;

1.Kendi adını, soyadını, okulunu, sınıfını, numarasını söyleyebilmek;

2.Öğretmenin aile bireylerinin adlarını soyadlarını söyleyebilmek;

3.Evinin adresini söyleyebilmek;

4.4-5 kelimelik basit bir soruya cevap verebilmek;

5.Kısa bir masalı, bir öyküyü anlatabilmek;

6.Görülen ya da yaşanan bir olayı anlatabilmek;

7.Düzeyle uygun bir resim üzerinde konuşabilmek;

8.Sınıfta işitilebilecek ve anlaşılabilir biçimde konuşabilmek;

Yazılı olarak;

1.Kendi adını, soyadını, okulunu, sınıfını, numarasını yazabilmek;

2.Öğretmenin, aile bireylerinin adlarını, soyadlarını yazabilmek;

3.Görülen ya da yaşanan bir olayı 3-5 cümle ile sınıfça yazabilmek;

4.Bir resimde görülenleri 3-5 cümle ile sınıfça yazabilmek;

5.Bu sınıfın kullanması gereken yazım kurallarını uygulayabilmek ve noktalama işaretlerini kullanabilmek;

Dilbilgisi bakımından :

1.Kullandığı ve özellikle Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisinde geçen kelimeleri düzgün söyleyebilmek, doğru yazabilmek;

2.Kelime dağarcığını zenginleştirmek, insan, hayvan, çiçek ve meyve adlarını yakın akrabalık terimleri (anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, abla, ağabey, dede, nine, amca, dayı, teyze, hala) öğrenebilmek; doğru olarak kullanabilmek;

3.Özel adların ilk harfini büyük harfle yazabilmek, sırası geldikçe ekleri, kesme işareti ile ayırabilmek (kesme işaretinin addı öğretilmeyeek)

4.Cümlelerin ilk harfini büyük harfle yazabilmek;

5.Cümlelerin sonuna nokta ya da soru işareti koyabilmek;

6.Varlıkların tekil ve çoğul oluşunu kavrayabilmek; hangi biçimde tekil, hangi biçimde çoğul olduğunu anlayabilmek; adları yerine göre tekil ve çoğul olarak kullanabilmek;

7.Varlıkların özelliklerini, niteliklerini (uzunluk, kısalık, renk vb.) sayılarını bildiren kelimeleri kullanabilmek;

8.Varlıkların yaptıkları iş ve eylemleri bildiren kelimeleri bulabilmek;

9.Ses ve heceleri çıkarabilmek;

b. Türkiye’de Türkçe Öğretiminde kullanılan Metodoloji

Pek çok metotçu yüzyıllardan beri, öğretmen ve çocuk için büyük bir sıkıntı olan ilk okuma-yazma öğretimini kolaylaştırmak maksadıyla çeşitli yollar aramışlar, birçok vasıtalara başvurmuşlardır. Ve ilkokulun hiçbir dersi, metotçuları bunun kadar işgal etmemiştir. Özellikle 18.y.y.dan sonra ideal metot bulmak yolunda büyük gayret harcanmaktadır. Böyle bir metot bulunmuş mudur? Bu soruya olumlu cevap vermek

güç olmakla beraber, buna yaklaşıldığını söylemek mümkündür.¹⁷² Ancak hemen belirtelim ki metot tek başına mükemmel değildir. Mükemmel olsa bile öğretmen, öğrenci ve kullanılan diğer araçlar, metodu iyi ve kötü yönde etkileyebilir. Zaten metot ilkokuma ve yazmada bir araçtır. Ve en iyi metot, en çabuk ve en sağlam sonuçları verendir.

Bugün birçok metot kullanılmaktadır. Bunları 3 grupta incelemek mümkündür :

1.Sentetik

2.Analitik

3.Analitik-Sentetik

1. Sentetik Metotlar :

Bu metot için ülkemizde, Fonetik, Savtı, Alfabetik, Harf, Hece ve son zamanlarda da Bireşim metodu tabirleri kullanılmıştır. Sentetik metotda çocuğa, önce dilin unsurları, harfler veya sesler, bazen de hece öğretilir. Sonra öğrenciye nasıl birleştirileceği gösterilir. Alıştırımların yardımıyla yazı ve okuma tekniği, kelimelerin, cümlelerin ve yeni metinlerin okunması öğretilir. Bu metodun dayanağı mantıktır. Sentetik metodları şu alt başlıklarda incelemek mümkündür.

a) Harf metodu : Bu metoda Alfabe metodu da denir. Öğrenciye önce alfabe sırasına göre, büyük ve küçük harflerin adları öğretilir, sonra da (ab,ib, ob, vb) iki harfli sonra üç,dört ve beş harfli birleşikleri heceleyip, telaffuz etmesi öğretilir. Harf birleştirmeleri sırasında bazı birleştirmelerin hiçbir manası olmazken bazıları da hece veya kelime meydana getirir. Birleştirilen hece veya kelimeler, cümlecik veya kısa cümleler teşkil etmek için bir araya getirilir, her öğrenim devresi için pekçok

¹⁷² Fuat BAYMUR, a.g.e., s. 12.

alıştırmalar yapmak gerektirir. Öğrenci birçok araştırmadan sonra ancak gerçek okumaya başlar, başlangıçta metni anlamadan ziyade kelimeyi tanımaya zorlanır. Suratlı bir okuma hemen gerçekleşmez.

Senelerce, Sıbyan (mahalle mektebi) ve İptidaî Mekteplerimizde bu metot uygulanmıştır. Hz. Ali'nin düzenlediği söylenen Elifba Cüzü adı verilen kitapta birinci sayfada "Euzü" ve "Rabbiyesir" den sonra Arap alfabesine ait 29 harf sıralanmıştır. İkinci sayfada ise Besmele ile "üstün, esre" gibi 29 harf arasında yer almayıp, özel işaretlerle gösterilen ve "harekeî resmiye" adını alan sesliler ve diğer işaretler bulunurdu. Bundan sonra üstün, esre ve ötre işaretleriyle bütün harfler gelirdi. Sonra, "iki üstün, iki esre ve iki ötre" denilen ve her harfe "en, in, ün" seslerini ilaveye yarıyan işaretlerle birlikte sıralanmıştır. Bundan sonra eliften başlayarak harflerin ikişer ikişer ilk üç hareke yardımıyla birbirlerine nasıl çatılacakları gösterilmiştir. Her sayfanın başında ve sonunda, harflerin nasıl okunacaklarına da yer verilmiştir. Okumağa ait alıştırmalar bittikten sonra "Ebced", "Hevvez" ve Kur'an surelerini okumaya geçilirdi. Bu çalışmalar hep birlikte yüksek sesle ezberleyerek yapılırdı. Bazı hocalar harflerin şekillerini bazı hayvanlara benzeterек öğretmeye çalışırdı. Meselâ :

Elif, metreğ gibi,

Be, tekne gibi,

Te, ona benzer,

Se, ona benzer

Rı, çengel gibi,

Ze, ona benzer,

Sin, üç dişli .

*Şın, ona benzer.*¹⁷³

Birkaç yıl Sıbyan mektebine gittiği halde okumayı öğrenemeyen öğrenciler vardı. Bunlardan biri Türkiye Maarif Tarihi adlı 5 ciltlik eserin yazarı Osman Ergin'dir. Eserin birinci cildinde, Sıbyan Mektebindeki öğrenciliğini anlatır. Yazar on yaşına kadar iki sene bu tarzda okuduğu halde harflerini tanıyamamıştır.¹⁷⁴

Yazar, aynı eserin 2.cildinde Vasiyyet name-i Sıbyan isimli eserin yazarı Mustafa adında birinin kitabından aktarma yaparak, bu zatın "17 sene sonra eski bir tabir ile harfi sökebildiğini yani, okuyabildiğini" anlatır. Ve devamla; "Ben bunda mubalâğa görmüyorum. Çünkü kendim de on yaşına kadar iki sene bu tarzda okuduğum halde harflerini tanıyamamış olduğumu bu kitabın birinci cildinde 84.üncü sayfadaki hasiye (dibnot, alıntı) de anlatmıştım.¹⁷⁵

Görüldüğü gibi Sıbyan Mekteplerinde öğretilen Türkçe okuma-yazma değil, Kur'an-ı Kerimdir. Ve bu da okuma ve yazmaya değil ezbere dayanan bir yöntemle yapılmaktadır. Gerçi yüzden okuma olsa bile bu da Türkçe olmadığı için bir önemi yoktur. Sıbyan Mekteplerinin eğitimi uzun yıllar yanlış değerlendirilmiş, eski yazı ile okuma-yazma çok zor o yüzden öğrenciler okuyup yazamıyorlar diye şikayet edilmiştir. Enderun Mekteplerinde gayri müslim tebaya aynı alfabeyle okuma-yazma öğretilmiş hiç bir probleminden de bahsedilmemiştir. Türkçe öğretimi Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme döneminde Askeri okulların Rüştîye'nin açılmasıyla sistemli olarak gerçekleşmiştir. Kimse de Rüştîye'de okuma-yazma öğretileniyor diye belirtmemiştir. Bu metoda yapılan eleştiriyi şöyle özetlemek mümkündür.

¹⁷³ Fuat BAYMUR, a.g.e., s. 26-27.

¹⁷⁴ Osman ERGİN, a.g.e., s. 84.

¹⁷⁵ A.g.e., s. 462.

Öğrenciler öğretimleri, yetişkinler de hayatları boyunca hep ilkokulda öğrendikleri şekilde, yani kelimeleri, teker teker, harf harf, hece hece okurlar. Dudak kıpırdatarak içimizden sesli okuyarak okuduklarımızı anlamış olsak bile geri dönüşlerle sık sık tekrarlar yaparak çok yavaş okur hale geliriz. Anlayışımız da bu yanlış teknikler yüzünden ağırlaşmış ve azaltılmıştır. Beynimiz de yavaş düşünür hale gelmiştir.¹⁷⁶

Günümüzde bu metodu uygulayan ülkeler vardır. Harflerin adını öğrenmekle kelimelerin doğru telaffuz edilemeyeceği konusunda okumanın ilk derslerinin çocuğun ilgisini çekmemesinde itirazlar yapılmaktadır.

2.Fonetik Metot : Bir kelimeyi telaffuz etmek için harflerin adını değil, sesini de tanımak esasına dayanır. Sesler bir kere tanındı mı öğrenci onlarla hece, kelime ve cümleler kurabilir. Bu metot her harfin muayyen bir sese dayandığı dillerde en olumlu neticeleri vermektedir.

Öğretilmeye önce genel olarak sesli harflerden başlanır. Önceden tesbit edilmiş bir sıraya göre, seslilerden sonra, sessiz harflere geçilir. Çünkü her sessiz bir sesli ile telaffuz edilir. Bu metodun başlıca faydalarından biri, ses işaretleri vasıtasıyla kelimeyi tanımayı öğretmesidir. Bir kelimenin harflerini telaffuz etmeyi ve doğru dürüst birleştirmeyi bilen bir öğrenci aynı yolla, o kelimeyi de okuyabilmektedir. Bu metot mantıkî, ekonomik, aşamalı ve kolay uygulanabilir diye kabul görmeye birlikte birçok mahzurları da belirtilmiştir. Önelikle, sessiz harflerin ancak seslilerle birlikte doğru olarak telaffuz ederken araya başlıca sesler ilave etmesi, karışıklığa sebep olması eleştirilmiştir.

¹⁷⁶ Mustafa RUŞEN, Hızlı Okuma. İstanbul, 1993. s. 35.

Bu metodu ıslah etmeye çalışan Selim Sabit ve 1873 tarihinde yayımladığı "Rehnümayı Muallim" adlı kitabından bahsetmeden geçmemek gerekir. Selim Sabit bu kitabında harfleri tahtaya üçer beşer yazarak soru ve cevap yoluyla alıştırmalar yaparak okuma-yazma öğretmeye çalışmıştır. "Öğretmenlere rehber, yol gösterici" anlamına gelen bu eser, eğitim-öğretim metotları konusunda ilk kitaplarıdır. Ayrıca Selim Sabit'in "Türkçe Alfabe" kitabı da eserleri arasında yer alır.

İstanbul Darülmuallimini Müdürü Satı Bey'de Alfabe öğretimiyle ilgilenmiş "Tedrisat-ı İptidaiye" mecmuasının birinci sayısında "Elifbayı Nasıl Öğretilmeli" başlığıyla yazdığı yazısında, batı ülkelerindeki sentez metodu hakkındaki söylenen şeyleri sıralar ve elifbanın talimini kolaylaştırmayı önerir :

1.Harfler adlarıyla değil sesleriyle öğretilmelidir. Çünkü harfin adı başka sesleri başkadır.

2.Bütün harfler birlikte verilmektedir. Onun yerine her üç dört harfi öğrettikçe onlar ile kelime ve heceler teşkil ettirmek gerekir.

3.Harfler alfabe sırasıyla değil de hece kurmaya yarayanlar seçilip öncelikle onlardan öğretmeye başlanmalıdır.

4.Harfler kitaplardaki gibi küçük ve hep bir sayfada değil büyük, küçük ve bağımsız olarak öğretilmelidir.¹⁷⁷

Öte yandan, bu metot metnin anlaşılmasının aleyhine olarak, kelimelerin tanınması üzerinde durduğundan, öğrenciler bütün dikkatlerini parçanın anlaşılmasına değil, kelimelerin telaffuzuna yöneltiyorlar. Bu da okumayı yavaşlatıp, anlamayı

¹⁷⁷ Bu konular için bak.

a) Yahya AKYÜZ, a.g.e.,
b) Fuat BAYMUR, a.g.e.,
c) Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası

güçleştiriyor. Dolayısıyla okumadan zevk almadığı için okuma alışkanlığı gelişmiyor diye eleştirmiştir.

Ayrıca bir kelimenin telaffuzu kelimenin harflerini teker teker seslendirmekten ve bu sesleri birleştirmekten apayrı bir şeydir. Mesela "masa" kelimesinin telaffuzu "m, a, s, a" harflerinin ayrı ayrı seslendirilmesinden bambaşka birşeydir.

Eleştirilerin yoğunlaştığı noktayı tekrar özetlersek bu metot, kelimelerin tanınmasına çok önem vererek, öğrenciler de satırları takip edip bütün kelimeleri doğru okuyabilmek alışkanlığı kazandırdığı halde okudukları metne karşı kuvvetli bir ilgi uyandıramamaktadır.

Meşrutiyetten sonra ülkemizde de uygulanmıştır. Daha sonra yerini kelime metoduna bırakmıştır.

Hece Metodu : Harf yerine heceler kullanılır. Çünkü bir çok sessizler ancak seslilerle birleşerek doğru telaffuz edilebilmektedir. Genel olarak pek basit hece yapısı olan dillere uygundur. Prof.Dr.Sadık Kemal Tural'a göre Hece sistemi Türkçe'nin bünyesine uyan metoddur¹⁷⁸." Cümle metodunda ilk sekiz haftada geline noktaya hece metodunda oniki ile onbeş haftada gelinir; fakat ondan sonrası, tam bir aktif metod halinde hece metodunun üstünlüğüne dönüşür. Yeni kelime oluşturmada, kelime servetini artırmada hece metodu çok uygundur.

Tümden gelim veya cümle ezberletme metodu denilen usulü reddetmek değil niyetim; ben, ses bilgisi, kelime türetme ve imla bilgisi açısından dilimizin hece birleştirme (hece çarpma) metoduna daha yatkın olduğunu söylemeye çalışıyorum.

¹⁷⁸ Hece metodunu daha önce Darülmualiminin Müdü Satı Bey'de okulun öğretmenler kadrosuyla çıkardıkları başmuharrirliğini Satı Bey'in yaptığı, her ayın 15'inde bir çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuasında savunmuştur.

Türk çocuklarının deneme tahtası yapılmaması gerektiğini vurgulamaya uğraşıyorum. Ehliyetsiz ve likayetsizliğe prim verilmemesini ifade ediyorum."¹⁷⁹

Bu metodun savunulan yönlerini şöyle sıralamak mümkündür.

a) Kelimenin unsurlarını mantıkî bir sıraya göre öğretir.

b) Kelimeleri öğretme tekniği verir.

c) Öğretilmesi kolaydır.

ç) Dersleri hazırlamak için basit bir dilbilgisi kafir.

d) Başlangıçta öğretilen konuların hepsi de, nispeten az parçaların içine konulabilir.

Aynı şekilde eleştirilen konuları da sıralıyalım :

a) Heceler kelime ve cümleler içinde öğretilmeyecek olursa, öğrenciye aşırı bir hafıza gayreti yükler.

b) Eğer başlangıçta, tamamen heceye dayanan fazla tablolar kullanılırsa, öğrencinin cümle ve küçük hikayelere geçmeden önce, okumayla ilgisini kesmesi ihtimali vardır.

c) Eğer ilk okuma metinleri çok güç ise veya öğrencinin karşılaştığı güçlükler hızla artıyorsa, o zaman okuduğu kelimelerin manasını anlamadan "mihaniki şekilde okumaya" alışabilir.

ç) Metot, karışık bir hece yapısı olan veya resimlerle ifade edilebilecek bir, iki heceli kelimeleri az olan bir dil için uygun değildir.

2. Analitik Metotlar

¹⁷⁹ Sadık TURAL, Sorular Cevaplar, Ankara, 1992, s. 48.

İlk okuma-yazma öğretimine uzun müddet gerek batıda gerekse bizde analitik (harf-hece) metodu hakim olmuştur. Zaman zaman yapılan çalışmalarla bu metod daha da geliştirilmeye aksayan yanları düzeltilmeye çalışılmıştır. Resimlerden faydalanmaya başlanmış oyunla birleştirerek cazip hale getirilmiştir.

İlk defa 18 y.y. ikinci yarısında, Fransız Akademisi üyelerinen Abbe Raddonvilliera, 1768'de Paris'de yayımladığı "Dilleri öğrenme tarzı" adlı kitabında ilk defa cümle metodunu ortaya atar. Daha sonra değişik bilim adamları tarafından geliştirilir. Bunlardan biri Jaccotot'tur. Belçika'nın Lounvain Üniversitesinde Fransızca okutmağa davet olunan Jacotot "Genel Öğretim" adlı kitabında öğrencilere okumayı Fenelon'un "Telemak" adlı eserinin ilk cümlesini öğreterek gerçekleştirdiğini açıklar.¹⁸⁰

Jacotot'un görüşü Almanya'da da ilgi görür. Karl Sltzam bu metodun yayılmasına yardım eder. Değişik yönlerden tamamlanan geliştirilen metodun en büyük ismi şüphesiz Dr.Decrolu'dir. Mille Hamaide'nin Türkçe'ye tercüme edilen "Decroly Usulü" Methode Decroly" adlı kitab bu metodun tatbikatını anlatır. "Türkçe'yi Nasıl Öğretmeli" adlı kitabın yazarı Kazım Nami, bu metotdan çok etkilenmiş bu metodu Türkçe'ye tatbik etmiştir.

Cümle metodu ülkemizde ilk defa resmi olarak 1924'de İstanbul'da toplanan "Elifba kongresi"nde ele alınmış. Ve 1924 programınca da kabul edilmiştir. 1926 programında tekrar gözden geçirilerek, hayat bilgisi konularıyla birlikte öğretilmesi ilkesi getirilmiştir.

¹⁸⁰ Kazım NAMİ. Türkçe'yi Nasıl Öğretmeli. İst.. 1925.

1928 yılında alfabe değişikliğiyle beraber metot tartışması tekrar başlar. Bu alfabede harfler başta, ortada ve sonda oluşlarına göre değişmediği için öğretime cümleden başlamak gereksizdir.¹⁸¹

Bu tartışmalar bir sonuca bağlanmadığı için 1930 programında yöntemden bahsedilmez. Ancak 1936 programında okuma-yazmaya cümleden başlamak ilkesi konur. 1948'de de cümle metodudur. 1962'den sonra ise cümle metodu sürekli olarak kullanılmaktadır. Ancak programda birlik halinde uygulanıyormuş gibi görünse de öğretmenlerin birlikte hareket etmedikleri karma metodu uyguladıkları bilinmektedir.¹⁸²

Ülkemizde cümle metodu olarak kabul edilen metot için global, analitik ve çözümlenme, Tümden gelim gibi tabirler de kullanılmıştır. Biz en çok kullanılan "cümle metodu" tabirini kullanacağız.

Cümle metodu, tam anlamlı sözlerden başlayarak, kelime ve harflere gitmek yoludur. Bu metodun hareket noktası çocuk psikolojisidir. Gestalt psikolojisine göre çocuk, her şeyi bir bütün olarak kavrar ve bütüne karşı tepkide bulunur. Tabii sözün de elmanlarını kelimelerden ve seslerden meydana geldiğini bilmez, bu yüzden okuma-yazmaya harflerden başlamak çocuk psikolojisine aykırı kabul edilir. Çeşitli örnekler verilerek "bütünü kavrama" psikolojisi ispatlanmaya çalışılır. Mesela bir resim gördüğümüz zaman parça değil bir bütün olarak algılarız diye bu psikoloji ispatlanmaya çalışılıyor.

¹⁸¹ Kazım NAMİ, Türkçe'yi Nasıl Öğretmeli, adlı eserine, İtalyan terbiyei Madam Maryomu Netessuri'nin, oyunla süslenmiş harf metodundan bahseip şöyle bir tesbitte bulunarak, buusulün İtalyanca gibi yazıldığı gibi okunan bir lisanda mümkün olduğunu bizim eski alfabe harfleriyle mümkün olmadığını aletlerimizin bulunmadığını belirtir. Kendisi Türkçe öğretmek için tahlil-terkip adını verdiği usulü uygular. (A.g.e., s. 17.)

¹⁸² Bu konuda bak. Mustafa CEMİLOĞLU, Türkçe Öğretimi; Sadık Kemal TURAL, Sorulara Cevaplar

Diğer bir hareket noktası da görme mekanizmasıdır. Bu metodun kuramcısı Decroly'e göre okuma işitmeden çok görme işidir. Fikri okuma gözün etkili oluşunu zaten çocukta da görmenin işitmeden önce geliştiğini savunmuştur. Metodun savunucuları görmenin işitmeye nazaran daha çeşitli ve açık bilgi verdiğini objektif ve somut olduğunu, ışık, renk, şekil, hareket gibi duygu vasıtalarının fazla olması yüzünden çocuklara ilginç geldiğini ileri sürerler.

Üçüncü hareket noktalarını ise dil öğretiminin genel öğretimi içindeki yeri oluşturur. Eski düşünüşe göre okuma-yazma okulun en esaslı amacını teşkil ederdi. Bugün ise Hayat Bilgisi (eşya ve hadiseler) öğretimde mihver, dil ise resim, beden eğitimi gibi diğer ifade vasıtalarının yanında yer alır. Cümle metodu ile dil öğretimini mihver derse bağlamak pek kolay ve ilk günden itibaren bu sağlanabilir. Kısaca cümle metodu; Çocuk psikolojisi, okuma psikolojisi ve toplu öğretim gibi üç sebepten gerekli görülmüştür.

Bütün olarak kabul ettikleri ölçü ise farklılık gösterir. Kimine göre bir kelime bir cümle ve hikaye bir bütündür. Kelimeyi esas kabul edenlerinkine "Kelime Metodu" cümleyi bütün alanlarinkine "Cümle metodu" hikayeyi alanlarinkine ise "Hikaye metodu" denir.

Çocuğun faaliyetleri, ihtiyaçları, merakları ve hergünkü işleriyle ilgili kelimelerden, cümlelerden veya metinlerden hareket edilir. Bunları meydana getiren unsurlar ve bunların bünyeleri gösterilmeden çocuk kendisine sunulan bütünün okunup yazılış şeklini ezberler. Bütün önce öğretmen tarafından okunur, öğrencilere okutulur, sonra yazılır ve yazdırılır. Bu alıştırmalar sık sık tekrarlatılır. Bu süre zarfında çocuk telaffuz ve manayı şeklille birleştirir. Belli bir olgunluğa gelince parçalama işlemi

başlanır. Hikaye, cümleye, cümle kelimeye, kelime heceye daha sonra, bölmenin diğer basamağına geçilir. Nihayet hece ve harfe kadar inilerek bütün parçalara ayrılmış olur. Yani şu işlem basamakları takip edilir. a)Hazırlık devri, b)Cümle devri, c)Kelime devri, d)Hece devri e)Harf devri f)Okumaya başlangıç

Daha önce de belirttiğimiz gibi bugün dünyada en çok kabul gören metodun savunucularına göre : Metinlerin anlaşılması üzerinde ısrarla durduğu için öğrenciye anlayışlı bir şekilde okuma alışkanlığı kazandırır ve okuma zevkini aşılar. "Schonell" cümle metodunun en büyük faydalarından biri, metinde ifade edilen fikir zinciri vasıtasıyla öğrenciye yardım etmesidir" diyor. Anderson ve DDearborn'a göre kelime kelime okunmasının önüne geçilmesine yarım ediyor. Ayrıca bu metot çocukta telaffuzunu bildiği kelimeleri hecelere ayırmasına yardım etmek suretiyle kelimeleri doğru olarak tanıma istiadını geliştiriyor."¹⁸³ Bu metotla okuma öğrenen öğrenciler okumanın kendisinden zevk duyup parçanın genel manasını kavramakta daha hızlı okumaktadır. "Çok hızlı okuma Analitik yönetime dayanır. Okuma frenlerinin oluşumuna izin vermez. Okumayı sentetik yöntemlerle öğrenenlerde okuma frenleri daha çoktur. Kural olarak, analitik yöntem zaten dili bildiğimizi kabul eder, zihnimizin bütünleri kavradığımızı, bütünler üstünde düşündüğünü öngörür. Bütün her zaman parçadan daha fazla anlam taşır. Bugünkü çağdaş eğitim ve Hızlı okuma "Bütünlük Psikolojisi" denilen ekolün izleyicileri olan Gestalt'çılara özellikle algı ve öğrenme alanında yaptıkları araştırmalardan ötürü çok şey borçludur."¹⁸⁴ Kısaca bu metotla çocuk daha süratli, anlamlı ve zevkle okuyor. Okurken de daha az yorgunluk hissediyor.

¹⁸³ V. GRAY, a.g.e., s. 100.

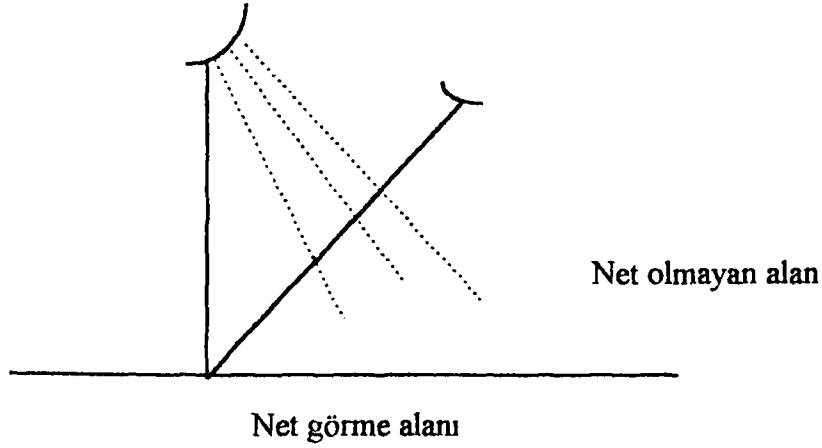
¹⁸⁴ Mustafa RUŞEN, a.g.e., s. 35.

Eleştiriler de oldukça fazladır. Eleştirinin başında çocuğu ezbere, düşünmeden kalıb olarak ezbere alıştırmadır. Bilinen kalıpları bütün olarak tanımaya alışmış olan öğrencilerimiz bildikleri kelimeleri telaffuz edip bilmediklerini ya atlıyor ya da rast gele uyduruyorlar. Bu hatalar bugün pek çok insanımızda var. Eğer öğretmen de dikkatli değilse öğrencide alışkanlık haline gelir. Kelimenin başını gören öğrenci sonunu uydurur. 1934'den önce bu metodu uygulayan Azerbaycan aynı gerekçeyle bu metodu, 1934 yılında terk etmiştir. ¹⁸⁵

İkinci bir eleştiri de gözün gördüğü alanla ilgilidir. Göz, uygun bir mesafeden baktığında net olarak gördüğü noktayı beyindeki vision denilen merkezde net olarak algılar. Net olarak algılanan bölümün sağ ve solundaki alanlar net olarak algılanamaz. Merkezden muhite doğru gittikçe görüntü netliğini kaybeder. Gözün net olarak gördüğü alana "nitelik alanı, aktif görme alanı" denir. (bkz şekil) İşte bu yüzden göz bir satıra baktığı zaman yalnızca nitelik alanına giren kısmı görür. Dolayısıyla "cümle metodunun" yanlışlığı burada ortaya çıkıyor. Çünkü çocuk, cümleye baktığı zaman tamamını göremeyebiliyor. Ancak cümledeki bir kelimeyi veya söz grubunu net olarak görür, algılar. Bu yüzden cümle metodu geçerli değildir diyen ve Psikolengnistk denilen yeni bir metodun savunucuları, çocuğun netlik alanına giren söz veya söz grubunu okuyan çocuğun soldan sağa doğru gelebilecek sözleri tahmin etmesini,

tamamlanması hedefliyorlar. Çünkü görme sıçramalar halinde gerçekleşir. Ve göz kaslarının bu sıçramalarını geliştirmek lazımdır. Bu geliştiği takdirde okuma da gerçekleşecektir.

¹⁸⁵ Yahya Ş. KERİMOV. Savad (Okuma-Yazma) Taliminin Metodikası. Bakü. 1996. s. 6.

Üçüncü eleştiri de özellikle ülkemizdeki eleştiri bu metodun Türkçe'nin yapısına uygun olmadığıdır. Çünkü Türkçe fonetik bir dildir. Okunduğu gibi yazılan ender dillerdendir. Bu metod İngiliz dili için uygundur. Çünkü İngilizcede sözlerin telaffuzu ile yazılışı arasında kesin fark vardır. Ve sözlerin ekseriyeti tek hecelidir. Prof.Dr.Sadık Tural şu tespitleri yapar : "Tümden gelimin ikinci çıkmazı ise Türkçe'nin yapısını dikkate almayı....

Türkçe, fiil veya isim köklerine ekler getirerek yeni kelimeler oluşturma imkanı taşıyan eklemeli bir dildir.

Diğer taraftan, Türkçe fonetik ağırlıklı bir imlaya sahip.....

..... Söylendiği gibi yazılmasının yüzdesi Hind Avrupa dilleri dediğimiz dillere neisbetle çok yüksek bir Türkçe..... Hind-Avrupa dilleri hem eklemeli dil değildirler, hem de yazıldığı halde okunmayan veya farklı okunan işaretlere sahiptirler. Bu yüzden o dillerin öğretilmesinde göz hafızası, diğer bir söyleyişle ezberleme ön plana çıkar."¹⁸⁶

Yazar aynı eserinde bir başka noktaya da parmak basar : "Tümden gelimci metod, aileyi ve okul dışı çevreyi çoğun kültürel oluşumunda etkisiz kabul ettiği için,

¹⁸⁶ Sadık TURAL, a.g.e., s. 46-47.

öğrencinin okula adeta kelimesiz geldiğini kabul ettiğii için yanlıştır.¹⁸⁷ Bu yanlışığın farkına varan öğretmenler bir iki cümleden sonra hemen heceye geçmektedir. Tekniğin bu kadar ilerlediği, televizyonun çocuklar üzerindeki etkisinin kabul edildiği, okuma-yazmanın hızla yaygınlaştığı günümüzde, çocuklara belli kelimeleri cümleleri hiç düşünmeden ezberletmek (İngilizce gibi bir engelimiz olmadığı halde) biraz boşa harcanan zaman ve emektir.

Bu tartışmaların daha iyiyi daha doğruya bulmaya yönelik olması bizi sevindiren bir noktadır. Ve tek başına mükemmel bir metodun olmadığını göstermiştir. Her metodun olumlulukları yanında eksiklikleri de vardır. Önemli olan bu eksiklikleri en aza indirmektir. Bu yüzden ülkemizde uygulanan metodun da sorgulanmasının yapılmasında büyük fayda görmekteyiz. Hemen belirtelim ki asıl olan metot değildir. Asıl en iyi ve en kısa zamanda okuma-yazmayı öğretmek ve bir alışkanlık haline getirmektedir. Ülkemizde okuma-yazma öğretilse de alışkanlık haline getirmek görevi ihmal edilmektir.

3. Analitik-Sentetik Metot :

Bir taraftan cümle ve kelimelerle başlayan, öte yandan hece ve harfleri aynı anda öğretip tanıtan ve kısa sürede okuma-yazmayı öğreten metotdur. Ülkemizde resmîyette cümle metodu uygulanıyor gibi görünse de pek çok öğretmen karma metodu uygulamakta, kısa sürede okuma-yazmayı öğrettikleri için bu metodu seçmektedirler

¹⁸⁷ A.g.e.. s.46.

c. Türkiye’de Türkçe Öğretiminde Kullanılan Materyaller

Eskiden okuma-yazma öğretimi daha çok yazılı malzemeye dayanırdı. Ve öğretmenin el becerisiyle şekillenirdi. Günümüzde teknolojinin gelişmesi sonucu resim ve şekiller, film şeritleri, (hazır, matbu malzeme) projeksiyon, radyo ve televizyon gibi araçlar öğretmen ve öğrencilere çalışmalarında büyük ölçüde yardım etmektedir.

İlk okuma-yazma öğretiminde kullanılan malzeme seçilen metotla sıkı sıkıya ilgilidir. Mesela cümle metodu için fiş vazgeçilmez bir araçtır. Ülkemizde kullanılan çeşitli malzemeler vardır. Biz müfredat programında belirtilen malzemeleri tek tek ele alıp açıklayacağız.

Programa göre; “Sınıfın günlük hayatından güç alan bir ilk okuma ve yazma öğretimi, öğretmenin genel bir ilk okuma kitabına bağlı kalmakla birlikte, sınıf ve çevre özelliğine göre cümleler ve metinler üzerinde çalışmasını da gerektirir. Onun için kitabı kendisine başvuru bir alıştırma aracı olarak, bunun yanında bol ve pedagojik değerlerde başka bir takım araç ve gereçlere de yer verilmelidir. Kitaptan başka ilk okuma ve yazmada yararlanılacak belli başlı araç ve gereçler şunlardır:

a) Üzerinde okunması ve yazılması öğretilecek cümle ve kelimelerin yazılı bulunduğu büyük fişler,

b) Okunması ve yazılması öğretilecek, cümle ve kelimeleri içine alan küçük fişler,

c) Öğretilen cümle ve kelimelerden oluşan, öğretilen kelimelere bir kaç yeni kelime eklenerek hazırlanan okuma parçaları, hikayeler, tekerlemeler, bilmeceler, manzumeler ... vb. gibi,

d) Aynı ayrı cümleler içinde aynı kelimelerin, ayrı ayrı kelimeler içinde aynı hecelerin geçtiği çözümlene levhaları,

e) Yazı tahtası,

f) Kum masası ya da kum havuzu,

g) Harfler (Kağıt, plastik, mukavva vb. den kesilmiş harfler, kelimeler çözümlenip harfler tanındıkça yeni kelimeler yapmak için başvurulabilir.)¹⁸⁸

Programın araçlar bölümünde ise ilk okuma için yukarıdakilerden farklı olarak: a) Pazen tahtası için şekiller, resimcikler b) Teşhir tablosu c) Resimler ç) Düzeye uygun, okumayı geliştirici kaynak kitapçıklar.¹⁸⁹

a. Ders Kitapları :

Dil öğretiminin en yaygın ve geleneksel aracı ders kitabıdır. Gerçi cümle metodu ilk anda ders kitabını ikinci plana atmış, onu bir alıştırma kitabı haline getirmiştir. Oysa eskiden ilk okuma - yazma bir alfabe kitabının çerçevesi içinde cereyan eder, bunun dışına da çıkılmazdı. Yüzyıllarca, okuma-yazma öğretiminde Hz. Ali'nin tertip ettiği söylenen "Elifba Cüzü" kullanıldı. Fakat bu kitap Arapça metinleri okumak gayesiyle düzenlenmişti ve tabii ki Türkçe'yi öğretemezdi. Bu alanda büyük bir yenilik yapan Kayserili Doktor Rüştü'den ve bizde ilk Türkçe alfabe sayılan "Nuhbetülelfa" adlı kitaptan bahsetmemiz gerekir. Dr. Rüştü, 1274'de hazırladığı kitabına daha önceki alfabede olmayan - Türkçe'de bulunan P, Ç, F harflerini ilave etmiş, kef, v, o, ö, u, ü seslerini ifade eden işaretleri göstermiş, gittikçe artan hece sayısına göre seçilmiş kelimelerle hece alıştırmalarına, beytlere, konuşma örneklerine ve hikayelere yer vermiştir. Ancak bu hikayeler çocuk seviyesinden uzaktır. Mesela "İsmarlamamıştır, beslemekliğinden,

¹⁸⁸ İlkokul Programı. 1995. s. 67.

¹⁸⁹ İlkokul Programı. 1995. s. 134.

tecrübelerindendir, çaldırmamalarını, hastalanmasındandır, derbederliklerini, saltanatlarındandır, istirahatlarınızındandır. Pertevlendirmelerinden, aşlanmamışlarından, temaşalandırmanız, gıdalandırmadıklarındandır, şöhretlendirmediklerinizdendir.¹⁹⁰

1299 tarihinde basılan Hafız Refi'nin "Elif bayı Cedid-i Osmanî "si ile Selim Sabit'in 1290 da basılan " Elifba-yı Osmanî "si konu bakımından bir değişiklik getirmemiştir.

1315'de Dr. Kamber tarafından düzenlenen "Kavaid-i Selâse" adlı kitapta Türkçe kelimeler bir takım kalıplarla öğretilmeye çalışılır.

Bu arada yeni bir metot uygulamasına girişen Nüzhet Sabit'in 1918'de yazdığı "Kelime Usuliyile Elifba" sı da bir değişiklik getirmez.

1926 yılında bakanlık, ilkokul kitaplarını incelettirmek üzere komisyon düzenlemiştir. İhsan Sungu'nun başkanlığında toplanan komisyon 24 alfabeyi incelemiş ve alfabe kitapları hakkında bir de rapor hazırlamıştır.¹⁹¹

Latin alfabesine geçildikten sonra, alfabelerdeki Arapça kelimeleri okutmak endişesi ortadan kalkar. Ve çocuk seviyesine uygun hikayelere yer verilir.

Mesela:

Balık Masalı

Ana balık yavru balığa:

" Sakın olta yemini yeme" dedi. Yavru balık biraz alıktı, unuttu. Yukarıdan sarkan olta yemini yedi. Oltanın iğnesi boğazına takıldı. "Anne beni kurtar" diye bağırdı. Ana balık söz dinlemeyen balık yavrusunu kurtaramadı."¹⁹²

¹⁹⁰ Fuat Baymur, İlk Okuma ve Yazma Öğretimi, İst., 1959, s. 79.

¹⁹¹ Fuat Baymur, a.g.e., s. 63.

¹⁹² Fuat Baymur , a.g. e., s. 85.

1929'da Kazım Nami'nin yazdığı uzun bir hikaye halinde düzenlediği, "Türkçe Oku, Türkçe Yaz" adlı alfabeti, konu yönünden oldukça ilginç düzenlenmiştir.

1936 programında bakanlık kesin tavrını cümle metodundan yana koyunca Alfabe kitapları eski önemini kaybetti. Yerine, uygulama, alıştırma, okumaya başlama gibi kitaplar kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle de dergiler öğretmenlerin en çok kullandığı malzeme olmuştur.

Günümüzde de cümle metodu uygulandığı için aynı anlayış devam etmektedir.

Birinci sınıfta Türkçe dersinde kullanılan iki tane ders kitabı vardır. Öğrencilerin ellerine önce "Okumaya Başlıyorum" isimli kitap verilir. Bu kitap cümle metoduna göre 19x27 ebatlarında düzenlenmiştir. Baştan 2. Sayfadan 17. Sayfaya kadar olan bölümde; okula yeni başlayacak öğrencinin kayıt oluşu, rüyasında okulu görmesi, sabah kalkıp hazırlanması, okula gitmesi, okuldaki bir günü, eve dönmesi ve ertesi gün hazırlanması, oynaması, aile içindeki faaliyetleri resim kareleriyle anlatılmıştır. Bu resimler yardımıyla öğrenciler okula alıştırılırken bir taraftan da dinleme, konuşma gibi dil etkinlikleri de yaptırılır.

Yine 17,18 ve 19. Sayfalar çizgi çalışmalarına ayrılmış, harflere benzeyen eşya resimlerinden faydalanılmıştır. 20 ve 21. Sayfalara yine okul ve dersane ile ilgili resimler konmuştur. Kitabın buraya kadar olan bölümü cümle metodunun hazırlık devrine göre düzenlenmiştir.

22. sayfadan itibaren de cümle devri denilen cümle fişlerinin öğretildiği bölüm başlar. Burada 30 kadar değişik fiş cümlesine yer verilmiştir. Hemen hemen bir sayfada bir fiş cümlesi örneği verilmiş, fişle ilgili resimler konulmuştur.

39.sayfadan itibaren öğrenilen fişlerdeki benzer kelimelerin hecelere ayrılması gösterilir. 39.sayfada ilk öğrenilen “Ali ata bak.” Fişi başka kelimelerle değiştirilerek yazılır. Bunların karşısına da dikey olarak bu cümledeki kelimeler hecelerine ayrılır. Bu sayfayı aynen alıyoruz:

Sayfanın üstünde bir resim karesi yer almıştır. Bu resimde bir kız bir erkek iki öğrenci ata bakmaktadırlar. Resmin altında da şu fişler yazılmıştır.

Ali bak.

Ali ata bak

Işık bak

Bak Işık bak.

Işık ata bak.

Bak Işık bak.

A
li
a
ta
bak

Diğer sayfalar da benzer şekilde düzenlenmiştir. Ancak bazı sayfalar öğrencilerin kelimelerini geliştirmeye yönelik olarak küçük resim karelerinden oluşmuştur. Mesela 40 sayfa böyledir: Kalem, kapı, kaşık, keçi, kedi, kelebek, kılıç, kitap, kilit, kilim, koşu, kova, koyun, köpek, kulak, kuş, kuyu, kürek kelimelerinin resimleri ve altlarında bu yazılara yer verilmiştir.

Yine 61 sayfada bir insanın kafa resmi konulmuş ve beş duyu organımız oklar yardımıyla gösterilerek kavratılmaya çalışılmıştır.

62.sayfada ise öğrencilerin konuşma becerilerine yönelik olarak 9 farklı resim karesi konulmuş ve “Resimdeki insanlar ne yapıyor?” sorusu sorulmuştur. Resimler yardımıyla çocuğun yakın çevresini tanıması sağlanmaya çalışılmıştır.

Yine resimler yardımıyla teklik-çokluk kavramı, 67. Sayfada verilmiştir. Bir sütunda tek bir elma, karşı sütunda 5 elma, 1 ev-3 ev, 1 çocuk- 4 çocuk, 1 kalem -6 kalem, 1 ağaç - 4 ağaç şeklinde yerleştirilen resimlerle çokluk kavramı verilir. Resimler yardımıyla renkler, hayvanlar, taşıtlar, mevsimler, aylar, saat, haftanın günleri, basit trafik kuralları, sebzeler, vb. konular ve bunlarla ilgili kelimeler öğretilir.

Kitabın sonuna doğru basit 4-5 cümleden oluşan parçalar yer alır. Mesela bir iki örnek:

Bayram var, bayram.

Ömer, sen günleri say.

İpek şiir oku.

Bir hafta yedi gündür.

Ömer bayrak tut.

Pazartesi,

Yaşamı bayram.

Salı,

Bayram çok güzel oldu.¹⁹³

Çarşamba,

Perşembe,

Cuma,

Cumartesi,

Pazar.¹⁹⁴

Bu kitap bir taraftan öğrencilere okuma-yazmanın tekniğini öğretirken bir taraftan da öğrencilere dinleme, konuşma gibi dil becerileri verip, onların kelime hazinelerinin zenginleşmesini sağlamaya çalışır.

Okuma- yazmayı öğrenen öğrencilere “Türkçe” adı verilen ikinci kitapları verilir. Bu da ilk kitapla aynı ebatlardadır. Bu kitap çocukların okuyup yazdıklarını kabul ederek

¹⁹³ Hüseyin AĞCA, Yıldız PARMAKSIZ, Emin EKİNCİ, Leyla ERDAL, Okumaya Başlıyorum. İst., 1996. s. 118.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 121.

düzenlenmiştir. Bütün ilkokul ders kitaplarında olduğu gibi ilk sayfalarda İstiklâl Marşı, Türkiye haritası, andımız ve Atatürk'ün resmi yerleştirilmiştir.

11.sayfadan itibaren metinler yer alır. İlk metin “Okumak Çok Güzel” isimli yazarı belirtilmeyen bir parçadır. Parçanın sonunda “Kelimelerin dili” başlığıyla bazı kelimelerin anlamları verilmiştir. Arkasından “Okuduğumuzu Anladık mı? Cevap Verelim” başlığı altında parçayla ilgili sorular düzenlenmiştir. “Güzel Türkçemiz” başlığı altında da öğrencilerin Türkçe'ye olan hakimiyeti geliştirilmeye, basit dil bilgisi kuralları kavratılmaya çalışılmıştır. 114 sayfa olan kitapta, 19 şiir, 25 parça (bu parçaların altında yazar belirtilmemiş. Demek ki kitabı hazırlayanlar tarafından yazılmıştır.) Çocukların çok sevdiği tekerlemeye yalnız bir defa yer verilmiş, üç sayfada da değişik bilmeceler sunulmuştur. 2 tane de ata sözü çerçeve içinde sunulmuştur. Gerek metinlerin gerekse şiirlerin konularının seçiminde belli bir gruplama yapılmamış “Hayat Bilgisi” konularına uygunluk gösterilmiştir. Metinlerde en çok işlenen konu Atatürk'tür. Cumhuriyet Bayramı, 10 Kasım, 23 Nisan ve 19 Mayıs ile ilgili şiirler ve parçalar o haftalar göz önüne alınarak yerleştirilmiştir. Bunların dışında okul, öğretmen, aile (anne, baba, kardeş sevgisi) temizlik, sağlık, arkadaşlık, ilkbahar, tutumlu olmak ve vatan sevgisi gibi konularda şiir ya da parçalara yer verilmiştir.

Ayrıca öğrencilere kazandırılmak istenen düşünceyi ifade eden cümle çerçeve içerisinde verilmiştir. Meselâ:

Kitaplar, bize hiç darılmayan dostlarımızdır.

Düzenli çalışan başarılı olur.

Terli iken su içmeyelim.

Bu vb. sözler dikkat çekmek için olsa gerek ilgili konulardan sonra iri puntolu harflerle yazılıp çerçevenlenmiştir.

Okuma parçalarından ikisi dikkatimizi çekti. Biri telefon konuşmasının yapıldığı parça diğeri ise bayram dolayısıyla babaannesine kart yazan bir öğrencinin anlatıldığı parça. Bu parçaların yardımıyla öğrencilere telefonda konuşma kuralları ile tebrik yazma ve bayram kutlama kuralları öğretilir.

Her iki kitabın fiziki kalitesi henüz istenilen düzeye ulaşmış görülmemekte, daha önce belirttiğimiz satır uzunluğu ve punto konusu, kağıt kalitesi ve baskının mükemmelliği gerçekleşmemiştir.

"Bugün kitap, dergi, alıştırma kitapları, kaynak kitapların sayısı artmıştır. Nicelik artarken, nitelik yükselmemiş hatta düşmüştür. Dilimizde ilkökul çocukları için oldukça geniş ve çeşitli yayımlar yapılmaktadır. Şu var ki, bunların diline yeterince özen gösterilmemektedir. Cümleler uzundur; bir masalda 7 satırlık cümlelere rastladım. Çocukların söz dağarcıklarına henüz girmemiş sözcükler kullanılmaktadır. Anlatımda eğretilme, mecaz gibi söz sanatlarına da yer verilmektedir. Başka bir konu da zevksiz yazılmış olmasıdır.

İlkokul çocuklarımız için yayımlanmakta olan sınıf dergileri de bu noksanlardan uzak değildir. Öğrencilerimize dilleri özenli Türk ve dünya klasikleri hazırlanması kanısındayım.¹⁹⁵ M.E.B. 5.2.1996 gün ve 13 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul ettiği ve bastırıldığı "Okumaya Başlıyorum" ders kitabının iki farklı sayfasından seçtiğimiz okuma parçası zevksizliğin bir ispatı değil mi?

¹⁹⁵ Bu konuda bakınız, Beşir GÖĞÜŞ, a.g.e.

Elif

Elif koş, eve gel,

Oya geldi.

Annesi de geldi.

Babası da geldi.

Koş eve gel,

Koş Elif koş.¹⁹⁶

Hasan

Ah! Ah!

Hasan çok koştı, terledi.

Su içti, hasta oldu.

Vah! Vah!

İlaç içti iyi oldu.

Oh! Oh!

Ne güzel.¹⁹⁷

Ders kitapları konusunda bir başka eleştiri de çocuksulukla ilgilidir. “Ders kitaplarında olsun, ders kitapları dışında olsun öğrenciler için hazırlanan ana dili gerçeklerinde çocuğa görelikle çocuksuluk birbirine karıştırılmaktadır. Okuma kitapları için yazılan ya da seçilen metinlerin özellikle temel eğitim aşamasında, çocuğa görelikten yoksun ama çocuksu bir niteliği vardır. Kuşkusuz tüm metinlerin böyle olduğunu söylemek istemiyoruz. Ancak “Kıraat kitaplarından” Okuma Kitaplarına” Türkçe

¹⁹⁶ H.AĞCA, Y.PARMAKSIZ, E.EKİNCİ, L. ERDAL, Okumaya Başlıyorum, İst., 1996, s.91.

¹⁹⁷ A.g.e., s.106.

kitaplarına değin eldekilere baktığımız da, çocuğa görelikle çocuksuluğun karıştırıldığına tanık oluyoruz.

.....Çocuksulukta tam tersine dilin acemice kullanımı daha doğrusu anlatımda ikelliktir. Son yıllarda sayısal bir artış gösteren sınıf dergileri bu türden çocuksu ürünlerle doludur. Bu tür dergilerden birinden seçtiğimiz şu dizelere bakalım bir:

Her gün en az yüz para

Yutuyor bu kumbara

Bugün yarın dolacak

Gene benim olacak

Bu türden bir şiir içeriğiyle dilsel örüntüsüyle ne verilebilir çocuğa? Bir şey vermesi kazandırması şöyle dursun, dondurur dilini de öte yandan şiirle ilgili yanlış bir imge oluşur kafasında".¹⁹⁸

İlkokulda çözümlene metodunun gereğince "Hayat Bilgisi" dersinin temel ders olması, Türkçe dersini olumsuz etkilemiştir. Türkçe kitaplarındaki metinlerin "Hayat Bilgisi"nin konularına göre seçilmesi ve bunda aşırıya kaçılması, okuma zevkini olumsuz yönde etkilemiştir. Bilhassa dergiler bu konuda oldukça aşırıya kaçmışlardır. Beşir Göğüş de aynı konudan şikayetini şöyle belirtiyor: "Türkçe kitaplarındaki okuma metinlerinin 1-3, sınıflarda Hayat Bilgisine, daha üst sınıflarda Sosyal Bilgilerine ve ağaç dikme günü, verem haftası gibi belli olaylara bağlanmasında aşırılığa kaçıldığı kanısındayım. Kitaplara mutlaka bu konularda yazılar konsun diye, edebi değeri olmayan, hatta anlatımı zayıf, hatalı yazılar giriyor. Söz konusu konuları çocuk öğrenmeli, günleri yaşamalıdır. Bunun için onları radyo dinlemeye, televizyon seyretmeye, gazete okumaya yöneltelim.

¹⁹⁸ Emin ÖZDEMİR. Türk Dili. Dil Öğretimi Özel Sayısı. 1983. C.XLVII. S: 379-380. s. 28-29.

Gördüklerini, yazdıklarını, düşündüklerini anlatan konuşmalar yapturalım, yazarlar yazdıralım. Türkçe kitaplarına da öğrencilerimize okuma zevki veren edebi değer taşıyan şiirler, öyküler, anılar, oyunlar alalım. Çünkü bir dilde en iyi anlatım usta yazarların eserlerinde görülür.”

Türkçe kitabındaki metinleri usta yazarların eserleri açısından incelediğimizde; Yunus Emre, Karacaoğlan, Nasrettin Hoca, Tevfik Fikret (çocuklar için yazdığı Şermin adlı şiir kitabı), Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Mehmet Akif, Yahya Kemal, Ömer Seyfettin, Halide Edip ... vb. gibi millete mal olan, herkesçe tanınıp sevilen yazarlarımızın eserlerine yer verilmediğini görüyoruz.¹⁹⁹ Bunun yerine: Pakize Şahinata, Emin Ekinci, Yıldız Parmaksız, Galip Naşit Arı, Ahmet Efe, Leyla Erdal vb. fazla tanınmamış, toplumun geneline mal olmamış yazarların eserlerinden örnekler verilmiştir. Meselâ bir örnek:

Kumbara

Kumbara, kumbara,

İçi dolu çil para.

Sabahki harçlığımı,

Attım, yuttu kumbara.

Şık, şık, şık, şık!

Sese bak!

Aman bu ses ne sıcak!

¹⁹⁹ Bugün Yunus Emre'yi dünyaya tanıtmaya çalışırken, kendi çocuklarımıza öğretmememizi nasıl açıklayacağız. “Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım,

Sevelim sevelelim, dünya kimseye kalmaz” beytini Birleşmiş Milletlerin duvarına yazdırmadan önce çocuklarımızın yüreklerine yazdırmak daha asil bir görev olsa gerek.

Aynı şey Ziya Gökalp için de geçerli. Onun “Alageyik” şiirindeki zevki çocuklarımız niçin duymasın. Masallarını niçin okumasın. Hele çocukların çok sevdiği Nasrettin Hoca fıkralarına yer verilmemesi büyük bir eksikliklerdir.

Eğer darda kalırsak,

Bunlar bize bakacak.

Pakize ŞAHİNATA

Bu parça neyi verebilir düşünmek gerekir.

Bir yanlış da seçilen metinlerin mutlaka öğrencilere bir ders verecek şekilde olmasıdır. Ders buldurmak öyle ileri bir düzeye ulaşmıştır ki olsun olmasın öğretmenler bütün metinlerden bir ders çıkarma anlayışına varmışlar, bu da öğrencilerin hayal ve duyu dünyalarını etkilemiş, okuma alışkanlığının gelişmesine engel olmuştur. Metinler seçilirken ders verme özelliği aranmış, zevk ve beğeni ihmal edilmiştir. Tabii ki ders verilmesin demiyoruz ama illa da ders olacak diye edebi zevki öldürmek niye! Birinci sınıf Türkçe Ders Kitabından böyle bir metin örneği:

Kaza

Levent ile bahçede saklambaç oynuyorduk. Levent, saklanmak için bahçeden dışarı çıktı. Yolun öte tarafına hızla koştu. Sağına soluna bakmadı. O sırada hızla gelen arabayı göremedi. Araba, Levent'e çarptı. Yaralanmıştı.

Yoldan geçenler yardıma koştular. Levent'i hastahaneye götürdüler.

Doktor abla, Levent ile ilgilendi. Yaralarını sardı. "Kazayı hafif atlattığın için şanslısın, geçmiş olsun." dedi cadde ve sokaklardan geçerken çok dikkatli olmasını söyledi.

Arkadaşlarla toplandık. Bir demet çiçek alıp Leventlere gittik. Levent ve ailesi ziyaretimize çok sevindiler. Levent'i fazla yormamak için, geçmiş olsun deyip ayrıldık."

Parçaların sonlarına konulan sorular basmakalıptır. Bu sorular öğrencilerde eleştirel düşünmeyi ve hayal kurmayı sağlamaktan uzaktır. Çoğu öğretmenler bu soruları aynen

sormakta, bunun dışına çıkmamakta ve Türkçe dersleri zevksiz tekrarlardan öteye geçememektedir. Ve işlenecek parça bir gün önceden öğrenciye ev ödevi olarak verilir. Çocuk evde anne-babasının yardımıyla soruları cevaplandırır. Okulda da aynı işlem tekrarlanır. Çocuğu zaman yanlış cevaplar düzeltilmez, defterlerde yanlış bilgiler kalır. Sınıflar kalabalık olduğu için kontrol de yapılamamaktadır. Zaten kitaplarda konu, ünite ve iç düzenlemelere göre planlaması, sınıfta incelenecek metni okuma süresi, kelime sayısının her yaş grubu için belirli bir düzeyde olması gerekmektedir. Kitaplara seçilen metinlerin içinde bulunan kelimelerden ne kadarının öğrenci düzeyinin üstünde olacağı belirtilmemiştir. Batıda genellikle 200 kelimelik bir metin içinde öğrencinin anlamını bilmediği kelime sayısının 15'i aşmaması gerekmektedir. Bizde Milli Eğitim Bakanlığı bunu bir kurala bağlamadığı için, farklı uygulamalar görülmektedir.

Kitapların muhteva bakımından eleştirilen bir başka yönü de sadece kültür aktarmaya yöneldiği, dilbilgisi ve imla ile ilgili bilgilerin kullanmaya yönelik olmadığı, bilgi olarak yıllarca tekrarlanan kuralların bilindiği, ama asla uygulanmadığı yolundadır. Oysa Türkçe öğretiminde ders kitapları çok önemlidir. Hele de sağlıklı bir öğretmen eğitiminin olmadığı, dahası her üniversite mezununun sınıf öğretmeni olduğu ülkemizde, ders kitapları önemini eskisinden de fazla koruyacaktır.

b. Fişler:

Cümle metodunun vazgeçilmez vasıtası fişlerdir. Okuma-yazma faaliyetini renklendiren ve öğrencilere güzel yazı örneği olan, fişler büyük ve küçük diye iki türdür.

a) Büyük Fişler: Öğretilecek cümlenin sınıfa asılması ve öğrencilere öğretilmesi için hazırlanır. Asılan bu fişi en arka sıradaki öğrenciler rahatlıkla görebilmelidir. Büyük

fişlerin nasıl olacağı, hazırlanacağı konusunda Türkçe öğretimi kitaplarında aşağı yukarı benzer bilgiler verilmektedir: “Büyük fişlerin eni, 25 cm’dir. Bunun 5 cm’si kıvrılıp tele ve ipe asmak içindir. 4’er cm’den 8 cm’si alttan ve üstten bırakılan boşluk payıdır. 4’er cm’den 8 cm’si harflerin aşağı ve yukarı çıkan bacakları içindir. Geri kalan 4 cm’lik yere harflerin gövde kısmı yazılır. Fişin uzunluğu cümlelerin uzunluğuna göre değişir. Cümle uzun ise fiş uzun, kısa ise kısa olur. Yazıyı 4 mm redis ucu ile yazmak uygun olur.”²⁰⁰ Bu ölçüler verilmekle beraber, büyük fişler, dersten önce öğretmen tarafından hazırlanır denilmesine rağmen günümüzde hazır fiş kullanımı yaygındır. Bu öğretmeni büyük bir yükten kurtarmakta, zaman kazandırmakta beraber pek çok zararları da vardır. Daha önce cümle öğretimi devrinde belirttiğimiz gibi hazır fişler çocuğa göre ve çocuğun hayatından, çevresinden olmayabilir. Köyle şehir, gelişmiş bölgeyle gelişmemiş bölge gibi faktörler hazır fiş kullanımını zararlı kılmaktadır.

Büyük fişin hazırlanması:

5 cm	Yukarı kısım
4 cm	
4 cm	
4 cm Tahtayı sil	Yazı kısmı
4 cm	
4 cm	Aşağı kısım

b) Küçük Fiş: 2 cm enindeki kartonlara büyük fişteki cümlelerin aynısı yazılır ve her çocuk için en az bir tane hazırlanır. İki tane hazırlanmasında ise fayda vardır. Öğrenci birini çözümlene sırasında keser diğerini ise örnek olarak saklar. Hazır fiş örnekleri²⁰¹

Ömer mısır yer. Bayrak as. Fener as.

²⁰⁰ Bircan BİRCAN, Karma Harflerle İlk Okuma -Yazma Öğretimi, İzmir, 1965, s.29.

²⁰¹ Mutlu Yayıncılığın hazırladığı hazır küçük fişlerden alınmıştır.

Cumhuriyet çok yaşa. Veli köpek havladı.

c. Hikayeler, tekerlemeler, bilmeceler, şiirler ve öğretilen cümle ve kelimelerden oluşan okuma parçaları ders kitaplarının içinde yer alır. Ayrıca öğretmen işlenen fişlere ilavelerle okuma parçaları oluşturur. Buna tecrübe levhaları adı da verilir. Cümle metodunda tecrübe levhalarına büyük önem verilir. Batıda bu çeşitli şekillerde uygulanır. Hatta çocuğun ilk okuma kitabı bu şekilde oluşur. “Çocukların ellerinde yalnız bir zarf vardır ki içinde kelimeleri ayrı ayrı kesilmiş hikaye vardır. Muallim kelimeleri söyler, çocuklar kesik kelimeleri bulup yan yana korlar. Birkaç kelime unutulmuş olabilir. Fakat basari mümasere (göz alıştırması) o kelimeleri tekrar tahattur ettirir.(Hatırlatır) Ertesi gün metin bir daha görülür. Böylece tamamen naks olunduktan sonra artık yapıştırılır. Çocukların ilk kıraat kitabı böylece başlar. Fırsat düştükçe resimlerle süslerler. Seneni sonuna kadar devam edilerek kıraat kitapları meydana gelmiş olur.²⁰² Bizim okullarımızda böyle bir uygulama olmamakla beraber, değişik fiş cümle ve kelimeler birleştirilerek kısa okuma parçaları oluşturulur. Bu öğretmenin bilgi ve ilgisine bağlıdır.

ç.Çözümleme Levhaları:

Cümle içinde aynı kelimelere, kelimeler içinde ise aynı hecelere çocukların dikkatini çekmek maksadıyla,sırası gelince özel tarzda tertiplenmiş metinler üzerinde bir takım alıştırmalar yapmaya ihtiyaç duyulur. Bütün sınıfın beraber çalışacağı metinleri bir levha haline getirme işidir. Karton kağıda aynı kelimeler ya da heceler alt alta gelecek şekilde yazılır. Zaman zaman okutup, yazdırarak benzer kelimeler veya diğer kelimelerdeki aynı hecelere öğrencilerin dikkati çekilir. Öğrencinin iyice kavradığı kelimeler belirlenip tahlil edilir.

²⁰² D.DOTTRENS. E.MARGAİRAZ. Alfabe Cümle Usulü, Çev.M.Rahmi İzmir. 1932, s.18.

Baba	masa
bana	kasa
soba	sarı
kumbara	yasa
kaba	tasa
yaba	pırasa
balık	salı

Kelime Çözüm Levhası

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

d. Yazı Aletleri

Yazı tahtası ve diğer yazı vasıtaları; kağıt, kurşun kalem, mürekkepli kalem, kalem ucu, tebeşir, kum masası vb. saydığımız araçlar yalnız ilk okuma ve yazma için değil bütün öğretim faaliyetlerinde başvurulacak araçlardır. Yazı tahtası her sınıfta bulunan demirbaş eşyalar arasındadır. Öğretmen öğrencileri tebeşirle tahtada yazı yazmaya alıştırmalıdır.

Öncelikle kurşun kalem ve rahat kullanmaya başladıktan sonra mürekkepli kalem kullanılır. Programda, “kurşun kalemin, kolay yontulur, silindir biçiminde ve içi yumuşak kalemler olmalıdır. Çok kalın ve ince, yassı veya dört köşeli kalemlerle mor kopya kalemleri kullanılmayacaktır.” diye belirtilir.

Kağıt için de “mürekkep kalemi kullanılacaksa, pürüzsüz, iki yüzüne yazılabilir, mürekkebi içmeyen ve dağıtmayan, çizgisiz veya tek çizgili, beyaz, cilasız ve mat olmalıdır.” açıklaması yapılmıştır.

Harflerin özelliklerini ve satırda kapladıkları yeri kolay kavratmak, onları güzel yazıya alıştırmak maksadıyla bir müddet için satırları gösteren dört çizgili ve üç eşit

aralıklı veya kareli kağıttan yararlanmak mümkündür.” diye açıklanmıştır. Piyasada oldukça kaliteli ve çocukların ilgisini çekecek tarzda defterler mevcuttur.

Kum masası ya da kum havuzu da denilen araç, çocukların dikkatini çeker ve onları bıktırmadan meşgul eder ve yazı alışkanlığı kazandırır. Masada kullanılacak kumun tozlu olmamasına, özellikle dikkat etmelidir. Bugün bu araç pek kullanılmamaktadır.

Kağıt, mukavva veya plastikten yapılmış harfler, tane ve çöpler yazma sırasında kullanılan araçlardır. Piyasada pek çok çeşit ve renkte hazırlanan bu araçlar yazma sırasında kullanılır ve öğrenciler için eğlenceli bir oyun gibi algılanır. Cümle iyice öğretildikten sonra öğrenciler, fişlerden bakarak her harfi ayrı ayrı önünde dizer ve yazar. Böylece öğrenci için bir hayal olan yazı soyut olarak görülür.

Programda belirtilen bu araçların dışında çeşitli Türkçe Öğretimi Kılavuz kitaplarında okuma-yazmayı cazip hale getirecek araçlar da kullanılır. Bunlardan; Kelime Piyangosu, Kelime Tabloları, sinema Kutusu, Duvar Fırılacağı, Harf, Hece Küpleri, araçlardan ilk okuma-yazma döneminde bahsettik. Bu araçları artırmak mümkün. Ayrıca oyunlar da ilk okuma-yazmada başvurulan vasıtalarındandır. Önemli olan öğretmenin bu malzemeyi en iyi şekilde kullanıp öğrencilere okuma-yazma becerisi kazandırıp okumayı alışkanlık haline getirmesidir. Hep hazır malzeme değil öğrencilerin kendi çabalarıyla oluşturabilecekleri malzemelere de yer verilmelidir.

Ayrıca tekniğin imkanlarından faydalanmalıdır. Radyo, teyp, ses bantları, güzel konuşma örneklerinin verilmesinde ve sonra teyp ile öğrencilerin kendi konuşmalarını kendilerinin dinleyip değerlendirmesinde kullanılabilir. Televizyon ve video gibi araçlar da aynı amaçlarla kullanılabilir.

B. AZERBAJCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİM METODOLOJİSİ

a. Azerbaycan'da Okuma - Yazma Öğretimi

Daha önce giriş bölümünde belirttiğimiz gibi, 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Kuzey Azerbaycan'da 1991 yılının Aralık ayında Latin alfabesine geçme kararı alındı. 1992/93 yılında ise Latin alfabesiyle öğretime başlandı. Bu sosyal olay eğitimi etkiledi. Azerbaycan Tahsil Nazırlığının (Eğitim Bakanlığı) hazırladığı program kitabında bu konuda şu açıklamalar yapılıyor:

“Son yıllarda Cumhuriyetimizin siyasi, sosyal hayatında, devlet kuruculuğunda baş gösteren yenilikler, mektep kuruculuğu sahasında da bir sıra ciddi değişikliklerin yapılmasını gerektirdi. Cumhuriyetimizde öğretime 6 yaşından başlanması, ilk okulların dört yıllık olması, öğretimin mezmununun süratle yenileştirilmesi zarureti ileri sürdü.

Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazırlığının (Eğitim Bakanlığı) rehberliği ile ibtidai talim (ilkokul) üzere ilmi-metodik şura I-IV sınıflar için öğretim planı, program ve ders kitaplarının yenileştirilmesi sahasında faaliyete başladı.

İbtidai sınıflar için program layihası (raporu) 1994 yılında muallimlerin, tahsil işçilerinin müzakeresine verdi. Bir yıl zarfında mekteplerin sınıf birleşmelerinde, şehir muallimlerinin konferanslarında, metod kabinetlerde metodist alimler arasında geniş müzakereler geçirildi. Layiha esasen beğenildi. Gösterilen noktalar, ileri sürülmüş teklifler nazara

alınmakla layiha yeniden işlenip geliştirildi ve program gibi tasdik olundu.”²⁰³

Yine aynı kitapta “Türkçe Öğretiminin Ana Dili” adı altında verildiğini ve okulun temel dersi olduğunu görüyoruz. “Ana dili, ibtidai (ilkokul) sınıflarda talim fenlerinin esasıdır. Böyle bir idaa bu merhalede ana dilinin öğretimi zarfında çocuklara ilkin oku ve yazı tekniğinin öğretilmesi ile beraber diğer fenler üzere öğrencilerin başarılarının yani onların ana diline ne derecede sahiplenmelerine bağlı olması ile alakalıdır. Başka sözle (söyleyişle), ana diline yüksek kıymetin verilmesi, onun genel pedagoji ehemmiyetli vazifeler taşımasından ileri gelir.

İbtidai sınıflarda ana dili fenninin tedrisinde başlıca maksat öğrencilere doğma dilde okumayı, yazmayı öğretmek, onların sözlü ve yazılı nutuklarını (ifadelerini) inkişaf ettirmektir. Geniş manada ana dilinin öğretimi süresinde aşağıdaki vazifelerin yerine getirilmesine dikkat edilir.

1. Öğrencilerde Azerbaycan diline muhabbet hissini güçlendirmek,
2. Öğrencilere okuma tekniğini öğretmek,
3. Öğrencilere yazı tekniğini öğretmek,
4. Öğrencilere normal okuma alışkanlığı (düzgünlük, süratlilik, ifadelilik, şuurulluk) aşlamak,
5. Öğrencilere güzel yazı kurallarını (şekil yönünden düzgün, güzel, (seligalı), rabbiteli, süratle yazmak alışkanlığı) aşlamak,
6. Öğrencilerin imla kurallarına uyararak, okunaklı, yazmalarını temin etmek,

²⁰³ İbtidai Sınıfların Programları, Bakü, 1996, s. 3.

7. Öğrencilerin normal sözlü konuşmaya sahiplenmelerine (ağız özelliklerine yol vermemek, konuşma güzelliğini gözlemek, konuşma ilminin kurallarına riayet etmek, zengin lügat (ehtiyatına) sahip olmak, selis, aydın, akıcı, mantiki, ahenki, usulüne uygun konuşmak) nail olmak,

8. Öğrencilerin yazılı ifadelerini (ifade ve inşa yazmalarını) inkişaf ettirmek,

9. Öğrencilerin kitaba, bedii edebiyata sevgisini artırmak, kitap okuma medeniyetini inkişaf ettirmek; bedii edebiyattan ve sorgu kitaplarından istifade etmekle bilgilere sahiplenmelerini temin etmek,

10. Öğrencilerin basit sesbilgisi ve dilbilgisi hadiseleri şuurluğu benimsemelerini temin etmek,

11. Öğrencilerde manevi keyfiyetlerin (niteliklerin) inkişafına tesir göstermek.²⁰⁴

Bu amaçların gerçekleşmesi üç aşamada sağlanır.

1. Okuma -yazma öğretimi (savad talimi=okuma tekniği, yazı tekniği, güzel yazı)

2. Okuma 8sınıf okuması ve sınıftan hariç okuma)

3. Azerbaycan dili (ses bilgisi, gramer bilgisi ve yazı kuralları)²⁰⁵

Ana dilinin öğretiminde esas öğretim prensiplerine uygunluk ve ferdi özelliklerin dikkate alınmasıdır.

²⁰⁴ İbtidai Sınıfların Programları. Bakü, 1996. s. 5-6.

²⁰⁵ İbtidai Sınıfların Programları. Bakü, 1996. s. 6.

Azerbaycan'da Türkçe öğretimin başlıca prensibi “nutuk inkişafı”dır. Bu yüzden yukarıdaki verilen bölümlerin her birinde, nutuk inkişafına uygun becerilerin aşılmasına dikkat edilir.

Birinci sınıfta Anadili adı altında, haftada 9 saat hesabı ile 301 saat süren okuma-yazma, sınıftan hariç okuma ve nutuk inkişafı gerçekleştirilir.

Bu 9 saatlik sürenin 8 saatinde haftanın 4 günü, Perşembe günü hariç, iki saat hesabıyla okuma -yazma öğretimi yapılır. Bu iki saatin biri okuma öğretimine diğer bir saati de yazma öğretimine ayrılır. Kalan bir saat de sınıftan hariç okumaya ayrılır. Adı sınıftan hariç olmakla birlikte bu, sınıfta öğretmenin ders kitabında olmayan bedii edebiyat örneklerini okuyup, öğrencilere Azerbaycan sözlü halk edebiyatına, yazılı edebiyatına, umumiyetle kitap okumaya ilgi ve sevgi uyandırıp, onların ifadelerini geliştirme çalışmalarıdır.²⁰⁶

Birinci sınıfın temel görevi ilk okuma ve yazma öğretimidir. Azerbaycan'da okuma-yazma için “Savad talimi” terimi kullanılır ve birinci sınıfta gerçekleştirilir. Biz de aynı tabiri kullanacağız.

Azerbaycan'da Savad Talimi

Savad talimi devrinde başlıca maksat, öğrencilere okuma ve yazmanın tekniğini öğretmek, onlara önce okuma ve yazı becerileri aşlamak, onların nutkunu inkişaf ettirmektir.

Bu maksadı gerçekleştirmek için savad talimi devrinde şu vazifelerin yerine getirilmesi gerekir:

1. Dilimizin güzelliğini hissettirmek ve ona muhabbet uyandırmak,

²⁰⁶ Yahya Ş. Kerimov, Savad Te'liminin Metodikası, Bakü, 1996, s. 18.

2. Başkasının konuşmasını dinlemeyi ve işitmeyi öğretmek,
3. Konuşmanın ses gelişimini eğitmek. Boğumlama mekanizmasını inkişaf ettirmek. Konuşma sırasında duraklamaları bir kurala bağlamak, yaratılış şartlarına göre sesin gücünü düzenlemek, konuşurken sözleri düzgün telaffuz etmek,
4. Konuşmanın suratını ve vurgulu ifadelerini güzelleştirmeyi öğretmek,
5. Sözleri, cümleleri, küçük hacimli metinleri düzgün, akıcı, bütün sözlerle, şuurlu okumayı öğretmek,
6. Harfleri şekil yönünden düzgün, güzel, temiz, silikalı (güzel yazma ve söylemede tabii kabiliyetli), rabitalı, suratle yazmayı, muhtelif şartlardan birbiri ile düzgün birleştirmeyi öğretmek,
7. Sözleri ve küçük hacimli metinleri yüzünden geçirmeyi, imkan dahilinde imlaya uygun yazmayı öğretmek,
8. Öğrencilerin çevreleri ve dünya hakkında duygu ve düşüncelerini genişlendirmek ve lügat dağarcığını zenginleştirmek,
9. Öğrencilerin rabiteli (usulüne uygun), obrazlı (kelimeleri seslendirişteki ustalığı) nutuğa sahiplenmelerini temin etmek.²⁰⁷

Bu maddelerden anlaşıldığı gibi, Azerbaycan'da da dil öğretimi, daha önce üzerinde önemle durduğumuz dört dil becerisine dayanmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki, 1. Sınıfta yazılı anlatımdan çok sözlü anlatımın gelişmesine önem verilmiştir. Yazı çalışması öğretmenin diktesiyle yapılır.

Yine ülkemizde olduğu gibi, okuma ve yazma birlikte yürütülmektedir. Savad taliminin birinci gününden okuma talimi yazı talimi ile paralel gider.²⁰⁸

Azerbaycan'da savad talimi üç devrede gerçekleşir.

1. Elifba talimine hazırlık,
2. Elifba talimi,
3. Elifbadan sonraki devir.

1. Hazırlık Devri:

Okulun ilk gününden başlar, 15-35 gün kadar sürer. Bizde olduğu gibi, öğrencilerin okula ve okuma-yazmaya hazırlandığı dönemdir. Fakat bir çok savad talimi rehberlik kitabı ve öğretmenler bu döneme önem vermeden, okulun ilk günlerinden itibaren ikinci devreden elifba talimi devrinden başlarlar. Hiç bir hazırlık yapmadan, öğrencilere ilk günden itibaren harfleri öğretir ki, anne ve babaları, evlatları okula gider gitmez okuma ve yazmayı öğrendi diye rıza gösterebilir. Azerbaycan'da alfabe öğretiminde uzman olan ve bu konunun kitaplarını hazırlayan, metodunu düzenleyen Prof. Yahya Kerimov bu konuda şunları belirtir: *"Mektep tecrübesi gösterir ki, 1. Sınıfa muhtelif hazırlıklı, muhtelif seviyeli çocuklar gelir. "Mektep olgunluk yaşı" anlayışının mahiyetini bilmeyen muallim ve valideynler (anne-baba) hekim ve mektep rehberleri çocukların seviyeleri arasındaki keskin farktan söz açmak istenir, böyle karara gelirler ki, "çocuk büyüydür, altı yaşın geçip okumalıdır. Böyle kararın ağır yükü muallimi etkiler. Uzun müddet muallim öz işini kurula koyabilmir. Kimlerse sınıfı daim geri çeker, genel ahengi bozar. Muallim ise asabileşir, fazla enerji sarfedir, lakin netice sevindirici olmur."*²⁰⁹

²⁰⁸ Program Kitabı, s. 7.

²⁰⁹ Yahya KERİMOV, a.g. e., s. 19.

Yazar yazısının devamında çocuğun mektebe alınırken özel bir komisyon tarafından yoklanarak alınmasının önemini belirterek; birinci sınıfa alınacak öğrencinin fiziki bakımdan sağlam, çevik, gümrak (gelişmiş) psikolojik yönden ise öğretime hazır olmalıdır." der. O, mektepten, muallimden çekinmemeli, okumaya, öğrenmeye heves etmelidir. Onun çevresi ve dünya hakkında bilgisi olmalı, nutuğu normal inkişaf etmelidir diyerek, bir çok durumlarda bu saydığı özelliklerin bulunamayacağını , bunun için hazırlık devrine 5 hafta vakit ayrılmasını belirtir.

Hazırlık devri kendi içinde de şu bölümlere ayrılır: 1) İlk tanışlık, 2)Öğrencilerin öğrenilmesi 3) Öğrencilerin çevrelerini ve dünyayı tanınması 4)Okumaya hazırlık 5)Yazmaya hazırlık 6)Öğrencilerin nutuklarının inkişafı.

Bunların ilk üçünü bir arada diğer üçünü ayrı ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz:

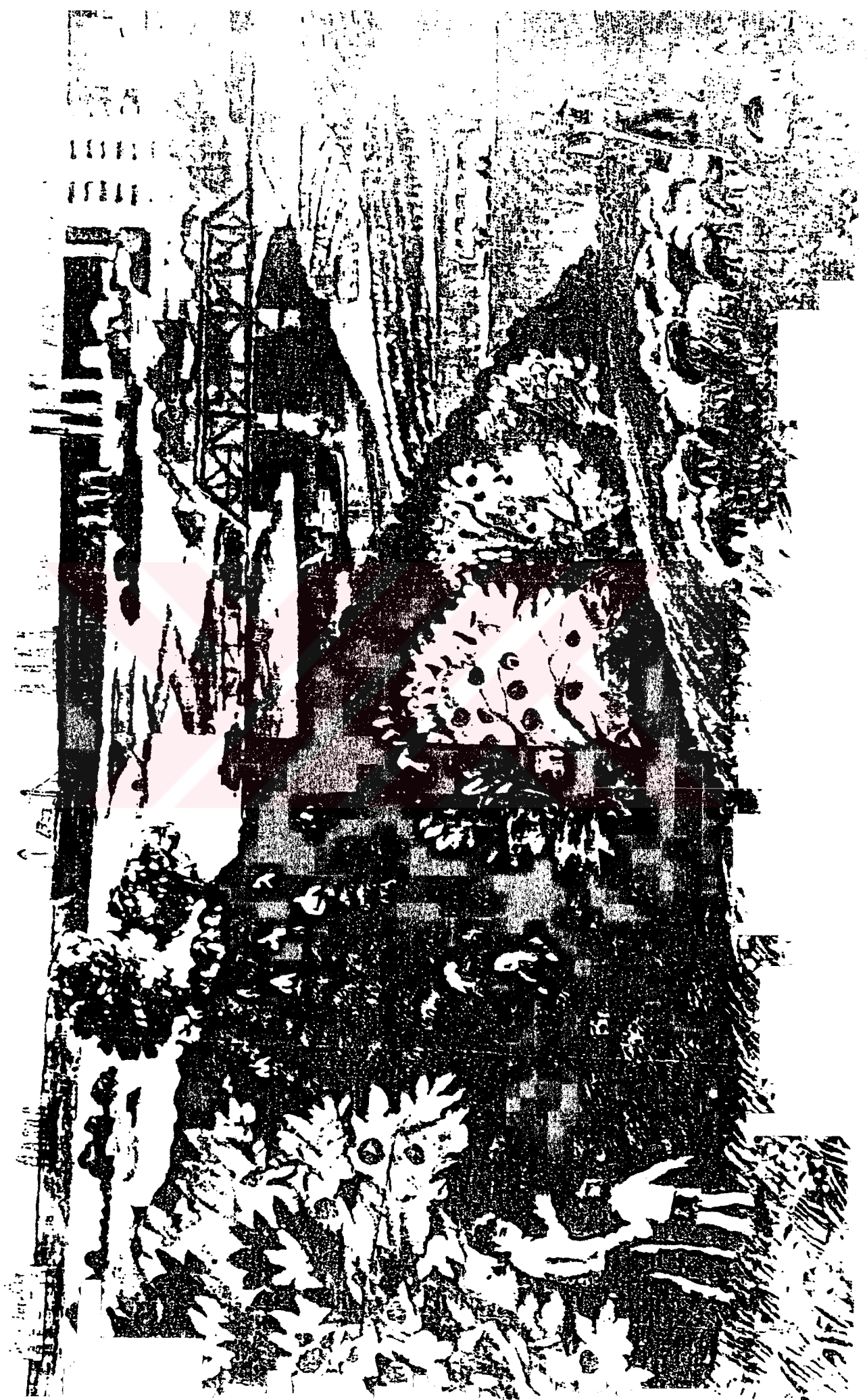
Hazırlık devrinin ilk günlerinde öğrencilerin birbiriyle ve öğretmenle tanışması, okulu ve kuralı tanınması şeklinde gelişir. Bir taraftan da öğretmen öğrenciler hakkında, ailesi, yakın çevresi, özel bilgi ve becerileri, okuma ve yazma bilip bilmediği, seviyesi gibi konularda bilgi edinir. Çünkü Azerbaycan'da "Uşak bahçesi" adı verilen ana okullarında okuma yazma çalışmaları yapılmakta, hatta bazı çocuklar burada okuma ve yazmayı öğrenmektedirler. Öğretmenin ayrıca çocukların konuşmalarındaki eksiklikleri, dinleme, işitme, görme ve bakma gibi becerilerini ölçmeye ve öğrencilerin soru sorup, soruya cevap verip veremediklerini hazırlık devrinin ilk günlerinden itibaren ölçmeye çalışır. Bu çalışmaları esnasında öğrencilerin, konuşma, dinleme, işitme gibi becerilerinin geliştirilmesine çalışılır.

Öğrencilerin tabiatı ve sosyal hayatı tanımaları için gezintiler yapılır. Böylece öğrencilerin bilgi, duygu ve düşünceleri gelişir, kelime hazineleri zenginleşir. Yakın çevrelerini ve tabiatı öğrenmeleri için resimlerden faydalanılır. Bunlar da ders kitabında bolca bulunur.

Azerbaycan'da ilk okuma-yazma "Elifba" adı verilen ders kitabıyla yürütülmektedir. Elifba'nın ilk sayfaları bu hazırlık çalışmalarının yürütülmesine uygun olarak hazırlanmıştır. Mesela Yahya Kerimov'un düzenlediği, bakanlıkça kabul edilen Elifba kitabının 30.sayfaya kadar olan bölümü hazırlık devri için düzenlenmiştir.

Bu otuz sayfa oldukça renkli ve değişik resimlerle doldurulmuştur. Bu resimler ilk anda karışık ve zevksiz görünse de resim sanatı bakımından çocuk duygu ve düşüncesine yakındır ve onları düşünmeye sevk eder. Her gün bir sayfa üzere karşılıklı konuşma konuşturma şeklinde öğrencilere çeşitli bilgiler aktarılır. Bu dönemde bizim dikkatimizi çeken nokta şu oldu: Kitaba konulan resimler Azerbaycan'ı ve kültürünü tanıtmaya sevdirmeye yönelik tarzda düzenlenmiş olmasıydı. İlk resim 2.ve 3.sayfada yer alan, Azerbaycan'a, tabiatına, sanayisine, varlıklarına ait bilgi verendir.

Öğretmen resimden hareketle öğrencilerde vatan sevgisinin gelişmesini sağlar. Ayrıntılara dikkat çekerek görme, anlama ve anlatma becerilerinin gelişmesine yardım eder. Resim öyle düzenlenmiş ki hemen hemen her öğrenciyi aynı sayfada farklı şeylerle ilgili konuşturmak mümkündür.

4.ve 5.sayfalarda sevinçle okula giden öğrenciler, okul ve bahçesi resmedilmiştir. Tabii öğretmen bundan faydalanıp öğrencilerde okuma ve yazmaya heves uyandırır. Bu resimler sırasıyla; sınıf , resim, müzik gibi sanatlar, masallar alemi, vahşi ve ev hayvanları, tahılcılık, sanayi, sebzeçilik, meyvacılık ve meyveler, spor, trafik, petrol ve rafineri ile ilgili, liman ve denizcilikle ilgili konulardan seçilmiştir.

14.ve 15.sayfa Azerbaycan'da yetiştirilen pamuğa ayrılmıştır. 14.sayfada pamuk tarlası, pamuk bitkisi, kozası, çiçeği ve ürünün resimleri tanıtılmıştır. 15.sayfada ise pamuktan elde edilen kumaşların makinada dikilmesi ve elde edilen değişik kıyafetler resmedilmiştir. Diğer bir yerde de bu kıyafetleri giyen, değişik kumaş parçalarından bebeğine elbiseler diken bir kız çocuğu gösterilmiştir.

Dikkati çeken bir nokta da halk edebiyatı ürünlerinden masallara yer verilmesidir. Elifba kitabının 10.sayfasında “Şenkülüm, şenkülüm, menkülüm” ve “Tık-tık hanım” masalları resmedilmiştir. Öğretmen resimlerden faydalanarak bu masalları anlatır, ilave başka masallar hatırlar.

Böylece öğrencilerin konuşma ,dinleme,görme becerilerinin gelişmesine, telaffuzlarının düzeltilmesine yardım edilir.

Okuma öğretimine hazırlık: Bu hazırlık seçilen yöntemle sıkı sıkıya ilgilidir. Öğretmenler fonomatik tahlile geniş yer verirler. Program kitabında bu konuda şu açıklama yapılmıştır:

“Dil ve nutuk: Şifahi ve yazılı nutuk hakkında umumi malumat.

Cümle ve söz: Metni cümlelere ayırmak becerisi. Cümlelerin sözlere ayrılması. Cümlede sözlerin sayısı ve yerini belirlemek. Cümlelerin şekli ile tanışlık. 3-4 sözden ibaret cümle şeklinin ve verilmiş şekle esasen cümlelerin kurulması.

Hece: Sözlerin hecelere ayrılması ve hecelerden sözlerin düzeltilmesi. Muhtelif hece kuruluşu olan sözlerin hecelere telaffuzu. Sözlerin hecelere ayrılmasını bildiren şekillerle tanışlık. Verilmiş şekillere uygun sözlerin bulunması, verilmiş sözlere uygun şekillerin çekilmesi.

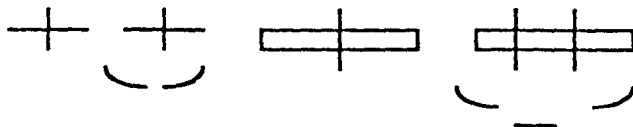
Sesli ve sessizlerin bulunması: Soslilerin hece yaratmadaki rolü ile tanışlık. Hece içindeki sesli ile sessizlerin ayırt edilmesi. Soslilerin kırmızı, sessizlerin mavi dairelerle ifade edilmesi. Muhtelif ses kuruluşlu sözlerin ses-harf terkininin belirtilmesi.”²¹⁰

Programda belirtilen bu hazırlıklar ilk günden itibaren yapılmaya başlanır. Öğretmen öncelikle öğrencilere, seslendiğimiz konuşmamızın; bitmiş fikir bildiren cümlelerden, cümlelerin ise sözlerden ibaret olduğunu anlatmalıdır. Böylece cümleleri, sözleri heceleri, türdeş harfleri görüntülemek mümkün olur. Elifba kitabında sözü, cümleyi ve heceleri işaretlerle görüntülemişlerdir.

Bu işaretler şunlardır:

1. “———” Sözü (kelime)

2. {-----} Cümleyi

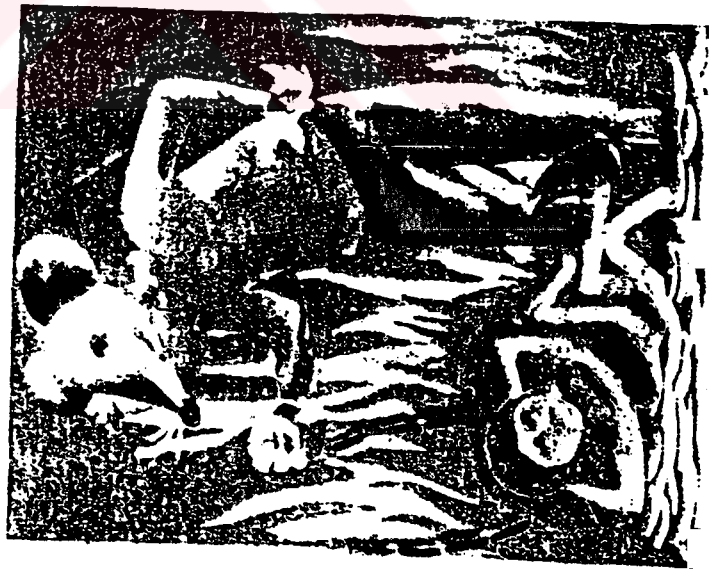
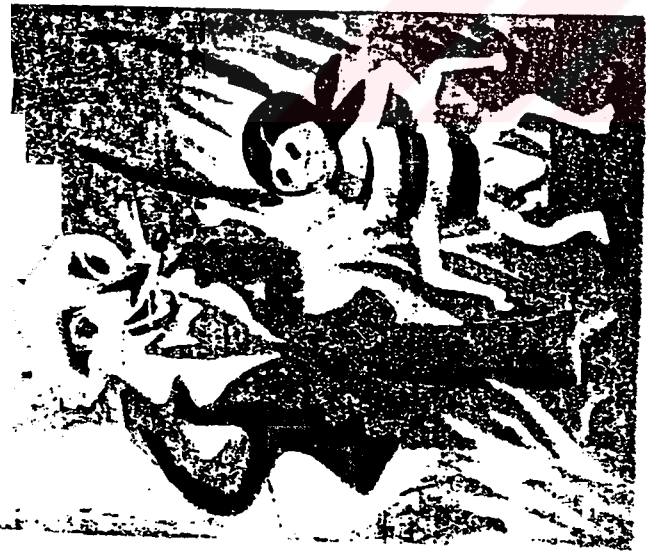
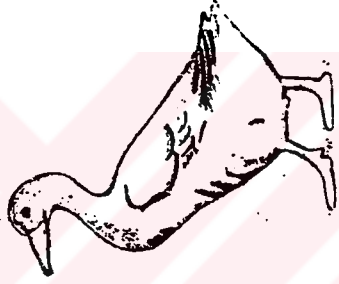
3. Heceyi

4. - Harfi

Bu işaretler hazırlık sayfalarında yer alan resimlerin altına çizilmiştir. Öğretmen o resmin ismini söyleyip ilk günler heceleri hissettirmeye, daha sonra harfleri, sesli ve sessiz harfi öğretmeye çalışır. Mesela Elfabe kitabının 10.sayfasında masallarla ilgili resmin altına iki tane cümle işareti ve keçi, köpek resimlerinin altında da hece işareti gösterilmiştir. 11.sayfada ise sesli harf için kırmızı daire konulmuştur. Kuzu resminin altına hece işareti çizilmiş sesli hecenin olduğu yere kırmızı daire konulmuştur. 13.sayfada sessizlerin tanıtılmasına geçilmiş ve sessiz harfler de mavi dairelerle gösterilmiştir. Böylece öğrenciler pratik yoldan hecenin sesli harflerden ibaret olduğunu ve sözde ne kadar sesli varsa o kadar hece bulunduğunu öğrenir. Bu sırada şöyle bir çalışma daha yapılır. Öğrenciler ellerini çenelerinin altına koyarak, ya da ağızlarına kağıt kapatıp açarak telaffuz çalışması yaptırılır. Aynı çalışma ellerini sıraya veya birbirine vurarak da yaptırılır ve sesli harf yani hece kavratılır. Bu çalışmalar öğrencileri okumaya da yakınlaştırır. Daha eğlenceli ve zevkli hale getirmek için öğrencilerin her birine kalın kağıtlardan beş kuruş büyüklüğünde, beş adet mavi, beş adet kırmızı daire kestirilir. Sınıf için ise öğrencilerinkinden beş defa daha iri hacimli 20 kartoçka düzenlenir. Kırmızılarının sesliyi mavilerin sessizi işaret ettiği belirtilir. Öğrencilere değişik eşya resimleri gösterilerek büyük kartoçkada o eşyanın ismine uygun sesli ve sessiz harflere göre mavi ve kırmızı daireler düzülür. Mesela elma şekli gösterilip düzülmesi istenir.

Veya başka bir eşya gösterilir sesli harflerinin yerine kırmızı daireler konur sessizleri öğrencilerin koyması istenir.

Ya da öğretmen eşya resmi göstermeden kırmızı ve mavi daireleri düzer ve sonra eşyalar gösterip hangi eşyanın ismi olduğunu öğrencilerden bulmaları istenir.

Bu çalışmaları çeşitlendirmek mümkündür. Bu çalışmalar sırasında öğretmen sınıfı kontrol etmeli, yanlış bölmelere izin vermemeli, yanlışları düzeltmelidir.

Bu çalışmalar sırasında öğrenciler hecelere düzgün ayırmayı, şekle bakıp sözü hecelerle demeyi, şüphesiz , nutuk seslerini düzgün telaffuz etmeyi öğrenirler. Bütün bunlar ise öğrencileri elifba talimine başlayınca harflerle değil, hecelerle okumaya hazırlar.²¹¹

Yazı öğretimine hazırlık: Öğrencilere güzel, düzgün yazı becerileri kazandırmak için önce yazıya hazırlık çalışması yapılır. Programda bu çalışmalar şöyle belirtilmiştir:

“Öğrencilerin parmak ve bilek azalarının sağlamlştırılması üzere alıştırmalar. Yazı zamanı düzgün duruş, defterin düzgün koyulması, kalemin tutulması kuralı, defterin hatları, yazının nereden başlayıp, nerede bitmesi, yazı ile tanışlık. Nakışların kenar süslerinin, harf elementlerinin yazılması, fezada onların düzgün tasvirinin, elin satırda düzgün hareketinin temin edilmesi üzere alıştırmalar.

Altı seslinin büyük matba şekliyle (A, O, U, I, E,) ile tanışlık. Tek çizgili defterde kalemle onların yazılması üzere alıştırmalar.”²¹²

Programda belirtildiği üzere ilk çalışmalar öğrencilerin bilek ve el hareketlerini geliştirici niteliktedir. Tabii kalemin, defterin nasıl tutulacağı, kullanılacağı öğretildikten sonra, öğrencilere verilen 1 numaralı iş defterindeki şekil çalışmaları yaptırılır.

²¹¹ Yahya KERİMOV , Elifba Dersliğine Metodik Rehberlik, Bakü, 1992, s. 11.

²¹² Program Kitabı, s. 15.

BÜYÜK VE KÜÇÜK HARFLER
ELEMENTLER

Harfler	Elementler	Harfler	Elementler
A	ll-	Q	Q,
B	'x3	L	'L
C	C	M	lll
Ç	Ç	N	llr
D	L7	O	O
E	c	Ö	Ö"
ə	ə	P	J ^o
F	J-	R	'x2
G	CJ	S	S
ğ	CJ~	Ş	S,
H	'll	T	J-
X	CC	U	ll
J	'J	Ü	ll"
j	J.	V	V~
J	J	Y	2J
K	'x2	Z	L
a	al	q	o/v
b	l2	q	lv
c	c	m	l72
ç	c,	n	l2
d	ol	o	o
e	e	ö	ö"
ə	ə	12	l2
f	p-	12	l~l
g	of	s	s
ğ	of~	ş	s,
h	l2	t	l-
x	CC	u	ll
ı	l	ü	ll"
i	l.	v	v~
j	j.	y	lf
k	l2	z	~l

I numaralı iş defterinin ilk 14 sayfası bu hazırlık çalışmalarına ayrılmıştır. Bu defterde satırların başında çizgi şekillerinin örnekleri verilmiş, noktalı olarak gösterilmiştir. Öğrenciler bu noktaların üstünden giderek elleri alışkanlık kazandıktan sonra satırı tamamlarlar. Bu arada öğretmenler kavis vari şekillerin çizilmesi çalışmalarına da yer verir. Daire vb. geometrik şekillerin öğretilmesi çalışmaları yaptırır. Yine bazı öğretmenlerin iş defterleri dışında müsvedde defter tutturup, alıştırmaları yoğunlaştırdıkları bilinmektedir. Bu çalışmalar iyice pekiştikten sonra yazı hazırlığının ikinci basamağına geçilir.

Bu devrede öğrencilere harfleri oluşturan parçaların öğretilmesi çalışmaları yapılır. Yani harflerin elemanlarının öğretilmesi. Bu çalışmalar sırasında harfi veya harfin elementini hatırlatan eşya şekillerinden faydalanılır. İş defteri buna göre düzenlenmiştir. Mesela; Kirpi,tarak,fırça şekilleri büyük ve küçük düz çizgilerin, *karmak* aşağıdan ve yukarıdan dairelenen düz hatları, okej çubuğu deryaz harflerinin birinci elementini, yumurta, kartopu O, Ö harflerinin, kazan U, Ü harflerini, karpuz dilimi Ç,C,X harflerini yazmaya hazırlar. İş defterinin ilk 14 sayfası bu alıştırmalarla doludur. Bu çalışmalarda başarılı olamayan öğrencilere ferdi yardım etmeli, gerekirse ellerinden tutup yazdırmalıdır.

Özellikle okula altı yaşında gelen öğrenciler, harfi, onun elementlerini görmeden bütün olarak kavrarlar. Bu yüzden harfi bozarlar. Onun için hazırlık devrinde öğrencilere her bir harfin önce tahlili ve terkibi öğretilmelidir. Bunun için muallim her defa harfin yazılma süresinde, nereden başlayıp, nerede biteceğini göstermeli, hatta böyle bir cetvel hazırlamalıdır. Çalışmalar sırasında öğrencileri

sıkılmamaya, dersi eğlenceli hale getirmeye çalışmak gerekir. Yani öğretmenin rolü çalışmaların niteliğini yükseltir veya tersi de olur.

6. Öğrencilerin nutkunun inkişaf ettirilmesi:

Nutuk seslerindeki mana farkları ile tanışlık. Nutuk seslerinin düzgün telaffuzunun öğretilmesi. Öğrencilerin konuşmalarındaki fonetik söyleyiş özelliklerinin, fiziki kusurların hesaba alınması ve ortadan kaldırılması üzere işin teşkili.²¹³

Programda belirtilen esasların yerine getirilmesi için öğretmen, daha ilk günlerden itibaren çalışmaya başlar.

Öğrencilerle tanışma sırasında ve ilerleyen günlerde her birinin konuşmalarındaki eksiklikleri tespit eder. Onların lügat gücünün zenginleştirilmesi için, çevre gözlemlerinden, oyun, eğlence ve sohbetlerden istifade ederek çalışmalarını sürdürür. Zaten daha önce belirttiğimiz gibi alfabe kitabı da buna göre düzenlenmiştir.

Konuşmanın fiziki yönünden eksikliği olan öğrencilere Logopet²¹⁴ ile yardım edilir, hiç olmazsa onlar daima kontrol altında tutulur.

Her gün iki saat olan ana dili dersinin birinci saati okumaya hazırlık ve nutuk inkişafı, ikinci saati ise yazı hazırlığına ayrılmıştır. Bu konuda Yahya Kerimov'un şu değerlendirmesi konuya ışık tutacak niteliktedir:

“Savad talimi devrinde (hazırlık devrinde) muallim yalnız okuma ve yazı tekniği ile meşgul olduğu için bazen can sıkıcı vaziyet meydana gelir.

Oyun ve eğlence aleminden yenice ayrılmış çocuk, uzun müddet, sıra

²¹³ Program Kitabı, s. 15.

²¹⁴ Logopet, Azerbaycan'da konuşma kusuru olan hastaları tedavi eden doktor.

arkasında eyleşib, okuyacağı sözü, ses, harf terkihi üzerinde baş çatlatmağa, birbirinden küçücük elementine göre farklılık hoşlanmadığı işaretleri (harfleri) yazmaya ağır yük gibi bakar. Ona göre de muallim her 5-10 dakikada bir çocuklara, esprili bir olay, latife anlatıp, küçük hacimli şiir, hikaye, meraklı masal okuyup, bulmacanın cevabını buldurup, tekerleme öğretilir. Bu maksatla öğrenci kitaplarından, "Güvercin" gazetesinden, aynı tür "Gonça" dan istifade etmek uygun görülür.

Böyle alıştırmalarda utangaç, sessiz çocuklarla daha çok çalışmak, onların "dilini açmak" lazımdır.

Muallim daha çok diyaloga yer vermeli, öğrencilerin rabbiteli nutkunun inkişafına nail olmalıdır. Çocuğun soru sorma, arkadaşının sualine cevap bulma becerisi, devamında, gördükleri ve işittikleri hakkında konuşma kabiliyetini inkişaf ettirir. Bu ise okuma taliminin muaffakiyetle gitmesi için çok gereklidir.²¹⁵

2. Elifba Talim Devri:

Beş haftalık elifba talimine hazırlık devrinden sonra yaklaşık ekimin 2.haftasında başlayıp Şubat ayının sonuna kadar olan bir devreyi içine alır. Ancak sınıfın seviyesine göre değişebilir. Savad taliminin ikinci devridir. Bu devirde Azerbaycan elifbası üzere okumak ve yazmak öğretilir. Bu devre çok karışık, çetin ve mesuliyetlidir. Bu yüzden öğretmenin ustalık ve yaratıcı faaliyet göstermesi beklenir. Bu devre için program kitabında günde iki saatten olmak üzere 193 saat süre ayrılmış ve şu açıklamalar yapılmıştır:

²¹⁵ Yahya Kerimov. Elifba Dersliyiine Metodik Rehberlik. Bakü. 1992. s. 13.

“ Okuma. Latin grafikali Azərbaycan elifbasının öğretilmesi. Elifbanın öğretilme sürecinde seslerin telaffuz kolaylığının, çok işlekliliğinin söz kurma imkanlarının nazara alınması.

Her bir harfin ifade ettiği sesin hece dahilinde düzgün telaffuzunun öğretilmesi. Sesliler ve sessizlerin ayırt edilmesi üzere becerilerin sağlamlaştırılması. Elifba talimi devrinde okumak üzere ilk beceriler; hecelerle okumak esasında verilir. Açık heceler (na, ne) okunması usulünün öğretilmesi. Sesli ve sessiz birleşmesinden ibaret kapalı heceler okunması, böyle heceler onlara ters olan hecelerle (-na, -ne) mukayeseli öğretilmesi. Devamında kapalı hecenin diğer türünün (-nen, -nad) türdeşinin daha çetin heceler (stul, bri, tra, trol vs) okunması üzere alıştırmalar.

Öğrenilmiş harfler dairesinde sözlerin, cümlelerin ve ilave metinlerin okunması.

Elifba talimi devrinde mükemmel okuma becerilerinin verilmesi için kesme elifbadan, hece cetvellerinden, hareket eden elifba, elifba lotosundan, oyun karakterli didaktik materyallerden istifade edilir.

Okuma zarfında imkan dahilinde öğrencileri tüm sözlerle okumaya doğru götürülür.

Yazı. Küçük ve büyük harflerin el yazısı şeklinin yazılması, başka harflerle bitiştirilme kurallarının öğretilmesi, öğrenilmiş harflerden tertib olunmuş sözlerin ses tahlili esasında yazılması. Matbu ve el yazısı ile yazılmış, telaffuzu ile yazılışı arasında fark olmayan sözlerin ve böyle sözlerden ibaret küçük hacimli metinlerin üzerinden geçirilmesi; belirli beceriler kazandıktan sonra muallimin diktesinde esasen harflerin,

sözlerin, üç-dört sözden ibaret cümlelerin, 10-15 sözden ibaret metnin yazılması.”²¹⁶

Elifbanın öğretilmesi belli prensiplere göre kendi içinde üç merhalede gerçekleşir:

1.Elifba taliminin birinci merhalesi: Burada çok kullanılan, kelime kurma kabiliyetine sahip ve kolay telaffuz edilen 14 harf öğretilir. Bu on dört harf şunlardır: “a,e,o,u,ı,i seslileri ile n, m, r, l, g, s, ş, y” sessizleri.

Öğretmen alfabe kitabındaki şekil veya okunmuş masal ya da tekerleme üzerinde yapılan konuşmalardan sonra sözü öğreteceği harf üzerine getirir. İlk harf “a”dır. Kesme elifbadan “a” harfinin matbu, büyük ve küçük şeklini gösterir. Yazı tahtasında matbu ve el yazısı şeklinin büyüğü ve küçüğünü yazar. Ve “a” sesinin kelimenin başında, ortasında, sonunda olduğu kelimeleri bulma çalışması yapılır. Bu çalışmalar alfabe kitabıyla birlikte yürütülür. Alfabe kitabı buna göre düzenlenmiştir. “a” sesi için alfabenin 30. 31.sayfası ayrılmış, sayfanın sağ üst köşesine bu harfin matbu ve el yazısı şeklinin büyük ve küçüğü yazılmıştır. Ve sayfalar baştan başa resimlerle doldurulmuştur. Ve resimlerin altına daha önce hazırlık devrinde belirttiğimiz sesli ve sessizi ifade eden işaretler konulmuştur. Mesela ana, arı, ay, ayı, resimleri ayrıca doktorun hastanın ağzını açınca “a...!” demesi, annenin ağlayan bebeğine “a... a...a!” demesi resimlerle anlatılmıştır. Resimlerden faydalanarak “a” sesinin telaffuzu öğretilirken bir taraftan da öğrencilerin kelime hazineleri,konuşma kabiliyetleri geliştirilir.

²¹⁶ Program Kitabı. s. 15-16.

“a” sesinin telaffuzunu iyice öğrenen öğrenciye, iki saat olan ana dili dersinin ikinci saatinde yazı öğretimi yaptırılır. Bunun için 1 numaralı iş defterinin 15.sayfasından işe başlanır - “a” harfinin matbu ve el yazısı şeklinin büyüğü ve küçüğü gösterilir. Tahtaya yazılır. Öğrenciler defterde harflerin üzerinden geçerler. Öğretmen her yeni öğretilen harfin büyüğü ve küçüğünün yazılışını gösterse de birinci gün yalnız küçüğünü öğretir. Eğer harfin büyüğü ile küçüğünün yazılışı arasında bir fark yoksa aynı anda öğretir.

Harflerin elementlerinin öğretilmesine özel önem vermelidir. Bunun için öğretmen her defa harfin nereden başlayıp nerede biteceğini söyleyip gösterir ve harflerin elementlerini gösteren bir cetvel de hazırlar. Mesela a harfini kara veya mavi renkle yazıp, kenarlarında kırmızı ok işareti ile onun hangi noktadan başlayıp hangi noktada bittiğini gösterir.

gibi

Ayrıca, harflerle ilk tanışıldığı günlerde mermer kağıttan kesilip, kalın ak kağıt üzerine yapıştırılmış harfler (sesliler kırmızı, sessizler mavi renkli) üzerinde incelemeler yapılır. Bu çalışma 20.yıllarda Azerbaycan’da çok tutulmuştur. Kağıttan hazırlanmış harf elementleri ve harfleri öğrencilere dağıtıp onların yazılmasını istemek veya öğretmen yazı tahtasına bir elementi yazar, öğrenciler terkinde bu elementin olduğu harfleri (e x) bulur, üzerinden parmaklarını gezdirir. Arkasından

öğrencilere her bir harfi nasıl yazdıklarını, onları sözde diğer harflerle nasıl bitştirdiklerini izah eder.

Bu çalışmalar bizde olduğu gibi havada fişlerin tasviri şekilde yazılması şeklinde yapılır. Aynı çalışma defterlerindeki harfler üzerinde kalemle, parmakla da yapılır.

Yine harflerin belli bir ritimle yazılması çalışması da yapılır. Böylece harflerin yazılmasında akıcılığı, surati, kurala uygunluğu ve öğrencilerin birlikte iş görmesini sağlar.

Bu arada yazının meyli üzerinde de önemle durulur. İş defterleri de buna göre düzenlenmiştir.

Her bir harfin öğretilmesi için 6 veya 4 saat gibi süre ayrılır. Aynı yolla “n” harfi öğretilir. “a” harfi ile hece oluşturulur. Böylece bu devirde, basit heceler öğretilir. Fakat bu devirde asıl maksat açık hece (a, na, ta) ve ters (an, at) hecelerin yardımıyla okumayı öğretmektir. Bunun için öncelikle benzer sözlerin öğretilmesine çalışılır. “nane-nene, lale-lele, mala-mele, mele-gele vb. gibi. Dolayısıyla öğrenciler okuma ve yazmanın ilk becerilerini bu devrede öğrenirler. Eğer öğrenciler daha ilk günlerden itibaren hecelerle okumayı başarırsa sonraki merhalelerde okumanın tekniğini kolay kavrarlar. Onun için de elifba taliminin ilk günlerinden itibaren öğrencileri harfler dairesinde heceyle beraber okumaya alıştırmak gerekir. Her bir yeni ses hece birliğinde uzun telaffuz edilerek ya da özel vurguyla söylenerek öğretilir.

Aynı şekilde öğrencilerin harf harf yazmalarına izin verilmez. Bunun için hece kavramı iyice verilmelidir. Harf harf yazmak, yazıda harf bırakmaya, eklemeye ve

değiştirmeye, okuma da ise süratin azalmasına sebep olur. İlk günlerde ana, ata vb. sözleri okuyup-yazmaları savad taliminin sonuna kadar onlarda bu becerilerin sağlamlaşmasına imkan verir. Sözü hecelerle dudak altı telaffuzu, elifba talimi devrinde tahlil süresinde numunelere uygun olarak yapılır. Bunun için yukarıda söylediğimiz gibi sözde yeni sesin uzatla uzatla telaffuz olunması faydalıdır. Mesela “Nane” sözünü ele alalım

Öğretmen bu sözü hece hece yazacaklarını söyler. Ve heceyi uzatarak telaffuz eder. (nnnaaaa) ve “na” hecesini yazar, sonra ikinci heceyi “nnnee” şeklinde uzatarak telaffuz eder ve yazar. Bu arada sınıfı kontrol eder. Doğru yazıp yazmadıklarına bakar. Hep birlikte telaffuz ettirir. Zayıf öğrencilere özel yardım edilir. Onlara; nnaaa için “n” harfinin sağına “a”, nnnee için “e” harfi ilave edilir. Bu çalışmalar sırasında açık hece önemli bir yer tutar. Böyle heceler okutulurken öğrencilerde harf ve sesi ve tersi ses ve harfi uygunlaştırmak, harfleri farklı kılmak becerileri verilebilir. Ona göre de öğrencilere yeni harfle tanışır gibi öğrenilmiş harfler içerisinde çeşitli şartlarda sessiz ve sesli birleşmesinin okunması üzerinde çalışmalar yapılır. Önce yalnız bir sesliden ibaret olan hece öğretilir, sonra ona yeni hece ilave edilerek söz tamamlanır: a-na, a-ta, a-ı gibi.

Ayrıca mum, nar, mor,mar, ger, ser, ses gibi kapalı heceler okunması çalışmaları da yapılır.

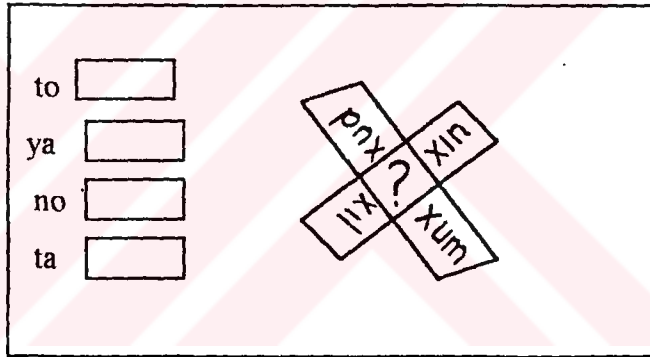
Bu dönemde kesme elifba (alfabedeki harflerin kesilmiş şekilleri) hece cetveli ve elifba lotosundan faydalanılır. Ayrıca alfabe kitabındaki oyun karakterli öğretici materyallerden istifade edilir. Alfabe kitabı bu konuda oldukça zengin tertib

edilmiştir. Bunlar ses-harf terkiibini sağlamlaştırmaya hizmet eder. Kuruluşlarına göre oldukça çeşitlidir.

Hazırlık devrindeki kırmızı daire (sesli) ve mavi daire (sessiz) işaretleri yine kullanılır. Daire yerine harfin kendisi kullanılır. Kiminde yalnız sesli verilir, sessizi tamamlaması istenir, kiminde ise sessiz verilir, seslinin tamamlanması istenir. Mesela alfabe kitabının 36.sayfasında ata kelimesi için şu şekiller konulmuştur. Sırasıyla:

Başka bir şekil

Öğrencileri düşündürmek, okumanın şuurluluğunu sağlamak için kelimelerin harfleri üzerine rakamlar konur. Her bir söz önce görüldüğü gibi okunur. Sonra ğrenciler rakamlarına göre okurlar.

1 2 4 3

1 3 2 4

1 4 3 2

Böylece “a t ı l” sözünden “atlı”, “a t l i” sözünden “altı” sözü “e t i r” sözünden “erit” sözü elde edilir.

2 1

1 3 4 2

4 3 2 5

Yine de ren = rende, o d u r = ordu, i r a d e = idare gibi.

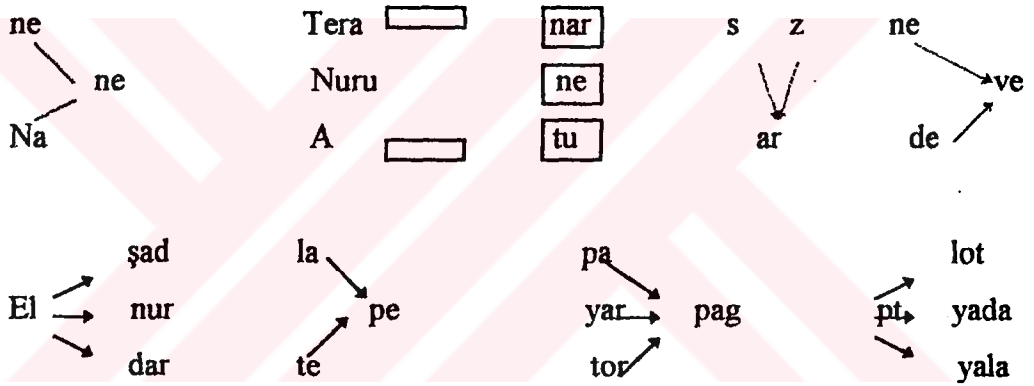
Bir başka şekilde iki istikamette okunduğunda aynı tür okunan kelimeler tanıtılır. Renkli oklarla gösterilir.

Tut, Talat, iri, dağı gibi

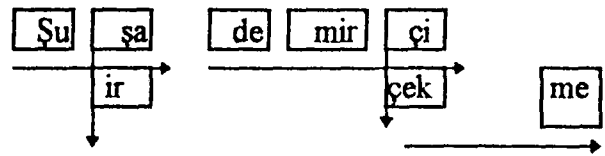
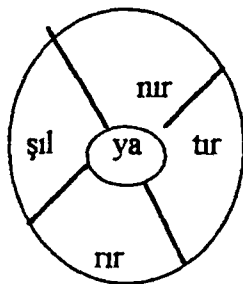
Bazı sesler ise tersine okununca başka anlam taşır.

Yat, pay, pas, tük gibi

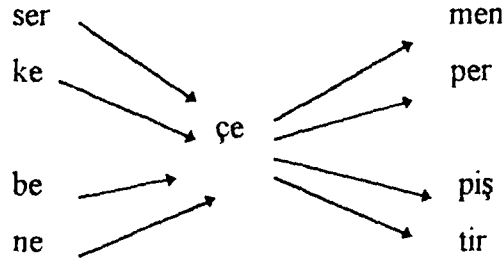
Okuma tekniğinin kavratılması için çeşitli harf veya heceye başka heceler ilave edilerek okumaya dair şekiller verilmiştir:

Şekillerin bazıları renkli daire ve kare şeklinde düzenlenir.

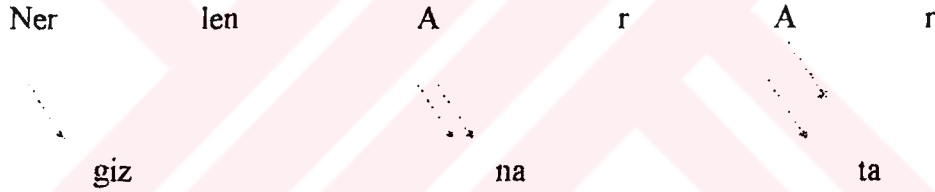

Bazı şekiller okuma sürecini biraz zorlaştırır. Mesela:

Ortadaki hece birinci sütundaki hecelerin sonuna ikincilerin ise başına getirilerek okuma çalışması yapılır.

Bir başka çalışma da oklarla yapılır.

okların biri kırmızı biri mavi renkle çizilerek farklı kelimeler oluşturulur.

Bu gibi çalışmalar oldukça çok ve çocukların ilgisini çekecek tarzda renkli, eğlendirici ve düşündürücü, öğretici tarzda düzenlenmiştir. Öğrenciler bulmaca çözer gibi bu şekillerden yeni kelimeler bulmaya çalışır. Çocukların çevresinden alınmış küçük resimlerin yardımıyla kelime bulma çalışması da ilginçtir. Mesela; Azerbaycan'da çok sevilen tar müzik aletinin küçük bir resmi verilmesi, resim önüne de t harfi kırmızı çarpı işaretiyle kapatılmış hemen altına n harfi eklenmiştir. Öğretmen tar aletini gösterir ve bu aletin isminin ilk harfini n ile değiştirmelerini ister böylece "nar" sesini bulurlar.

Yine yol ve nal resimlerinin ortasına "ka" hecesi yazılıp oklarla gösterilerek "yolka" ve "kanal" kelimeleri buldurulur.

Ya da i hecesinin karşısına nar resmi yapılır “inar” kelimesi buldurulur. Terside yapılır. aybardağının arkasına i hecesi eklenir “ayı” kelimesi buldurulur.

Her ne kadar okumaya ayrı bir saat yazmaya ayrı bir saat ayrılırsa da bu çalışmalar birbirleriyle sıkı sıkıya alakalıdır.

Bu birinci merhalede bir iki açık ve kapalı heceyi okumayı ve yazmayı öğretme çalışmaları yapılır.

2. Elifba Taliminin İkinci Devresi: İkinci devrenin vazifeleri nispeten çok yönlü ve zordur. Bu merhalede tonlu ve uzanan sessizler, ani telaffuz edilen (g,b) ve tonsuz (h,n) sessizler ve “e” seslisi öğretilir.

Bu dönemde tonlu ve tonsuz sessizlerin ayırt edilmesine özel önem verilir. Öğrenciye “z” sesi öğretilirken bunun birinci devrede öğrendiği “s” sesinden farklı olduğu verilmeye çalışılır. Alfabe kitabının üst tarafında önce “z” ile oluşturulan heceler hemen

altında ise “s” ile oluşturulan heceler verilir: za, ze, zo, zu, zi, zi

sa, se, so, su, sı, si

Böylece bu sesler arasındaki fark belirtilir. Bir bilgi olması bakımından bu harf öğretilirken şu yeni kelimeler öğretilir: Yaz, yazı, Aru, zer, zal, saz, siz, aziz, Ziya, Nizami, az, ayaz, dayaz, Araz, ser, Azer, Xazer, deniz, temiz, ulduz, Xoruz, yazda gibi 22 kelime öğretilir. şekillerin yardımıyla da cins ve tür anlayışlarını kavrarlar. Böylelikle de onların kelime hazineleri zenginleşir ve hızlanır.

Yine bu devirde; g -ğ, g-x, b-n sesleri arasındaki farklar kavratılır. Mesela g ve ğ ile meydana gelen hecelerin mukayeseli okunması yapılır.

Yine bu devrede ye, ze, ve, ğe, ge, be, he, pe gibi hecelerın benimsenmesinde öğrenciler zorluk çektiklerinden önce yeni sesli hece birleşmesinde öğretilmelidir: ne, pe, le, me heceler sonra ters heceler (en, ep, el, em) şeklinde telaffuz ettirilir.

Önemli olan konu da “ə” sesinin ona yakın olan “e” sesinden ayırt ettirilmesidir.

Bu beceriler kazandırdıktan sonra öğrencilere ters ve kapalı heceler üzere çalışmalar yaptırılır. Bu çalışmalar gittikçe zorlaşan kelimeler kurmaya yönelik yürütülür. Öğrencilere iki açık heceden ibaret sözlerle (deve, baba) beraber bir açık ve bir kapalı (oyun, vagon), bir ters, bir kapalı (ulduz, Elnur), iki kapalı (hırman, partal) nihayet, sessizlerin yanyana geldiği kapalı heceler (derbend, plaş, xett) öğretilir.

Kesme elifbanın yardımıyla kapalı heceli sözlere bir sessiz ilavesiyle yeni söz elde edilmesi ve okunması öğretilir.

Sözlerin yanında cümle yazdırma çalışması da yaptırılır. Cümlenin büyük harfle başladığı ve sonuna nokta konulacağı kavratılır. Ayrıca isimlerin çokluk şekilleri de öğretilir.

Gittikçe daha okunaklı yazı yazma çalışmalarına devam edilir.

3.Elifba Taliminin Üçüncü Merhalesi: Bu dönemde telaffuzuna göre zor sesler ve terkiğine göre daha karışık hecelerın öğretilmesine çalışılır. Öğrencilere , ü, ö seslileri ve k, ç, c, h, f, j sessizleri öğretilir. Burada “k” sesi öğretilirken, bu sesin iki fonksiyonuna dikkat edilir, (ke, ka) ayrımı kavratılır.

Artık iki hecesi de kapalı sözlerin öğretilmesine başlanır. Mektep, keklik, sünbül, köyçek, ceýran gibi kelimelerin okunması için alıştırmalar yapılır. Ve bu tür hecelerın zorluğu gittikçe artırılır. Dört harften ibaret bir heceli sözlerin (kent, genç, renk, zenk)

ve böyle hecelerin bulunduğu başka sözlerin (çelenk, pelenk, tüfenk, traktor, çırtan) okunması için çalışmalar yapılır. Bu sırada pratik yoldan bazı basit imla kuralları da verilmeye çalışılır. Bu arada öğrencilere aynı köklü kelimelerle ilgili alıştırmalar yaptırılır; mektep- mektepli, çay-çaynik-çaydan-çaycı, üzüm- üzümcü-üzümcülük gibi.

Böylece öğrenciler Latin grafikali Azerbaycan Alfabetini dolayısıyla okuma - yazmayı öğrenmiş olurlar. Bu süre öğretmenlere göre değişmektedir. Ancak bütün çocukların okuma ve yazmanın tekniğine ulaşmaları nisan ayının sonunda gerçekleşir. Görüldüğü gibi Elifba talimi devri savad taliminin en uzun ve zor devridir. Bu dönemde öğretmen çok dikkatli davranarak, kesme elifba ve hece cetvelinin yardımıyla çocukları hece hece okumaya ve yazmaya alıştırmalıdır. Bir (harfi) sesi iyice öğretmeden yeni bir sese geçilmemelidir. Acele etmeden sabırla öğretmelidir.

Bu çalışmaların sonunda aşağıda gösterilen alfabenin öğretilmesi sağlanır.

A	A	a	a	a	B	B	b	b	b	C	C
c	c	c	Ç	Ç	ç	ç	ç	D	D	d	d
d	E	E	e	e	e	ə	ə	ə	ə	ə	F
F	f	f	f	G	G	g	g	g	Ğ	Ğ	ğ
ğ	ğ	H	H	h	h	h	X	X	x	x	x
I	I	ı	ı	ı	İ	İ	i	i	i	J	J
J	J	J	K	K	k	k	k	Q	Q	q	q
q	L	L	I	I	I	M	M	m	m	m	N
N	n	n	n	O	O	o	o	o	Ö	Ö	ö
ö	ö	P	P	p	p	p	R	R	r	r	r
S	S	s	s	s	Ş	Ş	ş	ş	ş	T	T
t	t	t	U	U	u	u	u	Ü	Ü	ü	ü
ü	V	V	v	v	v	Y	Y	y	y	y	Z
Z	z	z	z	.	:	,	?	!	>	<	=
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	-	+

3.Elifba'dan Sonraki Devir:

Program kitabında 35 saat okumaya, 28 saat de yazmaya ayrılmak suretiyle 63 saat belirtilmiş ve şu açıklamalar yapılmıştır:

“ Okuma ve yazı teknikası üzere elifba talimi devrinde elde edilmiş beceri ve alışkanlıkların sağlamlaştırılması sesli okumak ve okunanı anlamak alışkanlığının şekillendirilmesi. Okuma materyaline bağlı olarak nutukun inkişaf ettirilmesi.

Okuma: Şifahi halk edebiyatı numunelerinin edebi parçaların (ocak ayında 50-60, nisan, mayıs aylarında 125-150 sözden ibaret) bütün sözlerle, ders yılının sonunda

dakikada 40-45 söz süratle sesli ve 50-55 söz süratle sessiz okunması. Bu sürede harcı alem- tabiat ve cemiyet, çocukların oyun ve eğlenceleri, insanların emeği, vatanımız, onun geçmiş tarihi günler hakkında küçük hacimli meraklı metinlerin okunması. Cümleler arasında fasıla, nakl, sual, nida cümlelerinde tonlamayı sağlamak, sesli ve sessiz okuma becerilerinin geliştirilmesi, diyalogların ifadeli okunması, metne bağlılığın verilmesi, okumanın düzgünlüğü, ifadeliliği, süratliliği ve şuuruluğu üzere becerileri inkaşaf ettirilmesi; okunmuş metnin, mevzuuna dair suallere cevap verilmesi, verilmiş sualin cevabının metinden bulunması; metinde başlıca fikrin bulunması; okunmuş metnin mevzuunun nakl edilmesi. Tekerlemelerin söylenmesi, 7-8 şiirin ezberlenmesi.

Çocuk Kitapları ile İş: (Haftada 1 saat sınıftan hariç okumaya ayrılır.) Çocuklarda kitaba merak, çalışmaya heves yaratılması. Kitaphane ve küçük hacimli (10-30 sayfalık) şekilli kitaplarla tanışlık. Kitap seçmek kuralının öğretilmesi. Çocuklarda okuyucu görüşünün inkaşaf ettirilmesi.

Muallimle birlikte kitabın adının, yazarın ailesinin, ana başlıkların okunması.

Muallim tarafından okunmuş kitapların dikkatle dinlenilmesi, karakterinin (şen, eğlenceli, gamlı, gösterişli, fantastik, kahramanlık bildiren, tabiat tasviri vs.) belirlenmesi, eserde kahramanın bulunması ve hafızaya yerleşmesi, eserin konusunun nakledilmesi, müzakere edilmesi, (hadiselere, kahramana kıymet verilmesi) imkan dahilinde küçük hacimli basit konulu, meraklı, oyun-name karakterli resimli ve şekilli zengin bedii kitabın okunması.

Yazı: (28 saat). Yazılış şekillerindeki yanlışlığın ortadan kaldırılması, güzel ve okunaklı yazmak üzere becerilerin inkaşaf ettirilmesi. Bu maksatla haftada 1 saat husn ü hat (güzel yazı) dersinin teşkil edilmesi.

Yazı süresinde harflerin dakikliğine, iriliğine, enine, meyilliğine, harfler arasındaki mesafeye, satır hattının gözlenmesi, her bir harfin tahrif edilme halleri ile tanışlık ve onlara yol vermeme.

Yazılışı telaffuzundan farklanmayan sözlerden tertip olunmuş cümlelerin, metinlerin (el yazısı ve matbu şeklinde) yüzünden geçirilmesi ve muallimin diktesine göre yazılması. Ezberlenmiş şiirden bir parçanın serbest yazılması. Yazının süratının artırılması (süratin artırılması yazının güzelliğine ve konusuna zarar vermemelidir); dakikada 30-35 işaretin yazılması.

Cümlenin büyük harflerle başlanması, sonunda nokta, soru ve nida (ünlem) işaretlerinin konulması. Basit sözlerin satırdan satura geçirilmesi üzere pratik becerilerin aşılması.

Öğrencilerde öz yazılarına dikkat etme becerisinin yaratılması.

Nutuk İnkişafı: Nutkun dinlenmesi ve anlaşılması öğrencilerin kendi fikirlerini müstakil ifade edebilmeleri için etraf alem üzere müşahedelerin teşkili, bir seri ve konulu şekiller, oyuncaklar, oyun ve eğlenceler, meşkaleler, ailelerin başlarına gelen enteresan olaylarla ilgili lügat hazinelerinin zenginleştirilmesi, soru sormak, sorulara cevap vermek becerilerinin inkişaf ettirilmesi ve bu esasta rabbiteli nutuklarının şekillenmesi.²¹⁷

Programda bu çalışmalar yapıldıktan sonra öğrencilerin bilmesi ve becermesi gereken şeyleri de maddeleştirilmiştir: ”

Öğrenciler bilmelidirler:

- Sesle harfin farkını;
- Sesliyle sessizin farkını;

- Metnin ne olduğunu;
- Cümlenin ne olduğunu;
- Sözü'n ne olduğunu;
- Hecenin ne olduğunu;
- Basit sözlerin satırdan satıra geçirilme kurallarını;
- Büyük ve küçük harflerin farkını;
- Sözde vurgunun ne olduğunu;
- Cümlenin başında, insan, ülke, şehir, kent adlarının büyük harfle başlatılması;
- Cümlenin sonunda nokta, soru ve ünlem işaretlerinin konulması;
- Şiirle hikayenin farkı;

Öğrenciler Becermelidirler:

- Cümleyi sözlere ayırmayı;
- Sözlere hecelere ayırmayı;
- Sözlere satırdan satıra geçirmeyi;
- Sözde üzerinde vurgu bulunan heceyi bulmayı;
- Sesliyi sessizden ayırmayı;
- Muhtelif ses-harf kuruluşu olan sözleri tahlil etmeyi;
- Matbu ve el yazısı ile yazılmış telaffuzu ile yazılışı arasında fark olmayan sözleri 20-25 sözden ibaret cümleleri ve metinleri harf bırakmadan, harf ilave etmeden, bir harfi diğeri ile değiştirmeden bakarak yazmayı;
- 15-17 sözü, türdeş o kadar sözden ibaret cümleyi ve metni muallimin diktesine bağlı olarak dakikada 30-35 işareti yazmayı;
- Küçük hacimli nazım parçasını ezberden yazmayı;

- Cümleye büyük harfle başlamayı;
- Cümlenin sonunda nokta, soru ve ünlem işaretini koymayı;
- İnsan adı, ailesi ve ülke, şehir, kent adlarının ilk harfini büyük yazmayı
- Hacmi 125-150 sözden ibaret olan metni dakikada 40-45 söz süratiyle, bütün sözlerle okumayı;
- Küçük hacimli, şiir, hikaye, masal dinlemeyi, işittiğini, okuduğunu, muallimin suali ve resim ve şekillerin yardımı ile konuşmayı;
- Tanıdığı edebi kitapların, yazarın adını düzgün demeyi ve konusunu konuşmayı;
- Nutkunda basit konuşma kurallarına uymayı;
- Aynı seri ve konulu şekiller, müşahideler üzere, oyun ve eğlenceleri hakkında şifahi hikaye kurup rabiteli konuşmayı;
- 7-8 şiiri ezberden okumayı.²¹⁸

Görüldüğü gibi Azerbaycan'da 1. sınıfının sonunda öğrencilerden okuma ve yazmanın tekniğini öğrenip, edebi eserleri okuyup onlardan zevk almaları, 7,8 şiiri ezberlemeleri , dakikada 30-35 kelimeyi okuyup yazmaları beklenir. Bilhassa öğrencilerin edebi türlerle tanıştırılması, 7-8 şiir ezberlemeleri oldukça dikkat çekicidir. Gerçi bu iş Azerbaycan'da daha ilk günlerden itibaren yapılmaktadır. Sınıftan hariç okuma adı verilen haftada bir saat ayrılan derste öğretmen öğrencilere edebi eserlerden örnekler okuyarak hem onları okumaya heveslendirir hem de dinleme, anlama gibi beceriler kazandırır ve kelime hazinelerini zenginleştirir. Alfabe kitabında 96.sayfadan itibaren böyle edebi parçalar yer alır. İlk parçalar da "Elifba", Müellim" adlı şiirlerdir. Bunlar

²¹⁸ Program Kitabı. s. 18-19.

gerçekten edebi değeri olan güzel şiiirlerdir. Mesela, “Müellim” şiiiri büyük şair Bahtiyar Vahabzâde’nindir.

Müellim

Ey hörmetli müellim,

Her könlde yerin var.

Her kesdde, her şeherde

Senin meyvelerin var.

Ekdiğın ağaçların,

Gülü, çiçeği solmaz.

Dünyada senin gibi,

Barlı bağban tapılmaz. “219

Bahtiyar Vahabzade

Yine bu parçalar yardımıyla Azerbaycan’ın kültür zenginlikleri öğrencilere öğretilmeye çalışılmıştır. Büyük şair “Nizami Gencevi” kısaca tanıtılmış ve onun eserinden örnek verilmiştir. Aynı şekilde Azerbaycan’ın diğer şairleri; Mirza Elekber Sabir, Abbas Sehhat, Abdullah Şaik, Mirvarid Dilbazi, Samed Vurgun tanıtılmış onların eserlerinden güzel örnekler verilmiştir.

Çok önemli bulduğumuz bir başka konu halk edebiyatı türlerine bol bol yer verilmesi, hemen hemen her sayfada ya bir atasözü ya bilmece, ya bir tekerleme örneği verilmiştir. Mesela:

İş insanın cevheridir,

İnsanı emek yükseltir.

Güç birliktedir.

Gibi atasözleri

Yazda yağar yemeğini

Çok sever öz emeğini

Yiyip yatar bahara dek

Adı nedir, tapın görek?

Gibi bulmacalar

Tülkü'nün kürkü söküldü

Kürkü'nün tülkü töküldü.

Gibi tekerlemelerle

okuma yazma çalışmaları sürdürülür. Bu dönemde öğrencilerin sesli ve sessiz okumayı, konuşur gibi, harf ve hece bırakmadan, yerlerini değiştirmeden, yersiz tekrarlara yer vermeden başarmasına çalışılır. Okuma ve yazma mekanizmasında öğrencilerin iyice ilerlemesine sürati yakalamasına dikkat edilir. Programda belirtildiği gibi dakikada 30-35 kelime okuyup-yazma hızı kazanması beklenir ki, 11.sınıfta serbest okuyup yazabilsin.

Programda belirtilen anlatma, soru sorma, parçalara ayırma, başlık koyma, kahramanını bulma gibi becerilerle ilgili Alfabe kitabına hiç bir hazırlık çalışması veya alıştırmaları eklenmemiştir. Kitaba alınan metinler şu başlıklar altında toplanmıştır: Aile, Gelin Oynayalım, Güzel İşler Görelim, Güzel Yaz, Vatan gibi konularla ilgili şiir hikaye, masal, atasözleri vb. metinlerin yardımıyla öğrencilerin nutuklarının geliştirilmesine (vurgu ve tonlamaya uygun olarak) çalışılır.

Güzel yazı çalışmalarına önem verilmesi ayrı bir ders saati ayrılması, el yazısıyla matbu yazının birlikte öğretilmesi ve 25 derecelik meyille yazma kuralı dikkat çekicidir.

Görüldüğü gibi Azerbaycan'da çok ciddi ve ilmi veriler ışığında bir okuma -yazma eğitimi verilmektedir. Hemen beraberinde de kültür öğretimi, Azerbaycan'ın tanıtılıp, sevdirmesi. Bunlara göre düzenlenmiş program ve Alfabe Kitabı. Hepsini destekleyen ilmi araştırmalar. Daha önce belirttiğimiz gibi çocukların kelime hazineleri araştırılmış, 7 yaşında bir çocuğun 4100 kelimeyi kullandığı tespit edilmiştir.

b. Azerbaycan'da Türkçe Öğretiminde Kullanılan Metodoloji

Daha önce dünyada kullanılan okuma-yazma metotlarını uzun uzun anlattığımız için burada bir daha tekrarlamayacağız. Sadece Azerbaycan'da kullanılan okuma-yazma metodunu anlatacağız.

Azerbaycan'da uzun yıllar Arap alfabesinin kullanıldığı yıllarda mollahanelerde "heceleme" adı verilen harf-hece metodu uygulanmıştır. Daha sonra 19.asrın 40.yıllarında Rusya'da yayılan "ses metodu" Gürcistan'daki Öğretmen Lisesinden mezun olan öğretmenler yoluyla Azerbaycan'da da yayılmıştır.

20.yüzyılın başlarında yine Rusya'da yayılan "cümle metodu" Azerbaycan'ı da etkilemiş ve 1934 yılına kadar kullanılmıştır. Öğrencilerin yazıda harf ve hece bırakmaları yüzünden terk edilmiş yerine ses-hece-tahlil-terkip metodu kullanılmıştır. Bu gün de aynı metot kullanılmaktadır.

Ses- Hece- Tahlil- Terkip Metodu: Rus pedegogu K. D. Uşinski'nin ses metodunu ses-tahlil-terkip şeklinde çalıştırmasıyla geliştirmiştir. Onun teklif ettiği metotta sözlerin ses tahlili mühim yer tutar. Çocukların çok yönlü geliştirilmesi düşüncesinden hareket eden Uşinski, kendi metodunu canlı nutkun tahlili gibi düzenler. O okuma-yazma

taliminin işitmeye dayanan sözlerde seslileri ayırmaktan başlanmasını bildirir.önceleri tek heceli sözlerde eklenmesi mümkün olan a,o,ı seslileri ayrılır. Uşinski, sözlerde aynı seslerin işitilmesi ve farkedilmesi üzre çalışmalarla beraber terkinde bu veya diğer sesin olduğu sözler bulmayı uygun görür.

Yine Uşinski'ye göre okuma-yazma taliminde en önemli mesele; çocuklara açık hecenin okunmasını öğretmektir. Ona göre bu okumanın anahtarıdır. Onun metodunda okuma ve yazma beraber yürütülür. Yazıda da önce el yazısından başlanmasını benimser. Matbu harflere ancak 10 harf öğretildikten sonra geçilmesini ve sonra her ikisinin birlikte yürütülmesini savunur. Bu metodun başlıca iki temel özelliği vardır: Bir okuma taliminin esası seslere dayanır. Okuma-yazma çalışmaları sırasında öğrenciler alfabenin esas sesleri ile tanışır, nutuktan sesleri seçmeyi ve uygun harflerle ifade etmeyi öğrenirler. Sesleri öğrenirken onların sözlerde tabii birleşmeleri ve esas sesler hakkında da fikir edinirler ve sesin harfle ifade edilmesini, onu sözlerden ayırmayı ve onun sözlerde seslendirilmesini öğrenirler.

Öğrenciler nutuk sesleri ile tanış oldukça yeni ses her defa sözdeki diğer sesler sırasından ayrılır, dikkatle öğrenilir ve uygun yazılı şekli de gösterilir. İçerisinde yeni sesin olduğu heceler ve sözlerin okunması, öğrencilere sesleri, harflerin sırası ile düzgün telaffuz etmeye imkan verir.

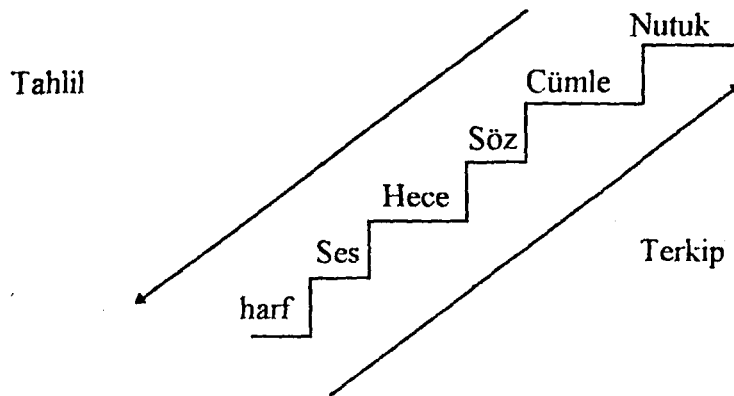
İki okuma-yazma devrinde seslerin öğretilmesi söz üzerinde ses tahlil-terkip sürecinde gerçekleşir. Bu da okuma ve yazma taliminin esasıdır.

Bu talim şu işlem basamaklarına ayrılır: Nutuktan (metinden) içerisinde öğretilecek yeni sesin (mesela, ř) olduğu sözün geçtiği cümle seçilir. Cümle sözlere ayrılır ve içerisinden terkinde yeni öğretilecek harfin bulunduğu söz seçilir ve telaffuz olunur,

tahlil edilir, içerisinde yeni öğretilecek harfin olduğu hece (şa) ayrılır, sesli telaffuz edilir. Hece seslere ayrılır (ş,a) yeni ses (ş) telaffuz edilir. Nihayet “ş” sesinin yazıdaki şekli gösterilir. Sonra muallimin yardımıyla bir öğrenci harfleri gösterir, onunla ifade olunan sesi telaffuz eder, o sese başka ses ilave etmekle hece düzer. Heceyi bir iki defa telaffuz ettikten sonra ona yeni hece ekleyip söz kurulur. Söz de bir iki defa okunduktan sonra cümle içerisinde kullanılır. Yani şu sıra takip edilir: Nutuk - cümle- söz- ses- harf. Nutuktan başlayarak tahlil edilir harfe ulaşılır. Tekrar harften başlanır terkip edilerek nutuğa ulaşılır. Uşinski'nin adıyla beraber anılan bu metodun, sesi ayırıp telaffuz etme basamağı 60'lı yıllarda metotçular tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Yine Rus pedagog Redozubov'a göre sesin öğrencilere ayrıca takti olunması, sesle hargi birleştirir ve okumanın harflerle gitmesine sebep olur. Öğrenci de okurken okumanın temeli olan heceye doğrudan değil de dolaylı yoldan geçer, sözü harflere ayırır. Oysa okumanın birliği hecedir.

Okuma- yazma talim metodunun esasına bu iki temelin konulması onu “ses -tahlil-terkip” metodu olmaktan çıkarır. Bu metoda “ses- hece- tahlil- terkip” metodu demek daha doğru olur.

Bu metodu şöyle bir çizelgeyle göstermek mümkündür.

Ses- hece- tahlil- terkip metodu

Azerbaycan`da bugün bu metot uygulanmaktadır. Ve bu metodun üstün yönlerinden biri olarak her bir yeni sesin hece dahilinde öğretilmesi gösterilir. Böyle olursa harfin kelimedeki yerine göre okuma gerçekleşir. Her bir ses bulunduğu yere göre sözde hangi sestem sonra veya evvel, hangi sesler arasında gelmesine bağlı olarak yeni telaffuz şekli kazanır. Okurken bu veya diğer harf yalnız şekilde değil, komşu seslerle birlikte, onların tesiri ile seslenir. Okumanın temelini hece olması da bunu talep eder.

Bu metotta hece okumanın temeli olduğu gibi telaffuzun da temeli kabul edilir. Çünkü konuşurken ister istemez heceler arasında ani fasilalara yol verilmesi bunu ispatlar. Sesler sözde alakalı suretle telaffuz edildiğinden okuma taliminin ilk adımlarından itibaren sözlerin düzgün, hecelerle okunmasına riayet etmelidir. Çünkü muallimin telaffuzunda farklı sesleri kolaylıkla işiten öğrenciler, onları hecelerle telaffuz etmeden yazamazlar. Bir çok durumda sözü ses -harf terkiğini tahlil etmeye alışmamış öğrenciler yazarken harf bırakma, harf artırma, yerlerini değiştirme gibi hatalar yaparlar. Onun için muallim sözleri düzum levhasında düzerken öğrencilere tahlil edici telaffuzun kurallarını öğretmelidir.

Heceyi okuma ve yazmanın temeli kabul eden bu metot açık heceye üstünlük vererek onu okumanın anahtarı kabul etmiştir. D. Uşinski`nin bu fikrine uyan Rus ders kitapları da bu prensibe göre düzenlenmiştir. Azerbaycan`da buna tam uyulmamıştır çünkü Azerbaycan Türkçe`sinin özelliği fiil köklerinin kapalı hecelerden ibaret olması (al-, at-, aş-, üz-, çal-, gel-, ver-, gör-, git-, güt-, vb.) buna imkan vermemektedir. Ancak sessizlerin telaffuzunun öğretilmesinde kapalı hecenin birinci varyantı (-an, -at) daha elverişlidir. Böyle heceler “ters heceler” diye adlanır (yani açık hecenin tersi, -na, -ta) ters hecelerde sessize zayıf da olsa “ı” sesi eklenmiyor, sessiz kendi telaffuz şeklini buluyor, -

al, -on, -ok vb. heceleri okurken açık hecelerde olduğu gibi sesleri kavuşturmaya ihtiyaç duyulmuyor. Öğrenci kolayca sesliden sessize geçiyor.

Görüldüğü gibi bu metotta nutuktan hareket ederek heceye kadar giden tahlil ve hece içerisinde sesin öğretilmesi, sonra da hecelerin terkihiyle söz cümle ve nutkun inkişafı esas alınmaktadır. (Bu bilgiler Yahya Kerimov'un Savad Taliminin Metodikası adlı eserinden özet şeklinde aktarılmıştır.)

c. Azerbaycan'da Türkçe Öğretiminde Kullanılan Materyaller

1. Ders Kitabı - Elifba: Azerbaycan'da diğer derslerde olduğu gibi ülkenin her bir yerinde ortak bir ders kitabı uygulaması Ana dili dersi için de geçerlidir. Birinci sınıfta okuma - yazma da "Elifba" adı verilen ders kitabıyla yapılır. Bir tek kitap okutulduğu için bu kitabın yazılmasına özel bir önem verilir ve ihtisas sahibi birinin yazması istenir. Elifba'yı da Prof. Yahya Kerimov hazırlamıştır. En son, 26.02.1996'da Baku, Azerbaycan Tedris Pedogoji Edebiyyatı Neşriyyatı "Maarif" tarafından basılmıştır. Çocukların rahat taşıyabileceği bir ebatta (16 x 24) ve 158 sayfadır.

Okula gelen öğrencilerin daha ilk günde verilen ilk kitap "Elifba"dır. Elifba kitabı ile tanışmaları öğrenciler için sevinç kaynağıdır ve ilk kitapları olduğu için bu kitabı güzel kullanır, çizmez, yırtmazlar.

Elifba, konunun mahiyetine, kuruluşuna ve metodun işlenişine göre çok karışık bir kitaptır. Aynı zamanda da sade düzenlenmiştir.

Bu kitabın başlıca vazifeleri şu şekilde belirtilmiştir: "Elifba'nın vazifesi normal fizyoloji, fiziki yönden sağlam, nutku noksansız, psikoloji yönünden mektebe hazır olan, kolektifliğe (paylaşma, birlikte iş görme) alışabilen çocuğa, kısa müddette okuma ve yazmayı öğretmekten ibarettir. Az-çok uyanık muallimin bu kitapta yaptığı çalışmalar,

sayısız-hesapsız alıştırmalar bir müddetten sonra öz değerini verir. Mektebe gelene dek eline kitap, kalem almamış çocuk, okumayı ve yazmayı öğrenir. Başka sözle, kemiyet, keyfiyete geçer. Çocuklar okur. Yazarlığın ilk sevincini duyarlar.”²²⁰

Elifbanın bir diğer vazifesi de öğrencilerin, daha sonra diğer ilimlerin öğretilmesinde de mühim rol oynayan pedagojik hazırlık vermesidir. Ve ona ait olmayan bir çok vazifeleri ondan bekleyen görüşler son yıllarda Azerbaycan’da yayılmıştır. Bunlar Elifba kitabının diğer ana dili, hatta edebiyat kitapları ile aynılaştırmak isterler. ²²¹

1996/97 öğretim yılında uygulanmakta olan Elifba, Azerbaycan’da uygulanan “ses-hece, tahlil-terkid” metoduna göre üç ana bölümden oluşmaktadır:

1. Bölüm: Hazırlık Devri: Baştan 30 sayfa buna göre düzenlenmiştir. Daha önce okuma-yazmanın hazırlık döneminde belirttiğimiz gibi bu sayfalar oldukça renkli ve değişik resimlerle doldurulmuştur Bu resimler ilk anda karışık ve zevksiz görünse de resim sanatı bakımından çocuk duygu ve düşüncesine yakındır ve onları düşünmeye sevk eder. Bu resimler üzerinde karşılıklı konuşma-konuşturma şeklinde yürütülen derslerde öğrencilerin, dinleme, konuşma, anlama gibi becerileri kazanmalarına ve nutuklarının geliştirilmesine çalışılır. Bu resimler; sınıf, resim, heykelcilik, müzik gibi sanatlar, masallar alemi, vahşi ve ev hayvanları, ağaçlar, çiçekler, tahlilcilik, sanayi, sebzeçilik, meyvecilik, spor, trafik, petrol ve rafine liman ve denizcilik gibi konulardan seçilerek öğrencilerin ülkeleri ve tabiat hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanır. Yine daha önce belirttiğimiz gibi belli işaretlerle cümle, hece, ses kavramı kavratılmaya çalışılır.

²²⁰ Yahya KERİMOV, Elifba Dersliğine Metodik Rehberlik, Baki 1992.s.4

²²¹ Yahya KERİMOV , a.g.e. s.5

2. *Bölüm*: Elifba Talimi Devri: 30. Sayfadan 96. Sayfaya kadar olan bölümdür. Bu sayfalarda Azerbaycan Alfabetesini oluşturan 32 harf öğretilir. İlk sayfada “a” harfinden başlanır. Sayfanın sağ üst köşesine matbu ve el yazısı şeklinin büyük ve küçüğü yazılmıştır. Sayfanın tamamı da isminde bu sesin bulunduğu eşya resimleriyle doldurulmuştur.

İkinci harf “n” dir. Yine aynı şekilde sağ üst köşede harfin şekli yazılır. Hemen altında “a” sesi ile yapılan heceler gösterilir: na

an

ana gibi.

Öğretilen harfler arttıkça bu küçük hece cetvelleri de artar. Mesela:

la	al
le	el
lo	ol
lu	ul

gibi

Zamanla bu hece cetvellerinin yerini yeni türetilen kelimeler alır.

Mesela; “y” harfiyle ilgili, sayfanın sağ üst köşesi şöyle düzenlenmiştir:²²²

Y y ya ye yo yu yi yi

Y y

yol

yoldaş

ay

yay

yaş

<i>cavan</i>	<i>dinc</i>	<i>ağaç</i>	<i>celd</i>
<i>cavab</i>	<i>cüyyir</i>	<i>yamac</i>	<i>cesur</i>
<i>cavid</i>	<i>ceyran</i>	<i>cemüb</i>	<i>cavanşir</i>

Kelimelerin altında ise Azerbaycan'ın bir manzara resmi ve onun altında şu metin yer alır:

*Bizim ana vatanımız Azerbaycan'dır. Odlar yurdu Azerbaycan çox gadim ölkadır.
Doğma vatanımızde yerin altı da, üstü de gızıldır.*

Ana vatan bizim üçün candan azizdir.

Vatani sevmeyen insan olmaz,

Olsa, o şexsde vicdan olmaz.

Azerbaycan

azerbaycanlı ²²³

3.Bölüm: Elifba Taliminden Sonraki Devir: 96. Sayfadan başlar kitabın sonuna kadar devam eder. Burada edebi değeri olan, çocukların seviyesine uygun olan şiir tekerleme, bulmaca, masal, hikaye gibi metinler yer alır. Seçilen metinler; Aile, Gelin Oynayalım, Yahşi İşler Görek, Güzel Yaz ve Vatan Ana başlıkları altında verilir.

Burada en çok şiir türüne yer verilmiştir. 20 değişik şairden 33 şiir örneği verilmiştir:

Ana

Aziz ana, can ana,

Güze, mehriban ana,

Böyütdükca hizi sen

Den düşür saçlarma.

Kehremanlar anası,

Sevimli, eziz gadın,

Bizim ana vetenle

Koşa çekilir adın İslam Seferli ²²⁴

Ayrıca, Nizami Gencevi, Mirza Elekber Sabir, Abbas Sehhet, Abdulla Şaika, Mirvarid Dilbazi, SamedVurgun gibi şairler kısaca tanıtılmış eserlerinden örnekler verilmiştir.

Bu bölümde halk edebiyatı örneklerine de bol bol yer verilir: 9 ata sözlü, 3 bulmaca, 8 tekerleme, 3 masal, Kerkük manileri, l ninni, kıssa, hikaye örnekleri verilmiştir.

Bu arada hemen şunu da belirtelim. Kiril alfabesiyle hazırlanan Elifba da aynı yazar tarafından düzenlenmiş ve aynı şeylere yer verilmiştir. Onda da yukarıda saydığımız şairler kısaca tanıtılmış, eserlerinden örnekler verilmiş, tekerleme, bulmaca, atasözleri gösterilmiştir. Hatta o Elifba da bugün kullanılan atasözünden 10 tane daha fazlası 19 tane kullanılmıştır. Aynı yazar tarafından yazıldığı halde cumhuriyete kavuşmuşken bu sayı niçin azaltılmış da artmamış. Aynı şekilde bulmaca da 14 den 3'e , tekerlemede ise 3'den 8'e bir değişim, bize acaba bu rastgele mi seçildi kanaatini vermiştir. Oysa eski elifbadaki Sovyetler Birliği, Moskova, Lenin vb. konuların bolca yer alması ve bugün bunların yerine Azerbaycan'ın konulmasını çok normal ve tabii bir değişim olarak kabul ediyoruz.

Yine bugünkü alfabede yalnız iki Rus yazarının eserlerinden örnekler konulmasını, uzun süren sistemden, bunların dünyaca kabul görmüş yazarlar olmasından ve örnek

²²⁴ Yahya KERİMOV. Elifba Bakü 1996. s. 103

parçaların bütün insanları ilgilendirmesinden diye yorumluyoruz. Bunlar L.Tolstoy ve V. Oseyeva'dır. Mesela Lev Tolstoy'un şu metni buna örnektir:

İki Yoldaş

İki oğlan meşe ile gedirdi. Birden onların karşısına bir ayı çıxdı. Oğlanlardan biri tez kaçıp ağaca dırmaşdı. O biri ise ağaca bilmadi. Tez yere uzanıp özünü ölüluğe vurdu. Ayı oğlana yaklaşmış iyledi, onu ölmüş bilib getdi.

Bir azdan oğlan galıxdı. Ağacdaki oğlan da yere düşdü. O, yoldaşından soruşdu:

-Ayı sana ne dedi?

Oğlan bele cevap verdi:

-Ayı mana dedi ki, pis adamla yoldaş olma, o, seni darda goyub geçer.

Lev Tolstoy

Konuyla ilgili bir de atasözü eklenmiştir.

Atalar Sözü

Dost dar günde tanınar.

O adam hoşbaxtdır ki, dostlug etmeyi bacarır.²²⁵

Bu parçalarla ilgili hiç bir soru, alıştırma gibi bölümler yoktur.

Azerbaycan'da pek çok özel gün kutlanmakla beraber elifbada bunlarla ilgili metinlere yer verilmemiş ancak "Respublika Günü" dedikleri Cumhuriyetlerine kavuştukları 28 Mayıs günüyle ilgili bir parça 152.sayfada yer almaktadır.

Bizce bu kitap oldukça zevkli, edebi değeri yüksek metinlerden oluşmuştur. Bu metinleri okuyan çocuklar şüphesiz okumaya ilgi duyacaklardır.

²²⁵ Yahya KERİMOV, Elifba, Bakü, 1996, s. 123.

Alfabenin dışında öğretmen sınıfa başka kitaplar, bilhassa halk edebiyatı örneklerinin olduğu kitaplar getirip sınıfta okur ve öğrencilerde okuma-yazma hevesi uyandırılır.

2. Yazı Malzemeleri: Azerbaycan'da yazı defterine iş defteri denir ve birinci sınıf için üç tane iş defteri kullanılır. 1. numaralı iş defterinin ilk 14 sayfası hazırlık çalışmasına ayrılmıştır. Harflere ve elementlerine benzeyen şekiller çizilmiş noktalarla gösterilmiştir. Öğrenciler bunların üstünden kalemle geçerler. 15. sayfadan itibaren harflerin yazılışının öğretilmesine geçilir. Sayfanın sağ üst köşesinde harfin matbu ve el yazısı şeklinin büyük ve küçük şeklinin örneği verilir. Harfin nereden başlayıp nerede bittiği oklarla gösterilir. Ve her satırın başına örnek bir iki defa harf veya hece, kelime yazılır, öğrenciler satırı tamamlar. Çalışmalar ilerledikçe cümle örnekleri de verilir.

Birinci sınıf için düzenlenen defterler 2 millik seyrek dokuludur. Defter kağıdının sarıya çalar beyaz renkte olması istenir. Bu defterler yazı eğimini sağlamak üzere yukarıdan aşağıya 2 cm. arayla meyli gösteren çizgiler çizilmiştir. Bu meyil için öğrenci, defterin sağ köşesini sıranın kenarına göre 25 derece meyil şekilde korsa yazısında istenilen meyli sağlar.

Yine bu sınıfta “Yazı Numuneleri” denilen okuma yazma öğretildikten sonra kullanılan bir defter daha kullanılır. Bu defterde güzel yazı örnekleri ve düzgün yazmak için nelerin yapılması gerektiği anlatılır. Eskiden Azerbaycan'da 1. sınıfta kurşun kalemle yazmaya izin verilmezdi. Çünkü kurşun kalemle yazmak bilek ve parmakların çok büyük güç sarf etmesini gerektiği için ileri sınıflarda kullanılması istenir. Onun için de yazıya koyu mencevşe rengi olan kalemle (mürekkep kalem) başlamak kabul edilmiştir.

Bugün ise bizdeki gibi kurşun kalemle yazmak kabul edilmiştir.

3. Alfabe Kasası: Her şeyden evvel, sınıfta elifba kasası ve düzüm levhasının olması gerekir. Elifba kasası 80 cm x 1 m ölçüsünde karton (tahta) üzerinde 32 kutu yapıştırmakla, yahut aynı ölçüde parça üzerine 32 kutu dikmekle hazırlanabilir. Kutu üstüne derslikteki sıralamaya göre harfler yapıştırılır. Elifba kitabına göre her bir harfi geçildikçe tahminen 6 x 9 cm ölçüsünde harfler (matbu şeklin büyüğünden 2, küçüğünden 4 adet) yazılmış kartoçkalar uygun çubuğa konur. Genellikle, elifba taliminin sonunda kasa dolar ve ders yılının sonuna kadar sınıfta kalır. Söзlerin ses - harf terkiбine göre çalışmalar yapılırken bu kasadan faydalanılır. Aynı kasa öğrenciler için de hazırlanabilir.

4. Kesme Elifba: Özellikle Elifba Talimi devrinde harfler öğretilirken kullanılır. Hatta bu dönemin başarısı öğretmenin kesme elifba ile alıştırma yapmasına bağılıdır. Alfabedeki harflerin kesilmiş şekilleridir. Elifba Taliminde harfleri göstermek, onları birleştirip heceler, kelimeler oluşturmakta kullanılır.

5. Şekilli Elifba: Muallim resim defteri sayfasının ölçüsünde kağıdın yukarı sol köşesinde harfin büyüğü ve küçüğünün matbu şekli, sağ köşesinde ise yazılı şeklini yazar. Sayfanın ortasında adının başında bu harfin bulunduğu eşya şekli çizilir. (veya yapıştırılır) şeklin altında bu eşyanın adının baş harfi veya ilk hecesi altında bu eşyanın adının baş harfi veya ilk hecesi yazılır. Sonra kalan harflerin sayısı kadar nokta konur.

Her bir harf geçildikçe uygun cetvel duvara takılır. Elifba taliminin sonunda tam şekilli elifba elde edilir.

6. Şekilli Kartoçkalar: Bunlar alfabe kitabına ilave verilmiş şekillerdir. Kartoçkaların ölçüsü 5 x 7 cm olur. Şekilli kartoçkalar için şekiller değişik kitaplardan toplanır.

Şekilli kartoçkalarda görüldüğü gibi. çeşitli eşya, hayvan, meyve, bitki, ders araçları, vb. konularda seçilen şekiller yardımıyla öğrencilerin kelime hazineleri zenginleşir. Bu şekillerden çeşitli maksatlarla faydalanmak mümkündür. Öğrenilmiş ses ve harfin pekiştirilmesi için aşağıdaki çalışmaları yapmak mümkündür.

1. Muallim şekilli kartoçkaları masanın üstüne döker, öğrenciler adını yeni öğrendikleri sesle başlayan eşya şeklini seçerler.

2. Öğrencilerin her birine zarfın içinde 10-15 kartoçka verilir. Yeni sese geçilince öğrenciler adının terkininde bu sesin olduğu şekli bulur gösterirler.

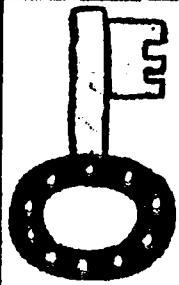
3. Öğrenciler, masa üstü şekillerde yeni sesle ilgili olanları seçip, onları bu sesin başta, ortada, sonda kullanılmasına göre gruplandırılırlar.

4. Muallim kartoçkaları bir bir gösterir, öğrenciler yeni sesin onun adının neresinde geçtiğini bildirirler.

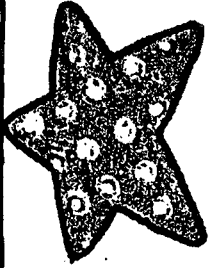
5. Kartoçkalarda şekillerin altında adının yazılışında çetinlik yaratan hece boş bırakılır, öğrenciler onu kesme elifba ile tamamlarlar. Sonra kesme elifba ile sözü tamamlayıp defterlerine geçirirler. Ve yine kesme elifba ile sözü tamamlamadan bir başına eşya adını yazarlar. Bu çalışmalar öğretmenler tarafından çeşitlenir.

7. Elifba Lotosu: Bu şekilli kartoçkalarla oluşturulur. Öğrencilere, her sıranın üzerinde 8 şeklin olduğu büyük kartlar verilir. Öğretmende de bu kartlardaki şekilleri içine alan şekilli kartoçkalar bulunur, bunlardan bir bir gösterip adını söyledikten sonra, öğrenciler kartlarındaki uygun şeklin üstünü beyaz kağıtla ya da bu eşya adını ilk harfi yazılmış kartoçka ile örterler. Hangi kartın üstü tez örtülürse o kart kazanır.

8. Hece Cetveli: Bu cetvel muallim tarafından düzenlenir. Bu maksatla 70 x 90 cm ölçüsünde kağıt 6-8 nispetinde bölümlere ayrılır ve elifba talimi devrinin birinci dönemine

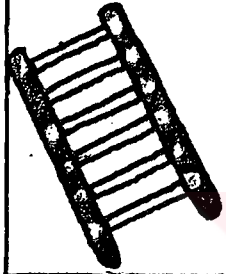
ul ...

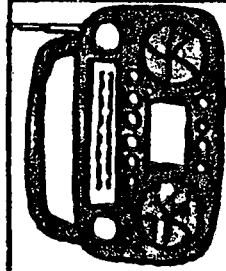
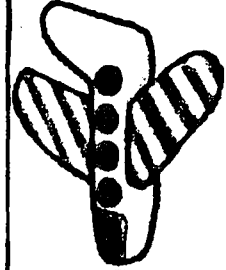
ç...

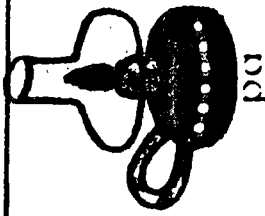
...ne

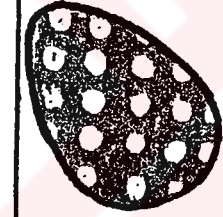
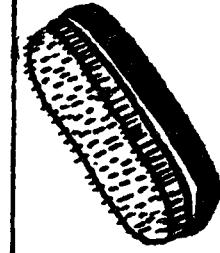
ner...

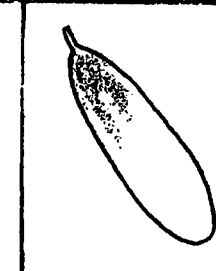
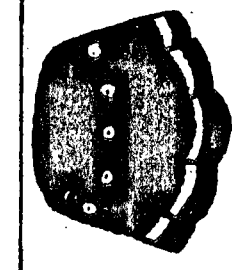
.....

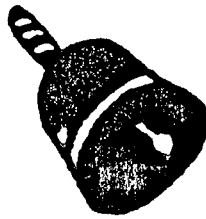
pa

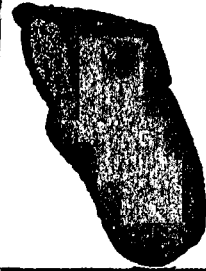
sa...

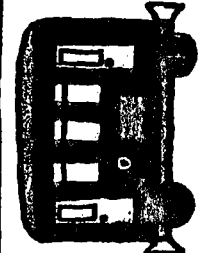
xi...

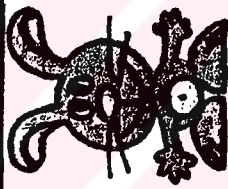
zo

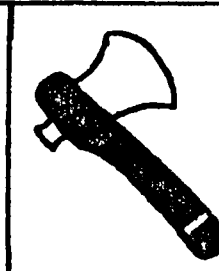
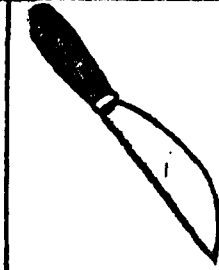
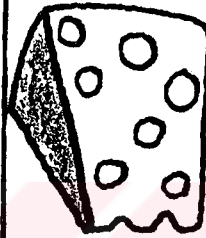
aya qabı

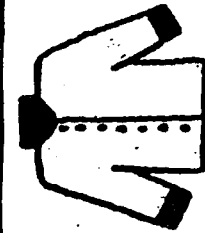
va

do...

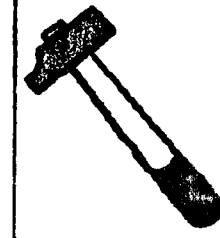
.....

.....

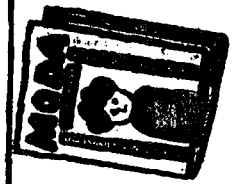
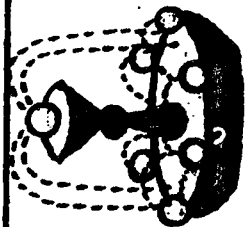
...tük

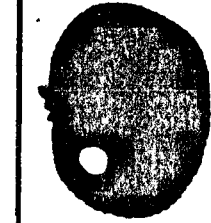
çe...

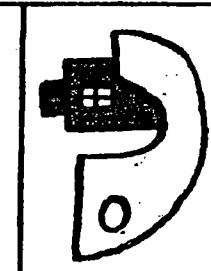
.....

..

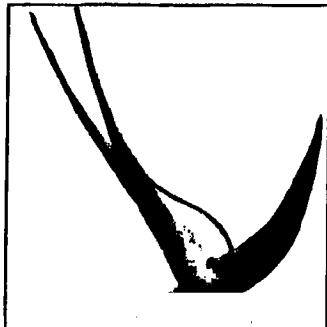
...mi...

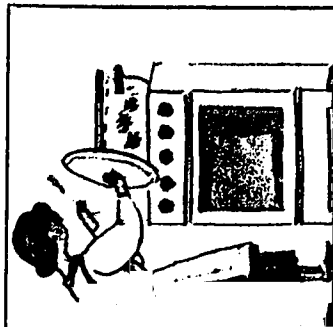
x

u.....

ranquş.....

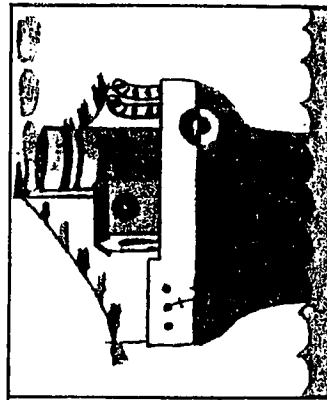
a.....

eng.....

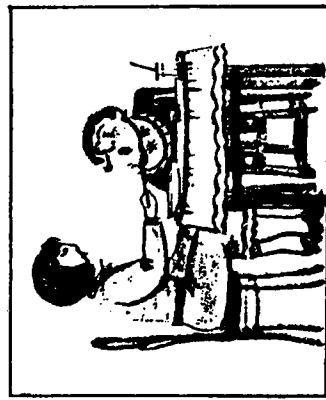
Bu.....

Gemi.....

Ressam.....

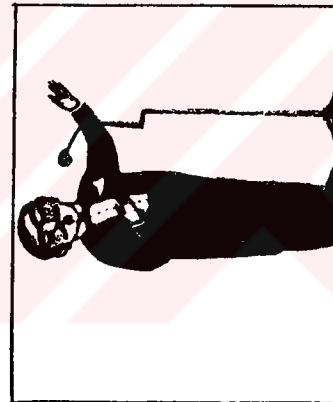
And.....

Bu.....

Kertenkele.....

Müğenni.....

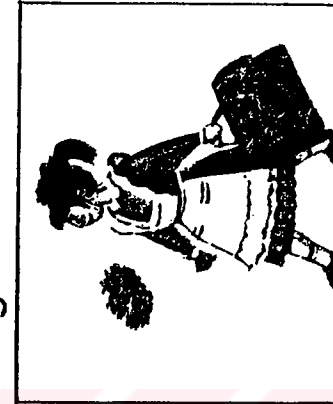
Oğlan.....

Bu.....

Oğlanlar.....

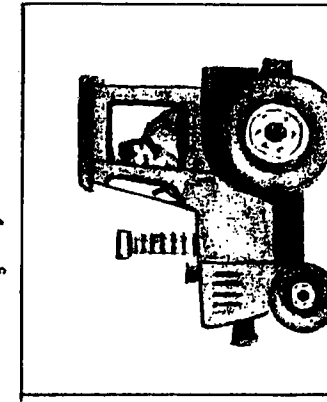
QIZ.....

Toxucu.....

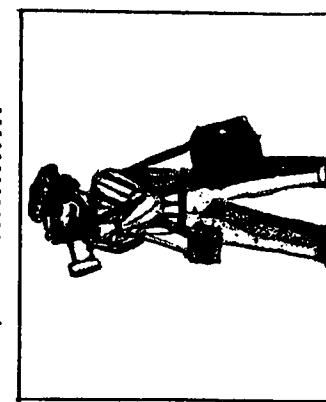
Çeyran.....

Traktorçu.....

QIZ.....

Fotograf.....

dahil olan 14 harfi içini alır. Cetvelin yukarısında yatay şekilde n, m, r, l, g, s, ş, y, sessizleri, sol tarafında ise dikey şekilde a, e, o, u, ı, i, sesleri yazılır. Elifba talimi devrinde her bir harf geçildikçe onun sessizlerle birleşmesinden meydana gelen heceler, onların kesiştiği dairelerde yazılır. Elifba taliminin birinci merhalesi sonunda şöyle bir cetvel oluşur.

	a	e	o	u	ı	i
n	na	ne	no	nu	nı	ni
t	ta	te	to	tu	tı	ti
r	ra	re	ro	ru	rı	ri
l	la	le	lo	lu	lı	li
d	da	de	do	du	dı	di
s	sa	se	so	su	sı	si
ş	şa	şe	şo	şu	şı	şi
y	ya	ye	yo	yu	yı	yi

Bu hece cetveli üzerinde rengarenk çalışmalar yapmak mümkündür.

1. Muallimin rehberliği ile cetvelde gösterdiği heceyi öğrenciler telaffuz ederler.
2. Muallimin söylediği heceyi öğrenciler cetvelde gösterirler.
3. Öğrenciler muallimin sırasıyla gösterdiği iki hecenin birleşmesinden meydana gelen sözü okurlar.
4. Muallimin söylediği sözü teşkil eden heceleri öğrenciler cetvelde bulurlar.
5. Öğrenciler, muallimin cetvelde gösterdiği heceye cetvelde başka hece ilave ederek söz kurarlar.

6. Muallimin söylediği sözü öğrenciler hecelere ayırır, cetvelde bu heceleri bulup, gösterirler.

7. Muallim bir hece gösterir, öğrenciler cetvelle bağlı olarak terkinde bu hecenin olduğu çeşitli sözler kurarlar.

8. Muallim cetvelde bir heceyi gösterir, öğrenciler buna cetvelde olmayan hece ekleyip söz kurup söylerler.

9. Muallim beş dakikada cetvelde hareketle mümkün olduğu kadar çok söz kurmalarını ister. En çok söz kuran oyunu kazanır.

Hece cetveline, elifba taliminin sonunda okuma tekniğini inkişaf ettirmek maksadıyla da bir müddet yer verilir.

Hece cetveliyle yapılan çeşitli çalışmalar, çocukların okumaya heveslerini artırır. Onlar teneffüslerde de, dersten sonra da birbirleriyle yarışır. Bu cetvelin yardımıyla onlar hecelere seri okumaya alışır.

9. Hareket Eden Elifba: Elifba Taliminin birinci merhalesinde düzgün okumanın gerçekleşmesinde hareket eden elifbanın rolü büyüktür. Hareket eden elifba küçük pencereleri olan levhalardan ibarettir. İki kat karton yapraklar üst üste yapıştırılır, yaprakların sağ ve sol tarafında birinci merhalede öğrenilen harfler yazılır. Levhaların ortasında ise her iki taraftan dikey istikamette dikiş gider ve onların arasında 1,5 cm eninde boşluk bırakılır. Bu boşluğa üzerinde seslilerin yazıldığı bir şerik bırakılır. Bu şeridin üzerinde yan taraftaki harflere uygun şekilde pencereler açılır. Levhada harflerin yazıldığı iki sütun sabit, ortasındaki ise esnek olur. Ortadan geçirilen şerit aşığı yukarı hareket ettirmekle aşığıdaki sözleri okumak mümkündür. Mesela; Nar, ner, nur, mam, mum, lay, gan, gon, gen, gun, sol, Sal, sul, şag, yaş gibi.

N	o	R
T	e	T
R	a	S
L	u	Y
D	i	N
S		L
Ş		D
Y		Ş

Bunun bir başka şekli de üç sütunda şerit şeklinde düzenlenir. Onlardan biri, ikisi veya üçünün hareket ettirilmesiyle oluşturulan sözler buldurulur. Bunu dört şeritle düzenlemek de mümkündür.

Hareket eden elifbadan okuma taliminin ses tahlili ve terkibi için faydalanılır.

10. Kaligrafik Cetveller²²⁶: Okuma-yazma talimi devrinde öğrencilere güzel yazmak alışkanlığını aşlamak için görüntüye daha çok ihtiyaç duyulur. Düzgün ve güzel yazma alışkanlığının aşılmasına hizmet eden cetveller karakterlerine göre çeşitlidir. Öğrencilerin tahtayı kullanma, kalemi tutma vb ile alakadar cetveller: harflerin el yazısının elifba cetveli alfabe cetveli, harflerin tasnifi cetveli, harflerin her birini düz hat , sağ yarım oval, sol yarım oval ve ovalle bitişme kurallarını gösteren cetveller vb.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

A. TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA, OKUMA - YAZMA ÖĞRETİMİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA

Bütün dünyada olduğu gibi okuma-yazma öğretimi gerek Azerbaycan'da gerekse ülkemizde ilkokulun 1.sınıfında gerçekleştirilir. Azerbaycan'da çocuk bahçesinde ya da evde okuyup-yazan çocuklar çoktur. Böyle çocuklar az da olsa ülkemizde de görülür.

Daha önce de üzerinde ısrarla durduğumuz gibi gelişmiş ülkelerde, Avrupada dil öğretimi 4-15 yaş arasında gerçekleştirilir. Bu eğitim sürekli, ve mecburidir. Devlet tarafından parasız olarak verilir. Ülkemizde ilk öğrenim 5 yıldır. Araştırmamızı hazırlarken 8 yıl olması yolunda çalışmalar ve tartışmalar da yapılmaktadır. Azerbaycan'da ise mecburi eğitim 11 yıldır.

İlk okula başlama yaşı ülkemizde 7'dir ancak okula 6 yaşında gidenler de vardır. Azerbaycan'da 1992'ye kadar hem 6 hem de 7 yaş uygulaması yapılmaktaydı. 6 yaşında başlayanlar 11 yıl, 7 yaşında başlayanlar ise 10 yıl okurlardı. 1992'de Latin Alfabesine geçerken 6 yaş uygulamasına da geçildi.

Okuma-yazma öğretimi ya ayrı ayrı ders olarak, ya da ana diline veya diğer derslere bağlı olarak öğretilir. Ülkemizde “Türkçe” dersi içerisinde verilirken, Azerbaycan’da “Ana Dili” dersine bağlı olarak öğretilir. Zaten dünyada da en çok uygulanan usul, okuma-yazmayı anadiline ya da öbür derslere bağlı olarak öğretmektedir.²²⁷

Ders dağıtım cetvelinde okuma-yazma öğretimine ayrılan süre farklılık göstermektedir. Ülkemizde haftada 10 saat ayrıldığı halde Azerbaycan’da haftada 9 saat ayrılır. Ülkemizde Türkçe dersine ayrılan bu 10 saatin okuma ve yazmaya ayrılması düşünülemez. Çünkü bilhassa birinci sınıfta okuma ve yazma birlikte yürütülür. Ancak öğretmen öğrencilerde okumaya istek uyandırmak için gerekli gördüğü kadar okuma çalışması yapabilir. Bu konuda Hayat Bilgisi dersinden, onun konularından faydalanabilir. Azerbaycan’da ise Ana Dili dersi haftanın dört günü 2 saat bir günü ise 1 saat olarak dağıtılmıştır. Bunlardan iki saatin 1. saati okumaya 2.saati ise yazmaya ayrılmıştır. Haftada bir gün (genellikle Cumartesi olur) 1 saate de “Sınıftan Hariç Okuma” adı verilen öğretmenin gerek halk edebiyatı örneklerini gerekse diğer edebi nitelikli kitapları okuduğu derse ayrılır.

Okuma-yazma öğretiminde uygulanan metotlar daha önce de açıkladığımız gibi “Analitik, sentetik ve Analitik-Sentetik” diye üç gruba ayrılır. Türkiye’de Analitik (cümle) metodu kullanılırken, Azerbaycan’da Sentetik (ses-hece-tahlil-terkip) metodu kullanılmaktadır. Ülkemizde cümle metodu gereği ilk okullarda mihver ders olarak Hayat Bilgisi kabul edilmiştir. Türkçe dersi ise araç derstir. Bu yüzden okuma-yazma çalışmalarında Hayat Bilgisi dersinin konularına uygunluk gözetilir. Gerek ders programları gerekse ders kitapları buna göre hazırlanır.

²²⁷ Çev.Fazıl BENGİSU. Okuma Öğretimi. İst. 1954. s.4.

Azerbaycan'da ise Ana Dili dersi temel kabul edilmiştir ve ilkokuldaki öğretimin esasını oluşturur.

Dil öğretiminde, üzerinde tartışılmayan ve bütün dil öğreticilerinin kabul ettiği; Dinleme, konuşma, okuma ve yazma kavramları eğitimin bütün alanlarına yayılmıştır. Bu kavramlar açısından her iki ülkeye baktığımızda şunları tespit ettik:

1. Bu kavramlar her iki ülkede de kabul görmektedir.
2. Bu kavramlar birbiriyle iç içe girmiş olduğu için her iki ülkede de birlikte ele alınır. Öğrencilerin işitme, dinleme, konuşma konularında hazırlık çalışmaları devrinde özellikle durulur. Her iki ülkede de öğrencilerin telaffuzuna dikkat edilir ve yöresel ağızla konuşmamaları sağlanır.
3. Okuma ve yazma becerisi her iki ülkede birlikte yürütülmekle beraber Azerbaycan'da günde iki saat olan Ana Dili dersinin 1. saati okumaya, 2 saati ise yazmaya ayrılır. Ülkemizde ise aynı ders saati içinde iç içe öğretilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Azerbaycan'da okuma için ayrı bir ders saati ayrılmıştır.

Azerbaycan'da okuma öğretimi bütün ülkede tek bir kitapla "Elifba" ile gerçekleştirilirken, Ülkemizde buna karşılık "Okumaya Başlıyorum" ve "Türkçe" kitaplarıyla gerçekleşir. Kitaplar değişik yazar ve yayıncılar tarafından hazırlanır Öğretmenler kendi seçimlerini yapabilirler.

Okuma eğitiminden sonra ulaşılmaması istenen hedef ülkemizde ve Azerbaycan'da farklıdır. Bu hedef Azerbaycan'da yüksek tutulmuştur. Program kitabında savad taliminden sonra "Öğrenciler becermelidirler" başlığı altında verilen okuma ile ilgili maddeyi aynen alıyoruz.

“Hacmi 125-150 sözden ibaret olan metni dakikada 40-45 söz süratiyle, bütün sözlerle (çetin sözleri hecelerle) okumayı, 7-8 şiiri ezberden okumayı”

Ülkemizde 4.sınıfa kadar öğrencilerin okuyabilmesi gerekli metinlerde kelime sayısı belirtilmemiş yalnız “düzeylelerine uygun okuma parçalarını dinleyenleri sıkmadan, doğal bir sesle ve doğru okuyabilmek (duraklama, vurgu ve tonlamaya dikkat ederek)” diye yuvarlak bir ifade kullanılmıştır. Ancak 4.sınıfta 150-200 kelimelik, 5.sınıfta 200-300 kelimelik metinleri doğru ve anlamlı okumaları, kelimeleri doğru söyleyebilmeleri belirtilmiştir. 1. sınıfta ise okuma eğitiminin sonunda öğrencilerden; düzeylelerine uygun okuma parçalarını dinleyenleri sıkmadan, doğal bir sesle ve doğru okuyabilmeleri, açık yazılmış basit bir hikayeyi konuşmaları canlandırarak okuyabilmeleri, iki kişi arasındaki bir konuşmayı, bir arkadaşıyla karşılıklı okuyabilmeleri, düzeylelerine uygun şiir ve tekerleme okuyabilmeleri, beklenir. Yine Azerbaycan’da öğrencinin yedi sekiz şiiri ezberlenmesi beklenirken bizde şiir ve tekerleme ezberletmek için öğrencinin zorlanmaması istenir.

Sesli ve sessiz okuma çalışmalarına yer vermede her iki ülkede de benzerlik vardır. Önce sesli sonra sessiz okuma verilir.

Dört dil becerisinin öğretiminde en büyük fark yazmada görülür. Ülkemizde birinci sınıfta yalnız kitap harfleri (matbu) öğretilir, onlarla yazdırılırken Azerbaycan’da kitap harfleriyle beraber el yazısı eğitimi de verilir ve özel bir dikkat gösterilir. El yazısı eğitimi bizde ikinci sınıfta başlar, daha önce de belirttiğimiz gibi başarısız olduğumuz bir alandır.

Azerbaycan’da 25 derecelik sağa eğik yazı öğretilirken ülkemizde dik yazı esas alınmıştır. Ancak bu konuda esneklik vardır. Program kitabında şu açıklamaya yer verilmiştir: “Bu sınıfta 1-2 aylık çalışma sonunda öğrencilerin özellikleri icabı sağa eğik

yazan, bu yazıda ısrar eden, başarısını bu yazıda gören çocukların, sağa eğik yazı yazmalarına imkan vermeli ve öğretmen eğik temel harflerin özelliklerini çocuklara anlatmalıdır.

Okuma-yazmanın tekniğinin kavratılmasından sonra Azerbaycan'da haftada bir saat de "Hüsnü Hat" dersine ayrılır. Ülkemizde okuma-yazmanın öğretilmesinden sonra kısmen bir okuma yazma dersinin ayrılması söz konusu olsa da özel olarak ayrılan güzel yazı dersi yoktur. 2.sınıftan sonra böyle bir ayırım söz konusu olur.

Bir diğer fark da Azerbaycan'da yazma eğitimi ya öğretmenin diktesi ile ya da bakarak yapılır. Yazılı ifadeye yer verilmemiştir. Yazılı ifadeye ancak 2.sınıfta başlanır.

Ülkemizde ise yazılı ifade de dikkate alınır. Ve öğrencilerden; Kendi adını, soyadını, sınıfını, numarasını, öğretmenin, aile bireylerinin, adlarını, soyadlarını yazabilmeleri, görülen ya da yaşanan bir olayı 3-5 cümle ile sınıfça yazabilmeleri, bir resimde görülenleri 3-5 cümle ile sınıfça yazabilmeleri ve bu sınıfın kullanması gereken yazım kurallarını uygulayıp, noktalama işaretlerini kullanmaları istenir.²²⁸ Buna karşılık Azerbaycan'da öğretmenin diktesi veya bakarak yapılan yazı eğitiminin sonunda öğrencilerden: "Matbu ve el yazısı ile yazılmış, telaffuzu ile yazılışı arasında fark olmayan sözleri, 20-25 sözden ibaret cümleleri ve metinleri harf bırakmadan, harf ilave etmeden, bir harfi diğeri ile birleştirmeden, bakarak geçirmeyi, 15-17 sözü benzeri o kadar sözden ibaret cümleyi ve metni muallimin diktesine göre dakikada 30-35 sözü yazmayı, küçük hacimli şiir parçasını ezberden yazmayı"²²⁹ öğrenmesi beklenir.

²²⁸ Program Kitabı, Ank. 1995, s.82-83

²²⁹ Program Kitabı, Bakü 1996,s.18-19

Bu farkların yanında her iki ülkede de büyük ve küçük harfler birlikte öğretilir. Yine çizgi çalışmaları sırasında harflerin benzediği eşya resimlerinden, kenar süslerinden faydalanılır.

Cümleye büyük harfle başlama, özel isimlerin büyük harfle başlaması ve cümle sonunda nokta, soru işaretinin kullanılması - Azerbaycan'da ünlem işareti de öğretilir-, teklik ve çokluk kavramının verilmesi her iki ülkenin ortak yönlerini oluşturur.

Bütün bu çalışmaların ortak amacı ise her iki ülkede de aynıdır. Ülkemizde bu amaç;"Öğrencilere Türk dilini sevdirmek, kurallarını sezdirmek, onları, Türkçe'ye gelişim süreci içinde bilinçle, özenle ve güvenle kullanmaya yöneltmek" diye özetlenirken, Azerbaycan'da "Öğrencilerde Azerbaycan diline muhabbet hissini güçlendirmek" diye özetlenir.

Dil öğretiminin büyük bir önem kazandığı herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Ve dil öğretimin sistemli olarak verildiği okul ve ilk yıllar çocuğun daha sonraki hayatını olumlu veya olumsuz etkiler. Bu konuda Dr. Richard Bamberger²³⁰ "okulun ilk yılında aşağıdaki noktalara özellikle önem verilmelidir" der ve altı madde sıralar:

1.Okul öncesi dönemindeki hikaye anlatma ve onunla birlikte okuma eğitiminin en önemli temeli olan "Kelime toplama" yani kelime bilgisinin genişletilmesi gibi faaliyetler sürdürülmelidir.

Kelime bilgisinin genişletilmesi faaliyetleri Türkçe dersinin içinde öğretmenin sınırlı imkanlarıyla yapılmaktadır ama bu sistemli, planlı değildir. Türkçe öğretimindeki sıkıntılarımızın en büyüklerinden birini bu konu oluşturur.

²³⁰ Richard BAMBERG. Viyana'daki Milletlerarası Çocuk Edebiyatı ve Okuma Araştırması Enstitüsü'nün müdürü ve okuyuculukla ilgili pek çok eserin yazarı. Alanında önde gelen milletlerarası otoritelerden birisi kabul edilmektedir. Unesco nun 1972 yılı "Okuma alışkanlığının geliştirilmesi" ile ilgili olarak hazırladığı bildiri Doç.Dr. Bengü ÇAPAR tarafından dilimize çevrilmiştir.

Dil eğitiminden beklenen sonuç da eğitimin değişik aşamalarında çocuğun dil hazinesinin geliştirilmesidir. Bunun için değişik yaşlardaki çocukların dil hazinelerini tespit etmek gerekir. Maalesef ülkemizde bu tür araştırmalar henüz yapılmamıştır. İlk okulun değişik kademelerinde öğrencilerin kullandıkları kelimeler nitelik ve nicelik bakımından hangi özellikleri taşır? Söz dağarcıkları kaç kelimedenden oluşur? Gibi araştırmalar yapılmadığı için metin seçiminde ve yazımında da bir rastgelelik sürmektedir. “Oysa bilinen bir gerçektir ki ana dili etkinliklerinde başarı büyük ölçüde gelir söz dağarcığına dayanır. Tüm ana dili etkinliklerinin temel yapı taşlarıdır kelimeler.²³¹ Amerika’da böyle araştırmalar yapılmıştır. G. Hildreth, Teaching Reading adlı eserinde, Amerikalı çocuklar üzerinde yapılan araştırmanın, İngilizce’ye göre sonucu olarak bir yaş ve kelime sayısı dizelgesi vermektedir.

Buna göre:

Yaş	Etkin Kelime	Edilgen Kelime
6	2600	14.700
10	5500	34.300
14	8500	62.500

Yine Andre Ferre, Cours de Psychologie Enfantine et juvenile adlı kitabında, beş yaşındaki çocuğun Fransızca’ya göre 1954 etkin kelime bildiğini yazar.²³²

Türkiye’de henüz yapılmayan bu araştırmalar, Azerbaycan’da yapılmaktadır. Çocukların kullandıkları kelimeler hem nitelik hem de nicelik yönünden incelenmiştir. Böyle bir araştırma örneği:

²³¹ Emin ÖZDEMİR, Türk Dili (Özel Sayı) s. 29.

²³² Beşir GÖĞÜŞ, Türkçe ve Yazın Eğitimi, s.24.

Bu maksatla 1964-1970 yıllarda, ders yılı başlamadan, Cumhuriyetin muhtelif coğrafi bölgelerine mensup olan 29 şehir ve rayonun (Bakü, Sumgayıt, Abşeron, Gusar, Haçmaz, Guba, Deveci; Şeki, Gah, Zagatala, Balaken; Kirovabad, Şamhor, Gasım İsmayılov, Tovuz, Gazah; Salyan, Saatlı, Ali Bayramlı, Sabirabad, İdanov; Ağdam, Çebrayıl; Nahçıvan, Şahbuz, Ordubad; Göyçay, İsmayıllı, Ağdaş) mekteplerinde 3000'e kadar 1.sınıf öğrencisi ile kollektif muhasibe yapılmıştır. Kollektif muhasibeden maksat ayrı ayrı mikro sistemler üzere şakirdlerin lügat ihtiyatını müeyyenleşdirmek olmuştur.

500 çocuğun ferdi yolla aşağıdaki sahalar üzere bildikleri soruşturulmuştur: 1)Akraba adları; 2)Ev ve onun bölümleri, 3)Ev eşyaları, 4)Kab-kacak adları, 5)Yemek şeyleri 6)Mekteb 7)Ders şeyleri 8)Oyunlar ve oyuncaklar 9)Meşe ağaçları 10) Çöl çiçekleri, 11)Meyveler 12)Teravez 13)Vahşi hayvanlar 14)Ev kuşları 15)Vahşi kuşlar 16) Çuçlar 17)Sovyet Ordusu 18)Bayramlar 19)Şehir 20)Kent 21)Nakliyat 22)Emek (iş) aletleri 23) Aletlerle görülen işler 24 Muhtelif eşyaların alamet ve keyfiyeti.²³³

Bu araştırma sonucunda şu sonuca ulaşılmıştır:

“Yedi yaşlı uşakların konuşmasında 4100-dek söz vardır. Sözlerden her birinin konuşmada işleme dairesi de hesaba alınmıştır. İlk tarz muhasibede iştirak eden bütün öğrenciler tarafından işlenen sözler müeyyenleştirilmiştir. Böyle ortak sözler 206” olmuştur.”

Araştırmayı yapan yazar, Yahya KERİMOV, İbtidai Sınıflarda Azerbaycan Dili Derslerinde Lügat işinin Esasları, adlı eserinde başka araştırmaları da belirten bir tablo vermiştir. Aynen alıyoruz.

²³³ Yahya Ş. KERİMOV. İbtidai Sınıflarda Azerbaycan Dili Derslerinde Lügat İçinin Esasları. 1978. Bakü. s.61-62.

Gramatik Kategoriye	Müellifin	Tedgigatına Göre	M.Hacıyev'in	Tedgigatına Göre	M. Abdulov'un	Tedgigatına Göre
	Sözlerin Miktarı	Fazlası	Sözlerin Miktarı	Fazlası	Sözlerin Miktarı	Fazlası
İsim	2185	53.5	2241	57.7	991	47
Sıfat	285	6.9	344	9	291	14.8
Say	63	1.5	70	2.12	39	2
Zamir	18	0.4	30	0.85	30	1.5
Fiil	1230	30	993	25.96	516	21
Zarf	240	5.7	70	2.38	93	4.4
Koşma	23	0.5	21	0.55	-	-
Bağlaç	15	0.3	14	0.39	-	-
Ünlem	14	0.3	27	0.69	-	-
Edat	5	0.1	-	-	40	2
Mastarlar	2	0.004	-	-	-	-
Toplam	4080	-	3810	-	2000	-

Önce de belirttiğimiz gibi ülkemizde böyle bir araştırma yapılmamıştır. Sınıflara göre de hedefler belirtilmemiştir. Mesela birinci sınıf öğrencisi kaç kelime bilmeli veya en az kaç kelime öğretmeliyiz diye bir hedef yoktur. Tahmini olarak ülkemizde ulaşılabilen en iyi ortalama rakam beş yüz kelimeyle sınırlıdır. Sosyo-ekonomik bakımdan geri kalmış yörelerimizdeki ilkökul çağında çocukların kullanabildikleri kelime sayısı ise iki yüze kadar düşmektedir.²³⁴ Daha da kötüsü Türkçe'nin en çok kelime kullanan yazarı Peyami SAFA , 11 romanında 6143 kelime kullanmıştır.²³⁵ Türkçe'nin 120.000 kelimedenden 20.000'e düştüğünün tartışıldığı günlerde, Türkçe öğretimi üzerinde daha ciddi durmamız ve hiç bir fedakarlıktan kaçmamamız lazımdır. Bugün pek çok ülkede

²³⁴ Sedat SEVER, Türkçe Öğretiminde Tam Öğrenme, s.25.

²³⁵ Beşir GÖĞÜŞ, Türkçe ve Yazın Eğitimi, Ankara, 1978, s.24

araştırma enstitüleri, kitaplar vb. faaliyetler yapılmaktadır. Mesela Avusturya, Viyana’da Milletlerarası Çocuk Edebiyatı ve Okuma araştırmaları Enstitüsü , okuma öğretimi, çocuk edebiyatı ve çocuk kitaplarıyla kütüphane çalışması üzerinde yüzlerce kitaba sahiptir.²³⁶

Yine Avusturya’da Chicago’daki Bilim Araştırma Derneği’nin okuma laboratuvarında yapılan bir deneye dayanılarak, “Okuyucu Pasaportu” gerçekleştirilmiştir. Okuyucu pasaportu, çocuğun kendi okuma başarısını ölçmesine yardım etmekte ve okumayı geliştirmesi için onu harekete geçirmektedir.²³⁷

Kazakistan’da ise çocuklar kitaba her yerde rahatça ulaşabilmektedir. Evde, okulda, gönüllü kulüplerde, köşklere, parklarda veya yüzme havuzlarında, hastahanelerde, hatta çocukların, çoğu zaman çalışan anne-babalarını bekledikleri tarla yanındaki kulübelere. Ve her türlü dükkanda da çok ucuza satılmaktadır. Bunlar okumayı sevdiren, kolaylaştıran faaliyetlerdir.

2. Okumayı öğrenmenin ilk adımları olarak teknik alıştırmaları bulunan oyunlar çoğu zaman çocuklara son derece çekici gelir. Yeni teknik becerilerden hoşlanma kısa zamanda okunan şeylerin içeriğine ilgi duyma ile birleşmelidir. Bu sebeple okuma materyali çocuğun ihtiyaçlarına ve genel ilgilerine uygun olmalıdır.

Bu konu daha sonra incelenecek olmakla beraber ülkemizde kullanılan materyaller, denetimsiz ve bir hedef gözetilmeden daha çok kar amaçlı olduğu için hem pahalı hem de istenilen hedefi gerçekleştirmekten uzaktır.

Azerbaycan’da ise böyle teknik alıştırmalar Elifba kitabında renkli olarak hazırlanmıştır. 30 çeşit alıştırma çocuklara hitap etmektedir.

²³⁶ Richard BAMBERGER. Çev.Doç.Dr.Bengü ÇAPAR. Okuma Alışkanlığını Geliştirme. s.63.

²³⁷ A.g.c. s. 14

3. Okulun ilk yıllarında öğretmenin örnek ve “imaj” olarak çok büyük etkisi vardır. Eğer, çocuk kendisini öğretmeni ile bir tutarken, okumayı seven bir kişi ile özdeşleşirse, okuma gelişimi olumlu bir biçimde etkilenecektir.

Makine Mühendisinin, Veterinerin, Ziraat Mühendisinin ilk okul öğretmenliği yaptığı ülkemizde “Öğretmenin” önemi hala kavranamamış, geçmişte yaşanan acı uygulamalardan ders alınmamıştır. Bir kere daha belirtelim ki, ilk okuma-yazma öğretme işi uzmanlık ister, bilgi ister, kültür ister, sabır ve fedakarlık ister. Beden Eğitiminin, Resim İşin, Müziğin branş hocaları tarafından okutulduğu ülkemizde , kültürümüzün temel taşı olan okuma-yazma öğretimi, ehliyetsiz ellere bırakılmamalıdır.

Azerbaycan’da haftada 1 saat yapılan okuma dersi örnek oluşturma için oldukça önemlidir. Hiç okuma bilmeyen çocuklara öğretmen haftada bir gün hiç aksatmadan güzel okumanın örneğini verir ve onlarda okumaya karşı heves uyandırır. Böyle bir uygulama mutlaka bizim ülkemizde de yapılmalıdır. Hayat Bilgisi konularının okunmasıyla sınırlı ve rast gele bir okuma değil, düzenli bir okuma dersi mutlaka yapılmalıdır.

4. Okuma materyalinin seçimi sırasında çocukların gelişme aşamaları ve egemen olan ilgileri göz önünde tutulmalıdır. Bu konuya daha sonra uzun uzun yer vereceğimiz için ülkemizde malzeme seçiminin istenilen düzeyde olmadığını belirtmekle yetineceğiz.

Azerbaycan’da bilhassa metin seçiminde çocukların ilgilerine dikkat edildiğini, masal, bilmece, tekerleme ve bolca şiir örnekleri verildiğini söylemeliyiz.

5. Okuyucuları kazanmak söz konusu olduğunda, okuma materyali ile belirli ders programı ünitelerinin uyum sağlaması şart değildir.

Bizim ilk okullarımızda 1926 programından beri Türkçe dersleri, hayat bilgisi konularına bağılı olarak işlenir. Gerek sözlü ifade gerekse okuma çalışmaları bu konuları aydınlatıp derinleştirecek şekilde yürütülür. Hatta daha da eskilerde 1891 tarihinde Maarif Nezareti'nce "Taşra köy mekteplerine mahsus" olmak üzere, tertibedilen ders cetveline ait talimatta "Tarihi Osmani ve Osmanlı Coğrafyası nam risalelerin kıraat makamında yüzünden" okutturulacağı kaydolunmuştur.²³⁸

Zaman zaman da bunda aşırıya kaçılmıştır. Mesela Hüseyin Ragıb, Türkçenin Usul-u Tedrisi adlı kitabında bu konuya dikkat çekerek, Türkçe egzersizlerin Türkçeyle alakadar olmasını belirterek: "Dersi tenvig (çeşitlendirme) kasdıyla bilfarz kıraat-ı tefsiriye tarih ve coğrafya temrinlerine boğmamalıdır." der²³⁹

Günümüzde de durum hiç farklı değildir. " Türkçe kitaplarındaki okuma metinlerinin 1-3. Sınıflarda hayat bilgisine, daha üst sınıflarda sosyal bilgilere ve ağaç dikme günü, verem haftası gibi belli olaylara bağlanmasında aşırılığa kaçıldığı kanısındayım. Kitaplara mutlaka bu konularda yazılar konsun diye edebi değeri olmayan, hatta anlatımı zayıf, hatalı yazılar giriyor. Söz konusu konuları çocuk öğrenmeli, günleri yaşmalıdır. Bunun için onları radyo dinlemeye, televizyon seyretmeye, gazete okumaya yöneltelim. Gördüklerini, yazdıklarını, düşündüklerini anlatan konuşmalar yaptıralım, yazılar yazdıralım. Türkçe kitaplarına da öğrencilerimize okuma zevki veren, edebi değer taşıyan şiirler, hikayeler, anılar, oyunlar alalım. Çünkü bir dilde en iyi anlatım usta yazarların eserlerinde görülür.²⁴⁰

²³⁸ Fuat BAYMUR. Türkçe Öğretimi. İstanbul. 1959. s. 7.

²³⁹ Hüseyin RAGIB. a.g.e. s.10

²⁴⁰ Beşir GÖĞÜŞ. Türkçe Eğitime Genel Bir Bakış

6. Okulun ilk yıllarında başlayan ve okuma ilgileri ile alışkanlıklarını geliştiren çeşitli faaliyetler şunlardır: Kitaplarla bir araya gelmek, çocuklar için mümkün olduğu kadar faal bir deneyim olmalıdır. Sınıftaki kitap sergileri, kitaplar hakkında resimler yapma ve kompozisyonlar yazma ders programlarına yapılan ilgi çekici ilavelerdir. Bazen aynı kitap çocuklara kitap deneyiminin asla bitmediğini okuma, resim yapma, jimnastik, aritmetik ve müzik için bir “oyun materyali” oluşturarak gösterir.²⁴¹

Okuma ve yazmanın tekniğini öğretmekle iş bitmemeli, okuma-yazma sürekli hale getirilmelidir. Bu konuda öğretmenlere yardım edecek kitaplar dikkatle hazırlanmalı, güzel ve heyecan veren metinler seçilmelidir. Ülkemizde pek çok yayın bulunmakla beraber bunlar, denetimden uzak, ilmi veriler gözetilmeden kar amaçlı hazırlanmış yayınlardır. Eğitimde en gelişmiş ülke kabul edilen A.B.D’de 50’den fazla kitap serisinden söz edilmektedir. -Milli kültürümüzü tanıtan seri kitaplarla öğrencilerin hem kültürü hem de okuma ilgileri zenginleşecektir.

²⁴¹ Richard BAMBERGER, a.g.e.,s.40

B. TÜRKİYE'DE VE AZERBAJCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN METODOLOJİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA

Daha önce de belirttiğimiz gibi yüz yıllardan beri pek çok metotçu ilk okuma - yazma öğretimini kolaylaştırmak için çeşitli yollar aramışlardır. İdeal metodu bulmak yolundaki bu çalışmalar devam edecektir.

Aynı dili kullanan iki kardeş ülkede ilk okuma-yazmada kullanılan metot farklıdır.

Ülkemizde cümle metodu kullanılırken, Azerbaycan'da ses-hece-tahlil-terkip metodu kullanılmaktadır. Cümle metodu bir zamanlar Azerbaycan'da da kullanılmış fakat bilhassa öğrencilerin yazmada harf bırakmaları yüzünden 1934'de terk edilmiştir. Bizde ise ilk defa 1924 programında kabul edilmiş, 1926'da da uygulanmıştır. 1928 yılında alfabe değişikliği ile metot tartışması yine başlamış, bu yüzden 1930 programında metottan bahsedilmemiş, 1936'da cümle, 1948'de hece (?) 1968'den beri de cümle metodu kabul edilmiş ve resmiyette uygulanmıştır.

Cümle metodu, anlamlı sözlerden başlayarak, kelime ve harflere gitmek yoludur. Çocuğun yakın çevresinden seçilen cümleler kalıp halinde verilir. Cümle bütün olarak kabul edilir ve çocuğun bu cümlenin okunuşunu ve yazılışını ezberlemesi istenir. 30-70 arasında cümle ezberletilir. Ezbere dayanan bu yüzden sık sık tekrar yapılan bir metottur. Sonra cümle kelimelere, kelimeler hecelere ve nihayet harflere ayrılır. Cümle parçalara bölünür. En küçük parça harfe kadar inilir. Çoğu zaman harfe gelmeden öğrenci okumaya başlar. Ancak bu okuma, yaratıcı bir faaliyet gerektirmez. Çocuğu düşünüp, bulmaya sevk etmez. Hep görmeye dayanarak daha önce görüp ezberlediklerini

tekrarlaya tekrarlaya ezbere bir okuma - yazma gerçekleşir. Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi bu metodun üç hareket noktası vardır:

1. Gestalt psikolojisine göre çocuk her şeyi bir bütün olarak kavrar ve bütüne karşı tepkide bulunur. Dolayısıyla sözün de elemanlarını, kelimelerden ve seslerden meydana geldiğini bilmez, bu yüzden okuma-yazmaya cümleden başlamak gerekir.

2. Bu metodun kuramcısı Decorly'e göre okuma işitmeden çok görme işidir. Fikri okumada gözün etkili olduğunu ve çocukta görmenin işitmeden önce geldiğini savunarak okuma eğitimini görme becerisine dayandırmışlardır.

3. Eskiden okuma-yazma okulun en esaslı amacını teşkil ederken, bugün Hayat Bilgisi dersi temel ders kabul edilmiştir. İlk okuma-yazmayı cümle metodu ile temel derse bağlamak kolaydır ve ilk günden itibaren bu rahattça sağlanır.

Azerbaycan'da uygulanan ses-hece-tahlil ve terkip metoduna göre yapılan okuma-yazma öğretimi ise işitmeye dayanır. Öğrencilere önce cümle kavramı öğretilir. Sonra kelime ve hece. Özellikle hece üzerinde ısrarla durulur. Çünkü bu metot okumanın anahtarını hece bilhassa açık hece olarak kabul etmiştir. Bu metodun kuramcısı Redozubov'a göre; ses öğrencilere hece dışında sunulursa, öğrenci sesle harfi birleştirir ve okumayı harflerle yapar, sözü harflere ayırır. Oysa okumanın temeli hecedir. Hece yalnız okumanın değil telaffuzun da temeli kabul edilir. Konuşma sırasında kısa fasılalar bunu gösterir.

Bu metotta işe başlarken tıpkı cümle metodunda olduğu gibi cümleden başlanır. Ancak cümle ezberletilmez. Öğretilecek heceyle ilgili bir cümle buldurulup bu cümleden uygun kelime tesbit edilir. Kelimeden de hece buldurulur. Bu hece seslere ayrılır, sesin şekli, harfi gösterilir. Diğer seslerle birleştirilerek heceler, heceler birleştirilerek kelimeler

elde edilir. Öğretilen her bir sesin hece dahilinde öğretilmesi bu metodun temelidir. Çünkü her bir ses bulunduğu yere göre, hangi sestten sonra veya evvel, hangi sesler arasında gelmesine bağlı olarak yeni telaffuz şekli kazanır.

Cümle metodundaki cümleye karşılık ses-hece-tahlil-terkip metodunda hece bütündür. Yine cümle metodunda okuma görme becerisine dayandırılırken ses-hece-tahlil-terkip metodunda işitmeye dayandırılmaktadır.

Cümle metodunda çocuk pasiftir. Hazır verilen kalıbı ezberler. Bunun için de sürekli tekrar vardır.

Ses-hece-tahlil-terkip metodunda ise çocuk aktiftir. Sürekli zihni faaliyet içerisinde bulunur. Yaratıcı düşüncesi gelişir. Her an yeni bir kelime bulma, yeni bir ses hece öğrenme onda okuma ve yazmaya heves uyandırır, kendine güveni artar. Türkçe'nin sondan eklemeli bir dil olması ve okunduğu gibi yazılıp yazıldığı gibi okunması bu metodun lehinedir. Ülkemizde cümle metodu gereği ilk okulda ilk okuma-yazmanın öğretildiği Türkçe dersi, Resim İş, beden eğitimi gibi araç ders kabul edildiği halde Azerbaycan'da ilk okuma-yazmanın öğretildiği Ana dili dersi temel derstir.

Cümle metodu ile çocuğun metni hecelemeden pürüzsüz seslendirebilmesi mekanik bir okuma yapması beklenir. Böylece çocuk, manayı kavrayacak ve okumadan zevk alacaktır. Ülkemizde heceleyerek okumak kusur sayılırken Azerbaycan'da hecelerine göre okumak ve yazmak tavsiye edilir. Bilhassa zor kelimelerin okunmasında ve yazılmasında hecelerine dikkat edilir. Aynı şey Batı ülkelerinde de kabul edilmiştir. 4-15 yaş arasında gerçekleştirilen zorunlu eğitimin on aşamasından birini heceleme oluşturur. Sağlıklı telaffuzu gerçekleştirmek maksadıyla heceleme yaptırılır.²⁴²

²⁴² b k z. V.Gray. a.g.e.

Gerek ülkemizde uygulanan cümle metodunda gerekçe Azerbaycan'da uygulanan ses-hece-tahlil-terkip metodunda okuma-yazma ve küçük-büyük harfler birlikte öğretilir. Farklı olarak Azerbaycan'da el yazısı eğitimi de ilk günden itibaren verilmeye başlanır. Ülkemizde ise 2.sınıfta el yazısına geçilmiştir.

Her ülkede uygulanan metodun kuramcıları yabancılardır. Cümle metodu; okunuşu ve yazılışı farklı olan Hint-Avrupa dillerini öğretmek için geliştirilmiştir. Biz bu metodu uygulamaya başladığımız zaman da aynı gerekçeyi ileri sürmüştük. Eski Arap harfli alfabemizde harfler kelimenin başında, ortasında ve sonunda oluşuna göre değiştiği için bu metodu kabul etmişiz. Alfabe değişikliğinden sonra tekrar tartışılrsa da cümle metodundan yana karar verilmiştir.

Azerbaycan'da uygulanan metodun kaynağı da Rusya'dır. Bilinen tarihi gerçeklerden dolayı bunu normal karşılamak gerekir. Azerbaycan'da her alanda olduğu gibi eğitim alanındaki faaliyetlerin, düzenlemelerin tamamı tek bir merkezden, Moskova'dan yürütülmekteydi. Bugün de Latin alfabesine geçmekle her şey değişmedi. Bunun için ne zaman ne de ekonomik ve siyasi şartlar mevcuttur. Hâlâ matba sistemini Latin alfabesine göre yenilenememiştir. 1996 baskılı Program kitabı Kiril Alfabetiyle basılmıştır. Latin grafikali alfabeyle öğretime başlayanlar 5.sınıftadırlar Azerbaycan her yönden güçlendikçe bu alfabe de yerleşecek, aramızdaki bağlar daha da pekişecektir. Alfabe iki kardeş ülke arasında köprü oluşturacaktır.

C. TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN MATERYALLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA

Dil öğretiminde kullanılan materyal uygulanan metotla yakından ilgilidir. Meselâ “Cümle metodu” için fiş vazgeçilmez bir araçken “ses-hece-tahlil-terkib metodu” içinse harflerin şekli ve hece cetvelleri aynı önemi taşır. Ancak hangi metot olursa olsun dil öğretiminin temel materyali ders kitaplarıdır. Ülkemizde ders kitabı öğretmenlerin tercihine bırakılmıştır. Ve değişik yazarlar tarafından yazılan kitaplar, dergiler oldukça fazladır. Programda bu konuya şöyle bir açıklama getirilmiştir: “Sınıfın günlük hayatından güç alan bir ilk okuma ve yazma öğretimi, öğretmenin, genel bir ilk okuma kitabına bağlı kalmakla birlikte, sınıf ve çevre özelliğine göre cümleler ve metinler üzerinde çalışmasını da gerektirir. Onun için ilk okuma kitabı kendisine başvurulmuş bir alıştırmaya aracı olacak, bunun yanında bol ve pedagojik değerlerde başka bir takım araç ve gereçlere de yer verilmelidir.”

Biz araştırmamıza malzeme olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın kitabını esas aldık. İlk okuma-yazma “Okumaya Başlıyorum” ve “Türkçe” ders kitapları ile yürütülür.

Azerbaycan'da ise “Elifba” adı verilen tek bir kitapla yürütülmektedir. Bizde kullanılan kitapların ebatlarından daha küçük (17x27) olan bu kitap 158 sayfadır. Kağıdın kalitesi düşüktür.

Ülkemizde sözlü hazırlık çalışmalarına, “Bakınız Anlatınız” başlığı altında ancak 6 resimli sayfa ayrılmışken Azerbaycan'da bu 28 sayfaya kadar çıkar.

Okumaya Başlıyorum kitabında yer alan bu resimler, bir öğrencinin okula kaydolmasından başlar, uyuması, uyanması, elini yüzünü yıkaması, kahvaltısını yapması, okula gitmesi, sıra olması, sınıfı öğretmeni vb. konularda çerçeveye ayrılmış 4 ayrı resmin yan yana sıralanmasıyla düzenlenmiştir. Azerbaycan'da resimler karşılıklı iki sayfaya yayılmış ve bir bütünlük arz etmektedir. İlk sayfa Azerbaycan hakkında genel bir fikir verir. Seçilen resimler öğrencilerin bilgi ve görgülerini arttırmaya ve Azerbaycan'ın zenginliklerini tanımaya yöneliktir. Bu resimler sayesinde öğrenciler, Azerbaycan'da yetişen bitki, meyve, tahıl gibi ürünleri, sanayisini, petrolü, hayvanlar hakkında bilgiyi, ağaçları, deniz ve denizciliği, güzel sanatları öğrenir. Çok sevinerek karşıladığımız bir başka husus da halk masallarının bu resimlerle ifadesi, dolayısıyla halk kültürünün öğretilip sevdirmesi.

Bizde hazırlık çalışmalarına 2-3 hafta ayrılırken Azerbaycan'da 4-5 hafta (30-35 gün) ayrılmaktadır. Her iki ülkede de bu süre öğretmenlere göre değişmektedir.

Bu çalışmaları gereksiz bulup hemen okuma-yazma mekanizmasının öğretilmesine başlayanlar da vardır.

Resimlerden hareketle çocukları okula alıştırmak, sözlü ifadelerini geliştirmek çalışmalarında Azerbaycan'da öğrenciye alabildiğince çok ve çeşitli konuda bilgi aktarılırken Türkiye'de ise çocuk ve okula başlama sevinci ile sınırlandırılmıştır.

Yazıya hazırlık çalışmasının ortak yürütülen yönü çizgi çalışmalarına, kenar süslerine yer verilmesi ve harfleri kavratırken çocukların çevresinde kullandıkları eşya şekillerinden faydalanılmasıdır. Her iki ülkede de gözlük, ay, karpuz, yılan, kalem, bardak vb. şekiller çizgi çalışmaları sırasında kullanılır.

Alfabenin dolayısıyla okuma-yazma mekanizmasının öğretildiği “Okumaya Başlıyorum” kitabı cümle metoduna göre düzenlenmiştir. 22.sayfadan itibaren bu metodun gereği fiş cümleleri, ve bunlarla ilgili resimlere yer verilir. İlk önce öğrencilerin adları öğretilip, “Ali bak. Ali ata bak. Emel eve gel. vb.) kalıplar aynı şekilde öğretilir. Sayfalar birbirinin tekrarıdır. Hiç bir yaratıcı faaliyet, zevk alma, oyun eğlence, değişiklik görülmez. Ancak 39.sayfadan itibaren daha önce öğretilen cümlelerle ilgili hece çalışmasına, hece cetveline yer verilir.

Değişik renklerle düzenlenmiş çiçek yapraklarına öğrenilen hecelerin yazılması ve bunlardan kelime türetmek veya bir bitkinin farklı dallarındaki çiçeklerine aynı sesle oluşan heceleri yazmak dışında sayfalar hep aynı düzenlenmiştir. Yalnız öğrenilen fişler arttıkça bunların birleşmesinden oluşan küçük parçalara yer vermeye başlanır. Ancak bu parçalar çocukların daha önce ezberledikleri fişlerden farklı bir şey değildir, fişlerin alt alta yazılmasından ibarettir.

Bu arada fiş cümlelerinin dışında resimlerden sık sık kullanarak öğrencilere kelime öğretme onların kelime hazinesini artırmaya yönelik sayfa düzenlemeleri de yapılmıştır. Meselâ 107.sayfa “Sebzelerimiz” başlığında 18 sebzenin resmi yapılmış ve altına da ismi yazılmıştır.

Azerbaycan’da okuma-yazma mekanizması Elifba kitabının 30 ila 96 sayfaları arasında gerçekleştirilir. Bu sayfaların düzenlenmesini daha önce belirtmiştik yine tekrar etmek istemiyoruz. Bu bölüm de bizdeki gibi bol bol resimlerle zenginleştirilmiştir. Hatta ilk sayfalar tamamiyle resim doludur. Çünkü seçtikleri metot gereği önce “a” sesini ve harfini öğretip, sonra “n” sesini ve harfini öğretip hece ve kelime oluşturdıkları için yazıdan çok resimle ve telaffuzla sesi öğretmeye çalışmışlardır. Öğretilen ses arttıkça

sayfalarda küçük heceler, kelimeler ve küçük parçalar yer almaya başlar. Bunların oranı her geçen sayfada gittikçe artar. Öğrenci her sayfada yeni bir şey öğrenir. Sürekli faaldir. Her an düşünüp yeni kelimeler türetmeye çalışır. Ses-hece-tahlil-terkip metodunun anahtarının hece olduğunu daha önce belirtmiştik. Kitapta bunun gereği olarak hece çalışmasına büyük bir yer ayrılmıştır. Hem oyun-eğlence hem de öğretici-düşündürücü hece çalışmalarından 30 değişik şekilde zengin bir kitaptır. Kısa metinlerin çoğunlukla karşılıklı konuşma şeklinde düzenlenmesi de dikkat çekicidir. Demek ki sınıftaki konuşmalar esas alınarak, günlük konuşmaya uygunluk gözetilmiştir.

Görüldüğü gibi okuma-yazma mekanizmasını öğretmek için düzenlenen kitaplar seçilen metotla sıkı sıkıya ilgilidir. Türkiye’de cümle metodu uygulandığı için ve bu metodun esasının fiş cümleleri olması yüzünden kitap da buna göre düzenlenmiştir. Azerbaycan’da ise ses-hece-tahlil-terkip metodu uygulandığı ve bu metodun esasını da hece oluşturduğu için Elifba da ona göre düzenlenmiştir.

Türkiye’de okuma-yazmanın tekniğini öğrettikten sonra öğrencilere “Türkçe” ders kitabı verilir. Bu kitabın amacı Açıklama bölümünde şöyle belirtilmiştir: “Kısaca, ciddi araştırmalarla desteklenen ve büyük bir emek mahsülü olan bu kitap; sizlerin şuurlu gayretiyle sevgili öğrencilerimizin güzel Türkçemizi daha başlangıçta, doğru, kurallı bir biçimde kullanma becerisi kazanmalarına imkân sağlayacaktır.

Kitaba alınan metinlerin: bu sınıftaki öğrencilere kazandırılacak dil becerisi yanında, onların aile, okul ortamında uygun davranışlar göstermelerine, iyiyi, doğruyu, güzeli gerçek sağlayıcı olmasına özen gösterilmiştir.²⁴³

²⁴³ İlkokul Türkçe Ders Kitabı 1, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1995

Bizdeki Türkçe kitabına karşılık Azerbaycan'da Elifba kitabının 95.sayfadan sona kadar olan bölüm ayrılmıştır. Ve genel olarak Elifba kitabından beklenen de okuma ve yazmanın mekanizmasının kavratılmasıdır. Ancak metinlerin seçilirken; Aile, Gelin Oynayak, Yahşi İşler Görek, Güzel Yaz ve Vatan başlıkları altında guruplandırılmıştır. Ülkemizdeki metin seçimi ise mihver ders "Hayat Bilgisi"ne göre yapılır. Ve daha önce belirttiğimiz gibi bunda da aşırıya kaçılmıştır. Azerbaycan'da da bizdeki "Hayat Bilgisi" dersine karşılık "Etraf Alemlle Tanışlık" dersi vardır. Haftada 1 saat olmak üzere toplam 32 saat ders yapılır. Ve bizim mektep, bizim ev, bizim sağlığımız, bizim şehir, doğma (öz,kendi) Cumhuriyetimiz, doğma tabiat, İlbahar, kış, yaz, konuları işlenir. Ama "Ana Dili" dersinin buna uygunluğu aranmaz. Metinler bu derse göre sınırlandırılmaz. Bizdeki gibi böyle bir mecburiyet yoktur. Ancak seçilen metinlerin bu konuyla uygunluk gösterdiğini de hemen belirtmeliyiz.

Ülkemizde Türkçe kitabında yer alan metinler millete mal olmuş, herkesce sevilen, bilinen yazarların eserlerinden değil de daha az tanınan, tarihin süzgecinden geçmeyen yazarların eserlerinden seçilmiştir. Dolayısıyla bu metinler çocuklarda okuma zevki, okuma hevesi uyandırmamaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi daha birinci sınıftan itibaren Yunus Emre'yi, N.Hoca'yı, Ömer Seyfettin'i, Ziya Gökalp'i öğrencilerimize tanıtır sevdirmeliyiz.

Azerbaycan'da ise daha önce de belirttiğimiz gibi tanınmış, millete mal olmuş yazarların eserlerinden metin seçilir, dahası, Nizamı Gencevi, Mirza AlekberSabir, I Abbas Sahhet, Abdulla Şaik, Mirvarid Dilbazi, Lev Tolstoy (Rus yazıcısı diye tanıtılır, eski devrin etkisiyle) Samed Vurgun gibi büyük yazarlar bir iki cümleyle tanıtılmıştır. Meselâ,

Gencevi Nizami, bütün eserlerini Farsça yazmasına rağmen onun eserinden bir kısma Azerbaycan Türkçesine aktararak öğrencilere sunulmuş ve hakkında şu bilgi verilmiştir:

Nizami Gencevi Azerbaycan halkının dahi şairidir. O, Gence şehrinde anadan olmuştur. Onun eserlerini dünyanın her yerinde okuyarlar

Bu tanıtma yazısından sonra Nizami Gencevi'den

“Kerpiç Kesen Koca ve Cavan Oğlan” kıssası verilir aynen alıyoruz:

Kerpiç Kesen Koca ve Cavan Oğlan

Şam şehrinde bir koca yaşıyordu. O, sabahdan akşama kadar kerpiç kesip satar, ekmek parası kazanırdı. Bir gün yoldan öten bir cavan oğlan kocaya yakınlaştı. O, selam verip dedi:

- Ey koca, ne için böyle azaplı işle meşgul olursan? Kim senden bir doyumluk ekmek esiriyor, Gel bu ağır işden el çek.

Koca dedi:

- Ey oğul, ellerimi bu sanata göre öğretmişim ki, el açıp hiç kimsede ekmek parası istemeyeyim.

Oğlan kocanın sözlerinden utanıp özür diledi.

Nizami Gencevi,

Arkasından hemen konuya uygun ata sözüne yer verilir.

İş insanın cevheridir.

İnsanı emek yüceltir.²⁴⁴

Aynı şekilde biz de Mevlana'nın kıssalarını günümüz Türkçesine aktararak öğrencilerimize tanıtip sevdirmeliyiz. Bütün dünyanın hayranlık duyduğu Mevlana'yı ve

onun gibi yazarlarımızı tanıtmazsak, sevdirmezsek, kültür savaşından yenik çıkmaya mahkum oluruz.

Daha önce de üzerinde ısrarla durduğumuz bir konu ülkemizde Türçe kitaplarındaki metinlerin çok çocuksu olduğuydu. Çocuğa görelikle çocuksuluk birbirine karıştırılmış çok basit, hiç bir estetik değeri olmayan parçalara yer verilmiştir. Bu parçalar çocuğa güzellik zevki ve okuma isteği vermemiştir. Üstelik bilhassa şiir hakkında yanlış fikir beslemesine yol açmıştır. Meselâ şu dörtlük öğrenciye hangi şiir zevki verir? Çocuğa göre olmak dili böylesine acemice kullanmak mı demektir?

Bayram

Evimizin her yeri,

Hediyelerle doldu.

Ramazan'ın sonunda,

Ne güzel bayram oldu.

Yeni elbisemi ben,

Baş ucuma astım.

Hısım akrabayı hep,

El öperek dolaştım.

Harçlıklar avuç avuç,

Mendiller deste deste,

Ramazan bayramımız,

Geldi büyük sevinçle.²⁴⁵

Azerbaycan'da Elifbadaki şiirler ise çocuğa göredir ve gerçekten de estetik değer taşır. Şiir zevki verir, güzellik duygusu uyandırır. Meselâ bir örnek:

Can Gülüm, Can-Can

Doğdu güneş kırmızı,

Can gülüm, can-can.

Topladı oğlan kıztı,

Can gülüm, can-can.

Her birimiz bir çiçek,

Can gülüm, can-can.

Bir bağcannın ulduzu,

Can gülüm, can-can.²⁴⁶

Abdulla Şaik

Yukarıdaki şiir gerçekten hem çocuğa göredir hem de edebi değer taşır. Demek ki seçilen metinler bir dilin en usta yazarların eserlerinden olmalıdır. Çünkü dil bütün güzelliğiyle bu eserlerde yansıtılır. Türkçe kitaplarını hazırlarken bu konuya özel bir önem göstermelidir.

Daha önce üzerinde ısrarla durduğumuz bir konu da dil öğretiminin kültür öğretimiyle birlikte yürütülmesi konusu Azerbaycan'da kabul görmüştür. 9 ata sözü, 3 bulmaca, 8 tekerleme, 3 masal, Kerkük manileri, ninniler, kıssa, hikaye örnekleriyle Azerbaycan Türklerinin kültürü verilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde ise bu konu ihmal edilmiş, Azerbaycan'daki 8 tekerlemeye karşılık 1 tekerleme, 9 ata sözüne karşılık 2 ata sözü, 3 bulmacaya karşılık ta üç sayfaya yayılmış 9

²⁴⁶ Yahya KERİMOV, Elifba. Bakü, 1996. s. 114.

bulmaca vardır. Bunun yerine Atatürk'ün hayatına ve ilkelerine büyük yer ayrılmıştır. Bu da cumhuriyetin temel felsefesine uygundur ve bütün derslerde Atatürk'ün hayatı ilke ve inkılapları dikkate alınacak ve ders programlarında yer verilecektir. Programı kitabında öğrencilerin kazanacakları davranışlar belirlenirken bu konuyla ilgili şu açıklama yapılır:

Anlama.

I.sınıfta:

Atatürk'ün Hayatı:

- 1.Doğum tarihi ve yeri
- 2.Anne ve babası (Ailesi)
- 3.Atatürk'ün son günleri
- 4.Atatürk'le ilgili anılar.

Atatürk'ün Kişisel Özellikleri ve Çeşitli Yönleri:

- 1.Vatan severliği
- 2.İyi kalpliliği
- 3.Eğitimsiliği.²⁴⁷

Ülkemizde seçilen metinlerin mutlaka bir ders verecek şekilde olmasına dikkat edilir. Hatta bunda öyle aşırıya giden öğretmenler olur ki böyle bir ders bulmak için kırk dereden su getirir. Böyle metinler öğrencilerin hayal ve duygu dünyalarını etkilemiş ve okuma alışkanlığının gelişmesini engellemiştir.

Azerbaycan'da ise ders veren metinler olmakla beraber metinlerin genelinde böylebir kaygı gözetilmemiştir.

Öğrencilerimize elbette belli davranışları metinler yoluyla verebiliriz. Ama bunda zorlamaya yol vermeden, mutlaka ders vermeli diye bir kaygı gütmekten metinler öğretilmelidir. Güzel estetik değer taşıyan bir metinde ders de veriliyorsa elbette bu da öğrenciye hissettirilmelidir. Bu ders verme olayı Azerbaycan'da nesir türü parçalarda daha çoktur. Biz de ise belli fikri vermek için özel yazılmış hissini veren şiirler bile vardır.

Meselâ:

Dişler

Her sabah uyanınca,

Ben bilirim işimi.

Yüzümü sabunlarım,

Fırçalarım dişimi.

Hiç ağrımaz, çürük yok,

İnci gibi dişlerim.

Boş yere ceplerimde,

Beklemez yemişlerim.

G.Naşit Arı²⁴⁸

Böyle metinler sadece kültür aktarmaya yöneliktir. Dilbilgisi ve imla ile ilgili bilgilerin kullanmaya yönelik olmadığı, bilgi olarak yıllarca tekrarlandığı daha doğrusu ezberlediği ama asla uygulanmadığı herkesçe bilinen ve yaşanan bir gerçektir.

Ülkemizde kitaplarda yer alan metinler üç ana başlık altında incelenmiştir:

1.Kelimelerin Dili: Bu bölümde; öğrencilerin yazıda anlatılanları kolayca anlamalarına yardımcı olacak; kelime, deyim ve kelime gruplarının bazıları, yazıdaki

şekliyle alınmış ve kullanım yerindeki anlamıyla açıklanmıştır. Ayrıca kelimelerin bir kısmı ile çekimli fiillerin mastar şekilleri, yazıdaki anlamlarına öncelik verilerek, genel anlamlarıyla birlikte, kitabın arkasındaki sözlük bölümüne alınmıştır.

2.Okuduğumuzu Anladık mı? Cevap Verelim: Bu bölümde; öğrencilerin okudukları yazıda, anlatılan olayları sıralamalarına, konuyu kavramalarına yardımcı olacak sorular yer almıştır.

3.Güzel Türkçemiz: Öğrencilerin, dilimizi, doğru, kurallı ve akıcı bir biçimde, sözlü ve yazılı ifadeler kullanabilme becerisini kazanmalarını kolaylaştırıcı çalışmalar yaptırılmasına öncelik verilmiştir.

Bu bölümlerin basmakalıp olduğu, öğrencilerde eleştirel düşünmeyi ve hayal kurmayı geliştirmediği ve öğretmenleri tembelleğe alıştırdığı, dersi tek düze hale getirdiği eleştirilmektedir. Özellikle metin işlemeden önce, bu soruların evde öğrenciler tarafından cevaplandırılması istenir. Metin hakkında hiç bir bilgisi olmayan öğrenci çoğu zaman yalan yanlış cevaplar ya da ilgili bir çocuksa anne ve babasından yardım ister. Ertesi gün okulda metin okunup anlatıldıktan sonra sırasıyla bu sorular cevaplandırılır. Sınıflar kalabalık olduğu için her öğrencinin cevapları dinlenemez ve kontrol edilemez, yanlışlar aynen kalır. Her metin aynı şekilde işlendiği için Türkçe dersi çocuk için sıkıcı bir hal alır.

Biz bu bölümlerindeki metnin okulda öğretmen tarafından iyice işlendikten sonra, konuyu pekiştirmek için öğrencilere ev ödevi olarak verilmesinden yanayız.

Azerbaycan'da ise yalnız metinler verilmiştir. Ne bizdeki gibi açıklayıcı bölümler ne de kitabın sonunda sözlük bölümü vardır.

Her iki ülkedeki ders kitaplarının baskı kalitesi ve fiziki özelliği istenilen düzeyde değildir.

Bugün gelişmiş ülkelerde ders kitaplarının yazılmasında bir takım temel unsurlar tesbit edilmiştir. Ve kitaplar bu doğrultuda hazırlanmaktadır. İyi bir ders kitabının yazılabilmesi için aşağıdaki maddelerin yerine getirilmesi gerekir.

1. İyi bir ders kitabı yazılabilmesi için iyi bir müfredat hazırlanması gerekir. Müfredat, Türkçe konusunda Türkiye'nin şu andaki durumunu, eksikliklerini, bu eksikliklerin giderilmesinden sonra ulaşılabilecek hedefleri belirleyen çalışmadır. Ve bu çalışma sürekli olan kendi iç dinamizmi oluşturularak belirli dönemlerde kendiliğinden yenilenen çalışmadır. Yalnız denetleme, öğretme ve uygulama değil, ders kitaplarının düzenlenmesi de bu çalışmaya dayanmaktadır.

Bu yüzden müfredat programları hazırlanırken şu iki temel ilkeye uygun olmalıdır.

1. Türkçe ve öğretiminin sürekliliği ilkesine bağlı olmalıdır. Bu bakımdan Türkçe'nin müfredatının hazırlanmasında bir paket çalışma yapılması ve 4-16 yaşlar arasında yapılacak eğitimin birbirine bağlı olarak ele alınmasıdır.

2. Hedef kitlenin bu konudaki ihtiyaçlarının ve eksikliklerinin belirlenmesidir. Çünkü köyden kente, güneyden kuzeye ve doğudan batıya ülkemizin bir çok yöresinde Türkçe'nin durumu, problemleri ve eksikliklerinin farklı farklı olmasıdır. Bunun için ciddi bir alan taraması yapılarak durumun tespit edilmesi, müfredatın buna dayanması gerekmektedir. Seçilecek pilot bölgelerde sürekli araştırmalar yapmak, gelişmeleri hızla Türkçe eğitim ve öğretimine yansıtmak gerekmektedir. Bu adeta dil öğretiminin alfabeti gibidir. Bütün gelişmiş ülkelerde titizlikle yürütülmektedir. Son derece planlı ve geniş kapsamlı bir iş olduğu için doğrudan doğruya eğitim bakanlıkları tarafından

yürütülmektedir. Üzülerek belirtmek gerekir ki, ülkemizdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın böyle bir politikası olmamıştır. Ve Türkçe müfredatlarındaki bu plansızlık, ciddiyetsizlik, ilmi ve mantıki süreklilikten uzaklaşma ders kitaplarını doğrudan etkilemektedir.

II. İyi bir Türkçe ders kitabı yazabilmesi için dil eğitimindeki gelişme ve yeniliklerin de yakından takip edilmesi gerekmektedir. Özellikle beyin, iletişim ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere dayalı olarak dil öğretiminin teknik ve yöntemleri de hızla değişmekte ve gelişmektedir. Bu gelişmelerin ders kitaplarına yansıtılması gerekmektedir. Batıda bu yenilikler hemen yansıtılmaktadır.

21.yüzyıla girerken ulaşılan en son bilgi ve tecrübeler iyi bir ders kitabı için üç ana nokta belirlemiştir:

1. İyi bir Türkçe ders kitabının ölçüsü, öğrencinin hızlı, kolay algılaması ve algıladığı bilgiyi sağlıklı depolamasıdır.
2. İyi bir Türkçe kitabının ölçüsü, öğrenciye başkalarıyla sağlıklı ve başarılı ilişki kurmasında yardımcı olmasında yatmaktadır. Eğer öğrenci başkalarının düşüncelerini, duygu ve dileklerini anlayamıyorsa hazırlanan Türkçe ders kitabı amacına uygun yazılmış sayılmaz.
3. Türkçe ders kitabındaki her bilgi ve uygulamanın çocuğun rahatlıkla kendi hayatında ve ilişkilerinde kullanacağı bilgiler olmasıdır.

Bu her üç temel kuraldan birinin eksik olması da ders kitaplarının başarısızlığına sebep olmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁹ İyi bir ders kitabının yazılmasıyla ilgili bilgiler, Doç. Dr. Alemdar YALÇIN'ın, Ders Kitaplarının Planlanması ve Yazılması adlı makalesinden kısaltılmıştır. Geniş bilgi için bkz; A. Yalçın, Türkçe Ders Kitaplarının Planlanması, Türk Yurdu, 107. Sayı, Temmuz 1996, s. 24-27.

Ülkemizde kullanılan ders kitaplarının fiziki özellikleri her geçen gün yükselmekle beraber, henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. “İyi bir Türkçe ders kitabının yazılabilmesi için kitabın baskı düzeninin belirli bir tekniğe uygun olması ve baskı kalitesinin de yüksek olması gerekmektedir. Çünkü çocuğun kendi anadiline duyduğu sevgi ve gösterdiği özenle ders kitabının kalitesi arasında doğrudan bir ilgi vardır. Bu bakımdan ders kitaplarının aynı zamanda birer sanat eseri kalitesinde düzenlenmesi gerekmektedir.”²⁵⁰

Daha önce okuma eğitimi konusunda bahsettiğimiz gibi, kitabın baskı kalitesi, okuma alışkanlığı kazanmada önemli bir unsurdur. Tekrarlamak gerekirse, iyi bir ders kitabı fiziki yönden şu özellikleri taşımalıdır:

1. Kullanılacak kağıt gramajının 90 gramdan az olmaması gerekmektedir. Çünkü düşük gramajlı kağıtlarda yazı ve resimler arkadan görünmektedir.
2. Kitaplarda bir sayfanın 2/3’ü resim, 1/3’ü yazı olarak verilir. Yazı dışındaki bölümdeki şekil veya resimler metnin anlaşılmasını kolaylaştırıcı, renkli ve pedagojik ölçülere uygun olmalıdır. İlk sınıflarda kitabın yarısı resim, yarısı yazı, daha ileri yaşlarda ise 1/3’ü resim, 2/3’ü yazı şeklinde düzenlenmelidir.

Kitabın hacminin de ne çok küçük ne de çok büyük olmamasına dikkat etmek gerekir.

3. Kitap satırlarının çocuğun okuma gücünü ve kapasitesini zorlamayacak şekilde düzenlenmesi lazımdır. Gelişmiş ülkelerde satır boyu için 5,7,9,11 cm ölçüleri kabul edilmektedir. Bizim ders kitaplarımızda satırlar genellikle 15.5 cm dir. Çocuk üç satır okuyunca göz kasları çabucak yorulur. Oysa göz yukarıdan aşağıya doğru

daha az çaba harcar ve daha az yorulur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Amerika'da üniversite kitaplarında bile 11.5 cm den uzun satır yoktur.

Ayrıca bir kitabın hep aynı satır boyunda olması da öğrencide bıkkınlık ve monotonluk yaratacağı için, her sayfanın farklı satır boyunda düzenlenmesinde fayda vardır.

Aynı titizlikle, dikkat ve esaslar yardımcı kitaplar, alıştırma kitapları için de uygulanmalıdır: Çünkü: "Türkçe'nin 21.yy'la girerken toplumumuzun geleceğı açısından vazgeçilmez hayati bir önem taşıdığını belirtmeliyiz. Buna bağılı olarak Türkçe'yi ve Türkçe ders kitaplarını yalnızca Milli Eğitim'in konusu olmaktan çıkarmalı, ona ayrı, sürekli ve yaygın bir eğitim modeli olarak bir bütün halinde yaklaşmalıyız. Türkiye'nin birlik ve beraberliğı, kalkınma ve refaha ulaşması ve bunu yaygınlaştırmasında her zamankinden daha çok ona ihtiyacımız vardır."²⁵¹

Yazı için kullanılan yazı tahtası , defter, kalem, tebeşir gibi malzemeler bütün ülkelerde olduğu gibi hem ülkemizde hem de Azerbaycan'da küçük bir iki farkla aynıdır.

Ülkemizde defterler piyasadan temin edilmektedir. Ancak program kitabında defterin çizgisiz veya tek çizgili, beyaz, cilasız ve mat olması istenmiştir. Bunun dışında oldukça çeşitli olan defter çeşitlerinden gerek öğretmen gerekse veliler istediklerini seçerler.

Azerbaycan'da ise bizdeki ders defteri tabiri yerine "İş defteri" tabiri kullanılır ve 1.sınıfta öğrencilere öncelikle 1,2,3 yada A,B,C diye sıralanan üç defter verilir. 20x15 cm ebatlarında ve 1.ış defteri 31, diğer ikisi ise 32 sayfadır. Ve kağıdının sarıya çalar beyaz

²⁵¹ Alemdar YALÇIN, a.g.m., s. 27.

renkte olması istenir. Bu defterler bizim defterlerden farklı olarak yazıdaki eğimi sağlamak için yukarıdan aşağıya doğru 2 cm arayla meyili gösteren çizgiler vardır. Bir diğer fark da bu defterlerde harflerin yazılmış örnekleri nereden başlayıp bittiği hece kelime cümle örnekleri vardır. Bu örnekler satırların başında birer ikişer yazılmış noktalarla gösterilmiştir. Öğrenci noktaları birleştirerek harfin şekline alışır ve devam eder. Bizde noktaları birleştirme çalışması kabul görmemektedir.

Okuma - yazmanın tekniğini kazanan öğrencilere bizdeki yazı defterinin karşılığı olan Yazı Numuneleri adı verilen bir başka defter verilir. Bu defterde güzel ve düzgün yazılmış el yazısı örnekleri ve hatalı yazı örnekleri birlikte gösterilmiştir. Başta 34.sayfaya kadar olan bölümlerde; kalemin tutulmasından, sırada oturulmasına, gözle defter arasındaki 30 cm mesafenin ayarlanmasıyla ilgili kurallar verilir. Kırmızı ve siyah renkler kullanılarak küçük harflerin yazılışları harfle ilgili kelimeler yazılır. Mesela "s" harfi ile ilgili şekil ve kelimeler verildikten sonra büyük bir toplama işaretinin sol tarafına kırmızı kalemle harfin yanlış şekli sağ tarafına da siyah kalemle düzgün şekli gösterilir.

Sehvdir	Düzdündür
---------	-----------

Her harf bu şekilde gösterilir. 34 sayfadan sonra bülük harflerle ilgili örneklerle ve metin parçalarına yer verilir. Bizde böyle defterler yoktur. Öğrencinin eline verilen defterler boştur. Ancak öğretmen onların defterlerine örnek yazabilirler. Kalabalık sınıflarda ise bu oldukça zor gerçekleşir.

Ülkemizde öncelikle kolay yontulur, silindir biçiminde ve içi yumuşak kurşun kalem kullanılması, kullanımda rahatlık sağlandıktan sonra da mürekkepli kalem kullanılması tavsiye edilir. Çok kalın ve ince, yassı veya dört köşeli kalemlerle mor kopya kalemleri kullanmaları istenmez.

Azerbaycan'da ilk okuma-yazma öğretiminde eskiden mor kopya kalemi kullanılırken şimdi bizdeki gibi kurşun kalem kullanılmaktadır.

Bu temel malzemenin dışında ülkemizde mutlaka kullanılması gereken, okuma-yazmanın vazgeçilmez temel malzemesi büyük ve küçük fişlerdir.

Azerbaycan'da cümle metodu kullanılmadığı için fişler yoktur bunun yerini hece cetvelleri ve Kesme Elifba adı verilen kesilmiş harf şekillerinden ibaret olan malzemeler kullanılır.

Her iki ülkede de resimli levhalardan, çözümlene levhalarından, aynı seri kitaplardan, oyun-eğlence karakterli malzemelerden faydalanılır. Bu malzemelerden resimden bolca faydalanılmıştır. Ve okuma-yazma öğretiminde kullanılan malzeme seçilen metotla yakından ilgilidir. Azerbaycan'da daha çok harfler ve hecelerle ilgili oyun karakterli vasıtalar kullanılırken ülkemizde anlamlı cümle, kelime kurmaya yarayan vasıtalar kullanılmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Eğitimin amacı; İnsanı kendine ve toplumuna değer katacak düzeye getirmek, milletin geçmişiyle geleceği arasında sağlam köprüler oluşturarak, geçmişine dayanan ve geleceğe hazırlanan gençler yetiştirmektir. Bu yüzden eğitimin en önemli unsuru ana dili öğretimi olmalıdır. Diğer bilgilerin ve derslerin öğretimi ile ana dili öğretimi arasında ana dili öğretimi lehinde büyük farklar olmalıdır. Tıpkı İsveç’de olduğu gibi, ana dili dersi müfredat programlarında bir bilim dalları yollar kavşağı ya da merkez alanı olmalıdır. Aynı şekilde ana dili öğretmenleri de Fransa’da olduğu gibi, hangi öğretim basamağında çalışırlarsa çalışsınlar, dil öğretmenlerinin hepsinden ve ne kadar önemli bir rol oynarsa oynasın öbür bilim dallarının öğretmenlerinden önce gelmelidir. Yine kendi ana dilleri ile öğretim yaptıkları için bütün öğretmenler, belli bir ölçü içinde ana dili öğretmeni, ana dilini düzgün kullanma becerisini geliştirmelidir. Ana dili dersleri bilgisiz, niteliksiz kimselere verilmemelidir. Bu dersin öğretmenlerinin yetiştirilmesine özel önem vermeli, Türkçe’yi iyi ve doğru kullanma şartı aranmalıdır. Türkçe dersini okutacak öğretmen yetiştiren okullara öğrenci seçerken ÖSYM’den başka, tıpkı Resim İş, Müzik Eğitimi, Beden Eğitimi gibi özel bir sınav daha yapılmalıdır. Türkçe’yi iyi ve doğru kullanan, telaffuz hatası yapmayan, mahalli dil özellikleriyle konuşmayan bir metni anlaşılır okuyabilen, yazılı ifadesi gelişmiş, yazısı düzgün okunaklı ve bu mesleğe gönül veren adaylar seçilmeli ve büyük bir ihtimamla yetiştirilmelidirler. Böyle yetiştirilen öğretmenlerin gayretiyle Türkçe sevgisi, özeni toplumun bütün kesimlerine yayılacak, dolayısıyla Türkçe kullanımdaki yanlışlıklar ve umursamazlık ortadan kalkacak, Türkçe şuuru gelişecektir. Hem eğitim hem siyasal hem de ekonomik bakımından bu şuuru

geliştirme mecburiyetimiz vardır. Bunun temeli de ilk okulda okuma-yazma öğretimiyle atılır. Çocuğun ilerideki başarısı büyük ölçüde ilk okuma -yazma deneyimine dayandığı için, bu konu hiç bir emek ve masraftan kaçınmadan , ilmin son verilerine göre ve hedef kitlenin ihtiyaç ve eksiklikleri belirlenerek düzenlemelidir.

İlk düzenleme de Türkçe dersini Hayat Bilgisi dersine dayandırmaktan kurtarmak olmalıdır. İlk okullarda Hayat Bilgisinin mihver ders olması Türkçe dersini olumsuz etkilemiş, Türkçe kitaplarındaki metinler bu dersin konularını öğretmek üzere seçilmiş, öğrencilere edebi zevk ve okuma alışkanlığı kazandırılmamıştır. Türkçe dersi mutlaka temel ders olarak gereken önemi görmelidir.

İlk okulun birinci sınıfında gerçekleştirilen okuma-yazma öğretiminin amacı yalnız okuma-yazmanın tekniğinin öğretilmesi değil, okuma-yazma alışkanlığının yerleştirilmesi ve Türkçe'nin kuru bir bilgi olarak değil uygulayarak öğretilmesi olmalıdır. Bunun tek çaresi de önce okumak sonra okumaktır. Türkçe'mizin güzelliklerini görmenin tek yolu budur. O halde okullarımızda mutlaka tıpkı Azerbaycan'da olduğu gibi "okuma" için ayrı bir ders saati ayrılmalı, öğrenci edebiyatımızın güzel örneklerini bu derste okumalıdır. Sınıf ve okul kitaplıkları bu ihtiyaca cevap verecek şekilde düzenlenmeli, öğrenciler kitaplara rahatça ulaşabilmelidir.

Dil öğretimi kuru kuruya sesin işareti olan harfleri ve harf birleşimlerini seslendirmekten ibaret değildir. Dil öğretimi eşittir kültür öğretimi olmalıdır. "Kendi insanımızı kendi ülkemizin ihtiyaçlarına göre ve kendi milletimizin kıymet hükümleri ile bezeyerek yetiştirme" davamız olmalıdır. Bu hedef ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak yapılan araştırmalar sonunda kişinin en hızlı gelişme ve değişmeye uğradığı 4-15 yaşları arasında dil öğretiminin zorunlu bir eğitim süresi belirlenmiştir.

Dünyada pek çok ülke zorunlu eğitim süresini 4-15 yaş arasında gerçekleştirir. Azerbaycan'da da zorunlu eğitim 11 yıldır. Ülkemizde de zorunlu eğitimi 4-15 yaş arasında gerçekleştirmemiz gerekir.

Kültür öğretme işi birinci sınıfta ilk okuma-yazma çalışmalarında da yapılmalıdır. Okuma -yazma sırasında kullanılan fişlerin ve öğrencilerin ilk okuyacakları metinlerin, kültürümüzü yansıtan, edebi değeri olan parçalar olmasına dikkat edilmelidir. Öğrencilerimiz daha birinci sınıfta okudukları parçalarla Türkçe'nin güzelliğini, gücünü görmeli, edebi tat almalıdırlar.

Azerbaycan'da ilk okuma -yazma öğretimi yukarıda sözünü ettiğimiz tarzda yapılmakta, öğrenciler okuma -yazma tekniğini kazanır kazanmaz Nizami Gencevi, Sabir, Abbas Sıhhat, Abdullah Şaik, Samed Vurgun gibi herkesin tanıyıp sevdiği şairleri atasözü, bilmece, tekerleme, mani gibi halk edebiyatının ve kültürünün ürünlerini tanır ve öğrenirler. Zaten Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitabı Elifba da buna göre düzenlenmiştir. Azerbaycan'da kullanılan elifba, ülkemizde Türkçe ders kitaplarına muhteva yönünden ışık tutabilecek niteliklere sahiptir.

Ülkemizde kullanılan ders kitapları milli kültürümüzü vermekten uzaktır. Kitaptaki metinler hep Hayat Bilgisi dersine uygunluk endişesiyle seçilmiştir. Bu yüzden bu metinlerde her zaman Türkçe'nin güzel örneklerini görmek ve edebi zevki tatmak mümkün olmaz. Ülkemizdeki ders kitaplarına seçilen metinler , tarihin süzgecinden geçmiş, edebiyatımıza mal olmuş yazarlar yerine, herkesçe tanınmayan yazarlardan seçilmiş ya da isimsiz metinlere yer verilmiştir. Oysa bizim öğrencilerimiz de daha 1.sınıftan itibaren milli kültürümüzü yansıtan Yunus Emre, N. Hoca, Karacaoğlan, M.

Emin, Z. Gökalp, M. Akif, Ö. Seyfettin vb. yazarlarımızı tanımalı onların eserlerindeki güzel Türkçemizin tadına varmalı, edebi zevki duymalıdır.

Türkçe öğretiminde her iki ülke arasındaki en büyük fark: Türkçe öğretimini Türk kültürüyle beraber verilmesi ve ders kitabının buna göre düzenlenmesidir. Bu konuda ülkemizde yeni strateji belirleyip ders kitaplarını ona göre düzenlememiz şarttır.

Türkçe öğretimi konusunda Azerbaycan ve ülkemiz arasındaki farklardan biri de seçilen metottur. Herkesçe dil öğretiminde hiç bir metodun tek başına mükemmel olmadığı kabul edilmiştir. Önemli olan dilimizin yapısına en uygun olan, en çabuk ve sağlam olan metodu bulup uygulamaktır. Araştırmamız bize Azerbaycan'da uygulanan ses-hece-tahlil-terkip metodunun Türkçe'nin yapısına uygun ve kolay öğretilbilir olduğunu göstermiştir. Ülkemizde uygulanan cümle metodunu yeniden gözden geçirmemiz gerekir.

Cümle metodu bilim ve teknik çağı çocuğunu hiç bir şey bilmiyor kabul edip, "Ali ata bak" diye ezberleterek zaman kaybına yol açmaktadır. En önemlisi de çocuk ezbere okuya-yaza, düşünme yeteneği geliştirmeyecek, ezberden öğrenme alışkanlığı kazanacaktır. Fişlerin her defasında tekrarlanması ise bıkkınlık sebebi olmaktadır. Bu metot İngilizce, Fransızca gibi okunuşu ve yazılışı farklı dillere göre düşünülmüştür. Halbuki Türkçe okunuşu ve yazılışı aynı, fonetik bir dildir.

Dil öğretiminde bütün dünyanın kabul ettiği tartışılmayan dört temel kavram; dinleme, konuşma, okuma ve yazma her iki ülkede de kabul görmüş ve Türkçe öğretimi bu temeller üzerine bina edilmiştir. Bu becerilerde ki hedefler Azerbaycan'da yüksek tutulmuştur. Çağımız teknoloji-bilgi çağı olduğuna göre ülkemizdeki hedefleri de yükseltmemiz yerinde bir düzenleme olacaktır. Azerbaycan'da yazma becerisi, ya

öğretmenin diktesi ya da bakarak yaptırılmakta, yazılı ifadeye yer verilmemektedir. Bizde ki gibi azda olsa yazılı ifade becerisi verilmelidir.

Bugün Avrupa ülkelerinde çok ciddi bir el yazısı eğitimi verilmektedir. ilkokulu orada okuyan Türk çocukları Türkiye'ye dönüşlerinde bile işlek bir el yazısı ile yazmaktadırlar. Azerbaycan'da hem bu konuya hem de güzel yazı eğitimine büyük önem verilmektedir. Ülkemizde en başarısız olduğumuz ve ihmal ettiğimiz bir konu el yazısı ve güzel yazı eğitimidir. Bu konuyu ciddiyetle ele almalı düzgün, okunaklı ve güzel yazı yazma becerisini öğrencilerimize kazandırmalıyız. El yazısı eğitimine bizde de Azerbaycan'da olduğu gibi 1.sınıfta ilk günden temel yazı ile beraber başlanmalıdır.

İlk okuma-yazma öğretimi, her ne şartta olursa olsun öğretmene dayanır. İlk okullarımızda Resim İş, Müzik ve Beden Eğitimi gibi dersler nasıl branş öğretmenleri tarafından okutuluyorsa, Türkçe dersi de branş öğretmenleri tarafından okutulmalı, ihtiyaca göre öğretmen yetiştirmeli, açık başka branşlar tarafından kapatılmamalıdır.

Ayrıca öğretmenler Anadolu Liseleri Sınavı baskısından, yarışından kurtarılmalıdır. Bu yarışın içine giren öğretmen dinleme , konuşma , okuma ve yazma gibi 4 temel becerinin gelişmesine bakmamakta yalnız kural ezberletip test çözdürmekte, çoğu zaman da programda Türkçe dersine ayrılan zamanı matematik, fen gibi dersler için kullanmaktadır. Yabancı dil öğrenme uğruna Türkçe'miz ihmal edilmemelidir.

Uzun yıllar aynı yazı dilini kullanan, aynı tarihe, kültür ve dile sahip olan iki kardeş ülkenin Azerbaycan ve Türkiye'nin Türkçe öğretimi konusunda birbirlerinden öğrenecekleri, işbirliği yapacakları çok şeyler olduğuna inanıyoruz. Her konuda olması gerektiği gibi Türkçe öğretiminde de iki ülkenin birbirlerinin tecrübelerinden faydalanıp, bilgi ve imkanlarını birleştirerek en iyi neticeyi yakalayacaklarına olan inancımız tamdır.

Zaten bu çalışmalar başlamıştır. Cengiz Aytmatov'un ifadesiyle: "Türk rönesansı'nın tomurcuk açmaya başladığı bu çağ"da Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde birlik, fikirde birlik, işte birlik" düsturu yaşama şansı bulacaktır.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, Yavuz; Azeri Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul: Dergah Yay., 1994
- AKYÜZ, Yahya; Türk Eğitim Tarihi, 5.Basım, İstanbul: 1994
- ALPEREN, Nusret; Türkçe Öğretim Rehberi, İstanbul: M.E.B.,1989
- ANAYURTTAN ATAYURDA TÜRK DÜNYASI; Ankara: Yıl 4, S.11, 1997
- BAMBERGER, Richard; Okuma Alışkanlığını Geliştirme (Çev. B.Çapar), Ankara: 1990
- BANARLI, Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı, İstanbul: C.I, II, 1971
- BAŞGÖZ, İlhan; Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Ankara: 1995
- BAYKARA, Hüseyin; Azerbaycan'da Yenileşme Hareketleri, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966
- BAYMUR, Fuat; Türkçe Öğretimi, İstanbul: Birinci Kitap, 1956
- _____ İlkokuma ve Yazma Öğretimi, İstanbul: 1954
- BENGİSU, Fâzıl (Çev.); Okuma Öğretimi, İstanbul: 1954
- BİRCAN, Bircan; İlkokuma - Yazma Öğretimi, Ankara: 1965
- CAFEROĞLU, Ahmet; Türk Dili Tarihi I,II, İstanbul: 1984
- CEMİLOĞLU, Mustafa; (İlköğretim Okullarında) Türkçe Öğretimi, Bursa: 1995
- ÇAĞATAY, Saadet; Türk Lehçeleri Örnekleri, Ankara: 1977
- DEMİREL, Özcan; Türkçe Programı ve Öğretimi, Ankara: 1994

DİKMEN, Selahattin, İlk Okuma - Yazma Öğretmen Rehberi, Ankara, 4. baskı.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU; Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Ankara: 1991

DOTTRENS D. ve E. MARGAİRAZ; Alfabede Cümle Usulü (Çev. M.Rahmi), İzmir: 1932

DÖKMEN, Üstün; Okuma Becerisi, İlgisi ve Alışkanlığı Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma, İstanbul: M.E.B., 1994

DUDA, Herbert W.; Hilafet'ten Cumhuriyet'e (Çev. Abdurrahman Güzel), Ankara: 1989

ERCİLASUN, Ahmet B.; Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, 5.b., Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996

_____ Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Ankara: 1993

ERGİN, Muharrem; Azeri Türkçesi, 2.baskı, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1981

ERGİN, Osman; Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul: C. 5, 1977

ERİK, Nazik; Türkiye'de Anadil Öğretimi, İzmir: 1991

ERTEM, Rekin; Elifbe'den Alfabe'ye, İstanbul: Dergah Yayınları, 1991

GÖĞÜŞ, Beşir; Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış, Ankara: 1971

_____ İlkokullarda Türkçe Öğretimi Kılavuzu, İstanbul: M.E.B., 1968

- _____ Türkçe ve Yazın Eğitimi, Ankara: 1978
- GRAY, Williams; Okuma ve Yazma Öğretimi (Çev. Nejat Yüzbaşıoğulları), 2. B., İstanbul: M.E.B., 1975
- GÜZEL, Abdurrahman; Kaygusuz Abdal, Ankara: 1981
- _____ Mutasavvıf Yunus Emre Hayatı -Eserleri, Ankara: 1991
- HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ; Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu, Ankara: 1992
- HATİBOĞLU, Vecihe; Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi, Ankara: T.D.K. Yay., 1981
- İBTİDAİ SINIFLARIN PROGRAMI; Bakü: 1996
- İLKOKUL OKUMAYA BAŞLIYORUM (Ders Kitabı); İstanbul: M.E.B., 1996
- İLKOKUL TÜRKÇE DERS KİTABI -I; İstanbul: M.E.B., 1995
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ; İstanbul: C.2, 1970
- KANTEMİR, Enise; Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, İstanbul: M.E.B., 1976
- KARAMANLIOĞLU, Ali; Türk Dili, İstanbul: 1978
- KAŞGARLI Mahmut; Divanü Lügat-it-Türk (Çev. Besim Atalay), 3. Baskı, Ankara: 1992
- KAVCAR, Cahit, Ferhan OĞUZKAN ve Sedat SEVER; Türkçe Öğretimi, Ankara: 1995
- KERİMOV, Yahya; Elifba Dersliğine Metodik Rehberlik, Bakü: 1992

_____ ; Elifba Te'liminin Teşkiline Dair Metodik
Kösterişler (İzahlı Planlaştırma), Bakü: 1996

_____ ; İbtidai Sınıflarda Azerbaycan Dili Derslerinde
Lugat İşinin Esasları, Bakü: 1978

_____ ; Savad Te'liminin Metodikası, Bakü: 1996

KERİMOV, Yahya ve F. SADIKOV; Hüsn ü Hat Te'lim Metodikası,
Bakü: 1995

KERİMOV, Yaşar; Elifba, Bakü: 1996

KOÇER, Hasan Ali; Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi,
1.Baskı, İstanbul: M.E.B., 1970

KORKMAZ, Zeynep; Cumhuriyet Döneminde Türk Dili, Ankara: A.Ü.
Basımevi, 1974

KUDİYEV, Nizamî; Azerbaycan Edebi Dili Tarihi, Bakü: 1995

KURBANOV, Afet; Umumi Dilcilik, Bakü: 1989

MARSHALL, Julia; Anadili Öğretimi (Çev. Cahit Kulebi), İstanbul:
M.E.B., 1974

Mc KEE, Paul; İlkokulda Okuma Öğretimi (çev. M. Şükrü Koç),
İstanbul: M.E.B, 1956

MEHMEDOĞLU, Alaeddin; Karşılaştırmalı Dilbisi Terimleri Sözlüğü,
İzmir: 1994

MİLLETLERARASI ÇAĞDAŞ TÜRK ALFABELERİ SEMPOZYUMU
(18 - 20 Kasım 1991); İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1992

MİLLÎ TALİM VE TERBİYE HEYETİ; Millet Mektepleri ve Halk
Dershaneleriyle Harf Kurslarında Alfabe, Kıraat, Yazı ve
İmlâ, İst.: 1928

M.E.B. ; İlkokul Programı, 2. Baskı, Ankara: M.E.B. İlköğretim Genel
Müdürlüğü, 1995

MİLLÎ EĞİTİM; "Türkçenin Dünü Bugünü", S. 129, Ocak-Şubat-Mart
1996

MUTLU; İlkokuma Yazma ve Uygulama Kitabı I,II, İstanbul: Mutlu
Yay., 1996

NAMİ, Kazım; Türkçe'yi Nasıl Öğretmeliyiz, İstanbul: 1925

ORKUN, Hüseyin Namik; Türkçülüğün Tarihi, Ankara: Kamer Yay.,
1944

ÖZERDİM, Sami N.; Yazı Devriminin Öyküsü, Ankara: 1978

RAGİP, Hüseyin; Türkçe'nin Usulü Tedrisi, İstanbul: 1332

RUŞEN, Mustafa; Hızlı Okuma, İstanbul: Alfa Basım Dağıtım, 1993

SARAY, Mehmet; Atatürk ve Türk Dünyası, İstanbul: 1988

_____ ; "Kazakların Uyanışı", Kazak Türkleri Tarihi, İstanbul:
1993

_____ ; Kırgız Türkleri Tarihi, İstanbul: 1993

_____ ; Özbek Türkleri Tarihi, İstanbul: 1993

_____ ; Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı
İsmail Bey, Ankara: 1987

_____ ; Türkmen Tarihi, İstanbul: 1993

SEVER, Sedat; Türkçe Öğretiminde Tam Öğrenme, Ankara: 1995

SENA, Cemil; Hususi Tedris Usulleri, İstanbul: 1928

ŞİMŞİR, Bilal; Türk Yazı Devrimi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992

_____ ; Azerbaycan'da Türk Alfabeti Tarihçesi, Ankara:
Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay.,
1991

TEKİŞİK, Hüseyin Hüsnü; Birinci Sınıfta Ünite Çalışmaları ve
İlkokuma-Yazma Öğretimi, Ankara: Ege yay., 1962

TEKİN, Halil; Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi, Ankara: 1980

TURAL, Sadık; Sorulara Cevaplarla Kültür Edebiyat Dil, Ankara: 1992

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, İstanbul: C. 4, 1966

TÜRK DİLİNİN ÖĞRETİMİ TOPLANTISI (1-3 Ekim 1986). Ankara:
1988

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ; Türk Dünyası El
Kitabı, 2. Basım, Ankara: 1992

TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ; İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi
ve Sorunları, Ankara: 1994

TÜRKYILMAZ, Şevket, Özel Öğretim Metodları, Ankara, 1962.

TÜRK YURDU; Ankara: C.16, S.107, Temmuz 1996

T.D.K. ; Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı, Ankara: 1983

UZMAN ÜNİTE DERGİSİ; İstanbul: 1-8, 1996

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir; Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara: T.D.K. Yay.,
1973